

Станіслав Росовецький
П'ЄСИ ПРО ПИСЬМЕННИКІВ

ФОП Росовецький-Гіндіч О.С.
2016

УДК 821.161.2–2 Росовецький С.
ББК 84(4Укр)-6 Росовецький
Р75

Росовецький Станіслав.

Р75 П'єси про письменників / С. Росовецький; післямова
М. Шаповал. – К.: ФОП Росовецький-Гіндіч О.С., 2016. – 332 с.

ISBN 978-966-97516-1-4

Комедія про смертельно хворого Шекспіра. Лірич-на п'єса про те, як кийвські студенти намагалися зустрітися з Тарасом Шевченком. Дві драми про двох неокласиків, поета і прозаїка, про відчайдушний двобій кожного з них із власною долею та жорстокою владою тоталітарних суспільств.

Чи варто в наш час відроджувати жанр трагедокомедії? Чи можлива інтелектуальна драматургія на захоплюючі сюже-ти? Автор, лауреат «Коронації Слова», намагається дати творчі відповіді на ці запитання.

**УДК 821.161.2–2 Росовецький С.
ББК 84(4Укр)-6 Росовецький
Р75**

ISBN 978-966-97516-1-4

© С. К. Росовецький, тексти п'єс,
оформлення, 2016.

© М. Шаповал, післямова, 2016.

© ФОП Росовецький-Гіндіч
О.С., верстка.

Шекспір як ви та я

Комедія в трьох актах

*Вільямові Шекспіру – найпереконливішому
із страдфордівців*

Дійові особи

Вільям Шекспір – на час дії комедії багатий домовласник торгового міста Страдфорда-на-Ейвоні, живе тут на спочинку. Років 50-ти, виглядає на сорок. Сиве пасмо в довгому волоссі тільки підкреслює його молоджавість. Бажано, щоби зовнішність і одяг відповідали гравюрі на титульному аркуші «Першого фоліо». Річард Бербедж – приятель і земляк Шекспіра, пайовик, режисер і актор трупи лондонських театрів «Глобус» і «Беркфлайерз». Років 45-ти. Має бути загримований так само, як і Шекспір, тільки волосся і борідка-еспаньолка руді. Одягнений теж модно. Енн, уроджена Хетауей – дружина Шекспіра. Пані підшістдесят. Із слідами, якто кажуть, колишньої вроди. У домашньому одязі. Сьюзен, старша дочка Шекспіра, 30-ти років. Бажана зовнішня подібність до матері. Багато одягнена.

Джон Холл, магістр мистецтв, лікар, чоловік Сьюзен, 40-а років. На носі окуляри, згорблений, плішивий. Добре, але недбало одягнений. В першому акті з його кишені звисає велика носова хусточка.

Джудіт, молодша дочка Шекспіра, 30-ми років. Одягнена, зачіску має і вимовляє, ніби щойно прокинулася.

Джоган Харт – сестра Шекспіра, 44-ох років. Вбрання має зужите, але з претензією на моду.

Елізабет, дочка Сьюзен, онука Шекспіра, 5-ти років.

Томас Грін, есквайр – головний олдермен Страдфорда, 50-ти років.

Мері Грін – дочка головного олдермена, 17-ти років.

Френсис Коллінз – повірений. Багато, але недбало, за старою модою одягнений. Старий, аж порохи сиплються.

Спенс – писець Коллінза. Одягнений бідно, літ 40-а.

Дрюк – служник Шекспіра, привезений з Лондона, літ 20-ти.

Сара – служниця в домі Шекспіра, літ 30-ти.

Кетрін, служниця Холлів, годувальниця Елізабет, років 40-а. Без слів.

Мандрівні актори, що існують, мабуть, тільки в уяві головного героя:

Об'їдало-Пук – з прив'язаними сивою бородою і черевом.

Пані-Криляка – погано поголений чоловік середніх літ у жіночому одязі та перуці.

Блазень-Бурлака – у костюмі блазня, тобто в строкатій куртці, вузьких різного кольору штанях, у ковпаку з бубонцями і з величезним позолоченим ланцюжком від годинника на грудях.

У темряві одяг мандрівних акторів фосфоресціє.

Дія всіх трьох актів відбувається в Страдфордї, в будинку Нью-Плейс, що належить Шекспірові, в різних кімнатах особняка і в різний час.

Акт перший

Травень 1613 року. Кімната для гостей в Нью-Плейс. На початку спектаклю без меблів.

Дрюк і Енн за руки, за ноги витягують Шекспіра на сцену і укладають на підлогу. Дрюк, подумавши, відстібає з пояса хазяїна довгу шпагу і ставить її в кутку.

Енн. Ну, ідіоте, якщо ти переплутав – стережися! Не вірю я, що твій хазяїн наказав доправити себе до гостьової світлиці.

Дрюк. Мене, мадам, назвали при хресті Дрюком... тобто Семуелем, а зовсім не Ідіотом. І, здається мені, це не ви мене наймали на паперті собору святого Павла. Майте же шанування до цього святого місця!

Енн. І де це мій безцінний чоловік так насмоктався, що й язиком не ворухить? Мабуть, у цієї рудої суки, шинкарки з Вінскотта?

Дрюк. Насмоктався, насмоктався... Хіба такими словами дружина має зустрічати хворого чоловіка після довгої розлуки?

Енн. Помудруй ще мені тут! А чи не напоїти п'яничку сироваткою?

Дрюк *(розсудливо)*. Якщо хазяїн і п'яний, то не п'яніший за мене. А ми своїми ногами дісталися – хазяїн у карету, я на зап'ятки.

Е н н *(хапається за голову)*. А я й забула... Цей марнотратник ще й на карету і коней розорився! Чи знайдеться тепер, за що його поховати?

Д р ю к . Та найняли ми карету в Лондоні, в один кінець... Треба, до речі, скоріше відв'язати багаж і відправити кучера.

Е н н . Віз із соломою під задом його тепер не влаштовує! Забув уже, як бігав до Лондона на своїх власних.

Д р ю к *(випрямляється, береться в боки, волає)*. Мовчати, безрозсудно жінко! *(Злякавшись сам, вклоняється. Вже тихіше)*. Невже це так важко – дослухати те, що я вже півгодини намагаюся вам сказати? Господар був не настільки п'яний – йому в дорозі стало зле. Ще коли шинкарка вийшла його проводити, примітив я, що вона вся розчервонілася, а хазяїн уже тоді був блідий, хоч хересом од нього і відгонило. Лікаря сюди приведіть, лікаря, мадам!

Е н н . А від тебе несе, як з пивної бочки! *(Йде поспішно)*.

За нею, озираючись, йде Д р ю к .

Один за іншим на сцену витанцьовують – навшпиньки, з такою мімікою, ніби бояться потурбувати хворого, мандрівні актори – Об'їдало-Пук, Пані-Кривляка і Блазень-Бурлака. Оточивши Шекспіра, завмирають у гротескових позах жалю і печалі.

Пауза. Об'їдало-Пук виходить наперед.

Об'їдало-Пук *(до глядачів, громовим шепотом)*. Я – Об'їдало-Пук, шановні! Запам'ятайте моє ім'я – це ім'я гоніального актора! *(Повертається боком, спочатку вип'ячує перед собою живіт, потім відставляє зад і вдає, що випускає газу)*.

Пані-Кривляка *(до глядачів, так само)*. А я –

Пані-Кривляка, і біс його знає, чому мене так прозвали. (*Корчить забійну гримасу*).

Блазень-Бурлака (*до глядачів, так само*). А я – Блазень-Бурлака, і я тут найрозумніший. (*Високо підстрибує в антраша або робить шпагат*).

Знову застигають у гротескових позах.

Об'їдало-Пук. Чи не накриється наш *спекпукль*, братики, і не почавшись? Плакали тоді наші грошенята. (*Змінює позу. Це ж роблять його товариші після кожної з наступних реплік*).

Блазень-Бурлака. Та ти подивися, скільки народу набилося! Якщо зараз опустити завісу, вони ж театр рознесуть. А чи не потанцювати нам для поважної *бубліки*? (*Змінює позу*).

Об'їдало-Пук. Танці-скоки завершують виставу – невже ти забув, йолопе? Нікуди глядачам від нашого вишуканого *міневета* не подітися. А ти давай жарти придумуй, поки нас гнилими яйцями не закидали.

Пані-Кривляка. А мені шкода красеня Вілла. (*Рюмсає*). З таким самим успіхом міг врізати дуба і в Лондоні, не розорюючись на карету.

Об'їдало-Пук. Стули пельку, дурко безмозка! Де це ти бачила, щоб герой-коханець протягнув ноги на початку *спекпукля*?

Пані-Кривляка. Сам заткнися, кладовище тухлих біфштексів!

Блазень-Бурлака. Вже якщо напнув спідницю, братику, терпи тепер бабську долю. (*Робить непристойний жест*).

Пані-Кривляка (*взявшись у боки*). Чи вже не ти, недоноску, зібрався мене приголубити? Мене, члена гільдії розв'язувателів корсетних шнурків?

Пані-Кривляка кидається в гонитву за Блазнем-Бурлакою, Об'їдало-Пук підставляє йому ніжку, той падає. Комічна мала купа.

Шекспір (*капризно*). Дрюче, та перестань ти, нарешті, теревенити! І зовсім не обов'язково кидати багаж на підлогу з таким гуркотом.

Пані-Кривляка. Марить... Живий наш красень!

Мандрівні актори підводяться з підлоги, знову, цього разу боязко, оточують Шекспіра.

Об'їдало-Пук. А чи не стане йому знову зле, коли прочумається у власній домівці – та на голій підлозі?

Пані-Кривляка. Мабуть, соломки принести.

Блазень-Бурлака. Сказано ж, дуринада. За мною, волоцюги!

Виходять, підтанцювуючи та озираючись.

Шекспір (*як і раніше, не ворухнувшись*). Що то повітря зеленої моєї батьківщини! Так би й проспав цілу добу!

Об'їдало-Пук і Блазень-Бурлака вносять просте застелене ліжко і вже втрюх перекладають на нього Шекспіра, потім Пані-Кривляка приносить стілець. Після чого до кінця дії завмирають нерухомо, час від часу змінюючи пози, при цьому приклад подає Об'їдало-Пук.

Вбігає Енн, за нею, не поспішаючи, входить Холл і прокрадається Дрюк.

Енн. Вічні його фокуси, хай пробачить мені всеблагий Господь! Вмираючий Вілл притягнув у гостюву ліжко з кімнати служниці, влігся на засмальцьовану постіль цієї дівки – і знову відрубився.

Холл. Я на вашому місці, дорогоцінна моя теще, викликав би повіреного. Наш старий Френк, наскіль-

ки мені відомо, в місті.

Е н н . Все ж таки Вілла варто би спершу підлікувати, щоб на крайній випадок устиг підписати заповіт. Інакше ми всі тут почубимося, а наші грошенята підгребуть суддівські.

Х о л л . В цьому є резон. (*Ставить саквояж на стілець, руки зчеплює за спиною*). Проте спочатку я хотів би обговорити свою винагороду.

Е н н (*задихається*). Та що ж це робиться?!

Х о л л (*швидко*). Так-так, йдеться про знижку. На цілу третину.

Е н н . Ти, коновале, вирішив заробити на власному тесті?

Х о л л . Ну, тесть – це все ж таки не кровний родич. Та й чого ради я маю плазувати перед ним? За те, що скинув мені на руки вашу перезрілу дочку, а вона ще виявилася таємною папісткою і навіть до причасття не ходила? Нічого собі сімейне щастя! Слава богу, переконав я вашу Сьюзен повернутися в лоно єдино правильної церкви, так чим вона відплатила мені тепер? Дозволяє розпускати про себе Страдфордом ганебні для моєї честі чутки!

Е н н (*знітилася*). Гаразд, заплатимо вже тобі. Два шилінги, говориш, за огляд?

Х о л л . Діагноз, а не огляд, жінко, діагноз. (*Починає оглядати Шекспіра. Кладе долоню йому на лоб, похитує головою. За роботою заспокоюється. Мимрить собі під руку*). Коли зцілення дарує Господь, а не я, грішний, то й платити за отримане здоров'я вам належить не стільки мені, скільки Йому. (*Показує пальцем в небо*). Та й хіба я витрачаю ці гроші тільки на себе і на свою сім'ю? Вже роки три, як я фактично утримую нашого приходського священика Роджерса,

батька п'яти ненажерливих дітей. (*Відвертається від Шекспіра, порпається в саквояжі*). Я допомагаю старині Джонові у всіх його мирських потребах. Та я навіть...

Шекспір (*швидко піднімає голову, пискляво*) ...допоміг йому вступити шосте немовля? (*Знову опускає голову і заплющує очі*).

Холл (*завмирає на декілька секунд, втупившись у Енн, говорить, як і раніше, серйозно*). Дорогоцінна тещонько, як це ви таке зморозили? У вас же матінка Марта кожну неділю перед очима! Старина Джон – хто-то, а він уже до неї трохи звик, правда? Але ж і він, виконуючи зі своєю Мартою подружні обов'язки в дні, дозволені церквою, вибирає при цьому ті ночі, що темніші, та ще й завіщує про всяк випадок вікно в спальні. Сам мені зізнавався, опорожнивши склянку після пасхальної трапези.

Енн. Та я й слова не промовила, зятю Джонні.

Холл. Насправді? Ну-ну. (*Оглядається. Не помітивши мандрівних акторів, поверх окулярів придивляється до Шекспіра*). Огляд закінчено, і ось мій діагноз: у пацієнта велика кількість гарячого хересу змішалася з внутрішніми гуморами організму, що призвело до зайвого тиску на станову жилу. Звідси й неприємність. Лікування: трохи блюотної настоянки, терте насіння брата-і-сестри, екстракти лука-по-рею, часнику. Ad usum!

Холл миттєво витягує з саквояжа великий зелений флакон, виймає притертий корок, швидким рухом підсовує ємність під ніс Шекспірові. Той очманіло мотає головою, різко сідає в ліжку і розплющує очі.

Холл. І ось вам результат! З вас два шилінги, дорогоцінна теще. Адже він знову у вашому розпо-

рядженні, ваш обожнений Вілл. В усякому разі, для домашнього вжитку годиться. *(Пауза)*. З прибуттям тебе, Вілле, до рідних пенатів.

Шекспір. Здрастуй, клістирнику, або ж магістре мистецтв. А щодо мене правильніше казати, мабуть, про повернення. Втім, краще я про справи помовчу, поки всі домашні не зберуться.

Холл. Сьюзен ось-ось набіжить, я просто дивуюся, що вона дотепер... А може, поговоримо про наші з нею неприємності, поки молодшу твою дочку, невинну Джудіт, не пробудили?

Шекспір. А моя молодшенька, як і раніше, спить цілими днями?

Холл. Ніби вона має чим зайнятися... Ні господарства на ній, ані дітей. Я було спробував умовити Джудіт допомагати мені на моєму городі лікарських трав – та де там... Одне слово – діва. Діва свобідна, нікому не потрібна.

Енн. Не смій обзивати мою дівчинку!

Шекспір. Скажи краще – стара діва, Джонні. А вони тобі не заважатимуть – мій новий служник і стара моя дружина?

Холл. Краще би віч-на-віч, Вілле.

Шекспір. Гей, чули? Марш із кімнати! У мене з моїм ученим зятем секретна розмова. *(Повертається до мандрівних акторів)*. Це й вас стосується, напівповажні!

Енн, Дрюк і мандрівні актори виходять, натовпившись у дверях. Мандрівні актори при цьому пританцьовують.

Холл. А ти впевнений, що остаточно вже прокинувся?

Шекспір. Давай, Джонні, розповідай. По тобі бачу, що справи кепські. Адже ти дотепер не виду-

шив із себе жодного клістирного жарту.

Холл. Лобуряка Джон Лейн розповідає всім, хто тільки схоче його вислухати, що минулого тижня Сьюзен пиячила на холостяцькій вечірці в Джона Палмера.

Шекспір. Стривай, стривай... Ти маєш на увазі не старого Джона Лейна, виноторговця, а Джона Лейна-молодшого – непутящого племінника олдермена Річарда Лейна?

Холл. Його самого. Так от, ніби на тій вечірці твоя дочка грішила з Ральфом Смітом, галантерейником.

Шекспір. Та знаю я його, цього червонопикого Ральфа... Одружити його давно пора. Це все, Джонні?

Холл (скорботно). На жаль, ні. Джон Лейн стверджує також, що Сьюзен сп'яну хвалилася, ніби недужа на французьку хворобу.

Шекспір. Отакої! І на яку саме? (Холл шепоче йому на вухо). Витікання з нирок, говориш? Не стану стверджувати, що ти мене заспокоїв. У дивні часи ми живемо, зятю! В Лондоні перелюбство мають за дрібницю, а приболіти французькою хворобою для столичного мешканця, що нежить підхопити. Розпусник не соромиться проваленого свого носа, навпаки, пишається: відзнаку, мовляв, отримав у Венериних битвах.

Холл (різко). Цілком можливо! Але ж у нас тут не Лондон. Мені соромно на вулицю показатися. (Відвертається від співбесідника, коротко схлипує). І в неї не люєс ніби, а та клята болячка, від якої мужики на стінку лізуть. До речі, я завжди дивувався, Вілле, як це ти, з твоїм безпутним життям, досі не підхопив жодної французької зарази?

Шекспір. Гаразд. Ти злий, я розумію. Що ж до мене, то я ніколи не злягався, не закохавшись, а от закохувався завжди в порядних жінок. Хіба що в Енн... Але тоді я був хлопчиськом, шаленим, як олень на початку весни.

Холл. Базіко! Ти й гроші здобуваєш доладним базіканням!

Шекспір (*примирливо*). Нумо розбиратися. Я впевнений, що ми з тобою дамо собі раду і без нашого забудькуватого повіреного. Варто розділити проблему на частини. Спочатку визначимося з хворобою. Ти ж лікар, Джонні. Кому ж, як не тобі, відати, чи хвора твоя дружина?

Холл. Жодних симптомів я не знайшов, Вілле. Проте мене непокоїть, що Сьюзен цілком могла й приховати від мене деякі свої жіночі негаразди.

Шекспір. Значить, на тому й зупинимося. Якщо немає цих, як ти їх називаєш, симптомів, немає і французької хвороби. А раз немає хвороби, не було й подружніх зрад, під час яких Сьюзен могла її підчепити. Або ти сам її...?

Холл. Що ти таке говориш, Вілле?!

Шекспір (*покірно*). Як нема, то й дарма. Тепер щодо цього бичка Ральфа. Що каже сама Сьюзен?

Холл. Ніби вона просто посиділа з мужиками, випила пару кувалів канарського вина, послухала-послухала застільних жартів, та й пішла собі додому. Присягається, що ні з ким з них не усамітнювалася.

Шекспір. Якщо сама Сьюзен так говорить, на тому й стоятимемо. А хто там був з нею, тільки ця трійця парубків?

Холл. Ще відомий тобі Роберт Вотскотт. Добра компанія для моєї дружини та твоєї дочки!

Шекспір. Мій робітник? Ось Боб і посвідчить на суді, що Сьюзен з-за столу не відлучалася. Я з ним поговорю. Ми разом, я та мій шовковий гаманець, переконаємо Боба.

Холл. На якому ще суді?

Шекспір. Ми не маємо іншого виходу, Джонні. Ти справедливо сказав, що тут не Лондон, і кожний собака іншого знає. Тут і грішать у вузькому колі, і всі про всіх відразу дізнаються. Страдфордські пліткарки вже прополоскали своїми язичками грішки моєї старшої, тож, якщо залишити все як є, ти назавжди залишишся для них роконосцем, а наша Сьюзен – шльондрою.

Холл. О Боже!

Шекспір. Проте ми подамо на пліткаря до церковного суду за наклеп, ось що ми зробимо. Ти засвідчиш здоров'я Сьюзен, а Боб – що того вечора чесноти її не постраждали. А скотина Ральф... Це в трактирі дойда по бабах – герой, а на церковний суд йому заявлятися не рука – він і не прийде. Джон Лейн-молодший програє процес і буде оголошений наклепником. Тоді – так на так, міра на міру. Твоя і Сьюзен репутації будуть обілені, принаймні, на половину, а там і вся історія забудеться.

Джудіт (*висовує з дверей скошлану, не причесану голову*). Таточку!

Шекспір (*ласкаво*). Почекай, люба, зараз ми з Джоном закінчимо.

Голова Джудіт зникає.

Холл. Чи не занадто впевнений ти в успіху?

Шекспір. Ти в нас приїжджий, Джонні. І завжди зосереджений на своїй науці, на своїх лікарських травах і пацієнтах. Я ж тут народився і тому добре

пам'ятаю, що кривдник Сьюзен давно відомий як міський пліткар, і його вже не раз було покарано церковним судом за наклепи.

Х о л л . Мабуть, це інша справа. Дякую Тобі, Господи!

Ш е к с п і р . Стривай Господеві дякувати, тут не всі кінці зводяться. Послухай мене уважно, Джонні. Якщо Сьюзен ані словом тобі не проходила про погану репутацію горезвісного Джона Лейна, виходить, вона сильно розгубилася. Отже... Диму без вогню не буває, дорогий зятю.

Х о л л . Ти, сподіваюся, не вважаєш мене за віслюка? І я про це думав. Звичайно ж, я думав, Вілле.

Ш е к с п і р . Віслюк – тваринка безрога... Ой, пробач, диявол мене за язик смикнув!

Х о л л . Де вже мені ображатися, Вілле? Я і сам змтикував. Одне з двох. Або зогрішила, або похвалилася французькою хворобою. Який не тупий Ральф, він після такої похвальби переламав би їй кістки.

Ш е к с п і р . І Сьюзен зовсім не така дурна, щоб зраджувати чоловіка при стількох свідках. Пару поцілунків, розбавлених канарським, не беремо до уваги.

Х о л л . О Боже!

Ш е к с п і р . Плюнь і розітри, мій друже і зятю! Нам з тобою нічого не залишається, як тверезо оцінювати гіллясті прикраси на наших розумних головах, що так вчасно і красиво облісіли. І на що інше мали ми з тобою очікувати за наших постійних роз'їздів? Я щасливий і тим, що переконав себе, ніби дочки та небіжчик Гемнет (упокой, Господи, душу хлопчика!) – мої власні діти. А жінки ж теж люди, вони ще більш палко, ніж ми, віддають належне природі, тому що ми, чоловіки, завжди знайдемо заняття для душі,

здатне відвернути нас від закликів похоті, їх ж ув'язнено в замкнутому колі домашніх справ.

Холл. На жінках прокляття Єви, говориш?

Шекспір. Хіба? Хоч і не дурніші вони за нас, зовсім не дурніші... Чи знаєш, я не здивувався б, якби виявилось, що й моя Енн, ця стара корова, приплачує зі своїх, прихованих від мене грошенят одному з наших робітників, щоб грів їй ночами ліжко. І ще я хотів би дати тобі пораду, друже.

Холл. Ну?

Шекспір. Сам побережися, Джонні.

Холл (*поволі*). Якщо Сьюзен насправді хвора на оту гидоту або перехворіла нею колись раніше, ти не матимеш більше від неї онуків. Одна Лізбет у нас і залишиться.

Шекспір. От і випадає нам берегти нашу дзиґу як зіницю ока. Йди до мене, зятю, обнімемося. (*Обнімаються*). Що ж, впускай сюди зграю домочадців.

Холл виходить. Не встигає зачинити за собою дверей, як повз нього проштовхуються мандрівні актори і, пританцювуючи, оточують лежачого Шекспіра.

Шекспір. Я оцінив, що ви, напівповажні, послухалися мене і випарувалися, щоб не бути посвяченими в ганебні сімейні таємниці. Похвально. Не чекав від вас.

Блазень - Бурлака. Ти про свою старшеньку, хіба? Про неї і за дверима добряче пересуджували, аж поки сама не прийшла з малятком. (*Обхоплює Шекспіра і піднімає його верхню половину тулуба. До Пані-Кривляки*). Гей, хвойдо! Заснула, чи що? Підтягай подушку вище!

Пані-Кривляка. Від ходячого геморою чую! А ти, Вілле, зобрази на обличчі щось отаке меланхуліч-

не! Підіткнути, чи що, простираadlo?

Об'їдало - Пук (*тьопае Пані-Кривляку по заду, відставленому в нападі старанності*). Вже краще філопукське, Вілле! І трохи світового смутку.

Двері розчиняються. Вбігає Елізабет і негайно ж залазить на ліжко до діда. Поряд з нею, ризикуючи затоптати маляtko, бігла Джудіт. Входять Енн, Холл, Джоан, служниці Кетрін і Сара, Дрюк, а позаду всіх, поволі, зі схиленою головою, Сьюзен. Вона сильно нафарбована.

Мандрівні актори, прийнявши безглузді пози, шикуються за спиною Шекспіра.

Холл (*прокашлявшись*). Отже, я оголосив твоїм домочадцям, Вілле, що медицина тобі підсобила (міру ж Божої допомоги тільки Тобі й оцінювати, о Господи всевишній!), проте ти маєш потребу в постільному режимі на декілька днів. Я дозволив собі зібрати всіх...

Елізабет (*схопивши Шекспіра за борідку*). Дідусю, а це правда, що мама захворіла витіканням з нирок?

Шекспір. Е-е-е... Це жарт для дорослих, дитинко. А хто це так з тобою пожартував?

Елізабет. Хто ж, як не Кет. Адже, окрім неї, ніхто зі мною не розмовляє.

Шекспір. Кет пожартувала. Ти ж уже помітила, дитинко, що жарти дорослих бувають і незрозумілі для тебе, і не смішні?

Елізабет (*насупившись*). Не розумію. І ти, дідусю, зовсім забув про сім'ю в своєму нечестивому Вавилоні. (*Пожвавлюється*). А ти зрозумієш мій жарт, якщо я зараз зроблю калюжу на твоїх простираadлах?

Шекспір (*насупився, передражнюючи внучку*). Не розумію. (*Пауза*). Дитинко, та подивися ти на маму! Якби в твоєї мами було витікання, це вона сто-

яла би в калюжі.

Елізабет. Дурний ти, дідусю. Хіба не бачиш, який мамчина спідниця широкий поділ має?

Дж о а н (*шипить*). Прокинься, дияволице! Зійди з місця.

С ь ю з е н випрямляється, піднімає руки. Сполучає їх над головою і робить пару танцювальних кроків. Мандрівні актори аплодують їй та знову завмирають.

Елізабет зіскакує з ліжка, підбігає до того місця, де стояла С ь ю з е н , сідає навпочіпки та уважно вивчає.

Шекспір. Тепер ти переконалася, дитинко? Кетрін, забери її, а наша з тобою розмова ще попереду. (*Кетрін виводить Елізабет. Шекспір раптом хихикає*). От вже пустунка, зіпсувала мою урочисту промову... (*Випрямляється на ліжку і робить правицею царствений жест*). Отже, ось про що я бажав повідомити свою сім'ю і добрих міщан Страдфорда. Відтепер і назавжди... (*Зітхає*). Так, назавжди я змінюю своє життя і свій *modus vivendi*. Раніше, протягом довгих років, був я лондонцем, що найжджав до Страдфорда привезти грошей для сім'ї і доглянути за купленою тут нерухомістю, а тепер перетворюся на мешканця Страдфорда, який часом виїжджатиме до Лондона в своїх справах. Своєю резиденцією обираю Нью-Плейс, як найпросторішу і найбільш зручно розташовану з моїх маєтностей. (*Нашвидкуруч оглядається*). Ремонт тут потрібен невеликий, а ось меблів брак. Порожненький особнячок, що тут скажеш. Проте я вже замовив усе необхідне в Лондоні та Кембриджі, ці меблі будуть доставлені протягом трьох тижнів. Серед них – наймодніша шафа і розкішне ліжко з новим балдахіном, завісами та постіллю. З

лондонського будинку вже везуть скрині з моїм одягом, мій письмовий стіл з паперами, бібліотеку, клавісин і фотелі. Все це буде встановлено в найкращій кімнаті, і Енн доведеться нею мені поступитися. Я ж їй подарую своє лондонське ліжко, теж вельми непогане.

Енн (*отруйно*). Дякую уклінно.

Шекспір. Хіба? І ще ось що. Я приїхав до Страдфорда не робити гроші, а жити на спочинку і задля свого задоволення. Грошей я заробив достатньо і собі, і вам. Серед вас же тільки друг і зять мій магістр Холл трудиться, як мурашок, решта ж – із самого народження свого нахлібники та дармоїди. Так от, обіцяю, що утримуватиму вас, як і раніше, ось тільки рахунки тепер вестиму я сам, а не дружина моя Енн. Моя ж мета тепер – насолоджуватися тутешнім спокоем, здоровим повітрям і чудовою природою нашого зеленого Йоркширу, полювати на оленів в Арденському лісі. Я також буду радий отримувати від своїх домочадців ту частку пошани, що на неї заслуговую як ваш годувальник і добродійник – теперішній та майбутній.

Енн (*цідить крізь зуби*). На яку-таку пошану до себе може претендувати відставний актор?

Шекспір. А чи не запаморочилося у тебе в голові, жінко?

Енн. Швидше в тебе, чоловіку. Ти ж так і не отримав дворянства, хоч і намагався. А я з Хетауєїв. Я шляхтянка.

Шекспір (*усміхається*). Твоїм тупим мозкам не зрозуміти, чому я припинив клопоти про дворянський герб. Зате я маю титул камердинера його величності, а твоїм сільським родичам нічого подібного

навіть і не снилося.

Е н н . Гріш ціна придворному званню, отриманому за кривляння на сцені! І гроші свої ти заробив у сатани.

Ш е к с п і р . Мої гроші сатанинські, Енн? Проте ти не погребувала запустити до них руку.

Е н н , гордовито піднявши голову, виходить. Грюкає дверима.

Ш е к с п і р (*відкидається на подушку*). Щось я втомився. Подрімав би, мабуть.

С а р а (*вклонившись*). А коли, сер, ви повернете мені моє ліжко і постіль? Адже я, сер, ніколи та ні в чому вам не відмовляла, але...

Ш е к с п і р . Гей, Дрюче! Покинь куняти та подай мені мій гаманець! (*Дрюк витягає з пазухи великий, набитий повністю шовковий гаманець і з уклоном підносить його хазяїнові. Той розв'язує шнурки, дістає монету і кидає її С а р і. Вона ловить*). Це тобі у відшкодування незручності, Саро, а мій хлопець принесе тобі в кімнату достатньо соломи. (*Підморгує їй*). Ти, Саро, здорова і добра молодиця, і мені куди приємніше полежати на твоїй постелі, ніж на взятій з-під моєї злої дружини. Їй-богу, її простирадла взялися би кусати мене, а подушка – навівати кошмари.

С а р а кланяється, С ь ю з е н фиркає.

Х о л л . Тобі й справді, Вілле, не завадило би відпочити.

С ь ю з е н . Батьку, я маю терміново поговорити з тобою!

Д ж у д і т . І я! І я дуже хочу, татусю.

С ь ю з е н . Тільки віч-на-віч. Усі, усі підіть. І ти, Джоне!

Всі йдуть, окрім С ь ю з е н і мандрівних акторів. Останньою,

озираючись, покидає сцену Джудіт.

Шекспір. Візьми стілець... Сядь до мене... Дай мені руку... Так, добре... Відпускає ніби. *(Пауза. Більш напруженим тоном)*. І ось ізнову з тобою трапилася неприємність, дівчинко моя. Як це вийшло?

Сьюзен *(зітхає)*. А ти й справді хочеш почути це, тату?

Шекспір *(різко)*. Ні, не хочу. Та й... Чи є на світі батько, якому захочеться таке почути? Проте я повинен тобі допомогти, тому розповідай, зроби ласку.

Сьюзен. Але ж я нічого не пам'ятаю, тату. Тільки п'яні морди, їхній регіт.

Шекспір. Тоді починай з початку.

Сьюзен *(покірно)*. Звідки?

Шекспір. Як ти опинилася в тій веселій компанії?

Сьюзен. І справді, треба із самого початку. Після останнього... останньої неприємності якийсь час я трималася. Потім стало мені нудно. Смертельно нудно! Ось Лізбет тобі поскаржилася, що з нею ніхто не хоче розмовляти. Неначе зі мною хтось розмовляє! Джон вічно зайнятий і через день у від'їзді, Лізбет надто ще мала, до матері загляну – одні скарги на ваш шлюб, і я просто втомилася тебе перед нею виправдовувати.

Шекспір. Ціную твою турботу про мене, дівчинко.

Сьюзен. Мати й справді несправедлива до тебе. А ти сьогодні знову її принизив...

Шекспір. Дівчинко моя! Достатньо і того, що Енн при тобі виливала на мене цебри брудну. А якби ще і я прийнявся вивалювати на тебе нашу брудну білизну, це було би не гідно ні тебе, ні мене.

Сьюзен. Красиво сказано. Ти завжди красиво

говориш, тату. Проте тебе не було зі мною, і я знову почала розмовляти з глеком. Канарське вино, воно шипить і душу веселить... Закінчиться вино, відправляю Кет до «Ведмеда», щоб знову глек наповнили. Гроші для мене не проблема: мій Джон тільки прикидається прискіпливим і скупим, насправді ж він щедрий та щодо рахунків безтурботний...

Шекспір Я завжди говорив тобі: не зважай на зовнішність, Джонні – справжній мужик!

Сьюзен. Говорив, говорив... Ця чумичка Кет почала на мене дивно так поглядати... Послухай, тату, ти не образишся, якщо я тебе про щось попрошу?

Шекспір. Давай, кажи.

Сьюзен. Ти не міг би дихати вбік? Від тебе йде такий винний дух, що мені знову закортіло випити.

Шекспір (*бурчить*). Ось ти й знайшла винуватого. Завжди у всьому батько у вас винуватий.

Сьюзен. Кет почала дивно так поглядати, говорю. Вона ж знає, що мій Джон зовсім не п'є – ну хіба ковток бренді, коли промочить ноги. От і змушена я була самотужки мандрувати з глеком до трактиру.

Мандрівні актори починають «ілюструвати» розповідь Сьюзен: Пані-Кривляка показує, як вона йде спочатку з порожнім глеком, потім з повним, погойдуючись; зображають п'яних; Об'їдало-Пук і Блазень-Бурлака чпляються до Пані-Кривляки тощо.

Шекспір. У «Ведмеді», ти казала? Старий Ентоні власною рукою тобі наливав?

Сьюзен (*знижує плечима*). Аякже.

Шекспір. Не очікував на таке від щирого приятеля.

Сьюзен. Того вечора я допила залишки в глеку і пішла налити його до «Ведмеда». В голові вже шуміло...

Шекспір. Ніколи більше так не роби!

Сьюзен. Слухаю і підкоряюся, мій капітане! Але знав би ти, яка це нудота – пити наодинці, нишком, у темряві, згасивши свічку! Я була вже веселою, кажу, коли хлопці запросили мене до себе за стіл. Ще пам'ятаю, як погодилася продовжити вечірку в Тома, а далі – тільки морок і туман. Ваш працівник Боб відвів мене додому. А можливо, і приніс.

Шекспір. Так... У тебе було щось із цим Ральфом?

Сьюзен. Начебто ні, тату.

Шекспір. Начебто?! А мені здавалося, що жінка завжди може визначити, чи було в неї злягання з мужиком, чи ні.

Сьюзен. А-а-а... Ознаки такі, що нічого не було. А якби наважився би тварюка Ральф (*похмуро усміхається*), потім гірко би пошкодував.

Шекспір. Он як. (*Замислюється*). Гаразд. Я вже домовився про все з твоїм чоловіком. Ти негайно подаєш скаргу до церковного суду, звинувачуєш молодого Джона Лейна в наклепі. Твій чоловік засвідчить перед судом твоє здоров'я, а Боб Вотскотт – твою порядність. Якщо священник стане тебе допитувати, скажеш, що Ральф прийнявся тебе тискати проти твоєї волі, ти почала вже боятися, що не зможеш від нього відбитися, і вирішила налякати, збрехавши, ніби хвора на французьку хворобу. Всі судові витрати я сплачу.

Сьюзен. Спасибі, тату. (*Цмокає батька в лоб*).

Шекспір. Мені ніяково з тобою про це... Коли суд завершиться – і не раніше (недобре змушувати нашого чесного Джона до клятвopорушення) – ти попрохай чоловіка оглянути тебе. Якщо, не дай того Бог, ти й справді підхопила...

Сьюзен. Треба ж, тепер знову... Та чи буде цьому край? Я, що ж, на допиті?!

Шекспір *(кричить)*. Не бажаю нічого про це чути! Не бажаю нічого знати! *(Пауза. Спокійно)*. Твій чоловік добрий лікар. Іноді йому вдається перемогти хворобу. Призначить лікування – пий всі ліки, роби все, що накаже. І віруй, що вилікуєшся. Добре?

Сьюзен *(відвернувшись)*. Гарзд, тату.

Шекспір. І тобі треба наповнити своє життя. Я ось подумав... Добре би тобі зацікавитися ремеслом твого чоловіка. Ти ж грамотна! Почала би потихеньку почитувати його книжки...

Сьюзен. Вони всі латиною, тату.

Шекспір. Є в нього і нашою мовою, я бачив. За обідом підкинеш нікчемну думку з лікарської книги – от здивуєш, от потішиш старину Джонні! І розпитуй його про цілющі трави, запам'ятовуй, що скаже. І привчи до того, щоб, виїжджаючи, чоловік залишав на тебе свій дорогоцінний лікарський город. Ти не знайшла в нашому доброму Джонні палкого коханця, але якщо прислухаєшся до моїх порад, знайдеш у ньому щирого приятеля, вчителя і компаньйона.

Сьюзен. Та хіба? Спасибі тобі, тату. *(Пауза)*. Підуй, мабуть.

Шекспір. Коли Джудіт, як і раніше, сюди добувається, скажи їй, хай заходить.

Сьюзен поволі, з опущеною головою, йде.

Пані-Кривляка *(стоячи ззаду, кладе руку на плече Шекспіра)*. Сумна історія, Вілле.

Шекспір *(не обертаючись)*. І в п'єсу її не вставиш, друже.

Пані-Кривляка *(долонею хлопає Шекспіра по плечу)*. Осоружний! У тебе завжди лише одне на думці!

Вбігає Джудіт. Останні до ліжка кроки робить поволі. Пильно вдивляється в батька.

Джудіт. Слава Богу. А то мені вже здалося соння...

Шекспір (ласкаво). Гарзд уже, я розумію: квапилася побачити батька – і не причесалася. А ось звідки в тебе пера у волоссі? (Вправно дістає в неї з волосся перо, показує).

Джудіт (здивовано). Пера? Так, звідки?

Шекспір. Здається, я зрозумів. Ти, слухняна батькова дочка, все ж таки навчилася писати. Як тільки перо в тебе затупиться, ти його встромляєш у зачіску і береш нове. Хіба я не вгадав?

Джудіт. Але ж я не вмю писати. Та й що мені писати, таточку? І це перо куряче, а пишуть великими, гусячими. Ти, що ж, мене за дурку маєш? (Придивляється до нього). Та ти кепкуєш з мене?

Блазень - Бурлака безгучно демонструє, ніби вмирає від сміху. Пані - Кривляка вказує на нього пальцем, Об'їдало - Пук крутить пальцем біля скроні.

Шекспір. А чом би мені й не пожартувати, донечко? Твоя старша сестра он як здорово пожартувала над усіма нами.

Джудіт. Так довго не було тебе, таточку, що я зовсім забула, як з тобою розмовляти. Коли я виходжу до сніданку (або там до ланчу), повністю прокидатися зовсім не обов'язково – і так обійдеться. А ось із тобою...

Шекспір. Тепер я зрозумів, звідки в твоєму волоссі з'явилося перо.

Джудіт. Ну так, звідки ж іще, як не з подушки? Я тепер сплю цілими днями. Ночами теж. Що поганого в цілодобовому спанні? Я ж не поденниця в тебе

і не зобов'язана з ранку до вечора заробляти собі на хліб. Як-не-як, а онука бейліфа цього міста і дочка королівського камердинера. І ще: хто спить, той не грішить. І ось ще: уві сні швидше проходить час, і легше дочекатися твого приїзду, таточку.

Шекспір. О боги всемогутні...

Об'їдало-Пук (*пошепки на вухо Шекспірові*). Яка цілісна система світогляду, Вілле!

Блазень-Бурлака (*відштовхує його*). Скажи краще: *сноогляду*.

Шекспір (*пошепки*). Заткніть пельки обидва, ви, розумники!

Джудіт. Як осоружно прошурхотіло. Щури? Але в будинку не було щурів. Хіба що зайда і на двох ногах. Твоя розпрекрасна Сьюзен, таточку. Крися з червоними очицями! Крися! Крися!

Шекспір. Ти несправедлива до старшої сестри, Джудіт.

Джудіт. А ти упереджений до неї, таточку. Якби стало в тебе силоньки, носив би свинюку на руках. Говориш, що вона ловко над усіма нами пожартувала? Та Сьюзен зганьбила нас усіх, зганьбила. От! Проте ти з нею першою став шушу-шушу – ні, щоб заспокоїти мене, твою чесну дівчинку. Правильно мама говорить, що ви із Сьюзен обоє рябоє: тільки ти пиячиш і волочишся у Лондоні та завжди знаходиш, чим перед мамою виправдатися, а Сьюзен тут у всіх перед очима.

Шекспір (*уїдливо*). Я визнав би необхідним виправдовуватися перед Енн і тобою в одному лише випадку. Це якби лежав зараз безпорадним, а ви прали би сусідську білизну, щоб заробити нам на прожиток і мені на ліки.

Пауза. Мандрівні актори приймають пози, що комічно зображають відчай.

Джудіт. Пробач мене, таточку. Надто вже ти мене розсердив.

Шекспір. Мир, чи то як?

Джудіт. Мир, таточку. Ну, давай. *(Протягує вперед кулак, розпрямляє і згинає мізинець. Шекспір повторює її жест і чіпляє своїм мізинцем мізинець дочки).*

	Цур, не битися,
Шекспір	Не щипатися!
<i>(разом)</i>	За волосся не тягати,
Джудіт	І в пику не плювати!

Шекспір. У Сьюзен, дівчинко ти моя заздрісна, справа була більш термінова, от чому я і почав з неї.

Джудіт. Моя справа теж дуже термінова. Вона наколобродила і лише сама винна в нашій ганьбі. А хіба я, чесна дівчина, в тому винувата, що ось-ось перетворюся на стару діву? Ти, таточку, повинен терміново видати мене заміж. Та ти ж і обіцяв.

Шекспір. Гм. А скільки тобі, донечко, точно років?

Джудіт *(стиснувши губи)*. Двадцять вісім мені.

Шекспір *(мрійно)*. Ти народилася в двійнятах разом з бідним Хемнетом, і я чудово пам'ятаю, якого жаху зазнав, опинившись до свого ще повноліття батьком трьох дітей. Адже я навіть і притулку свого тоді не мав, ми жили в будинку твого покійного дідуся на Хенлі-стріт. А дай я підрахую... *(Рахує на пальцях)*. Тобі зараз повних двадцять дев'ять років.

Джудіт. Тим гірше.

Шекспір. Ну, не тридцять же, донечко.

Мандрівні актори хапаються за голови.

Д ж у д і т . Тепер ти звільнився від справ, нарешті. Сам же нам сказав, що приїхав назавжди. Ось і виконай свій батьківський обов'язок: знайди мені чоловіка.

Шекспір . Ну, не негаймо ж! Дай мені передихнути. Невже ти не помітила, що я хворий?

Д ж у д і т . Хто там тебе знає, ти ж такий облудник, таточку. Проте це твій батьківський обов'язок. Ти дав мені життя, спасибі тобі велике, а зараз дай мені чоловіка – і тоді вже можеш спокійно помирати.

Шекспір (здивовано переглядається з мандрівними акторами). Ти знаєш, я вирішив із цим не поспішати. Підготуватися ж треба: вибрати добре місце для могили, скласти епітафію, замовити модний саван.

Мандрівні актори з початком наступної репліки Д ж у д і т починають розігрувати пантоміму на сюжет «сплячої красуні».

Д ж у д і т . Гадаєш, навіщо я сплю цілими днями? Уві сні я зберігаю свою свіжість і красу, як та спляча принцеса, що проспала тридцять років і ще три роки, аж поки її не пробудив суджений. Частіше мені сняться всілякі нісенітниці, іноді я навіть пригадати не можу, що мені привиділося, проте деколи я зустрічаюся уві сні зі своїм нареченим, прекрасним юнаком.

Шекспір (декламує).

А чи не ельф,
Облудник зухвалий та безсоромний,
Твій сон бентежив?

Д ж у д і т . Що? А чи не перевтомився ти, таточку? (Кладе долоню йому на лоба, похитує головою). Я казала про те, що мені снився наречений, такий няшка. Восстанне він прийшов до мене у лискучому єдвабному вбранні, у розкішному капелюсі, в такому ж, як у

тебе, і з сяючим серед ночі обличчям – дуже, до речі, схожий на мою подружку Мері Грін, немов би брат її, хоч і не має Мері брата-юнака...

Шекспір. Мері, дочка олдермена? Ця білява пискуха в замазаних травною панталончиках?

Джудіт. Ну, теж мені пригадав... Тепер Мері – перша красуня на нашій Тепел-стрит, хоч насправді найгарніша тут – це я в тебе. До речі, таточку... Мері, захлинаючись, читає якусь твою надруковану книжку, мало не напам'ять заучує, і просила мене, щоб з тобою познайомила, прямо на коліна ставала. Як не зустрине мене в церкві, так і запитує, так і нагадує: «Чи не приїхав ще твій *імпузантний* батько? Не забудь мене до себе запросити, щоб мені з ним побачитися!»

Шекспір. Ще чого! Жодних візитів, поки не привезуть меблі та все моє вбрання! (*Підкручує вуса*). А що ця гарненька Мері ще про мене говорила? І що про мою книжку? Про яку саме?

Джудіт. Ще чого! Буду я запам'ятовувати такі нісенітниці! А ти не ухилийся, таточку. Ну, пообіцяй же своїй дочечці, що завтра ж заходишся шукати для мене чоловіка.

Шекспір (*зітхає*). Добре. Звичайно, я видам тебе заміж. Але ж і ти маєш мені допомагати, взявши на себе свою частку клопотів і обов'язків. Слухай же. Мені дуже ніяково запитувати тебе про це, проте чи зберегла ти свій дівочий скарб, без якого заміж, як деякі вважають, ані ногою?

Джудіт. Так, уже чим-чим, а цим я можу пишатися. Можу навіть запропонувати матронам оглянути мене.

Шекспір. Так ти читаєш апостола Павла? От не чекав...

Джудіт. Та ні, запам'ятала з проповіді преподобного отця Джона Роджерса. Він тоді описував розпусту в стародавніх християнських общинах – народ у церкві відразу ж перестав нашіптувати й фліртувати, а молодь, та, затамувавши подих, його слухала.

Шекспір. Так, велика це книга, Біблія. Але ти мене порадувала: адже я, чесно кажучи, побоювався, що в тій давній історії з молодим Темплом...

Джудіт (*похнюпилася*). На жаль, ні. А точніше, так на щастя. Тепер уже можна тобі в тому зізнатися, таточку, але мама тоді мені порадила використати той же мисливський прийом, яким колись спіймала в свої тенета тебе. Проте осоружний Джеррі злякався і ганебно втік. Втім, я вже на нього пересердилася.

Шекспір. А нумо, дочечко, підведись і пройди-ся, щоб я міг тебе розглянути. (*Пані-Кривляка передражнює Джудіт, утрируючи її манірні звички*). Ні, ти не кривобока, бог милував.

Джудіт (*береться в боки*). І з чого б оце мені бути кривобокою?!

Шекспір. Забобон є таким чоловічий: якщо стара діва, так обов'язково кособока. І звідки воно пішло, насправді, якщо твої заміжні однолітки бувають стрункими, кров з молоком?

Джудіт. Зате в мене ноги гарні. Як у тебе, таточку.

Шекспір. А ну, покажи.

Джудіт підтягає вгору спідницю. На ній панталони майже до щиколоток і черевики на пару розмірів більші, ніж треба. *Пані-Кривляка витріщає очі, Об'їдало-Пук і Блазень-Бурлака затуляють свої розчепиреними пальцями.*

Шекспір (невпевнено). Та, мабуть, гарні. Втім, твоїх ніг однаково ніхто не побачить.

Джудіт (опустивши поділ). А ось чоловіка ти мені знайди з гарними ногами.

Шекспір. Про чоловіка – потім. Я ще про тебе не все сказав. Чи знаєш, донечко, в кого я спостерігав найкращий колір обличчя? У молочниць і в торговок сиром та сметаною на Ротер-маркіт. Ось і тобі добре би щодня прогулюватися під парасолькою на сироварню Кемпбеллів і дихати тамошнім повітрям. А не вдасться повернути на щічки рум'янець, попроси для цієї справи рум'ян у своєї матері або в Сьюзен. І роздобудь обов'язково маленькі щипчики, щоб позбавлятися від волосків під носом і на підборідді.

Джудіт. Де ти їх знайшов?!

Шекспір. Поверни голівку. Так, я не помилився. Добудь персидської хни і починай вже зафарбовувати сиві пасма. Мені зараз спало на думку, що ти, мабуть, зовсім не заглядаєш у люстерко.

Джудіт. Я своє розбила, таточку. Під настрій.

Шекспір. Не біда! Як тільки прийдуть мої речі, я позичу тебе одне зі своїх венеціанських дзеркал. Адже тепер мені не треба буде перевіряти, чи достатньо красиво моє волосся спадає ззаду на комір. (Зітхає). Не сумніваюся, втім, що ти й сама відразу ж побіжиш чистити пір'ячко, як тільки на обрії з'явиться отакий міцненький вдівець-чепурунчик.

Джудіт. Удівець?! Та ніколи в житті! Не потрібен мені такий чоловік, як у Сьюзен – старий, лисий, згорблений та ще й підсліпуватий!

Шекспір. Ти несправедлива до зятя. Він був для нас, як манна небесна, і щастя наше, що йому сподобалася Сьюзен, що він приїжджий, з Бедфордши-

ра, і, зайнятий своєю лікарською наукою, не прислуховувався до пліткарів. Адже твоїй сестрі було вже двадцять чотири роки, і всі страдфордські парубки начулися про її слабкості та про скандальну вдачу. У Сьюзен вистачило розуму зрозуміти, що це останній шанс, вона й не опиралася.

Джудіт. Та пам'ятаю я, пам'ятаю...

Шекспір. І Джонні не був удівцем, він одружувався в тридцять, проте першим шлюбом. Боюся, що для тебе мені не вдасться знайти молодого неодруженого, та ще й порядну людину – і не мрій. А ось обкрутити вдівця з дітьми, це ще реально. Та й те в тому тільки випадку, якщо я покручу в нього під носом приманкою: сто фунтів, мовляв, залишу в заповіті тобі, Джудіт, і ще сто фунтів у власність твоїм дітям, якщо в тебе будуть. А не йому, зрозуміла? Якщо не виявишся останньою дуркою, чоловік не зможе тоді обчистити тебе і кинути.

Джудіт. Чому ти тільки зараз пояснив мені все це? Яке жорстоке життя, таточку! (*Тікає, ридючи*).

Мандрівні актори, подивившись услід Джудіт, оточують Шекспіра.

Об'їдало-Пук. Ось ти і повернувся до рідного міста, творче, що прославив Страдфорд.

Шекспір (*відмахнувшись*). Скажете таке, хлопці...

Блазень-Бурлака. Тріумфуючі городяни зустріли тебе посеред Клоптонського моста, примусили вислухати вітальне слово головного олдермена, складене кульгавими ямбами, увінчали лавровим вінком, сплетеним дружиною бакалійника, і на руках віднесли на ложе, засипане духмяними польовими квітами.

Пані-Кривляка. Кохана дружина оточила тебе ніжною турботою, а дочки розчулили своїм ще-

бетанням і милими сюрпризами.

Синхронно розкланюються.

Шекспір. Поживемо дальше – побачимо більше, але для цього мені доведеться спочатку ожити. (*Відкидається на подушку*).

Акт другий

5 листопада 1613 року. Теплий та сухий осінній вечір. Страдфорд. Сцена являє собою кабінет, обставлений *Шекспіром* після того, як він влаштувався в Нью-Плейс. На початку акту на сцені стоять громіздкі меблі – клавесин, два фотелі та ліжка. В настінній жирандолі горять три свічки.

Мандрівні актори, кривляючись, вносять плоскі макети книжкової шафи, письмового столу з багатопверховими надбудовами, трюмо і ...каміна, в якому палають намальовані дрова. Збираються на авансцені, обтрушують руки.

Витонченою ходою входить Шекспір у найкращому своєму вбранні.

Шекспір. Спасибі, братики. Можете тепер відпочити. Тільки ось там, за дверима. (*Деся неподалік баштовий годинник б'є вісім разів. Після паузи відбиває ще дві четверті. Шекспір задоволено киває головою*). Пані, вони завжди спізнюються. До мене сьогодні рано чи пізно прийде дівчина. Тепер вже точно пізніше, а не раніше.

Об'їдало - Пук (*приставляє долоню до вуха*). А чом би нам і не підслухати?

Шекспір. Я мрію про те, що наша з Мері бесіда

буде з тих, які погано вплинули би ось на її моральність. (Показує на Пани-Кривляку).

Блазень - Бурлака. З мріями обережніше, Вілле! Особливо в твоєму небезпечному віці. Розмієшся, розмієшся – а тобі мокрим лопухом по носі.

Шекспір. Ніби я сам не знаю! (Випроваджує їх).

Майже відразу ж стукають у двері. Не чекаючи відповіді, входить Дрюк.

Дрюк. До вас молода дівчина, хазяїне. Говорить, що вона міс Мері Грін. (Протягує хазяїнові срібну тацю).

Шекспір (бере з таці складений папірець). Вона принесла, а навіщо? (Підходить ближче до жирандолі, розгортає папірець і читає). «6 травня 13 року А. Д. Каплун – 2 шилінги 6 пенсів. До того ж соус – 4 пенси. Херес – 1 шилінг, 3 пенні. Хліб – ½ пенні. Спаче-но!». Що за диявол? Де твоя совість? Підсовувати таке страдникові на дієті...

Дрюк. Хазяїне, я своїми очима бачив, як у найкращих домах столиці перш, ніж впустити гостя, слуга приносить на таці папірець. А цей чим поганий?

Шекспір (суне йому папірець). Кінчай зі своїми дурницями, Дрюче! А дівчину запроси.

Дрюк зникає, і майже негайно ж входить Мері. Ставить ноги витончено, носками назовні. Присідає перед Шекспіром, той кланяється у відповідь.

Мері. Доброго ранку, сер. (Пауза). Я встигла чимось розчарувати вас?

Шекспір (люб'язно). Доброго, прекрасного вечора! Від щирого серця бажаю, щоб він таким для вас і залишився. І про яке розчарування говорите ви, Мері? Я нещодавно пригадав вас підлітком, а відтоді відбувся неймовірний прогрес. Сідайте, прошу вас.

Мері. Дякую вам. *(Знімає плащ, кидає його на спинку крісла, сідає, за нею і Шекспір)*.

Шекспір. На кухні є солодоші. І чи не покликати сюди заразом мою дочку Джудіт, вашу подружку?

Мері. Дійсно, я...

Раптово двері розчиняються після удару ногою, і до кабінету влітає Енн. Витріщає очі на чоловіка і Мері.

Енн. Чим це в тебе смердить? Ах, це ти, Мері, до що ж приємна зустріч! А я післяобід якраз зібралася зазирнути до твоєї матері, ось і маю тепер, про що з нею поговорити. *(Розвертається та йде, грюкнувши дверима)*.

Мері. І як це вас трафило одружитися із цією старою відьмою!

Мері і Шекспір водночас випливають з крісел і кидаються до дверей. Мало не стикаються лобами біля дверної ручки, потім Шекспір дістає з кишені штанів ключа і урочисто його демонструє. Замикає двері. Обидва, задоволено посміхаючись, повертаються в крісла, Енн – широкими кроками, перевалюючись. Сідають, цього разу розвалюються в кріслах, Шекспір кладе ногу на ногу.

Шекспір. На твоє запитання коротко не відповісти. Мені, дурню, було дев'ятнадцять, їй – двадцять шість. Оскільки тепер неприємності все одно не уникнути... Давай, Мері, зізнавайся, навіщо ти хотіла мене побачити.

Мері *(похнюпившись)*. Важко так уже відразу, сер.

Шекспір. Та який ще я тобі «сер»? Будь зі мною на «ти», а друзі називають мене «Віллом».

Мері. Спробую, сер.

Шекспір. Невже і тобі теж учувся тут якийсь сморід?

Мері. Зовсім ні. Там, біля дверей, мені здалося, навпаки, що від вас дуже приємно пахне. Зовсім не так, як від мого батька, сер.

Шекспір. Ще б пак! Це найдорожчий французький парфум, який тільки можна було дістати в Лондоні. Та й камзол мій пропахнув назавжди іншими пахощами (*зітхає*), пахощами минулих літ.

Мері. А ви все ще хочете запросити сюди Джудіт?

Шекспір (*похитавши головою*). Прохаю ще раз: на «ти» та «Вілл».

Мері. Знаєш, ... Вілле, а я в дитинстві сама пробувала робити парфуми. Квіточки бузку набивала до пляшечок і заливала водою. У нас тоді дідусь помер, а пляшечки від ліків залишилися.

Шекспір. І вийшло?

Мері. Та ні, тільки пелюстки просмерділи. Я дуже засмутилася тоді, дурна. Чи не було такого і у вашому дитинстві, Вілле? Адже ви писали, що взимку квіти гинуть, проте їх аромат – летючий бранець у стінах із скла, зберігає їх красу.

Шекспір. Хіба? А в дитинстві я і гадки не мав, що на світі існують парфуми. (*Усміхається*). Я мав інші забави та турботи.

Мері. І в мене, Вілле, могла бути сьогодні інша забава. Адже сьогодні 5 листопада! Палитимуть опудало Гая Фокса, але я зважила за краще, відпросившись на свято, прийти до тебе.

Шекспір. Отже, я переміг Гая Фокса. Майже як добрий наш король Іаков. Я і король Іаков. Смішно.

Мері (*обережно*). Що ж тут смішного, Вілле? Наказано королем, його величністю, святкувати роковини Порохової змови, от ми, його вірні піддані, і святкуємо. Так мій батько говорив сьогодні за сніданком.

Шекспір (*швидко*). ...розмахуючи виделкою і ножем? Старина Томас, як завжди, має рацію. І ти ще встигнеш подивитися на процесію, адже солом'яну ляльку підпалять о дев'ятій.

Мері (*показує на вікно*). А чи не побачимо ми феєрверка звідси?

Шекспір. На жаль, ні. Мені дуже шкода, Мері, проте я навмисне вибрав для кабінету кімнату, яка виходить вікнами до нашого тихого саду.

Мері. До речі, Вілле, я хотіла тебе запитати. Ти так здорово, з таким столичним шиком одягнений, ти такий блискучий кавалер – ну просто, ну просто...

Шекспір (*присуває крісло ближче і нахиляється вперед*). ...аж пальчики оближеш?

Мері (*хихикає*). Та ні... Ну просто е-ле-гант-ний. Ось. Сподіваюся, я не сказала нічого непристойного? (*Шекспір сідає прямо і енергійно жестикулює, заперечуючи*). Я і хотіла запитати: чому ж тоді ти не носиш кишенькового годинника?

Шекспір. Ах, ось ти про що... Я було завів собі «нюрнберзьке яйце» в Лондоні, проте з часом зрозумів, що воно мені заважає, а не допомагає в справах. Крихітний годинник йде зовсім не так точно, як баштовий, і розходиться з ним. А власник кишенькового годинника зникає до зручності, до того, що в будь-який мент може дізнатися, котра година, і мимоволі віддає перевагу своєму годиннику перед міським. Проте переважна більшість людей, з якими доводиться мати справи, керується саме міським годинником. Навіщо ж, подумав я, мені зайві непорозуміння? А тут, до речі, чудово чути, як б'є годинник на куполі Критого ринку.

Мері. Я, здається, зрозуміла, сер. Коли я про те ж

запитала в батька, він мені просто пояснив, що годинник зайва розкіш, від диявола. (*Оглядається. Побачивши клавесин, хлопає в долоні*). Зате маєш клавесина! Як здорово! Прощу тебе, дай мені пограти, Вілле, миленький, ну будь ласка!

Шекспір (*піднімає брови*). Ти хіба вмієш? А в кого вчилася?

Мері. Та не вмію я зовсім! Я завжди мріяла почути, як клавесин звучить під моїми пальцями. І хіба, як не натискуй на клавіші, чи не музика поллється із цього гарненького ящика?

Шекспір (*задумливо*). Ти мене поставила в глухий кут. І справді – чи будуть такі звуки музикою? Проте друзі-музиканти говорили мені, що в їхньому мистецтві існують суворі правила. Я написав для них кілька пісеньок, щоб поклали на музику, а вони навчили мене простим тра-та-та, тру-ля-ля.

Мері. А ви не могли б зіграти і заспівати для мене ці пісеньки? Ну, прощу вас, Вілле!

Шекспір. З мене поганий співак. А ті пісеньки... Вони, як би це сказати, для чоловічої компанії. Мені було би ніяково співати їх для тебе. (*Підкочує до клавесина своє крісло*). До мене, Мері! Я тебе дечому повчу.

Шекспір грає вправу, нині відому як «Собачий вальс», потім усаджує Мері в крісло і показує їй, як зіграти.

Мері (*грає самотужки і сміється від радості*). Ти мене лоскочеш борідкою, Вілле!

Шекспір. Дуже мені треба!

Виходить на авансцену і починає вправно танцювати «морисів танець». Оскільки тепер ніхто не знає, як виконували цей англійський старовинний танець, режисер може сам придумати його рухи.

Раптово Шекспір хапається за живіт, зупиняється, оглядається і, зігнувшись, добирається до ліжка, на яке й падає.

Тим часом Мері озирається. Не побачивши господаря інструменту, обриває «Собачий вальс», і починає тикати в клавіші пальцями, як спаде на думку. Ерудований меломан із здивуванням розуміє, що Мері грає... початок «Сюїти для фортепіано, опус 25» Арнольда Шенберга.

Шекспір. Мері!

Вона не чує, продовжує грати. Нарешті, відчуває недобре, залишає клавесин і починає шукати зниклого господаря кабінету.

Мері. Вілле, ти куди сховався? Агов! *(Знаходить у ліжку з напівзапнутою запоною)*. Нічого собі!

Шекспір *(задихаючись, збентежено)*. Вибач, напад... Живіт ніби перерізує... Ножем... Скоро минеться... Ти йди поки, пограй.

Мері. Ще чого! Чим тобі можна допомогти, бідненькому?

Шекспір. Хіба що ти ляжеш на ліжку... і покладеш голову мені на живіт. Одразу ж полегшає.

Мері. Але ж спідницю зіжмакаю!

Шекспір *(мляво, голосом вмираючого)*. А ти зніми її... спідницю...

Мері. Бач, чого надумав! Вже краще хай пожмакається. *(Рішуче укладається на ліжку поряд з Шекспіром, кладе йому голову на живіт)*.

Негайно ж ліжка нахилиється у бік залу (градусів 45), так що глядачі отримують можливість спостерігати, що відбувається на ньому.

Шекспір. Соромишся зелених плям на своїх панталончиках? Знову забруднилася, граючи на траві?

Мері *(хихикає)*. А ти ще й мариш... Проте ти мав рацію, Вілле: отак зручно лежати, коли ліжка таке величезне, як у тебе. Я так тільки в дитинстві з мамою

валялася, в лісі на галявині.

Шекспір. За наукою, в цьому положенні тобі навіть не треба нічого говорити: твої думки самі перетікають з твоєї голови в мої груди, в моє серце.

Мері. Прибери руки! Зовсім і не треба було саме на мені показувати, де в людини груди. І хіба твоє серце – у животі? Добре ще, що в тебе там не бурчить.

Шекспір. Я повинен був переконатися, що в тебе груди не звисають до пупа.

Мері. Зовсім і не звисають. А ось тобі по руках! Ось тобі!

Шекспір (*повчально*). Ось якби ти прийшла в святковому і більш модному платті, я міг би обійтися без дотикових досліджень. Он королева Бесс (упокой, Господи, її просвіщенну душу!) і в шістдесят показувала на прийомах свої груди, щоб придворні переконалися, що вони в неї гарні та невинні.

Мері. А хіба її величність із графом Дадлі не...?

Шекспір (*прикладає палець до губ*). Тсс... Щось не проникають мені в серці твої думки: крутишся ти все, Мері. Давай запитуй, що хотіла запитати.

Мері. А... З тобою так забавно, Вілле, що навіть дивно повертатися до тієї справи, з якої прийшла. Скажи краще, де ти навчився так здорово танцювати? Звичайно, я, коли грала, тільки на клавіші й дивилася, проте й на тебе встигла скося поглянути.

Шекспір. Я навчився танцювати, коли найнявся актором. Вистава в театрі звичайно закінчується танцями, а виконують їх молоді актори, яким доводиться танцювати набагато майстерніше, ніж придворним пані та кавалерам. Лондон – це воістину чарівне місто, Мері! Тут, у Страдфордї, ну хто я був? Незграбний дивак, та й годі... А в Лондоні я зумів

навчитися всьому, чому тільки побажав. І, як кажуть, у деяких мистецтвах досяг досконалості.

Мері. Але ж ти не навчився співати, Вілле.

Шекспір. Це ще як сказати... В комедії я зумію заспівати пісеньку, якщо знадобиться. Але в співі головне не майстерність, а голос. Красивим і сильним голосом людину наділяє Бог. Я і тепер упевнений, що спромігся би оволодіти будь-яким ремеслом, дозволеним мені моєю фізичною природою.

Мері. Хвалько.

Шекспір. Чому ж? У нашій країні людина має достатньо свободи, щоб вибрати собі будь-яке ремесло, а мистецтва... Хіба вони вже досягли такого ступеня досконалості, що не дозволяє оволодіти ними будь-якому хоч трохи здібному учневі?

Мері. Гаразд. Я давно чула про вас, Вільяме Шекспіре, джентльмене, що вас медом не годуй, дай тільки похвалитися.

Шекспір. Я зараз же, міс, спростую цю несправедливу думку, просто замовкнувши. Адже не секрет, що хвалько зупиняється, тільки коли від нього втече останній слухач. Отже, якщо ти хочеш встигнути на свято... Про що ти хотіла мене запитати?

Мері. Сказати б, Вілле, моя справа... вона якби й не тільки моя. Тобто справа у мене не особиста, а скоріше навіть спільна, точніше суспільна. Я прийшла як представниця корпорації освічених дівчат Страдфорда.

Шекспір. Нічого собі!

Мері (*швидко*). Взагалі це церковний гурток юних штопальниць при нашій церкві святої Трійці. Преподобний Джон Роджерс знайшов у ризниці облачення католицьких ще патерів та їхніх помічників, тепер не

потрібні. Ось йому і забандюрилося продати це добро хоч би й за безцінь, тільки полагодивши спершу. Для цього він зібрав дівчат з добродесних сімейств і поставив над нами Бренду Неш, поважну дружину голови церковної ради.

Шекспір *(удає, що злякався)*. О!

Мері. На наше щастя, старенька виявилася не тільки глухою – ледве встигаємо ми розсістися після ланча в ризниці та зашарудіти шовком і парчею, як вона негайно ж поринає в здоровий сон. А за нею і твоя дочка Джудіт починає посвистувати носом. Дивно все-таки, Вілле, що твої здібності аж ніяк не відгукнулися в твоїх дочках. *(Придивляється до Шекспіра)*. Ей! Ти що ж – заснув?

Шекспір *(підкидається)*. Ні, як можна... А стосовно дочок, мені доводилося чути й протилежну думку. Ти продовжуй, Мері, продовжуй. Йй-богу, ти мене заінтригувала.

Мері. Скільки затхлих отих риз встигли ми заштопати насправді, це вже інша річ, зате базикаємо ми там абсолютно вільно – і про все, що нам тільки на думку спаде. А головне, шукаємо відповіді на ті запитання, на які дорослі нам не відповідають. Чому, наприклад, дівчаток не приймають до граматичної школи, а вчать тільки читати-писати, та й то не всіх? Адже тим самим нам перетинають усі шляхи в життя, відкриті для чоловіків. Без латині не поступиш до університету, університети ж мало чим відрізняються від чоловічих монастирів, що були за папістів, і якби дівчина, навчившись латині хоч би й від мандрівного вчителя, сунулася би до того ж Кембриджа, її без зайвих слів відправили б до Бедламу. Але без університетського ступеню не станеш ні лікарем, ні

архітектором, ні...

Шекспір (*швидко*). ...зате королевою можна стати.

Мері. Не збивай мене! Чоловіки жодну жінку не пустили би в королеви, якби не було цариць уже в давнині. Про царицю Савську і Біблія свідчить.

Шекспір. Ага. Ось ти хочеш стати лікарем... Отже, ладна і сечу пацієнтів пити?

Мері. При чому тут це? Через підступність і брутальність чоловіків жінка не може стати офіцером, капітаном корабля і навіть простим матросом, комерсантом, актором, лихварем, бодай тюремником і катом – а це професії, що не вимагають університетської освіти!

Шекспір. Не зовсім так. Є баби-пронози, ось вони самовільно стають відмінними комерсантами та лихварями, знавав я таких. Так само, як і баб-тюремників, баб-катів – гарненько спроможна така угробити чоловіка, не вдаючись до катівського меча або петлі. І здається мені, Мері, що ти перебільшуєш значення університетської освіти. Прямо як та купка кембріджських чистоплюїв і горлодерів, що в ній верховодив покійний п'яничка Роберт Грін. Вони самі себе охрестили «університетськими розумниками» і кричать на всіх перехрестях, що тільки випускник Оксфорда або Кембриджа здатний створити що-небудь путяще. Немов би Плавт і Теренцій кінчали університет! А мене називають «англійським Теренцієм». І тепер я тільки щасливий тим, що менше, ніж Грін або покійний мій приятель Марло, вбив золотих років молодості на нудне зубріння. Ну...

Мері. Вілле!

Шекспір. Не заважай! Ну, сама зваж, які знання, що їх я позбавлений, виносять вони з університе-

ту? З богослов'я, з юриспруденції, з медицини – ось які! Про корисність богослов'я промовчимо.

Мері (*морщить лобика*). Промовчимо.

Шекспір. Про мою думку щодо медицини ти могла вже здогадатися. (*Пауза. Зітхає*). Та бог із нею, з медициною. Юридичні знання корисні, нема про що сперечатися. Проте що заважає мені звернутися просто до збірників законів, замість того щоб платити чималі гроші за пишномовні теревені адвоката?

Мері. Вілле, дозволь все ж таки тебе перервати. Я пригадала про проблему обурливого нерівноправ'я жіночої статі для того тільки, щоб показати тобі, наскільки серйозні питання обговорюємо ми в нашій корпорації. Не йдеться про твою думку, ми плануємо зустрітися для цього з більш освіченою людиною.

Шекспір. Дякую уклінно. (*Кладе руку їй на груди*).

Мері. Руки прибери! Хоча... Твоя думка про уявну непотрібність знання мені сподобалася. Ну, насправді, ось не знаю я, хто він такий, твій неосвічений Теренцій – і мені від цього ні холодно ні жарко... Та прибери ти руку, нарешті!

Шекспір (*прибирає руку, повчально*). А якби ти дізналася про Теренція, стала би багатша. Збагатіла б розумово тобто. І тоді, можливо, не вважала би за неосвічену цю людину, про яку мало що знаєш. Ах, так... Я протягував куди не треба руку не тільки тому, що мені дуже цього хотілося, але ж і як науковий аргумент.

Мері. Аргумент? Чого аргумент?

Шекспір. Що відмінності між статями обумовлені природою, ось чого: мене так і тягне доторкнутися до тебе, а тобі подібне і на думку не спадає.

Мері (*муркоче*). Це ти так гадаєш, Вілле. М'якенький такий... Та заспокойся ж ти, лежи як лежав, говорю! До тебе ми вирішили звернутися зовсім з іншого питання, тому що вважаємо тебе в ньому експертом. Це питання про природу пристрасної любові.

Шекспір (*трагічним тоном*). Що ж ти відразу не сказала? Як багато часу ми витратили марно!

Мері. Це не жарти! Ти найбільш уславлений страдфордський розпусник за всі часи. Чоловіки у «Ведмеді» та «Лебеді» розповідають про тебе непристойні анекдоти, які, врешті-решт, доходять і до нас, дівчат. І водночас ти автор найсолодших сонетів, надрукованих Томасом Торпом у Лондоні роки три тому. Я їх перечитала багатократ, ті, що про пристрась до жінки, в другій половині книжці; своїми позначками та загинаннями кутків на сторінках навряд чи не зіпсувала коштовний томик.

Шекспір. Коштовний, говориш?

Мері. Мені, в усякому разі, він дорого обійшовся. Не хотілося про це згадувати, але я побачила твої «Шекспірові сонети» на книжковому прилавку під вівіскою, що зображала білого хорта, на паперті собору св. Павла. І негайно ж поклала за них десять пенсів, видані мені на купівлю сукна для нової спідниці. Від чого, зрозуміло, вдома постраждала саме та частина тіла, яку мало зігрівати не куплене сукно. А пішла я на це тому, що раніше мені довелося почути три твої любовних сонети, прочитані мені одним знайомим школярем з вельми затріпаного рукописного зошиту. Та й цікаво мені було, як це мій земляк спромігся на-

писати книжку. Адже я про страдфордців уже тоді була невисокої думки.

Шекспір (*кривиться*). І чому це я до останнього сподівався, що в тебе моя «Збезчещена Лукреція» або, хоч би пустотливі «Венера і Адоніс»? За складанням цих книжок я простежив особисто і в них ручаюся за кожне слово. А друковані «Сонети» глибоко мене засмучують, краще би вже зовсім не виходили в світ, аніж так. Надрукував їх пройдисвіт Торп без мого дозволу (я й поняття не мав!), зате з дозволу нашої злодійської гільдії друкарів і книжкових видавців. В Англії письменник безправний, як заєць в дикому лісі, його обдирають безсоромно всі, кому не лінки. А «Сонети»... Піратське це видання отримало безглузду присвяту (я так і не зрозумів, що в ньому хотів сказати ідіот-видавець), його спотворено оберемком друкарських похибок. До того ж сонети розміщено в чортзна якій послідовності, і серед них є речі, що їх якраз і не збирався друкувати. (*Підхоплюється з ліжка, виходить на авансцену*).

Мері (*скривджено*). Попереджати треба було.

Шекспір. Хіба? Вибач, наступного разу обов'язково. (*Корчить гримасу, показує очима глядачам на Мері. Раптом посміхається*). Проте серед самих сонетів є й зовсім непогані, вони мені й дотепер подобаються. Слово честі.

Мері. Ну, втішив трохи. Тепер я спробую поставити питання чітко. Якщо тобі щось здаватиметься смішним, смійся, не соромся. Наш сукупний досвід, тобто нашої дівочої корпорації, в цій життєвій сфері нікчемний, проте ми прийшли до висновку: те, що відбувається між чоловіком і жінкою віч-на-віч – явище брудне, brutальне, вкрай непристойне і для

жінки у багатьох відношеннях небезпечно. Та ти й сам про це писав вельми красномовно. Як же пояснити, що це явище оспівується у витончених серенадах, сонетах і елегіях, а в них йдеться про прекрасне, піднесене почуття?

Шекспір. Ти забула про простонародні пісні, серед них є такі ж.

Мері. Скажи краще, чи зрозумів запитання?

Шекспір. А чогось легшого не могла запитати? І ще мені залишилося незрозумілим, чи зазнавали самі члени вашої... корпорації такі піднесені почуття.

Мері. Я, наприклад, не звідувала. До кого? Де мені знайти в Страдфордї свою Смугляву леді?

Шекспір *(кидає на неї швидкий погляд)*. Зрозуміло. *(Говорить нудотним тоном, шпацеруючи авансценою)*. В людині закладено Богом і тваринне, і духовне начала. Коли б ми не злягалися, як тварини, не могли би продовжити людський рід. Тут, до речі, закладено й корені принизливої для тебе традиційної нерівності статей. На жінок покладено важке і довге завдання виношування, народження і виховання дітей. На жаль, безліч немовлят не доживають до конфірмації, тому для того, щоб населення не скорочувалося (а ще чума! а війни?), жінкам доводиться народжувати без кінця. Якби англійські жінки отримали право ставати адвокатами, піратами або акторами, вони почали би нехтувати своїм головним обов'язком. Країна поступово спустіла би, Мері, а тоді на її зелені рівнини прийшли би племена, в яких жінки, як і раніше, приковані до вогнищ і галасливих немовлят.

Мері. Нічого собі пояснив! *(Показує язика його спини)*. Виходить, на твою думку, я зобов'язана...

Шекспір. Де ти навчилася перебивати стар-

ших? А ось духовне начало якраз і ушляхетнює все тваринне в людині. Я покажу на прикладі. Ви маєте дворового собаку?

Мері. Є цепний пес, наш Вілл такий славний... Ой! Просто моему батькові дуже не до душі наш сусіда-сідляр, він і назвав цуценя Вілкінсоном, а ми вже скоротили. Не ображайся, добре?

Шекспір. Гм. Пригадай, в якому комфорті гризе ваш кошлатий Вілл свою кістку, і порівняй з розкішшю і зручністю вашого сімейного обіду. Але ж необхідність їсти та пити в нас теж тваринна! Так само і прекрасне відчуття закоханості ушляхетнює необхідність тваринного злягання.

Мері. Фе! А яким боком до цього приставлені солодкозвучні любовні вірші?

Шекспір. Їх можна розглядати як один із зовнішніх виразів любовних почуттів. Коли чабан-невіглас бігає за пастушкою, безглуздо регочучи і намагаючись ущипнути її за... За те місце, що так химерно сплелось причинним зв'язком із моїми сонетами. Мене завжди вражало, як по-різному сприймають люди мною написане, варто тільки пустити його у світ... Про що це я? Чабан таким чином втілює свої ніжні почуття. Так само Ромео, закохавшись спочатку в Розалінду, крім іншого модного божевілля, пив оцет, крокодилів їв...

Мері. Ромео? Нічого собі ім'я для англійця!

Шекспір. Це з однієї дуже погано надрукованої трагедії. Справжній, живий Ромео, цілком можливо, ще й складав незграбні вірші, оспівуючи свою придуману любов. Але як тільки він по-справжньому закохався, відразу ж забув про всі ці дурниці. *(Повертається на ліжку).*

Мері. Але й накрутив! Голова обертом іде... (*Ніби ненароком обіймає його*).

Шекспір. Коли придуманій, немов навмисній закоханості протистоїть правдива любов, якій достатньо себе самої, то любовній заримованій писанині, що в ній закоханий так сяк намагається виразити свої відчуття, протистоїть справжня, істинна поезія. І річ зовсім не в тім, що справжній поет жартома долає труднощі віршування, ні! Йому не потрібен зовнішній привід для натхнення, достатньо внутрішнього. Зрозуміла?

Мері. Не поспішай так... У тебе виходить, що можна написати гарний любовний сонет, і не будши закоханим – я не помилилася?

Шекспір. Саме так у мене часто й траплялося. Хоч іноді виходили непогані речі, коли я намагався передати те, що зазнавав у той саме момент. Найкращі ж любовні вірші я написав, пригадуючи пережите на вершині своєї пристрасті, коли, повір мені, було зовсім не до віршів... Тебе це, напевно, здивує, але я на власному досвіді переконався, що насправді в таких віршах пишу не про себе, живого Вільяма Шекспіра, а про якогось знайомого незнайомця.

Мері. О ні! Достатньо, Вілле. Надто багато за один раз.

Шекспір (*покірливо*). Тоді скажи мені, про що б ти хотіла послухати – про писання любовних сонетів чи про любовну пристрасть?

Мері. Про кохання, зрозуміло. Адже я про це запитувала. А про вірші... Але ж ми ще побачимося так само, щоб нам ніхто не заважав, чи не так, Вілле? (*Підіймається на лікті і заглядає йому в очі*).

Шекспір. Звичайно ж, Мері. І не раз. (*Пауза*).

Бо я про це тільки й мрію.

Мері. От сказонув! Мріє він – так я і повірила. (Значно). Ось наступного разу ти мені й розповіси про вірші, Вілле.

Шекспір. Мені все ж таки ніяково. Ну що ж, любов – це довга хвороба...

Мері. Читала вже. Навіть напам'ять затвердила. Давай від себе, не із сонетів.

Шекспір. Що ж... Тоді кохання – це праця, а щасливе побачення – благодатний оазис у пустелі, до якого потрапляє мандрівник після довгого, болісного шляху. Насолода, не сплачена стражданням і трудами довгого залицяння, втрачає цінність для людини, вона безбарвна, вона не має смаку. А ось якщо коханець змушений місяцями приховувати свої бажання, розвіювати підозри ревнивого чоловіка, потайки привертати до себе увагу коханої, якщо, нарешті, він ризикує життям, проникаючи до чужої оселі, чужої фортеці – ось тоді буде нестерпно солодкою його жадана нагорода! (*Делікатно вивільняється з обіймів Мері, схоплюється з ліжка і виходить на авансцену*). Проте хіба є з чим порівняти страждання коханця, який вже скуштував від солодкого забороненого плоду і змушений знову надовго розлучитися з коханою? Він приречений на муки ревнощів, гірких підозр, самотніх ночей безсоння, зате має тепер спогади. Холодними, порожніми ночами він раз по раз відтворює в своїй уяві кожну мить зустрічі з коханою, і цього скарбу вже ніхто в світі його не позбавить. Дивні відчуття, такі, що прирівнюють людину до богів, випробувані ним у всій їхній повноті та розкоші, здаватимуться йому ще більш, сліпуче яскравими, і він заплаче, оплакуючи їх недосяжність для

себе тепер.

Мері (млосно). Чому ти пішов, навіщо покинув мене? Ти мені потрібен тут, Вілле.

Шекспір. Так, так, звичайно... (Повертається на ліжко і в обійми Мері). Проте тим солодше вірне побачення, перше після довгої нестерпної розлуки. Про який тоді бруд і про яку брутальність може йти-ся, сама поміркуй? Коханці ж так довго мріяли про цю зустріч, і вони...

Шекспіра перериває гучний стукіт у двері. Він зістрибує з ліжка і неквапливо підходить до дверей. Мері поспішно при-водить свій одяг до ладу, взувається і приєднується до нього.

Шекспір. Хто там? А, Бербедж... От здорово! Попроси його, щоб зачекав хвилинку.

Мері. А чи не вшитися мені через вікно?

Шекспір (скептично придивляється до віконця). Хіба ти пролізеш? І тоді вже точно не уникнути скан-далу.

Мері. Ой, мало не забула тебе попередити, Вілле. Батько погрожував, що примусить тебе розщедрити-ся на влаштування міського тенісного корту.

Шекспір. Пусте... Припустимо, циркульник за-безпечить магістрат волосом для набивання м'ячів, проте сумніваюся, щоб наші городяни могли похизу-ватися достатньо чистою нижньою білизною. Адже у верхньому одязі грає у теніс лише той, хто нижньої білизни взагалі не має... Так... Як ти мені подоба-єшся зараз! Пожвавилася, розпатлана, очки горять... Гадаю, що заслужив прощальний поцілунок.

Мері. Ах, Вілле!

Цілюються довго і пристрасно.

Шекспір. Мій бовдур-слуга передасть тобі ци-дулку в церкві. Прощай, Мері.

М е р і . До по-ба-чен-ня.

Ш е к с п і р відмикає двері, ховає ключа до кишені. М е р і , легенько смикнувши його за борідку, прослизає в щілину. Заходить, озираючись, Б е р б е д ж , за ним Д р ю к .

Ш е к с п і р . Здорово, Діку!

Б е р б е д ж . Як поживаєш, пустунчику? Знову, я бачу, за своє? *(Обнімаються, потім відстороняються і здивляються один в одного. Ніби два близнюки, на перший погляд. Чорноволосий і рудий, вони однаково і одягнені, і підстрижені, носять схожі вуса і еспаньйолки).* Повз мене промайнула молоденька куріпка, Вілле. Невже ти розчарувався в зрілих леді?

Ш е к с п і р . Яке там, друже... Мені б дожити не дали в нашому рідному Страдфорді. Це, сказати б, на кшталт вправи, ну, як вокальний екзерсис. *(Стає в позу співака і починає пробувати голос).* О-о-о, у-у-у...

Д р ю к , задивившись на хазяїна, витріщає очі та роззявляє рота.

Б е р б е д ж *(раптом волає)*. Стоп, одоробало! За-мри, кому кажу! *(Обходить служника, з усіх боків його оглядаючи. Гарчить).* А ну, вискалься! Зуби! Щоб зуби я побачив... Тепер руку зігни! *(Мацає біцепс)*. Слабак! Ногу зігни в коліні та підтягни до підборіддя!

Д р ю к . Не можу, містере камердинере його величності. Змилюйтеся!

Б е р б е д ж . Не можеш? А чому твій хазяїн може? Підтягай коліно, кому говорю! *(Мацає м'язи стегна, Дрюкові лоскітно).* Тьху ти... Вільний.

Ш е к с п і р *(усміхнувшись)*. Ніяк ти замислив, Діку, продати мого слугу в солдати?

Б е р б е д ж *(махає рукою)*. Яке там! Скорчив він тут пику, мені й приверзлося, що готовий другий комік. Хлопець же біля тебе терся кілька місяців, а ти в нас і

по життю першорядний лицедій. У групі некомплект, тобі ж самому відомо.

Шекспір. І який вердикт?

Бербедж. Хай вже краще виносить твій нічний горщик, як виносив.

Шекспір. Чуєш, Дрюче? Не загрожує тобі поки що акторська кар'єра.

Дрюк. І чудово! Дуже мені треба горіти в геєні вогненній.

Бербедж і Шекспір переглядаються.

Шекспір. Ти ось що, розумнику. Піди, скажи Сарі, щоб принесла нам галон хересу та мій напій. І чого знайде на кухні готового на закуску, анчоусів там, копченої оленини... Сам подивися. Посуд хай візьме найкращий. *(Показує Бербеджові на крило, сам усаджується після нього).*

Бербедж. Ти чув? *(Шекспір киває).* Зараза, про яку ти нас попереджав у Лондоні, розповзається, як чорнила водою.

Шекспір. Краще поговоримо про це за чаркою. Мені тут спали на думку... деякі нові оцінки, на жаль, невтішні... Скажи, як ти доїхав?

Бербедж. Та кому це зрештою цікаво, як я доїхав? Доїхав же. Кинув удома речі, переодягнувся з дороги – та відразу до тебе. Скажи, Вілле, як ти себе тепер відчуваєш?

Шекспір. Тобі, звичайно, мій добрий Діку, хочеться почути, що мені полегшало? О, як був радий би я тобі догодити! Ні, ні. Напади почастишали, і ці періоди слабкості після кожного мене просто лякають. Нічим мені похвалитися – хіба що тим, що правильне рішення ухвалив. У двох театрах, у «Глобусі» та «Беркфлайерзі» разом, навіть в одному малому

«Беркфлайерзі» я би не потягнув.

Б е р б е д ж . Який жаль, який жаль... Я так розраховував на тебе. Сподівався, що чисте повітря, здоровий сон і спокійне тутешнє життя зведуть тебе на ноги. Не буду приховувати, що я привіз пару пропозицій, швидше так, попередніх міркувань...

Ш е к с п і р . Ще встигнемо про це, Діку. Мені здається, тобі теж не завадило би поберегтися і, про всяк випадок, показатися лікареві. Про мою хворобу світила медицини, на кшталт поважного мого зятя, магістра Холла, висловлюються вельми туманно, і легко здогадатися, що їм просто сказати нічого. А ось твоє обличчя, Діку, в останні рік-два так легко червоніє, що навіть я, профан, зважуюся тебе остерегти.

Б е р б е д ж (*махає рукою*). Думаєш, ти перший? Якщо мені судилося померти від апоплексичного удару, то чи не однаково, коли та де наздожене мене п'ясть Господня? Мене, Вілле, навпаки, жахає смерть після довгої хвороби, на смердючих простирадлах, серед змучених родичів, що не дивляться тобі в очі.

Ш е к с п і р (*аплодує*). Браво, Діку! Відмінний початок для веселої застільної бесіди! (*Показує на Дрюка і Сару, що вносять покритий шовковою скатертиною столик*).

Слуги ставлять столик між кріслами і накривають на стіл. Д р ю к жує, С а р а стріляє очицями в Б е р б е д ж а .

Б е р б е д ж . І є в апоплексичному ударі навіть щось приємне – бо не встигну облісіти. Як ти, Вілле.

Ш е к с п і р . Ах, Діку! Був би я таким великим актором, як ти, модники підголювали б собі лоби, як у пані на старовинних портретах.

Д р ю к наливає в кубок Б е р б е д ж о в і з великої карафи, хазяїну – з глека і з поклоном відступає від столика.

Дрюк (*Шекспірові*). Готово, сер. Чи не можу я відлучитися подивитися на свято?

Сара (*присідає*). Чи не можна й мені, сер?

Шекспір. Та бога ради! (*Кидає слугам по монетці*). Купіть і собі по петарді. А в кубок моему дорогому гостеві я радо піддиватиму й самотужки.

Слуги йдуть. Шекспір біля дверей прислухається, замикає двері.

Бербедж. Пішли?

Шекспір. Останнім часом мені здається, що хлопець підслуховує.

Бербедж. Для кого?

Шекспір (*посміхається*). Мабуть, для себе. Як ти й сказав. Хоче, хитрун, на службі в мене повчитися тому-цьому. Проходить свої лакейські університети. Смішно тепер пригадати: адже я привіз Дрюка з Лондона, щоб мати свою людину в кухонному співтоваристві.

Бербедж (*піднімає брови*). Чому ж смішно, Вілле?

Шекспір (*сумно*). Та тому, що стала вона мені глибоко байдужою, ота думка про мене моєї прислуги та домочадців.

Бербедж (*із співчуттям придивляється до друга*). Не так же все погано, їй-богу! Давай вип'ємо за твоє здоров'я, Вілле! (*П'ють. Заїдає анчоусом, не дожувавши, продовжує, показуючи підборіддям на стोलік*). Колись ми поставили би пляшки на підлогу, наказали би принести соломи та й розвалилися би на ній, щоб не довелося впасти, коли ноги перестануть нас тримати.

Шекспір. А як весело нам було тоді... Mais ont sont les neiges d'antan! Але ж, де він, торішній сніг?

Бербедж. Послухай, а чого ти наказав налити

собі? (*Засовує свій довгий ніс до глека*). Пахне... та ні, радше приємно.

Шекспір. Від справжнього пійла мені гірше робиться. А цей напій мені зять спорудив: настій валеріани, приправлений його фірмовим фіалковим сиропом і розбавлений кип'яченою водою.

Бербедж (*з огидою*). Кип'яченою... Це треба ж.

Баштовий годинник б'є дев'ять разів. Негайно ж вибухає перша петарда і лунають завивання і виск.

Шекспір (*підливає в кубки*). Почалося. І ніхто не замислиться, чи є що святкувати?

Бербедж (*озирається, киває головою*). Угу, нічого. Тим часом зараз секретар міської ради переписує, мабуть, тих співгромадян, що не прийшли на свято.

Шекспір. Теж мені свято... Хоч ми з тобою, Діку, і славно заробили на всіляких королівських святкуваннях, я тримаюся і далі своєї думки, що народ сам знає, коли та що йому відзначати. Хіба можна веселитися за наказом?

Бербедж. Виходить, що можна, Вілле. (*Потягує з кубка*). Та й що святкуємо? Там який-небудь школяр читатиме орацію, складену підкупним поетом-лауреатом, а в ній є піввірша про те, що «Бог врятував короля» – та тільки давно вже на ті слова не звертають уваги. Бо якщо палять солом'яне опудало Гая Фокса, то хто ж тоді герой? Зрозуміло, Гай Фокс.

Шекспір. Розумніше було би забути назавжди про Порохову змову, ніж увічнювати пам'ять про неї. Головний квартал Лондона трохи не рознесло вибухом, і загинули би не тільки король, сановники та члени парламенту, але й тисячі ні в чому не повинних простих лондонців, у тому числі жінок і дітей. Ті, хто уникнув би смерті від уламків будівель і осколків

скла, задихнулися би від порохового смороду. Частина тих, хто залишилися би в живих, збожеволіла би від жаху. Хмара розжареного диму піднялася би до вищих сфер неба, і боюся, як би не обпало крилець ангелам.

Б е р б е д ж . Скажи краще: бороду Господню.

Посміхаючись, підводяться з крісел і плескають один одного долонею об долоню. Тут лунає особливо гучний звук вибуху петарди і новий сплеск радісних криків.

Ш е к с п і р . Здорово сказано, Діку! (*Знову серйозним тоном*). Ніхто не звернув тоді уваги, що наука на самому початку доленосного сімнадцятого століття, як би попереджаючи людство, показала страхітливі можливості свого стрімкого розвитку. Адже тільки три сторіччя тому про порох ніхто в Європі й поняття не мав, а сто років тому у всій Англії не спромоглися би виробити і зібрати тридцять шість бочок пороху. Злої волі кількох змовників вистачило, щоб виникла небезпека вивільнення пекельних сил, досі невідомих.

Б е р б е д ж . Ти сказав зараз про злу волю змовників. Так, вони злочинці, і злочинці жахливі. Проте вони відповіли на жорстокість короля Іакова, вони могли з повним правом сказати, що захищали своє життя і свободу. Пам'ятаєш, тоді країною прокотилися показові страти католиків? Людям рубали голови тільки за їх переконання, за бажання молитися не так, як молиться король або пуритани! І нам ще говорять, що ми живемо у вільній країні... За ці роки я тільки переконався в твоїй прозорливості, Вілле. Адже на самому початку його правління, коли ми прославляли щедрого до нашої трупи короля, ти назвав Іакова навіженим і зарозумілим шотландцем.

Шекспір. Та вже... Щастя моє, в нашій компанії тоді ще не завелися донощики. Проте що мав я думати про цього монарха, коли ще на шляху до Лондона, в Ньюарку, він утнув штуку, яка загнала мене в глухий кут? Спочатку наказав негайно повісити кишенькового злодія, на його очах узятого в натовпі на місці злочину, а потім випустив усіх арештантів з міської в'язниці. Але ж напевно там сиділи й суб'єкти, винні куди більше за того невдахи, любителя чужих гаманців. Ох, недаремно наша старенька розумниця Бесс до останнього тягнула з призначенням його своїм наступником!

Бербедж (*озирнувшись*). Та краще було під тією бабою, ніж під мужиком із жіночою натурою. Мені все частіше здається, що насправді моя майстерність або витонченість твоїх п'єс для нього байдужі. Золотий дощ королівських благодіянь, який пролився на нас, немов на Данаю, чи не просто пояснюється? Тим, що його величності приємно дивитися на наших молодиків, коли грають жіночі ролі?

Шекспір. Ти жартуєш, але яка огидна дійсність стоїть за твоїм жартом, Діку! Я здригаюся дотепер, коли згадую свистопляску, що піднялася після суду і жахливих, як у темні часи готів, страт змовників. Ми прожили десятиріччя, скаржачись на безгрішшя і не-свободу, проте боюся, що ми не розуміли свого щастя і що наш час ще буде згадуватися нам як «золотий». Я зневажаю всіх фанатиків – і католиків, і пуритан, проте... Що це, в біса!

Під черговий сплеск криків і вибухів за вікном до кабінету влітає Дрюк. Обличчям його, червоним і мокрим, течуть сльози, він нахилився вперед, з його заду звисає лахміття. За ним прокрадаються мандрівні актори, обступають Шекспі-

ра, стрибають від радощів.

Пані - Кри вля ка . Знав би ти, як ми скучили за тобою, Вілле!

Шекспір . А де ви пропадали, пройдисвіти?

Бербедж . Ти звертаєшся до слуги на «ви»? Так от як на тебе подівав розведений фіалковий сироп...

Об'їдало - Пук . Ми веселилися серед натовпу кровожерних провінціалів. Їм дозволили спалити солом'яне опудало, щоб легше їм було, коли накажуть, підсмажити на багатті живого єретика.

Блазень - Бурлака . І те вже приємно, що цього разу мужва потішала нас, а не ми їх.

Шекспір . А ви заткніться. (Дрюкові). Хіба це можливо – так швидко надуддитися?

Дрюк (*переконано*). У Лондоні всьому навчать. А ви, мабуть, самі п'яні, хазяїне. То «заткнися», то запитання ставите.

Бербедж . Та що з тобою трапилося?

Дрюк . Самі ж наказали піти повеселитися з неосвіченим народом. Ну, випив, потанцював... Сара десь загубилася, ноги втомилися, сів відпочити на пагорб. А туди, як я розумію, якийсь пустун уже поклав петарду з підпаленим гнітом.

Бербедж . А чи не відірвало тобі головну твою гідність?

Дрюк (*із жахом*). Боюся туди подивитися. (*Повертається задом до Пані - Кри вля ки , та затуляє очі розчепіреними пальцями обох рук. Блазень - Бурлака , кривляючись, накидає їй спідницю на голову*). Господом Богом прошу, погляньте краще ви, хазяїне.

Бербедж . Та будь ти мужиком, заспокойся. І без цього люди живуть, хлопче.

Шекспір (*урочисто*). Можу дати тобі тільки таку

пораду. Дочекайся, коли збереться благочестивий гурток юних штопальниць при церкві Святої Трійці і звернися до його кураторки, поважної Бренді Неш, дружини голови церковної ради. Хай розпорядиться, щоб дівчата поставили тобі на штани латку та разом пришили і все інше, в чому в тебе нині брак.

Лунає особливо гучний вибух петарди.

Акт третій

24 березня 1616 року. Ранок. Той же кабінет, що і в другому акті, тільки перетворений на житло тяжкохворого. Плоске зображення письмового столу змінилося об'ємним. Ліжко тепер стоїть посередині сцени, поряд з нею крісла і столик. На столу тепер аптечні пляшечки з прив'язаними до них довгими ярликами.

Шекспір, ретельно, як і в другій дії, одягнений, сидить на ліжку, а Дрюк зав'язує йому шнурки на красивому, з срібними інкрустаціями, черевіку.

Дрюк (*бурчить*). Хто ж, як не я, догляне тепер вас, хазяїне. Вони всі на те тільки й здатні, що базікати про ваш заповіт.

Шекспір. А хоч би й Сара, вона дівчина добросерда.

Дрюк. Хто вам це сказав? (*Зітхає*). Вам збрехали, хазяїне.

Поволі відчиняються двері, входить Джоан.

Джоан. Доброго ранку, братику! (Дрюкові). А ти, пройдисвіте, не залишай нічну посудину прямо під дверима. Ледве не виплеснула на свій поділ,

спіткнувшись, хай пробачить мене Господь усемило-
стивий.

Шекспір (*махає їй рукою недбало*). З чим при-
йшла, сестричко? По що, якщо вже точніше...

Дж о а н . По що ж, як не по братову поміч? Гріш-
но кривдити нещасну сестру, без п'яти хвилин бідну
вдову, обтяжену сиротами.

Шекспір . Про що це ти? Адже твій Вілі, чес-
ний капелюшник, мав був позавчора вирушити до
Бристолю на ярмарок, щоб розпродати дешево запас
капелюхів, які залежалися в тутешній його крамниці.
Здається, я не дав вам ще жодної поганої поради.

Дж о а н . Він, бідолаха, не встиг викаркатися
із запою і проморгав цей ярмарок. Та й на нашому
календарі виявилася пляма від соусу саме на тому
місці, де березень закінчується. Це вже моя провина.

Шекспір . А чому ти й сьогодні не принесла мого
капелюха? Пора би вже і повернути.

Д р ю к (*убік*). Теж мені, розмріявся.

Дж о а н (*плаксиво*). Безсовісний! Сам же дав нам
свій капелюх як зразок, а тепер дорікаєш! Вілі, ще
до запою (або вже під час розкачки, щось не прига-
даю), захотів випробувати якість паризького фетру.
Відігнув усередині шовкову стрічку, щоб не залиши-
ти помітний слід, і крапнув кислотою. Рука в нього
затремтіла, добре ще, що пальці собі геть не спалив.

Шекспір . Мій найкращий капелюх! І десяти
років не проносив. Я тримав його під пахвою, коли
мене представляли його величності! Не в чому тепер і
на вулицю вийти.

Дж о а н . А ти хіба здатний на вулицю вибрати-
ся? От і сиди собі вдома. Мій Вілі теж лежить пла-
стом, як би не врзав дуба. Чому ж ти не запитаєш,

братику, що з ним трапилося? (*Шекспір ліниво киває: мовляв, вважай, що запитав*). Зовсім ти забув про нас, твоїх родичів. А мого Віллі наш старшенький виводив із запою і перестарався: він у нас хлопець міцний.

Шекспір. Гаразд. Зайди до зятя мого Холла, скажи, що я прошу його оглянути Віллі, що я заплачу. І за лікування теж.

Джоан. І не забудь, Вілле, згадати мене в заповіті. А то помреш, а твої злі дочки нас миттю виставлять з будинку на Хенлі-стріт. (*З пафосом*). З будинку, де ми з тобою народилися, Вілле.

Шекспір (*повертає на місце вже витягнутий з-під подушки кошіль*). Спасибі, що нагадала, сестричко. Прощаю вам з Віллі два шилінги орендної платні – дванадцять пенсів за минулий рік і дванадцять за нинішній. Ось тобі й допомога.

Джоан (*кислю*). І на тому спасибі. (*Встає з крісла похнюплена. Раптом сплескує руками*). Зовсім забула! У твоєї Джудіт таке нещастя, таке нещастя – все місто на вухах стоїть. Навіщо тільки ти видав її за цього пройдисвіта, виноторговця так званого?

Шекспір. Та що ж трапилося?

Джоан. Ні, ні, не скажу тобі – і не проси! Боюся! Ще пристукнеш в гніві. (*Тікає*).

Шекспір. От вже дуринда! (*Дрюкові*). А ти нічого не чув?

Дрюк. З ранку на кухні мир і тиша. Та й у «Ведмеді» (заходив промочити горло перед сніданком) усі розмови тільки про вчорашню бійку.

Шекспір. От і довідайся напевно.

Стукіт в двері, і після стукоту поспішно заходять *Сьюзен* і *Холл*. Дуже помітно, що вони тримаються разом і дружні те-

пер.

Сьюзен. Доброго ранку, тату. (*Холл кланяється*).

Шекспір. Що там ще скоїлося з Джудіт? Втекла від чоловіка посеред медового місяця?

Холл. Справи повернулися набагато гірше, Вілле. (*Підходить до ліжка, кладе руку тестеві на лоб*). А в тебе знову голова гаряча.

Шекспір. А в тебе, як і раніше, немає лікарського патенту, самозванцю. Йди, Дрюче. Втім, ти все одно про все...

Сьюзен (*різко*). Вийди звідси, хлопче. (*Дрюк скривджено розводить руками, виходить*). Ми привели Джудіт сюди. Сара на кухні відпоює її холодною водою і вмиває. Як тільки заспокоїться, прийде.

Холл. Схоже, Вілле, ми схибили, вибираючи нареченого для твоєї молодшої.

Шекспір. Хто би знав? Адже хлопець із доброї родини, Джонні. Я чудово пам'ятаю Діка Куїні, його покійного батька. Наймиліший був чолов'яга, з батьком моїм товаришував... Що Томас ще натворив?

Холл. Ще, Вілле?

Сьюзен. Пам'ятаєш, тату, я все дивувалася, що Томас і Джудіт обвінчалися без церковних змовин, через що були навіть відлучені від церкви? Та й вінчання влаштували мало не таємне. Виявилось, що вони ховалися від якоїсь Маргарет Віллер, з якою цей мордатий Томас плутався і яка від нього понесла, а тоді була вже добряче при надії. Священик же завжди запитує, чи не знає хто з присутніх про перешкоду для здійснення шлюбу. А якої тут ще треба було би перешкоди, коли б ця дівка заявила на вінчанні про свою вагітність від Тома – та ще з таким пузом?

Шекспір (*холодно*). Для мене тут немає нічого нового. Я вжив заходів, щоби залагодити цю справу.

Сьюзен. Нічого собі залагодив! Ця Віллер померла пологами, і дитина теж померла.

Холл. Так, Вілле, господиня її вигнала, нещасна народжувала на узліссі, немовля... загалом, теж загинуло.

Шекспір (*підскакує на ліжку*). Неможлива річ! Сьюзен, донечко, притягни сюди цю дурку – і в тому стані, в якому буде!

Сьюзен (*усміхається*). Знаєш, тату, а я здогадалася, про кого ти говориш. (*Швидко йде*).

Холл. Огидна історія, Вілле. Нас всіх виваляють у багні. Ти хворий, і я хотів би увільнити тебе від подробиць.

Шекспір (*б'є себе в груди*). Я, один я у всьому винуватий! Ну скажи мені, Джонні, хіба схожий я на людину, здатну довірити гроші брехливій ідіотці?

Холл. Трапляється, Вілле, що і на мудрому чорт катається. Боюся, тобі просто небезпечно так хвилюватися.

Входять Сьюзен, Джудіт і Енн. Сьюзен тягне Джудіт вперед за одну руку, Енн, намагаючись утримати молодшу дочку на місці, – назад за іншу.

Під час подальшого скандалу в двері по черзі заглядають Дрюк і Сара.

Шекспір. Джудіт! Зараз же встати ось тут, проти мене. Дивитися мені в очі!

Енн. Не чіпай бідну дівчинку, тиране!

Шекспір. А ти що тут робиш, моя прекрасна леді? Сама геть забрехалася і з нашого перестарка зробила підлу брехуху!

Джудіт (*плакливо*). Це я перестарок, тату? А хто,

запитаю я, в тому винен?

Енн. Сьогодні я, негіднику, викажу тобі все, що про тебе думаю!

Холл. Пані, та заспокойтеся ж ви! Прислуга ж підслуховує. А тобі, Вілле, я накапаю зараз настою собачої кропиви.

Шекспір. Припини ревти і відповідай мені, Джудіт, що ти зробила з тими півфунта, які від мене отримала для передачі міс Віллер? На ці гроші можна було і квартиру зняти, і повитуху запросити. І слід було їй переказати, що й надалі я...

Енн. Не відповідай йому нічого, бідна моя дівчинко, ти не зобов'язана вже. У тебе тепер є чоловік.

Сьюзен. Мамо, та не мути ти воду! А що стосується її чоловіка (*переглядається з Холлом*), то Томас на чотири роки молодший за нашу Джудіт, і це вона ладна його на руках носити.

Джудіт. Скажеш таке, Сью, на руках... Рада би, але мій Томмі такий здоровенький, рум'яненийкий, товстенький. (*Соромиться, закриває обличчя руками*).

Шекспір. О боже! (*З раптовим спокоєм*). Джудіт, куди поділися мої десять повновагих шилінгів?

Джудіт (*очі в неї знову на мокрому місці*). Так, я узяла цей мішечок з грошима в тебе, тату. Але ти не сказав мені, як їх передати череватій хвойді, що спокусила мого цнотливого Томмі.

Сьюзен. Що ти верзеш? (*Зводить очі до неба*). Він же вдівець, дурко...

Енн. Не кривди мою дівчинку, Сью! Не кожного ж разу, коли розтуляє рота, вона говорить дурощі. Знавала я і дуже скромних удівців, таких, що й очей від землі не підводили.

Джудіт. Спасибі, мамо. Не мені же самій було до неї йти! А Томмі мені говорить: «Ні про що не турбуйся, моє козенятко, я все влаштую. Дай мені мішечок». Я розридалася і заборонила йому навіть підходити до сучки. Він потріпав мене по щоці, посміхнувся і сказав, що в нього нічого подібного і в думках не було.

Шекспір *(переглядається з Холлом)*. Далі!

Джудіт. А в мене все ж таки душа не на місці. А якщо він таки ходив сам до цієї осоружної Віллер? Я пару днів перетерпіла, та й запитую, хто відносив гаманець.

Шекспір. А ніхто й не відносив.

Джудіт. Як ти здогадався, тату? Так, Томмі мені зізнався, що вирішив залишити гроші в сім'ї. «Твій тато – грошовий мішок, – говорить, – проте на весільні подарунки сильно поскупився. А я давно хочу цю халупу змінити на житло просторіше, і вже приглядався до будинку на розі Хай-стріт і Бридж-стріт, “Кейдж” називається. Внизу влаштуємо винну і тютюнову лавку, а нагорі, моє козенятко, самі житимемо». Я і зітхнула з полегшенням, признатися.

Шекспір. Краще би я свого слугу послав до бідолахи із цими грошима.

Дрюк *(висовує голову з дверей)*. А вона хоч гарненька, сер?

Шекспір. Сам подивися, тільки спочатку із землі викопай. *(Голова Дрюка зникає)*. Тут треба подумати. Міс Віллер була сирота, отже, до кримінального суду подати скаргу комусь...

Джудіт. Ой!

Холл. Немає про що тут думати, Вілле. Безпутного Томаса вже викликано до церковного суду. На завтра.

Дрюк *(знову висовує голову)*. До «блудодійного

суду», як говорять в народі, сер.

Шекспір. Увійди, розумнику, і почекай біля дверей. (*Джудит*). На завтра? Так, звичайно ж, адже сьогодні субота. І ти приховувала до останнього, ти, ти...

Холл. Краще не говори цього, Вілле. Слово не горобець...

Енн. Тільки насмійся її обізвати! Я тобі очі видряпаю, я тебе проткну твоєю ж шпагою!

Сьюзен. Сміливо говори, тату! Ти якщо кого назвеш – як припечатаєш.

Шекспір (*отруйно*). Та вже, як тепер нашу Джудит не назви, скоєного не повернеш. Зараз уже нічого не встигну поробити, от же диявол! Хоча... (*Замислюється*). Дрюче! Біжи до Джона Роджерса, приходського священика, і запроси його сьогодні ж до мене. Скажи: мій хазяїн бажає зробити пожертвування на церкву святої Трійці – і вагоме.

Холл. Добра справа! Давно тобі було слід розщедритися, Вілле.

Енн. Яке легковір'я! А ще магістр мистецтв... Забув ти, зятю, що поріднився з безбожником.

Шекспір. А на зворотному шляху до повіреного містера Коллінза забіжи, попроси його прийти сьогодні. Скажи: мені терміново треба переписати заповіт. Бігом!

Дрюк убігає.

Сьюзен (*нідозріло*). І навіщо б оце такий поспіх, тату?

Шекспір (*неохоче*). Питання слухне, Сью. Ти та Джонні маєте про це знати, адже доведеться залізти до сімейної кубушки, яку я було намірявся залишити в одних, ваших руках. Проте тепер бачу в цьому

єдиний порятунок для Джудіт. Молодчик Том показав себе безсовісним і безсердечним хапугою. Бач, мої весільні подарунки йому здаються задешевими! Якщо цей мій зять незворушно прирік на смерть коханку і свою новонароджену дитину, де гарантія, що з часом він не викине на вулицю і Джудіт з її дітьми, моїми онуками, а твоїми, Сью, племінниками?

Енн. Ти перебираєш міру, чоловіку. Одна річ прибудна сучка, інша – законна дружина з доброї сім'ї. І наш красунчик Томмі не так винуватий, як сама дівка. Я багато що можу пробачити палкій молоді, проте є ж можливості для незамужньої дівчини й забезпечити себе... Гуляй, гуляй, та голови не втрачай.

Сью з енн. Він не посміє так учинити з твоєю дочкою, тату.

Шекспір. Зараз не посмів би, але ж я не вічний. Невже ви не бачите самі, що мені все гірше та гірше?

Енн (*фиркнувши*). Ти вічно прикидаєшся, лицедію. Тепер, – може бути, через скандал з Мері Грін – тобі здалося корисним корчити вмираючого. Ух, не навиджу!

Холл (*здивовано*). Скандал з Мері Грін? Вперше чую... Ах, так.

Шекспір. Спритна Мері тут уже точно приший кобилі хвіст. Утім, ідея непогана. Браво, Енн! А молодчик не тільки жадібний, але й тупий, якщо до двадцяти семи років не зміг розбагатіти на торгівлі вином. Від дурного бідняка чекай будь-якої капості.

Джудіт. Сподіваюся, ти це не про мого Томмі говориш?

Шекспір. Так хіба я б посмів, донечко? (*Повертається до старшої дочки і зятя*). Робити нічого,

дорогі мої Сью і Джонні, доведеться мені виконати передвесільне зобов'язання. Сьогодні ж продиктую і підпишу новий заповіт. Тобі, Джонні, як душоприказникові доведеться виплатити Джудіт з моїх грошей сто фунтів через рік після моєї смерті (тільки їй в руки і через рік, запам'ятай!) і ще сто фунтів, як тільки народить дитину.

Джудіт (*підстрибує і хлопає в долоні*). Я докладу зусиль, татусю!

Шекспір. А тебе, Сью, я прошу перед кожною виплатою втлумачувати сестрі, що гроші належать їй і що наділяти з них чоловіка слід з розумом.

Сьюзен киває, Джудіт обурена.

Енн. А мені що ти залишиш, солоденький мій?

Шекспір. Те ж, що й раніше. Наше старе, скрипуче ліжко.

Енн. Недолюдок!

Шекспір. Відносно тебе, жіночко, я дотримуюся стародавнього салічного права. І скажи ще спасибі, що тебе, зв'язану, не кинуть до мого похоронного багаття.

Холл. Іноді мені здається, тестю і теще, що ви все ще закохані одно в одного.

Шекспір. Джонні, друже, боюся, що загальна сума спадку виявиться меншою, ніж ми з тобою намічали. Відкуп церковної десятини залишається за мною, і нерухомість, в Лондоні і тут, буде вам приносити стабільний прибуток, але мої частки в театрах...

Двері розчиняються, влітає Грін. Він розпатланий і сердитий. Шекспір швидко укладається на ліжко і засмикує запону. В двері, залишені головним олдерменом відчиненими, прокрадаються мандрівні актори, шикуються біля задньої стіни.

Грін. Але ж і бардак! Якщо про мене нікому допо-

вісти, я доповім самотужки!

Холл. Привіт, Томасе! Хто це причепив тебе до такої довгої шпаги?

Грін. Якщо вже взявся жартувати, лікарю, то видумуй нові жарти. Повчився би, як жартувати, в свого тестя-жартівника: підкидає нам тут, у Страдфордї, жарт за жартом.

Шекспір *(тихим, млосним голосом)*. Це хто прийшов? Чи не голос Томаса Гріна я чую?

Грін. А чи це не кнур Вілл там крикає, як підстрілений лебідь? Виходь, негіднику, на світло Боже! Я прийшов або нам'яти тобі боки, або викликати на двобій. *(Відкидає запону, бачить на ліжку Шекспіра із заплющеними очима, продовжує вже тоном нижче)*. Через тебе моя дочка Мері зганьбила мене, і я зобов'язаний захистити свою честь. Раджу тобі наказати слuzі відчистити твою шпагу від іржі. Я не хочу, щоб моя рана, якщо мені не поталанить, загноїлася через твою неохайність, брудна ти тварюко.

Шекспір *(так само)*. Але в чому ж моя провина, Томасе? Ти ж бачиш, що я хворий і в будь-якому випадку нездатний вийти на дуель.

Об'їдало-Пук і Блазень-Бурлака показують, ніби фехтують на шпагах, а Пані-Кривляка осторонь ламає руки.

Грін. І не прикидайся, ніби тобі вже не розповіли, що моя Мері втекла цієї ночі з підмайстром цирюльника!

Тепер Пані-Кривляка і Блазень-Бурлака біжать на місці, взявшись за руки, їх переслідують, розмахуючи руками, Об'їдало-Пук.

Шекспір *(розплющує одне око, проте вимовляє, як і раніше)*. Ось і лови тепер спритника, а яким бо-

ком я до цього причетний?

Грін. Та вже, базікати ти майстер... Назви свого секунданта, і мій, поважний Френсис Коллінз, обговорить з ним умови поєдинку. (*Похмуро, після паузи*). Можна подумати, Вілле, ніби тобі невідомо, що таке розбещення неповнолітніх.

Холл. Дивися не загордися, Вілле! Наш головний оддермен тебе звинувачує в тому ж злочині, за який засудили Сократа.

Грін. Якого Сократа? Одноокого шорника з Уоріка, хіба? Хто би чекав від нього такої прудкості!

Шекспір. Ось бачиш, це ти сам без кінця жартуєш, Томе. Давай поговоримо серйозно, як два батька, як два поважні громадяни славного Страдфорда. (*З пафосом*). Про яке розбещення може йтися, сам подумай? Я, що ж, їй дитину зробив, твоїй Мері? (*Грін люто витріщається на Шекспіра*). Я, на твою думку, позбавив її невинності? (*Грін скрегоче зубами*).

Енн (*витягає руку з розкритою долонею вперед і вгору, як депутат в парламенті*). Слухайте! Слухайте!

Шекспір. Я розумію, як гірко чути таке батькові, тільки про це тобі краще погомоніти з підмайстром-утікачем, ось із ким. І якщо прудкий молодик, рятуючи свою шкуру, набреше повний міх, то в тебе буде тільки його слово проти мого слова.

Тепер Блазень - Бурлака і Об'їдало - Пук тикають пальцями один в одного, звинувачуючи, а Пані - Кривляка хапається за голову.

Грін. Заткни пельку! О горенько мені!

Шекспір (*покірливо*). Я всього лише окреслив для тебе юридичний бік справи, Томасе. А зараз при-

кинь, чи міг я насправді вчинити таке неналежне ді-
яння з юною Мері? Адже я мало не втричі старший
за неї.

Е н н . Свиня!

Шекспір. ...і маю сам дорослих дочок. Ось
тільки, коли вони були у віці ніжної юності, я тру-
дився в Лондоні, як раб на галері, тож дуже рідко міг
дозволити собі повернутися до сімейного вогнища,
щоб посекретничати з кожною щиро-відверто. Отак і
вийшло, що стосовно Мері в мене відродилися нерез-
алізовані батьківські почуття. Та й Мері тягнулася до
мене, немов до другого батька – адже ти, Томе, вічно
або в крамниці, або в магістраті, а свій вільний час
топиш у кухлі з елем. І сам переконайся, наскільки
безневинні були наші заняття! Я вчив її грати на кла-
весині церковні гімни (*показує на клавесин, за яким
вже сидить Пані-Кривляка і прикидається,
ніби грає щось патетичне*), застерігав від захоплення
зайвою розкішшю, доводив перевагу скромності пе-
ред екстравагантністю, пояснював принципи віршу-
вання і хитрощі поезики, застерігав від витончених
прийомів, що їх використовують проти молоденьких
дівчат підступні спокусники – недостатньо, як вия-
вилось, застерігав. (*Схиляє голову*).

Джудіт. От бачиш! Чужу Мері ти всім наукам
навчив – ні, щоб зайнятися моїм вихованням, татусю!

Е н н аплодує.

Грін (*поволі, вагомо*). Бог тобі суддя, Вілле Шек-
спір. Ти завжди, з юних літ, був вигадником і бреху-
ном, а в Лондоні навчився ще й красиво балакати.
Але все ж таки... (*Махає рукою*). Ех, не можу висло-
вити! Виклик не скасовується. Ми битимемося, як

тільки тобі дозволить твій зять-лікар. (*Повертається до Енн*). Ах, Енн, Енн... Коли б, як раніше, папісти верховодили в нас у Англії, вони визнали би тебе великомученицею. (*Йде*).

Пауза. Всі мовчать, обережно переглядаються, на Шекспіра не дивляться. Він відкидається на подушку, заплющує очі.

Шекспір. Тепер як чесна людина я повинен померти.

Холл. Мабуть, тобі справді треба відпочити. Попереду виправлення заповіту, справа марудна. Підемо.

Всі йдуть, окрім мандрівних акторів, а ті всідаються на підлогу біля ліжка Шекспіра. Пауза. Шекспір не ворушиться. Гасне освітлення в глибині сцени, тепер освітлено тільки авансцену.

Мандрівні актори виходять на авансцену.

Пані-Кривляка. Танці!

Об'їдало-Пук. Куплети!

Блазень-Бурлака. Від великих артистів, найширше відомих між Арденським лісом і Клопстонським мостом!

Об'їдало-Пук. Звичайно, ми пам'ятаємо про те, що танцями *спекнукль* має закінчуватися. Проте далі йтиметься про такі сумні речі, що навряд чи пощастить упхати деінде комічні куплети.

Блазень-Бурлака. І найвеселіші в Йокширі танці!

Пані-Кривляка. О-ля-ля!

Танцюють.

Потім Об'їдало-Пук і Блазень-Бурлака відступають у тінь.

Пані-Кривляка

Шукаєте Смугляву леді?
Чим гірша я за неї?
Горять її тонкі плечі
У вогняній геєні.

Об'їдало - Пук

Наш Вілл бажав нестримно,
А щастя не добрав.
Зате він їв на сріблі
І пив не самограй.

Блазень - Бродяга

Копійку до копієчки,
На десять фунтів – фунт.
Дарма лихвареві мріється,
Що внуки збережуть.

Завмирають в гротескових позах, потім знову повертаються на свої місця біля ліжка.

На сцені поволі темніє. Одяг мандрівних акторів у міру того, як гасне світло, починає все сильніше фосфоресцювати.

Тим часом П а н і - К р и в л я к а сідає за клавесин, удає, що грає. Звучить рондо з другої частини «Концерту № 1 для фортепіано з оркестром» Бетховена.

Об'їдало - Пук зводиться на ноги, виносить два крісла на авансцену і сідає в одне з них.

Раніше, ніж остаточно стемніло, Ш е к с п і р спускає ноги з ліжка і, подібно сомнамбулі, проходить через кімнату і сідає в крісло напроти Об'їдала - Пук а .

На сцені темно. Клавесин замовкає.

Об'їдало - Пук . Навіщо ти так підло обійшовся зі мною, Вілле?

Ш е к с п і р . Та хто ти такий, біс тебе забери?

Об'їдало - Пук . Загадкова картинка. А ти пригадай, кого ти спочатку змусив загинути, потім оживив, а потім остаточно зганьбив і вбив морально.

Шекспір. Та буде тобі відомо, примаро, що я в своєму житті нікого, слава богу, не утробив – ні на війні, ні в п'яній бійці, ані на дуелі навіть.

Об'їдало-Пук. Так то в житті... А на сцені ти змусив врізати дуба велику купу народу.

Шекспір. Ось ти про що... Тепер я, здається, впізнав тебе, гладуне.

Об'їдало-Пук. І що ти можеш тепер сказати на своє виправдання?

Шекспір. Ти ж сам визнав, що на сцені діють її власні закони. Я не сказав, зауваж, що справедливі закони, але їм притаманна внутрішня доцільність, тобто вони здаються цілком доречними всередині тексту і в свідомості глядачів, обмакотирених попередньою традицією. Тут діє свій «Кодекс Юстиніана», і не важливо, чи подобається він тобі або мені.

Об'їдало-Пук. Ну, Вілле, тебе без пінти хересу не зрозуміти!

Шекспір. Та ти й краплі вина не випив! На сцені тобі до кубка наливали чисту воду.

Об'їдало-Пук. Хіба? А мені здавалося, що це імбирне пиво. Не намагайся мені зуби замовлювати, Вілле! І потім, не бачу я в тобі достатньої пошани до мого суспільного статусу.

Шекспір (*зітхає*). Гаразд, сер. Дозвольте продовжити. Після того, як безпутний принц Гаррі обрав шлях праведності і вельми хитромудро виправдався перед батьком-королем і англійським народом, такий приятель, як ви, перетворився для нього на прикре нагадування про минулі витівки. Він і вас спробував виправити, відправивши, на перший раз, набирати солдатів, а потім на війну. Проте ви зі своїми прапорщиком, пажем і слугою стали й у війську притчею во

язицех. Ви мали би ще подякувати мені, що не були повішені за мародерство, сер.

Об'їдало - Пук. Яка несправедливість! Адже мої невинні шахрайства ніщо в порівнянні із злочинном цього зрадника і лицеміра принца... ні, короля, і не Гаррі вже, а Генріха. Залив кров'ю половину Франції ради дурної мрії свого предка і забрався геть! Я ж, набираючи до своєї роти калік та слабаків, це гарматне м'ясо, в якому в'язнули атаки рицарської кінноти супротивника, рятував сотні здорових англійських хлопців для їхніх матерів і дівчат.

Шекспір. Скажете ще, сер, що це ви виграли битву в лісі Гольтрі, а не ваш колишній вінценосний приятель? Утім, мені так і не вдалося увірвати часу, щоб перечитати за другим разом наші незграбні хроніки.

Об'їдало - Пук. А нумо знову на «ти». Мені якось ніяково, адже ти в певному сенсі мій батько. А зараз поясни: як це тобі забандюрилося мене воскресити? Адже я повторив долю Лазаря Чотириднівного і, хоч і пишався цим, спочатку все оглядав себе: чи не відвалюється на мені з кісток червиве м'ясо? Ні, Бог милував! Точніше ти, Вілле.

Шекспір. Ну й жарти в тебе, товстуне! Брр... А твоє воскресіння відбулося в такий спосіб. Ти дуже подобався незабутній королеві Бесс, великій аматорці театру, і вона була засмучена повідомленням про твою смерть. Ось і побажала знову побачити тебе в наступній п'єсі.

Об'їдало - Пук. Ага! Це ще один утішний для мене доказ, що моя могутня нога і бесподібний живіт продовжують туманити жінкам розум. Вілле, та ті ж удови-шинкарки затидали би мене по судах за

неоплачені рахунки, коли б кожна не була закохана в мене, як кішка!

Шекспір. Зізнаюся, монарше доручення прийшлося мені, немов маслом по серцю. Адже я і сам, бувало, сміявся до кольок, коли komponував твої репліки.

Об'їдало-Пук. Зате до чого ж паскудно ти його виконав, це втішне для мене доручення королеви! Зробив із мене отаку гору м'яса, живу бочку для хересу, а головне – тупого користолюбця, яким я ніколи не був. Адже якщо я і приймав пригощання, то розплачувався за нього своєю неповторною дотепністю, якщо засиджувався в гостях на тиждень-другий, то віддячував за гостинність вірною дружбою! І скажи чесно, Вілле: хіба пустив я з торбою когось із добрих англійців, коштом яких доводилося мені їсти та пити?

Шекспір. Ох, мені самому ніяково... Я, чи знаєш, звик усе, що б я ні робив, робити добре. На найвищому рівні робити. Якщо вже взявся догодити королеві, так на повен голос. Якщо прогинатися, то вже прогинатися, друже. Королева Бесс у старості, хоч і залишилася завзятою театралкою, проте не на жарт возлюбила нудні чесноти. До того ж їй було приємно, що дія комедії відбувається у Віндзорі, де вона проводила тоді чи не цілий рік. А як до жінці до королеви Бесс треба було підлеститися казочкою про веселих молодичок, що запросто обдурили чоловіка поважних літ. Отак, друже...

Об'їдало-Пук. Гаразд, я зрозумів. Врешті-решт, ти не лорд і змушений заробляти собі на хліб. Але що мене гірко образило, Вілле, так це твоє нерозуміння вселенської трагічності моєї долі. Я доведу

тобі, що твій геніальний приятель Бербедж повинен був підв'язати спереду подушку і грати мене, а не старого дурня короля Ліра. Ми обидва були молодими на той прекрасний час, коли англійці намагалися повернути собі радісну повнокровність життя, втрачену під владою вкрадливих і хвацьких католицьких попів. Ні, я розумію, що люди й тоді, за папістів, пиячили, об'їдалися і віддавалися беззаконному коханню, проте будь-який людський рух душі та тіла, хоч би й бездумний погляд, абсолютно марно кинутий на вулиці вслід красуні, тягнув за собою нагадування про потойбічну кару, про пекельні муки. В нашій молодості люди насолоджувалися свободою жити, як їм хочеться.

Шекспір. І свободою думки теж.

Об'їдало-Пук. Це тобі хотілося так думати, Вілле. Але я хоч і п'ю, та розум свій не пропив, і я запевняю тебе, що з свободою думки й тоді було не густо, а тепер її зовсім немає. Хто сперечається, після церковної реформи стало легше, проте ти й зараз не сповна вільний навіть внутрішньо, навіть у тих своїх думках, якими не наміряєшся ні з ким ділитися.

Шекспір. Тепер уже ти, моє створіння, хочеш мене ж і принизити. Побережіться, сер!

Об'їдало-Пук (*посміхається*). Вже якщо ти мене створив, то знищити тепер не здужаєш. Доки людство будуватиме театри, я залишуся таким, яким ти показав мене в першій хроніці про принца Гаррі. Та ти й сам це чудово розумієш, Вілле. І я зовсім не бажав тебе образити. Проте наведу приклад. Ти, на одинці із собою міркуючи, іноді ототожнюєш себе з Богом-творцем.

Шекспір. Припустимо.

Об'їдало - Пук. І мені ніщо не залишається, як погодитися з такою твоєю самооцінкою. Проте той факт, що образ творця ти запозичив з Біблії, хіба не свідчить про обмеженість твого мислення? Отже, ми намагалися насолоджуватися життям, намагалися реалізувати ту свободу, про яку верховна влада нам вуха протуркотала, пустилися на всі заставки – і не помітили, як поступово стали брати гору нові темні сили, про могутність яких ми й не підозрювали. Але хіба мені не властивий і внутрішній трагізм? Я жив собі на втіху і виблискував жартами, проте чого я досяг під старість? Пустки. Інші вигадували порох, будували мости, плавали до обох Індій, засновували колонії на краю світу і виховували дітей. Я ситий, п'яний, пересичений коханням, мені сам біс не брат, але чи не втратив я і щось людське – те, чим наділено безтілесних та безбарвних католицьких святих? Чому ж ти не мені, а манірному датському принцу вклав до вуст це безсмертне «Час утратив гармонію...»?

Шекспір. Власне, він говорить, що час вивихнуто. І важливо, навіщо він...

Стукіт у двері. В кабінеті починає яснішати. П а н і - К р и в - л я к а залишає клавесин і, похнюпившись, повертається на своє місце біля ліжка.

Шекспір. ...і що він самотужки сподівається...

Об'їдало - Пук. А на себе подивися! Що губить тебе, як не метушливі спроби скрізь устигнути, всім догодити – та й собі теж! Жодного солодкого шматка не впустиш. Де з маслом каша, там милість ваша. Бажаєш і чистою творчістю насолодитися, і гідної справжнього поета кончини уникнути – в голоді та холоді на горищі! На горищі – та з чистою совістю, Вілле!

Знову стукають. Об'їдало - Пук підіймається з крісла і приєднується до товаришів біля ліжка. Яснішає. Видно, що Шекспір нерухомо, опустивши голову та заплющивши очі, сидить у кріслі. В кімнаті вже ясно, як раніше.

Входить Бербедж. Він стурбований.

Бербедж. Що тут відбувається? Проноза Дрюк пропав, родичі Вілла повісили носи на квінту, тільки в злюки Енн очки сяють. Вілле, ти де? *(Помічає в кріслі Шекспіра)*. Вілле, ти спиш?

Шекспір *(уривчасто)*. Уже ні. Здорово, містере чепуруне! Я тут задрімав у кріслі, і мені наснилася жахлива нісенітниця: ніби я, старий і товстий, викриваю себе теперішнього в тяжких гріхах. У гріхах, що не існують, Діку.

Бербедж. Привіт, Вілле! Слава богу, а то я вже подумав, що ти знепритомнів. Я от нещодавно повернувся. Лаяв суфлера, раптом у вухах задзвеніло. Прийшов до тями вже на підлозі. А твій сон до добра: доведеться тобі тепер почекати, аж поки розтовстієш та постарієш, і тоді вже перейматися своїми гріхами.

Шекспір. Добро би так. А поганий сон від нетравлення, напевно. Тут мене пригостили на сніданок такими неприємностями, що ледве проковтнув. Розповідати не буду, тобі все одно перенесуть, якщо вже не наплели. А часу обмаль, тому що з хвилини на хвилину я очікую на приходського священика, на цю плодовиту мишу, щоб ублажити його сіреньке преподобіє добрячим шматком сиру. Як тобі це, Діку?

Бербедж. Я ні з ким в місті ще й словом не перекинувся, мій бідний друже. Можна сказати, що з Лондона – та прямо до тебе. Мій звичай тобі відомий: якщо належить повідомити погану новину, то не тягнути. Тримайся, Вілле. *(Пауза)*.

Шекспір. Сталося те, про що я подумав, Діку?
Бербедж. Вона померла в понеділок. Дозволь мені обійняти тебе.

Шекспір підводиться, друзі обнімаються. Шекспір повертається до свого крісла, Бербедж сідає в крісло навпроти.

Шекспір. Від чого вона... померла?

Бербедж. У замку я не був. Там розпоряджається її небіж, а той міг на мене і хортів спустити. Проте говорять, що хотіла прив'язати до себе чергового коханця, народивши йому дитину, а потім передумала і послала по відьму із спицею, хоч і пізно вже було – і ось маєш... Померла, як жила, сказав би я.

Шекспір. Я відчуваю дивне спустошення, Діку. Тепер утрачено останню надію. Ти ж знаєш, я поклопотався про те, щоб вона завжди, будь-якої хвилини знала, де мене знайти, і якби раптом побажала (а в неї ж вічно вітер у голові), могла відразу ж до мене повернутися. Я би її прийняв і убогою, і хворою, і вагітною, і покритою ганебними язвами – з радістю, з тріумфом би прийняв! Я ніколи не міг повірити, що вона назавжди мене залишила, коли так різко, без пояснення, прогнала. Ми ж і раніше сварилися, навіть розбігалися... От диявол! *(Закриває обличчя руками)*.

Бербедж. Ти не мав шансів, Вілле. Пробач, що говорю тобі це.

Шекспір. Ти гадаєш, я не хотів звільнитися з-під її влади? Чого я тільки не витівав для цього, що тільки не писав! Проте з роками я зрозумів, що наші з нею відносини стосуються вже одного мене тільки, що вони стали невід'ємною часткою мого «я». Не знаю, чи зрозумієш ти...

Бербедж. Де вже мені? Адже я пурхаю по жит-

тю. Втім, і мені дорогою впало на думку, Вілле, ніби її смерть – ще одна прикмета, що наша прекрасна епоха швидко наближається до кінця .

Шекспір. Пробач, коли ненавмисно тебе образив. По тобі бачу, що ти не тільки цю сумну звістку мені приніс. Викладай, Діку.

Бербедж. Було днями сумісне зібрання пайовиків обох наших театрів. Загалом, хлопці-актори не дуже задоволені тим, що ти, Вілле, за останні три роки усунувся від справ трупи, тільки частку свою в загальних прибутках не забуваєш отримувати. Ти же знаєш, ми за такі ж гроші трудимося без перепочинку, як і ти колись моголився – чума та Великий піст, ось вони, наші передихи.

Шекспір. За паперами все правильно, Діку. І хіба я не засипав раніше трупу доброякісними п'єсами, що не втратили ще успіху в публіки?

Бербедж. Та все я розумію... Молодий Джон Флетчер і старина Бен Джонсон старанно поповнюють наш репертуар, але публіка ще не забула тебе і вимагає твоїх нових п'єс. До речі, чи дійшло до вас, що твій приятель Бен отримав звання лауреата і королівську пенсію?

Шекспір. Так, я знаю. Радий за Бена-задираку. Особисто мені пенсія не потрібна, я собі на життя сам достатньо заробив.

Бербедж *(підводиться з крісла, урочисто)*. Так от, Вілле, я до тебе ніби послом від трупи. Твої друзі та партнери Хеммінг і Кондел пропонують видати всі твої п'єси. Розкішно видати, в аркуш і з твоїм великим портретом на титульному аркуші кожного тому. З твоїх п'єс навряд чи хоч половину надруковано, та й ті по-піратському і за поганими копіями, аж до

вкрадених суфлерських – чи не так?

Шекспір. Ну, так. Подякуй Джонові та Генрі за блискучу задумку. Хоч і треба подумати.

Бербедж. Чи є тут про що думати? Видання буде цілком законним, тому що п'єси належать трупі, а Джон і Генрі повноправні її члени, як тобі відомо. Хлопці мають до тебе велике прохання: забезпечити їх добрими копіями твоїх п'єс, бажано, твоєю рукою виправленими, а ще краще – тобою і переписаними. Ти ж від цього матимеш пряму вигоду, Вілле.

Шекспір. Я що ж – сперечаюся з тобою? Іншого дня я стрибав би до стелі від радості. Славні хлопці розрубали справжній гордіїв вузол. Адже я, коли пішов з трупи, не байдикував: щодня по декілька годин сидів над рукописами, виправляв і переписував п'єсу за п'єсою. Адже я теж до цього додумався – надрукувати всі свої опуси. Грошей ця витівка коштувала би неабияких, проте, якщо не ловити гав і випустити перший том, поки мене ще не забули, вкладене обернеться, не обійдеться і без суттєвого зиску. Значить, і спадкоємців своїх я не скривдив би. Коротше, п'єси я встиг підготувати. Он, бачиш, біля столу баул оленячої шкіри? Я замовив його в рукавичника Джима, що змінив у цьому ремеслі мого покійного батька, точно за розміром половини паперового аркуша. Там складені вже копії всіх п'єс, одна за одною, в тому порядку, як мають бути надруковані. Я не давав переплітати кожну п'єсу, проте всі сторінки пронумеровано, і я їх перевіряв тричі. Сьогодні ж, а ще краще, прямо зараз забери цей баул, Діку, і відвези Джоноу і Генрі. Скажи їм тільки, що я прошу надрукувати всі мої п'єси без винятку, навіть слабенькі, тому що й вони можуть стати в нагоді майбутньому драматургові. Він

візьме мій сюжет і зробить кращу річ, як і я не раз вчиняв. І скажи їм, щоб і не наважувалися економити на вчитці!

Б е р б е д ж (*б'є себе долонею по коліну*). Славно, Вілле! Славно, друже! Але чому ж ти передумав їх видавати самотужки? Чому випускаєш з рук певний бариш?

Ш е к с п і р. Діку, набір, коректура і друкування всіх моїх п'єс є справою не одного року. Я ж не можу і на кілька місяців заглядати наперед. Пам'ятаєш, я скаржився тобі на різкі болі в животі? Так от, вони припинилися, точніше, змінилися постійним тупим болем. У мене темніє в очах, ноги піді мною підгинаються... Боюся, що закінчиться це кепсько. (*Пауза*). Як би не викиднем. (*Хихикає*).

Б е р б е д ж. А виглядаєш ти, Вілле, якраз непогано. Блідуватий ось тільки.

Ш е к с п і р. У мене таке відчуття, ніби я щойно ще одну перезрілу дочку заміж прилаштував. І те подумати, рукопис-сирота є беззахисний, як цнотлива дівчина в портовій таверні. Залишиш рукописи домочадцям, так мої безглузді баби пустять їх на папільотки, на завертки для свічок, а то ще раптом надумуються обклеювати моїми п'єсами стіни під шпалери. Одна була надія на зятя-лікаря, що забере мої рукописи та книжки до себе: має пристойну бібліотеку, от тільки медичну. Друкування ж дарує кожній написаної від руки речі маленьке безсмертя: навіть якщо пуритани, взявши гору, приймуться спалювати шкідливі книжки, завжди знайдеться читач або зануда-колекціонер, який пошкодує своєї власності. І обов'язково кілька примірників з тисячі буде вивезено за кордон, на континент, і хоч один з них

збережуться в тамошніх бібліотеках.

Б е р б е д ж . Як далеко ти заглядаєш, Вілле! А я днями замислився над прикрою ефемерністю нашої театральної справи. Три роки тому і фанатиків-пуритан не знадобилося, достатньо було тліючому пижуху потрапити на солом'яний дах, аби «Глобус» спопелів за кілька хвилин. А що таке наша з тобою слава, слава акторів? Та це просто дим від багаття на пікніку, вранішній туман під сонцем. Ми знаємо імена драматургів стародавньої Греції та Риму, але не акторів. І в нас, в Лондоні, пригадай, чи довго згадують навіть про найвдаліший спектакль? Він просто розчиняється в часі. От уже точно «дні його, яко тінь, проходять». Нас із тобою, Вілле, хоч художники на портретах увічнили, а хто, окрім мене, пам'ятає, як виглядав великий комік... Хай йому біс, ім'я вилетіло з голови...

Вбігає Д р ю к . За ним входять К о л л і н з і його писець С п е н с .

Д р ю к . Хазяїне, мені не вдалося вмовити попа-ка! Він не прийде! Сидів за столом на чолі всієї своєї орави, сьорбав кашку без масла і лаявся на всі заставки. Шипів, що свята церква не потребує хабару від грішника, який нажив багатство на влаштуванні богопротивних ведмедячих боїв, де полоненики сатанинського азарту гублять свої душі, б'ючись навзаки. (Бербедж і Шекспір здивовано переглядаються). Тобі, товстосумові, не пошкодить, каже, помилуватися, як твій зять в білому савані щонеділі каятиметься перед прихожанами. Ще й тому не пошкодить, що для цього тобі доведеться, нарешті, самому відвідати церкву. От же шкодливий який!

Ш е к с п і р . Боюся, не світить мені отримати пастирське благословення. Про миропомазання ж і не

заїкаюся. Амінь.

Б е р б е д ж . Моє шануваннячко, дядечку Френку!

К о л л і н з (вдивившись у Б е р б е д ж а). Як ся маєш, Чарлі?

Б е р б е д ж . Та це же я, Дік! Дік Б е р б е д ж , дядечку Френку.

К о л л і н з . Хіба? Нехай буде по-твоєму, синку. А ось преподобним Джоном Роджерсом я глибоко обурений. Сьогодні він не поважає багатства, а завтра скаже, що й без його величності короля обійдемося. Ох, ці вже мені пуритани! Я це всім говорю, і навіть лордові-канцлеру скажу. Прямо в очі його світлості скажу, не побоюся. Наступного разу, коли проїжджатиме Клоптонським мостом... А от навіщо я сюди прийшов? Ага. Як ся маєш, Вілле?

Ш е к с п і р . Здрастуйте, Френку. Я просив вас прийти, щоб перескласти мій заповіт.

К о л л і н з . Теж мені проблема! Переписуй заповіт хоч триста разів, головне, щоб я з тебе грошики не забував узяти. А такого я, хлопці, ніколи не забуваю. Гей, Спенсе, дій, паперова ти душе!

С п е н с підходить до письмового столу, штовхає ногою баул, усаджується, змітає із столу на підлогу рукописи, дістає із сумки каламаря, пера, запас паперу, акуратно розкладає все на стільниці.

С п е н с . Готово, сер!

Б е р б е д ж піднімає з підлоги баул, йде до дверей. Мандрівні актори підбирають рукописи, і кожний притискує один з них до серця. Шикуються під стіною.

Б е р б е д ж . Піду я, мабуть. Не заважатиму. Я ще відвідаю тебе до від'їзду, Вілле. Прощай. До побачення, панове законники.

С п е н с кланяється.

Шекспір. Прощай, друже. Спасибі тобі за все.

Коллінз. До побачення, Чарлі. (*Бербедж, посміхаючись, йде*). Ах, молодь, все б вам жарти жартувати. Надумав прикинутися Ричардом Бербеджом переді мною, старим, та й бог із ним. Можеш не шукати для мене попередній заповіт, Вілле. До лиха його, тільки заплутаємося. Готовий, Спенсе? Тоді залиш місце для дати та напиши на початку, що належить. «В ім'я бога, амінь. Я...». (*Замовкає, здивовано поглядаючи на Шекспіра*).

Шекспір (*схиляє голову*). З ранку ще був Вільямом Шекспіром.

Коллінз. ...Вільям Шекспір, із Страдфорда-на-Ейвоні, в графстві Йоркшир, джентльмен, у бездоганному здоров'ї та повній пам'яті (слава Всевишньому!), доводжу до ладу справи...». Ну й далі там, сам відаєш, Спенсе. А я поки вислухаю твої побажання, мій хлопчику. Що ти вирішив заповісти своїй невтішній удові?

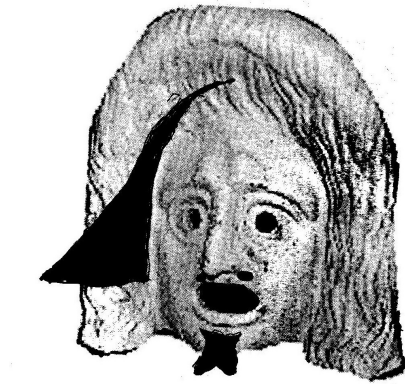
Шекспір. Моїй дружині, злучій ехидні, залишаю наше старе ліжко, а до нього продрану перину і кошлаті простирадла.

Коллінз. А напишемо так: «Сим заповідаю своїй дружині друге за якістю ліжко з усіма постільними додатками, що відносяться до нього».

Пані-Кривляка, яка встигла знову всістися за клавісин, вдає, ніби б'є по клавішах усіма пальцями. Миттева дика какофонія, яку завершує звук струни, що лопнула.

Завіса.

2010 р.

Київські мрії про Кобзаря 1859 року

Лірична комедія в трьох актах

Дійові особи

Т о в м а ч е н к о Сергій – студент історико-філологічного факультету Університету св. Володимира. Молодий, гарний, в пошарпаному студентському мундирі та начищених чоботях. Підробляє у А с к о ч е н с ь к о г о секретарем – його особистим і київської редакції часопису «Домашня бесіда».

О л ь г а Левицька – років 17-ти, випускниця Інституту шляхетних дівиць. Одягнена скромно, за новітньою європейською модою.

Л е в и ц ь к и й Петро – студент Київської духовної академії, брат О л ь г и . У характерному наряді студента-«академіка»: піддяник, «юпка», чоботи.

Г а л и н к а , кріпосна покоївка сусідів А с к о ч е н с ь к о г о .

У святковому українському національному костюмі. Років 18-ти.

В е р ж б и ц ь к и й Юліан – студент історико-філологічного факультету Університету св. Володимира. Молодий, худий, з неправильними рисами обличчя. У гарно пошитому студентському мундирі з білою підкладкою. На носі золоті окуляри.

М а к с и к, тобто Максим Пилипович Бурдело – офіціант Закладу штучних мінеральних вод (Мінерашок). Років 25-ти, одягнений дешево, але з гіпертрофованою претензією на моду – стару, кінця 40-х років.

Г а л у ш н и к Гнат Костієвич, заможний городянин в українському селянському костюмі, років 45-ти, невеликий на зріст, лисий, довговусий, схожий на Тараса Бульбу в цивільному; шаровари, завширшки з Чорне море, обов'язкові. У першому акті в смушковій шапці, в другому – з голою головою.

П а ш к о в с ь к а Варвара Матвеєвна – худа неприваблива жінка років 45-ти хворобливої зовнішності, одягнена багато, по-європейськи.

А с к о ч е н с ь к и й Віктор Іпатієвич – чоловік багатирської статури років під п'ятдесят, з круглим приємним обличчям. Одягнений ретельно, за останньою петербурзькою модою.

Л о б о д а Хведір – псевдонім Феофана Гавриловича Лебединцева, тридцятирічного професора Київської духовної академії. У цивільному франтівському одязі. Симпатичний.

М о р і с – лакей **В е р ж б и ц ь к о г о**. Поважної зовнішності, в пишній білій перуці, білих панчохах, камзолі та каптані під XVIII століття.

О р и ш к а – покоївка Пашковської. У білому крохмальному фартушку, боса. Років 22-х.

Ф і л е р – чоловік зовнішності непомітної, одягнений в усе сіреньке.

Дія п'єси відбувається в губернському місті Києві в першій половині серпня 1859 року.

Акт перший

Байкова гора, улюблене місце недільних гулянь киян. Панорама старого Києва: вдалині – темно-червона коробка університету, ще далі за нею старовинні церкви, а навколо – справжнє море одноповерхових будиночків, оточених садами.

Галявина на плато гори, перетнута ближче до задника стежкою. Товсті стовбури старих дубів утворюють ліву і праву куліси. Товмаченко, Левицький, Вержбицький лежать на траві навколо скатертини, на ній пляшка горілки та закусь, Ольга як вибрана господинею сидить біля самовара, Галінка – поряд із Товмаченком. Студенти вже трохи напідпитку.

Левицький. Друзі, я ж хіба проти? Я теж визнаю тупе безглуздя нашого буття. Проте...

Ольга. Помовчи, Петю, будь ласка. Співають...

Несильний, але приємний тенор виконує десь недалеко народну пісню «Ті зійди, зійди, зіронько ти вечірняя...» Молодь мовчки прислуховується. Пісня замовкає.

Левицький підіймається на ноги і, злегка погойдуючись, робить кілька кроків у бік стежки. Втупився за ліву кулісу. Ніяково кланяється, махає вітально рукою. Повертається до самовара, знову лягає.

Вержбицький. І хто це там розспівався? Чи ти роздивився, Петре?

Левицький. Та так, трохи. Там стояла на кручі компанія, всі підтоптані такі, підстаркуваті. Вчителі з Другої гімназії. Художник Соха, старий дивак, і

наш, з Академії, професор із ними, отой, Хведір Лобода. Пішли вже.

Ольга. Ну який же пан Лебединцев старий? Теж мені ляпнув, Петрусю.

Галинка. Авжеж, Феофан Гаврилович ще молода людина, кавалер.

Ольга (*пирскає*). Тож ти, Галино, виходить, оком на нього накивала? В тебе губа не з лопуцька... А хто там все ж таки співав?

Левицький (*зосереджено заглядає до своєї порожньої склянки*). Хоч чаю б, чи що, налила, сестричко... Хто співав? Та незнайомий мужик якийсь. Із сивими вусами, приземистий. На голові бриль, в балахоні такому парусиновому...

Ольга. У парусиновій куртці? Так це ж справжній писк моди – «патрик» називається.

Левицький (*розсудливо*). Коли балахон такий пошарпаний, сестричко, то вже не «патрик».

Вержбицький. Який-небудь провінційний землемір.

Товмаченко. А чому ж не конторник?

Вержбицький. З конторником, Серже, професор не став би знатися. А землемір ось-ось стане найголовнішою постаттю.

Товмаченко (*думаючи про інше*). І з якого би це доброго дива, дорогий Юлеку?

Вержбицький. Ти – і не здогадався, товаришу? Бо, якщо селяни будуть звільнені із землею, доведеться всю землю наново ділити. Ось землеміри й перетворяться в провінції на перших людей.

Галинка (*хреститься, тихенько*). От спасибочки Шевченку!

Вержбицький (*хлопає віями*). А до якої речі

тут цей малоруський поет-самородок?

Товмаченко (*усміхається*). Не соромся, Аліно Петрівно, розкажи, що знаєш.

Галинка. Та це ж така історія, що її всі й самі знають. Ну, Шевченко ще до війни не давав його царській величності проходу, все докучав: «Звільніть кріпосний народ, ваша величносте, а не те велика біда трапиться». А його величність, покійний...

Товмаченко (*швидко*). ... Карл Іванович.

Галинка. Чого?

Товмаченко. Не називай, зроби ласку, імені... Кажі: Карл Іванович.

Галинка. А його царська величність... ну, Карл Іванович, той тільки насупиться, бувало, та пробурчить: «Пішов геть, Шевченко, не заважай нам із государинею імператрицею кофій пити». А Шевченко все докучав його царському... Карлу Івановичу, тому що сам був із кріпаків і хотів всіх селян звільнити.

Левицький. До речі, а чи всі знають, як Шевченко звільнився з кріпосної неволі?

Товмаченко (*з доброю усмішкою*). Не заважай Аліні Петрівні, бачиш, як вона розхрабрилася...

Галинка. Скажете теж, Сергунчику... Ось одного разу цар розлютився і заслав Шевченка на самий край землі. «Доставте його, – кричить, – миттю, щоб одна нога тут, а друга там!» Тоді найголовніший генерал відрядив із Шевченком найзлішого жандарма, справжнього песиголовця. Той сів поряд з ямщиком на передок – і давай ямщика батогом смугувати, а ямщик – давай коней батогом! І так у три дні доставили Шевченка на край землі. Далі тільки нечисті народи Гога і Магога, навіки заточені в печерах, а москалики на варті стоять, щоб не видряпалися з печер і не на-

кинулися, крий Боже, на народ православний...

Із-за лівої куліси з'являється Філер. Він буквально протанцює по стежці, ніби Адріано Челентано у фільмі «Блеф» – виробляючи комічні па, що в них зображує, як підглядає, нишпорить, підкрадається, гониться, заарештовує і т. п. Перед кулісою праворуч прикладає дашком долоню до лоба, вдивляється, тікає.

Левицький. Що це було?

Вержбицький. А хіба щось було?

Галинка. Миша пробігла.

Ольга. Фі!

Левицький. А чи не випити нам, товариші та... паночки, тобто теж товариші? Під мишку, га?

Товмаченко. Скільки мені ще тебе вчити, Петре? Не питай, а наливай.

Левицький. Давно б налив, та от біда: не моя черга наливати – колеги Вержбицького.

Ольга. Мені зельтерської води. І тобі, Петю, дуже рекомендую зельтерську. Пригадай, прошу, про нашого нещасного батька!

Левицький хмуриться, відвертається від сестри.

Галинка. А мені білої, мабуть. Треба ж горло промочити, щоб не охрипнуть.

Вержбицький ніяково розливає. Студенти спершу спостерігають за кривляннями, з якими Галинка випиває свою чверть склянки, утираючись на закінчення хусткою, потім відважно і дружно спустошують посуд. Ольга обурено відвертається.

Товмаченко і Левицький, заївши, заспівують неголосно:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І ворожою злою кров'ю
Волю окропите.

Ольга (*мрійно*). Я не думаю, що сам він такий жорстокий. Адже це тільки поезія – правда, друзі?

Адже він насправді не хоче, наш ніжний прекрасний поет, щоб одні люди стали вільними, вбивши інших людей?

Вержбицький. І ось що цікаво. Навіть ви, українські дворяни, не усвідомлюєте, що можете опинитися серед тих, чия «ворожа зла кров». А як мені, ляху, це чути?

Левицький (*прожувавши, задумливо*). Щось сумнів мене бере стосовно цієї кільки...

Товмаченко. Кілька як кілька...

Левицький. Олько, не бери її!

Вержбицький. Пардоньте мені, благаю, цю дурну кільку. Моріс закуплявся. Говорив, справжня регельська.

По стежині зліва направо, майже падаючи вперед, просувається Галушник. У правиці має кошик, з якого стирчать хвіст оселедця і палиця ковбаси, під лівою пахвою тягне бутель вишнівки. Тримається, як п'яний персонаж комічної опери «Запорожець за Дунаєм» або китчевих саморобних листівок середини ХХ в. Зникає, непомічений та на компанію уваги не звернувши, за правою кулісою.

Галинка. А скажіть, будь ласка, пане Юліане, у вашого тата багато землі?

Вержбицький (*примружившись*). Тобто, панно Галино, вас цікавить, чи досить у мого батька десяти?

Галинка. Так.

Вержбицький. Достатня кількість. (*Обводить рукою пригощання на скатертині*).

Галинка сміється, наче і не було нічого. Товмаченко, обурений, відвертається. Ольга нервово закурює цигарку, Вержбицький допомагає їй прикурити.

Левицький. Це в тобі, Юлеку, кров грає, горда

польська кров. Та я ніколи не повірю, що ти свідомо хотів образити товаришів. Сьогодні ти нас пригощаєш, а завтра я наберу ще уроків, зіб'ю копійку і влаштую пікнік не гірше! Ех, давай я тебе, Юлеку, обніму. *(Обнімаються)*.

В е р ж б и ц ь к и й *(вивільняється, сміється)*. Ну, ти й ведмідь, через тебе за малим горілого сірника не проковтнув!

Т о в м а ч е н к о *(похмуро, дивлячись убік)*. Послухай, Вержбицький, якщо ти справді мав на увазі докорити товаришів ковтком горілки та шматком ковбаси... Поклич тоді свого лакея і забирайтеся звідси обидва – і з цією вошивою закуссю!

В е р ж б и ц ь к и й *(спалахує)*. Та я ні сном ні духом...

На стежці біля правої куліси з'являється А с к о ч е н с ь к и й . Він у капелюсі, в крилатці, з тростиною в руці.

Т о в м а ч е н к о *(здивовано)*. Здрастуйте, Вікторе Іпатієвичу!

А с к о ч е н с ь к и й . Добри вечір, Сергію! *(Роздивляючись компанію)*. І ти тут, Гальшко? Ну, ну...

Г а л и н к а . Добри вечір, Вікторе Іпатієвичу! А мене Надія Марківна відпустили з двох годин дня і до кінця вечора.

А с к о ч е н с ь к и й . Ах, молодь, молодь... І на думку не спадає витратити недільний день на старанну молитву, або хоча б на паломництво по рідних наших київських монастирях! Он як ми тут всі живемо: іногородні паломники краще за нас із вами знають наші власні київські святині...

В е р ж б и ц ь к и й . А чому сам пан зараз не в церкві?

А с к о ч е н с ь к и й *(убік)*. А чому я просто не про-

йшов зараз повз цього нахаби? Спокій, спокій... (Голосно). Я не оглядаю зараз печери на Звіринці тільки тому, молодий чоловіче, що маю потребу знайти тут, на Байковій горі, свого старого знайомця, можна сказати, приятеля давніх років.

Товмаченко (вже стоїть). Панове, дозвольте представити вам... Тобто ні, пробачте, Вікторе Іпатієвичу... Колеги, перед вами мій деяким чином працедавець славнозвісний наш український історик Віктор Іпатієвич Аскоченський, автор фундаментальної «Історії Київської академії», видавець щотижневого часопису «Домашня бесіда». Я у Віктора Іпатієвича секретарем труджуся. А тепер дозвольте представити вам, Вікторе Іпатієвичу, моїх колег-сту...

Аскоченський. Вибачте, не маю часу, дуже поспішаю... Скажіть, Сергію, чи не бачили ви тут... ну... відому персону?

Товмаченко. Щось не зрозумів я, Вікторе Іпатієвичу... Кого це я не бачив?

Аскоченський (нетерпляче). Не впізнаю вас я сьогодні, Сергію, не впізнаю... Невже це сусідство милих панночок і юних покоївок діє на вас у такий спосіб? Тоді вам на вухо... (Робить нетерплячий жест і шепоче на вухо Товмаченкові).

Товмаченко. Ось ви про кого, Вікторе Іпатієвичу... Ні, його тут не було.

Аскоченський. Що ж, гора велика, а лужків раз, два та й край. Може, ще знайду... Вірні відомості отримав, що він тут сьогодні... До побачення, мадемуазель. (Торкається до капелюха). Панове! Прощавай, Гальшко. Не засмути сьогодні добру Надію Марківну.

Галинка (підводиться, ніяково присідає). Щасливої дороги, Вікторе Іпатієвичу.

Студенти навперербій прощаються, Вержбицький –

французькою мовою. А скоченський квапливо уходить ліворуч.

Ольга (*поволі*). І справді, Сергію, ти дивно якось сьогодні поводишся. Пробач, але я ще не бачила, щоб ти перед ким-небудь отак... виструнчувався.

Товмаченко (*сідає на своє місце, дивиться в землю*). Я і сам собі огидний, Ольго Хомівно. Але що поробиш? Я в цього реакціонера, поки він у Києві, секретарем і в редакції його блювотного тижневика теж заразом підробляю. А прожене – доведеться по уроках бігати, он як Петро. Та й те – коли ще поталанить із ними, з уроками.

Вержбицький (*успіхається*). Приємно спостерігати, не приховую, як інколи і в тобі, такому непохитному революціонері, відкривається щось людське.

Левицький (*швидко*). Із цього приводу маємо випити.

Ольга. Мені зельтерської.

Галинка. А що це таке – революціонер? (*Студенти переглядаються*).

Товмаченко (*з легкою досадою*). Та я тобі вже пояснював, Галинко. А тут, боюся, і в... (*озирається*) і в дубів є вуха. Краще вже я тобі знову розтлумачу, що таке реакціонер.

Галинка. Як гарно звучить... Ре-ак-ці-о-нер.

Левицький. Реакціонер, красуню ти наша, це така сволота, яка хоче, щоб все залишалось, як і раніше. Я розливаю, товариші.

Галинка. Ну, тоді я теж... ре-ак-ці-о-нер. Ось ви всі чекаєте, коли цар відпустить кріпаків на волю. І Шевченко за це в столиці свою голову знову кладе на плаху. А мені, та й не думаю, щоб тільки мені одній, ваша прекрасна воля ні до чого.

Левицький. Проте...

Галинка. А навіщо вона мені, воля? Я у своєї пані, в Надії Марківни, живу як у Бога за дверима. Була б я вільна, опинилася би вже на вулиці. То я в неї ледащо, то з брудною шиєю тижнями ходжу. А от вигнати мене пані моя Надія Марківна, яка вона не була би багата і пишна, не може. За мене, сироту та свою власність, відповідати має і, як мати рідна, зобов'язана заміж видати.

Ольга (пиркає). Тоді за що ти Шевченкові дякувала?

Галинка. Ні, ви не думайте, я розумію дядьків на селі, яким воля, та ще й із землею, й поночі сниться. А дворова голота, це ж усі розуміють, по світу піде. А про Шевченка... Це я хотіла Сергунчикові зробити приємне, ось і розказувала. А що ваш Шевченко? Сам він із кріпаччини викупився, а вся його рідня в кріпаках залишилася, от він і воює, юродивий.

Левицький. Та не викупився він! Давайте я розповім. Як Шевченко насправді...

Ольга. Почекай, Петре. Ні, цього разу мені вже точно не почулося... Потрудіться пояснити, Сергію Михайловичу, чому Галина звертається до вас отак фамільярно.

Галинка. А вони ж не заперечують, панночко. (Підсовується до Товмаченка, кладе йому голову на коліна). Коли не можна мені з ними під ручку бульваром проходку зробити, коли не бажають вони до кондитерської мене запросити, так хоч Сергунчиком назвати.

Ольга фиркає.

Товмаченко. Тож чи наллють мені, нарешті?!

Левицький квалливо розливає.

Ольга. Плесни й мені народної отрути, мабуть.
П'ють, закушують.

Левицький (з хвостом кільки, що стирчить з рота). Закуси краще пастилою, Оля. (Прожувавши). От молодець... Про що це я хотів сказати? Ну, добре... Ти нам так і не повідав, Сергію, яку Сусанну шукав на Байковій горі отой огрядний старий?

Товмаченко (він не в дузі). Аскоченський? Та цього ж самого вашого Шевченка. Нашу знаменитість було запрошено сюди на пікнік.

Ольга. Тарас Григорович? Він тут, на Байковій горі? (Схоплюється, відходить на два кроки від скам'яни, повертається до компанії спиною).

Праворуч з-за куліси з'являється Максим. Він якщо і нетверезий, то хіба трішечки. Побачивши Галинку, завмирає, узявши руки в боки. Вона, побачивши його, поспішно натягує спідницю на коліна.

Максим. Тю! Щоб мені очі повилазили! Це ти! Та де ж ти свою совість загубила, дівко! Яке право ти маєш гуляти з паничами! Хіба мало я тобі смажених перепелів в кишенях перетягав! А Николає! А Францик!

Галинка. Чуєш ти, Максиму...? Та пішов би ти...!

Максим. А ви, паничі, теж хороші! Потрібна вам мамзель для препроводження времені, так зніміть собі на Канаві, як всі добрі люди. Он у вас одна вже є... Ні, їм треба у трудящого люду дівок відбивати!

Ольга (обертається). Ей, люб'язний, брешти та не забріхуйся!

Максим (знімає капелюх. кланяється). Ви вже пробачте великодушно, панночко – обізнався! Із заду, вибачення просимо, ну точно Ельжбетка з кав'ярні

«Всі солодощі!» Чому ж тільки, думаю, затягнулася в усе чорне – чи не зарізали знову кого з дівок?

Ольга (*хапається за голову*). Однак і прив'язався ж! (*Левицькому*). Та зупини ти його, нарешті.

Максик. Пардон, панночко! Отака миля (*показує руками*) пардону, як зволив сказати один німецький філософ.

Левицький (*цілком добродушно*). Якщо маєш фонтан, люб'язний, заткни його: дай відпочити й фонтану.

Максик. О! Дозвольте, панове студенти, олівчик і шматочок папірця – записати! Можна і окраєць від газетки... (*Риється в кишенях. На світ божий з'являються восьмушка горілки з правої кишені брюк і солоний ляц з лівої. Пауза*). Ну, гаразд. (*Бурмоче*). Запам'ятаю й так.

Товмаченко (*поблажливо*). Якщо я все правильно зрозумів, ти той самий лакей із Закладу штучних мінеральних вод, який засвітив Галинці ліхтаря під оком?

Максик (*кланяється*). Дозвольте відрекомендуватися – *услужуючий* чоловік при ресторані закладу Максим Пилипович Бурдело, власною персоною. А навздогад підсинити окуляри цій лахудрі, так це Францика робота. Якщо ж і я нависив їй пару пендюлів нижче, вибачаюся, спини, так це тому єдино, що знаходячись в *расужденії* засмучених *чувств-с*. Та й як було мені не засмутитися? Не кажучи вже про Николяса і Францика, а вони їй теж подаруночки носили, я цій лярві стільки смаженої дичини в кишенях перетягав, що кишені зовсім залисніли! Ось, вельмишановне панство! Ось! (*Знову спустошує кишені, дивиться на восьмушку і на ляца з тим же подивом.*

Пауза).

Вержбицький (люб'язно). Я так розумію, пане Дурдело, трапилося невеличке непорозуміння. Мій колега, пан Товмаченко (*показує підборіддям*) – великий демократ і найбільш радикальний в Києві прогресист. Усаджуйтесь, будь ласка, біля нього, закусіть із нами. Що маємо, тим і вітаємо. А там і непорозуміння роз'ясниться.

Галинка. А що воно таке – радикальний?

Максик. Заткни хайло, дурепо. А вашу, пане студенте, найлюб'язнішу пропозицію не знаходжу в собі ніяких сил відкинути. Це для мене невідворотна єдинственість, тому що завжди відчував нестерпне бажання побути в освіченій компанії. Не про те промова, що зовсім не чув вчених бесід, проте через відволікання і відсутності, з потреб служіння виникаючі, втрачав нитку наукових міркувань. Ось прошу додати до вашої складчини, панночко і панство. (*Кладе на скатертину солоного ляца*).

Вержбицький (морщитьється). А ось це ви марно, пане Гурдело. Закуссю ми запаслися.

Максик. Якщо гидуєте через міцність ароматичну (*тицяє рибу під ніс Ользі, вона обурено закриває носик хусткою*), так воно єдине внаслідок натуральної природності ляца. Це ж справжній солоний платаний ляц! Та й хіба міг він просмердіти, якщо я його тільки годину тому витягнув з льодовика наших Мінерашок? Він мені ще всю дорогу, вибачаюся, жопу холодив.

Вержбицький (бере з скатертини дзвоник і дзвонить). Моріс, подай ще одну склянку!

З-за дубу урочисто виступає Моріс, презирливо тияє *Максикові* грановану склянку.

Моріс. S'il vous plaît.

Моріс так же урочисто віддаляється. Максим к стежить за ним, роззявивши рота.

Галинка. Закрий пащу, Максику, а то муха залетить!

Товмаченко. А чому ж не метелик? Не капуста-тянка?

Галинка. Муха – і гнойова!

Максим. Ач як розквакалася! Дочекаєшся ти мене плюхи! (*Задумливо*). А якби до мого рота залетів би метелик, він для наукових іследованієв уже не знадобився би.

Левицький. Золоті слова, друже.

Вержбицький. Абсолютно з вами згоден. (*Розливає горілку*).

Ольга. (*Прикриває свою склянку долонькою*). Мені зельтерської.

Вержбицький. О, пробачення прошу... Будь ласка, Ольго Хомівно. Я пропоную випити за нашу сьогоднішню компанію. Адже таким, яке в нас сьогодні зібралось, і буде наше київське суспільство, коли збудуться мрії комуністів і прогресистів, на кшталт нашого колеги Товмаченка. Я п'ю за рівність і братерство всіх людей, за часи, коли не буде ні кріпаків, ані вільних, ні панів, ані лакеїв! (*П'є*).

Галинка (*п'є із звичними своїми кривляннями*). А що це таке...? (*Поперхнулася*).

Товмаченко. Я хочу потиснути твою руку, Юлеку! (*Потискують руки один одному*).

Левицький. Давай з тобою, пане-ляше, обнімемося! (*Обнімаються*). Максику, що ти сидиш як засватаний? Ось бери кільки, закушуй. Вони ревелєрські.

Максик (*прожувавши*). Про кріпаків правильно, в цьому питанні Тарас Шевченко государя імператора таки дожме, зубами вирве свободу для люду-сірячини. Проте лакеї будуть завжди.

Вержбицький. Чому так?

Максик. А хто ж із вас, паничі, буде чоботи стягувати? Невже самі?

Вержбицький. А хоч би й самі. Он ваш Шевченко служив солдатом. Хто з нього, вашого українського генія, в казармі чоботи стягував? А якщо мені доведеться воювати? Рядовим бійцем, я ж не офіцер. У бою і на бівуаку між рядовими та ж рівність. Адже Моріса з собою в похід не візьмеш.

Товмаченко. Краще б ти притримав язика, Юлеку. А тобі, братику, я скажу тільки одне: у нас в Росії все до того прогнило, що будь-які зміни в суспільстві підуть на користь. Навіть якщо настане нова Коліївщина, і Київ захлесне люта хвиля гайдамаків із косами та ціпами. Хай і ми в тому полум'ї загинемо, а всю гнилизну і бруд ця пожежа таки випалить.

Ольга. Який жах!

Товмаченко (*грубо*). Ну, а чого ви чекали, Ольго Хомівно? Ви ж читали «Заповіт», і що «До сокири кличте Русь!», вам сподобалося, так уявіть собі, і як воно буде, коли селянська Русь опустить свою сокиру.

Максик. Неуцтво дике одне запанує, ось що. Як у пана Шевченка в зошиті під назвою «Гайдамаки».

Левицький. Читав, значиться, друже? А ти говорив, Сергію, ніби народ знає тільки про особу нашого поета, а віршів його не знає!

Максик. Та хіба я народ? Народ по селах хвостикам накручує. А я, звиняйте, потомствений київський міщанин. Мій дід за Магдебурзького права на

головній церемонії командиру Золотої роти стремено притримував, от!

Товмаченко. От... Ось вам і соціальне розширення в трудящому класі, колеги. Кому хвост крутити, кому стремено тримати. Ну, як із цим народом – та до освіченої Європи?

Вержбицький. Остигни, Серже, а то, я бачу, наш гість починає ображатись...

Галинка (фуркає). Такий образиться – ще чого! Максик ображається, коли йому чайових недодають.

Максик (чеше в голові). А я було розлетівся: на решті й до мене поставилися по-людськи...

Ольга. А дозвольте запитати, пане Бурдело, що в Мінерашках говорять про Шевченка?

Максик. Отчого ж не розповісти, панночко? Говорять, Шевченка в Київ привезли на пароплаві, а з пароплава зводили чотири жандарми з голими шаблями, а самі Тарас Григорович були в кайданах. Говорять, на пристань москалики викотили дві заряджені гармати із запаленими ґнотами, та це брешуть, мабуть... А потім приїхали їх ясновельможність пан губернатор князь Васильчиков, і Тарас Григорович до них два слова секретні побажали сказати, так що їх ясновельможність зблідли і хусточкою замахали: розковуйте, мол, швидше! (*Товмаченко і Вержбицький переглядаються*). А самі до своєї карети прошмигнули і кучеру махають: «Паняй!» І тепер ходять Тарас Григорович по місту як би вільні!

Ольга. Як би?

Максик (схоплюється на ноги, кричить, розмахуючи руками). От-от! Тому що, куди він не піде, наш заступник перед його величністю государем імператором, за ним філер сірою мишкою крадеться. А щоб

не загубилися вони, Тарас Григорович, ще один філер услід за ними на бричці їде. А третій з даху дивиться в підзорну трубу, а щоб не упустити Шевченка, за ним з даху на дах перебирається. Де перескакує, а де і побігати доводиться по пожежних сходах.

В е р ж б и ц ь к и й *(змикає)*. А четвертий філер – на монгольф'єрі з висоти пташиного льоту.

М а к с и к . Не зрозумів... Тобто на чому?

В е р ж б и ц ь к и й . En l'aërostat.

Л е в и ц ь к и й . Тобто на повітряній кулі, друже. А на те йому тями не вистачає, щоб забратися зі своєю підзорною трубою на пожежну каланчу! Так ми п'ємо сьогодні – або як?

Т о в м а ч е н к о . Або як, Петре... І не нав'язуй нам, будь другом, своїх семінарських порядків.

Л е в и ц ь к и й . Бери вище – академічних! Тоді наливай, Серьожо. Темніє вже.

Т о в м а ч е н к о *(проігнорувавши прохання)*. А що то були за секретні слова – які про цю матерію є думки?

М а к с и к . Думка якраз найпростіша: *(знижує голос)* нічого іншого тут бути не може, як тільки – що Шевченко його, покійного государя імператора, таємний син.

О л ь г а . Не дай того Бог!

М а к с и к . Тобто не природний син, а приймальний. Як покійний государ його з кріпацтва викупили, тоді ж і всиновили, а потім по-батьківськи тяжкою рукою своєю і покарали. Дарма, чи що, Тарас Григорович, куди ні приїдуть, скільки завгодно сум із скарбниці вигрібають?

О л ь г а . Ой! *(Всі повертаються до неї, а вона притискує хустку до губ)*. Щось мені стало недобре після

вашої народної отрути. Я *(рвучко встає)*, мабуть, відійду. Люб'язна Галино, ти мені не допоможеш?

Г а л и н к а . Гаразд вже, панночко, хоча і на найцікавішому... Та куди мені подітися? *(Йдуть обидві за праву кулісу)*.

Л е в и ц ь к и й *(потирає руки)*. Так от коли ми, на-решті, вип'ємо!

Т о в м а ч е н к о . Та не до того зараз... А втім, чом би й ні? *(Розливає)*. Будьмо! *(П'ють, квапливо закушують)*. Уф... Нам зараз випала можливість слівцем перекинутися про наших панночок, хоч трохи розібратися...

М а к с и к . А то. Особливо з Галькою.

Т о в м а ч е н к о . Що ж Галька? Твоїй, люб'язний, Гальці і самій пальця до рота не клади. Чи знаєш, що вона мені про тебе і про твоїх приятелів розказувала? Що живе її господиня на Хрещатику, якраз через площу від ваших Мінерашок. Що ви до неї прибігаєте з пригощаннями, а вона вам голови накрутить, та й втече.

М а к с и к . Ну, по-всякому бувало. *(Підкручує тоненького вуса)*.

Т о в м а ч е н к о . От як? *(Пауза)*. Я, хлопці, за вільну любов. І вона, Галька, вільна дівчина. Але щось вичерпався зміст наших відносин. І я їй, мабуть, про це сьогодні скажу. Або потім коли-небудь...

М а к с и к *(у захваті)*. О! «Вичерпався зміст наших відносин...» О! Дозвольте, панове студенти, олівчика і шматочка паперу – записати! *(Риється в кишенях, витягує восьмушку горілки з правої кишені брюк. Пауза)*. Ну, гаразд. Запамятаю і так.

Л е в и ц ь к и й . Що тут казати, здивував ти мене, Сергію. Адже був в такому захопленні. Простота, ка-

зав, природність... Це було ж, було?

Товмаченко. Було, було, говорив... Проте, якщо по правді, то де ж вона, та простота, колеги? Галька – дівчина не тільки розумна, але й хитра.

Максик. От-от!

Товмаченко (*ніби зважившись, швидко*). Вона від мене бажає отримати вигоду для себе. Від мене, голяка? Як таке можливе? Хіба їй було недостатньо моїх палких почуттів? Хіба Беатріче бажала чимось покористуватися від Данте?

Вержбицький і Максик посміхаються абсолютно однаково, потім переглядаються.

Вержбицький (*з щирим співчуттям*). Тут вже нічого не поробиш, Серже. Це коли настане справжня рівноправність статей, тоді вже їм від нас нічого не буде потрібно. Але тоді, мабуть, і ми станемо вже їм не потрібні?

Товмаченко. Ну, знаєш, це її користолюбство... У мене все до Гальки, ну, як відрізало. До того ж... Чим більше я визнаю твою, Петре, сестру...

Левицький. А... Так ти й до Олі ключ підбираєш? Теж мені друг – гірший за срану жопу! А ось це ти бачив? (*Показує величезний кулак*). Не бувати із сестричкою по-твоєму, красеню!

Молоді люди підхоплюються на ноги. Левицький і Товмаченко хапають один одного за грудки. Максик рознімає.

З-за правої куліси лунає дівочий виск. Потім з-за неї вилітає, підтягаючи штани, Галушник, за ним, після деякої затримки, вибігають, спішно поправляючи погрішності в одежі, Галінка і Ольга.

Ольга. Петре, допоможи!

Галінка. Хлопці таки побилися! Справжні вечорниці!

Вер ж б и ц ь к и й відважує Г а л у ш н и к о в і ляпасу.

Г а л у ш н и к (*хапається за щоку*). Ой! Хто це! За що? Одійшов од компанії відлити, а там, під берестом, вже дівчата влаштувалися... Хіба я винен? (*Короткозоро придивляється до Левицького*). Чи це ви, отче Юхиме? Заберіть скоріше від мене отого німецького чорта в окулярах!

Л е в и ц ь к и й (*відриває одну руку від горла Т о в м а ч е н к а , показує Г а л у ш н и к о в і кулак*). Ось я тобі, дядьку, зараз і від себе додам!

Г а л у ш н и к . Тьху ти! Ти хто? Чорт тебе, москаля, забирай! Та я тобі купець другої гільдії, а не порожнє місце! Матері вашій, приблуди сатанинські, ковінка! Тарасе, Тарасе! Чи ти бачиш, що робиться? Хіба це не наша земля, хіба це не наше місто?

Праворуч з-за дубу вискакує М о р і с , із криком «S'il vous plaît!» збиває Г а л у ш н и к а з ніг. Г а л и н к а придивляється до бійки, випрямляє спину, береться в боки і раптом, завивавши, вчіплюється О л ь з і у волосся. З'являється Ф і л е р , витягує з кишені свисток, оглушливо свистить.

Завіса

Акт другий

Кабінет Аскоченського в його київській квартирі. Звичний канцелярський стіл, декілька стільців. На стіні портрет молодого Аскоченського. На підлозі біля стіни стоси нерозпроданих номерів часопису «Домашня бесіда». Ліворуч вхідні двері з сіней, праворуч – з особистих покоїв господаря.

Товмаченко сидить за столом, щось старанно перепи-
сує.

У дверях виникає Вержбицький.

Вержбицький. Vale! Можна?

Товмаченко. І тебе тим же валом по тому ж
місцю, Юлеку. Сідай. А чому ти не подзвонив у двері?

Вержбицький. Сподівався застати тебе одно-
го.

Товмаченко. Віктора Іпатієвича немає вдома.
Він ще не повернувся із заутрені, дотепер гріхи замо-
лює. Мабуть, цього разу мої. Перед тим, як вистави-
ти.

Вержбицький. Це на краще. Звичайно, я
знайшов би, чого і пану Аскоченському сказати.
(*Придивляється до стосу номерів журналу, іронічно
посміхається*). Проте наша розмова не для сторонніх
вух.

Товмаченко (*випрямляється, вставляє перо в
отвір письмового приладу*). Я готовий, Юлеку.

Вержбицький. Чомусь важко заговорити ві-
дразу про головне...

Товмаченко (*ліниво*). Можу й допомогти. На-
прикінці нашого веселого і демократичного пікніка
ти відважив аристократичного ляпаса бідному, ні в
чому не повинному, та до того ж і п'яньському ма-
лоруському патріотові. Ти, такий завжди незворуш-
ний, іронічний... Отже, зачепило тебе, вирішив ти,
що товстун хотів наших панночок образити. Невже
ти Галинку захищав?

Вержбицький. Геніальна здогадка! А до речі,
як у тебе з Галинкою справи?

Товмаченко. Кепські. Ні, правда, розійшлися

ми з прекрасною пейзажною, як у морі кораблі. Це вже занадто було – видирати пасмо волосся у Ольги Хомівни, ти не знаходиш?

Вержбицький. У цьому винуватий ти один, Серже, із твоїми соціальними експериментами.

Товмаченко. Хай вже... Проте, сподіваюся, ти дозволиш мені закінчити?

Вержбицький. Prosze pana.

Товмаченко. Залишається Ольга Хомівна. Признатися, раніше я не помічав, що ти до неї нерівно дихаєш. Вона, здається, теж.

Вержбицький. Отак воно й краще. Якщо за мною не помічали, ганьби менше. Де вже нам, дурням, чай пити?

Товмаченко. А я вчора намагався освідчитися, але натрапив на різку відмову. Не те, щоб я рилом не вийшов, але вона палко закохана в іншого, і знав би ти, шляхетний мій супернику, в кого! (*Підводиться з-за столу, стає в позицію рапіриста*). Я – д'Артаньян! Захищайтеся, мосьє Рошфор!

Стрибають по кабінету, зображаючи фехтувальників французької школи: тримають тулуб відхиленням назад, прямим на випаді. Нарешті, втомлюються.

Вержбицький (*вдає, що знімає маску і що кладе рапіру на стіл*). Проте нам і битися не має сенсу, якщо ми обидва знехтувані, до того ж я – і не запропонувавши себе. А що я міг Ользі Хомівні запропонувати?

Товмаченко. Тобі – і нічого чесній дівчині запропонувати? Інша справа я – ось уже справді голий як руда миша. До речі, спасибі тобі, що відкупив всіх нас від поліції – а то мене мій добродійний працедавець вже точно би прогнав!

Вержбицький. Немає за що. Просто я маю звичай не виходити на вулицю без золотого соверена в кишені. Та й Моріс завжди готовий позичити. Що ж... Ти даси мені відповідь на позавчорашню пропозицію?

Товмаченко. Та мабуть...

Вержбицький. Раніше я ще ось про що хотів сказати. Перед тим, як потрапили ми до поліцейських лабетів, був у мене проект. Проводити наших панянок, а самим заgrimіти до інших панянок, до веселіших, на Канаву. І Максика з собою прихопити – от де був би сміх!

Товмаченко. Брудненький якийсь проект був, Юлеку.

Вержбицький. Згода. Проте, по-перше, хіба й без того наша вечірка не закінчилася брудно? По-друге, тебе ніхто не неволив би до рішучих вчинків. А поспівати з мамзелями, випити шипучки під назвою шампанського і посміятися з чарівного Максика – що ж тут брудного?

Товмаченко. А що брудного було – вступитися за честь наших дівчат? І їхати тоді вночі до мамзелей... Ти знаєш, тут було би отаке неприємне збочення... Вже не говорю, що ці рабині міської похоті самі потребують духовного і матеріального звільнення.

Вержбицький *(хреститься по-католицьки)*. Амен. *(Пауза. Раптом схоплюється з крісла)*. Кажі вже, не тягни! Яка твоя відповідь?

Товмаченко *(теж підводиться, недбало витягується «во фронт», вдає, що виконує рушничний прийом «на плече»)*. Знову розслабляється, сідає). Навіть позавчора, під шофе, і вчора, після бесіди з Олею, перебуваючи в розладі почуттів, я розумів, що відповім

тільки одне: «Ні». Ти вже пробач мені, Юлеку. Я, мабуть, краще поїхав би звільняти Італію разом із славним Гарібальді або навіть Ірландію, ніж приєднався би до вас. І кажучи чесно, навряд чи мені до душі таке заняття – поневірятися по лісах із рушницею, як мисливцю, знаючи, що на тебе полюють інші. (*Тихо*). У блакитних одностроях.

В е р ж б и ц ь к и й . Ти не поспішай, Серже. Адже позавчора в кареті я не все міг сказати. (*Знижує голос*). У сорок восьмому році, коли вся Європа палахкотіла революціями, коли навіть у дикій Угорщині повстали студенти, в наших батьків не вийшло. Зате тепер змова зріє і поширюється. Цього разу філерам нічого не винюхати, таємниця міцна. Ми почнемо, як тільки Росією прокотяться селянські бунти. Російські прогресисти підтримують ідею польського повстання. Вони говорять: «Ви битиметеся за вашу і нашу свободу». Ось так, Серже. Кращі російські люди на нашому боці. Чи не поквапився ти відмовитися?

Т о в м а ч е н к о (*теж тихо*). Я зрозумів, про кого ти говориш. Для цих петербурзьких базік – чим гірше, тим краще. Вони, мені говорили, роблять велику політику, розраховують захопити владу. А це легше зробити в слабкій Росії, без Польщі, ніж в сильній імперії. Я їх розумію, але ж я не зовсім російський прогресист... Тобто зовсім не росіянин. Я українець, Юлеку. Для мене відновлення Польщі – це й відновлення польського панування над нашою, східною Україною. Адже ви тепер мрієте, щоб знову «od morza do morza»?

В е р ж б и ц ь к и й (*прикро вражений*). Але хіба це не краще буде для вас, українців, ніж гнити в Російській імперії? Ну, порівняй тільки – відстала, чи-

новницька Росія і молода, щойно з попелу воскресла Польща! Владу візьмуть революціонери, люди молоді, освічені – прогресивні, нарешті! Навіщо новій Польщі пригноблювати інші народи? Хіба не вільніше дихалося би вам у демократичній Польщі, ніж під російським тягарем?

Товмаченко. Хрін від редьки не солодший, Юлеку. *(Посміхається)*. А російська редька, вона хоч теж православна.

Вержбицький. Ці питання давно розв'язані, Серже! Перед тим, як Польща загинула остаточно, перед третім її розділом, українська церква отримала рівні права з католицькою.

Товмаченко. Я про це не знав. *(Пауза)*. Думаю, що і не всі поляки-змовники знають. Та й для них ухвали якогось давно розігнаного сейму не указ.

Вержбицький. А якщо я тобі скажу, що твій Шевченко в Туркестані подружився з такими ж, як він, відданими в солдати поляками? Що твій великий поет і зараз підтримує зв'язки і переписується зі своїми польськими друзями? Адже всі вони – повстанці 1931 року або змовники 1948 року, Серже!

Товмаченко. А хіба ми з тобою не друзі, Юлеку? Я сподіваюся, що й наші з тобою нещасливі почуття до Ольги Хомівни нас не посварять. А, до речі, вона саме в Шевченка закохалася. Як тобі?

Вержбицький *(помовчавши)*. Але ж він не молодий, ваш славнозвісний поет. У мене таке враження, що його «Кобзаря» було надруковано років із двадцять тому, коли...

Товмаченко. ...коли Ольги Хомівни ще і на світі не було. Так, він старий, наш з тобою ненавмисний суперник! А чи знаєш, яким вона його собі уявляє?

Вержбицький. Ну, ну! Ні, ти мене приголомшив...

Товмаченко. Оля уявляє собі Шевченка високим, з довгими чорними кучерями, в чорному плащі та калабрійському капелюсі (не знаю навіть, що воно таке)... З вогненным поглядом!

Вержбицький. Хіба бувають поети без вогненного погляду? Що ж, навіть коли кучері посивіли... Наприклад, мій батько. Хоч і старий (йому добре за сорок), хоч і сивий, але ж користується успіхом у навколишніх панночок. А Ользі Хомівні предмет її мріянь вважається таким, яким вона на гравюрі бачила Байрона. Або Кукольника. *(Показує на портрет молодого Аскоченського)*. Або цього ось...

Товмаченко *(дивлячись убік)*. Дивно, але Оля замислила з'явитися до Шевченка, поки він в Києві, відкрити йому свої почуття і віддатися в повне його розпорядження – хоч секретаркою, хоч покоївкою. Щоб, бач, скрізь його супроводжувати.

Вержбицький. Отакої!... Але ж Шевченко неодружений. За цієї обставини покоївка або там секретарка... Легко здогадатися, на кого вона перетворюється. А що про це думає Петро?

Товмаченко. Петро про це нічого не думає, бо, на щастя, ще не знає. Такі справи, Юлеку.

Вержбицький *(після паузи)*. Я тут дещо придумав. Бажає Ольга Хомівнія побачити свого кумира – хай побачить. Щось мені підказує: вона розчарується. Тільки краще буде, коли ми до нього поїдемо всі разом. Ти їй не говори, що розповів мені про її закоханість. Ми поїдемо... так, поїдемо як представники студентської молоді, аби привітати славного українського поета. Отаким чином.

Товмаченко (*посміхається*). І я сподіваюся, що розчарується, коли побачить свого генія в халаті. (*Серйозно, знизивши голос*). Проте сподіваюся й на те, що Тарас Григорович знайде декілька хвилин, щоб поговорити зі мною про наші українські справи.

Вержбицький. Тільки, ти знаєш... Добре було б і Галинку з собою прихопити. Я би підкотився до її хазяйки, попросив би відпустити з нами на пару годин...

Товмаченко (*страждальницьки морщить*). Навіщо нам отам ця очманіла дівка? Та й Оля навряд чи погодиться їхати разом з нею.

Вержбицький. А ми її посадимо окремо, на візника. Галинка необхідна для мого підступного плану. (*Посміхається*). Вельми, прямо таки по-езуїтському підступного! Мені відомо, що стосовно жіночої статі смаки в Шевченка аж надто демократичні. Батько розказував, як той ще перед арештом сватався до попівни, дочки сільського священика, що в нього колись наймитував. Наш український геній западе на Галинку, стане на неї поглядати – ось ще один привід для Ольги Хомівни в ньому розчаруватися, в своєму вимріяному кумирі.

Товмаченко. Геніально, Юлеку! Тепер нам тільки адресу би...

Вержбицький. Не найскладніше завдання. Та хоч би й у твого господаря запитаємо.

Товмаченко (*Дивиться у вікно*). А ось і він. Провка промовка... Та й не сам, а з Лободою.

Входять – першим Лобода, за ним, пропустивши гостя вперед – Аскоченський.

Аскоченський (*оглядається, ніби не розуміє, куди потрапив*). Заходьте, Феофане Гавриловичу.

Товмаченко. (*Схоплюється*). Вікторе Іпатієвичу, дозвольте представити вам мого колегу, студента історико-філологічного факультету Юліана Вержбицького.

Вержбицький і Аскоченський розкланюються, при цьому Аскоченський ледве киває.

Аскоченський. Чим можу служити, юначе?

Вержбицький. Мені бажано було познайомитися з вашим журналом, вельмишановний Вікторе Іпатієвичу. Але в Києві погано з книжковими продажами, ось я і зважився попросити про придбання безпосередньо у видавця.

Аскоченський. Заради Бога, завжди щасливий допомогти допитливій молоді. (*Широким жестом указує на стос журналів під стіною*). Пошукайте тут, юначе, а потім звернетесь до Сергія: він порадить. (*Обертається всім корпусом до Лободи*). Вибачте, Феофане Гавриловичу, ми ненароком перервали вашу думку.

Лобода. А думка моя проста, панове, дуже проста. Зараз, коли так важко, майже неможливо добитися дозволу на видання журналу, що залишається робити людині, у якого руки сверблять зайнятися журналістикою? А співробітничати в журналах, що вже видаються, ось що!

Аскоченський (*іронічно*). Принаймні, дотепно!

Товмаченко (*з ентузіазмом*). Вибачте, що втручаюся до вашої бесіди, панове, але ж, справді, Києву необхідна журналістика! Що ми маємо? Лише з цього літа газетку «Київський Телеграф» – і нічого більш! Проте що це за телеграф такий? Якщо великий український поет приїхав до Києва, а про це – жодного рядка?

Лобода (*кривлячись*). Видає «Телеграф» наш київський поет фон Юнг, а він скоріше мученик журналістики... Чи знаєте ви – щоб добути гроші для своєї газети, цей дивак Юнг запродався на Кримську війну погоничем волів?

Вержбицький. Хвилинку, панове, адже це він надрукував поправку? (*Скандує*). «У вчорашньому номері, у стовпчику якомусь там, у нас надруковано: “Кияни переважно всі онаністи”; читай: оптимісти».

Товмаченко і Вержбицький регочуть, Лобода посміхається. Аскоченський суворо, з серйозним виглядом вступився у Вержбицького. Сміх сходить на нівець.

Лобода. Гм. Ще наша Академія друкує «Недільне читання». Ось уже справді недільне, панове...

Аскоченський (*хмуриється*). Насмішки над цим церковно-просвітницьким виданням вважаю за недоречні, Феофане Гавриловичу.

Лобода. Та хіба я над цими убогими брошурками сміюся? Крий мене Боже! Справа в іншому, у вузькості призначення... Я ось зараз пробиваю дозвіл видавати при Академії «Керівництво для сільських пастирів». Може, і вдасться щось надрукувати з історії або культури вітчизняної. Тобто малоросійської.

Аскоченський. Не вважайте мене за повного недоумка, Феофане Гавриловичу! Проте в даний момент я не можу вам запропонувати співробітництво в своєму виданні «Домашня бесіда для народного читання». По-перше, через вузькість, як ви побажали висловитися, свого призначення (а одночасно і через широту – бачте, який парадокс?) цей журнальчик негідний вашої вченості та вашого таланту. Адже я замишляв його для духовного окормлення простолю-

дина, нашого простого російського мужичка. І якщо і запрошу кого-небудь із сторонніх авторів, то хіба що благочестивих грамотних мужичків. Я навіть і сам, ви вже вибачте мені, принизився. Бо відрекомендувався в першому випуску... Отак, якщо не забув: «Я людина православна і з усіх боків російська (*Вержбицький і Товмаченко переглядаються*), вчився теж на мідні гроші, (*посміхається*) у грамоті всякій – і в церковній, і в цивільній – метикую...». Та й журнал виходить у Пітері, а я тут на літніх, сказати б, канікулах...

Товмаченко. Пробачте, Вікторе Іпатієвичу, але я хотів запитати: чи вдалося вам позавчора зустрітись з Тарасом Григоровичем Шевченком, як мали намір? Ми тут подумуємо про студентську депутацію до нашої малоросійської знаменитості, та не знаємо адреси.

Пауза.

Аскоченський. Депутація? Студентська? Навряд чи такий почин доречний.

Лобода (*з посмішкою звертається до явно симпатичного йому Товмаченка*). Там з адресою Тараса Григоровича ціла історія вийшла. Адже його, як до Києва не зовсім звичним порядком привезли, то й залишили в поліцейській в'язниці. Проте, оскільки за Тараса Григоровича поручився добрий отець Євфим Ботвіновській, всім у Києві відомий священик Свято-Троїцький...

Вержбицький. Піп Юхим? Кращій в Києві більярдист? Після ротмістра Курдюмова? А я, всі говорять, на твердому третьому місці...

Товмаченко. Батько Юхим? Той, що за всіх химерніше мазурку віддирає?

Аскоченський (раптом усміхається майже по-людськи). Перший мисливець з гончаками на всю округу! І це ще не все Юхимові достоїнства! Втім...

Лобода (перебиває). ...тож Тарас Григорович і повинен був пожити в батька Юхима, поки справа не заладиться. Проте там нашому поету не дуже сподобалося, і він поселився в іншого свого приятеля, фотографа-художника Гудовського. Там же, в Старому Києві, за два кроки від Георгіївської вулиці. А до батька Юхима тепер...

Вержбицький. У Гудовського? А талановитий наш Іван Васильович, випадком, не портретував Шевченка на свою оптичну камеру-обскуру?

Лобода. Звичайно ж, портретував світлописом – і не одного разу. Так от, до батька Юхима...

Вержбицький

(разом). Покажіть карточку, Феофане Гавриловичу!

Товмаченко.

Лобода (сміється). Що ви за люди, не даєте договорити! Немає ще у мене карточки Тараса Григоровича. Проте неодмінно роздобуду в Гудовського. Так от, до батька Юхима Тарас Григорович продовжував ходити в гостину. І одного разу засиділися до третьої години ночі, а Тарас Григорович раптом вирішив йти. Гуляня була у повному розпалі, і батько Юхим, чадом гостинності одурманений, наказав двірникові не відкривати перед Тарасом Григоровичем воріт. Наш малоросійський геній, і без того вкінцець роздратований, впав у справжнє шаленство, при цьому виразів не вибирав. Тоді батько Евфім зрозумів, що переборщив, почухав у потилиці і дозволив, як він висловився, чесним мощам святого Тарасія покинути межі його володінь. І Тарас Григорович, незважаю-

чи ні на які тобі нові умовляння, почала пав у глухій пітьмі, як був, без калош, по багнюці. Там же вічне болото, під огорожею Софійського собору.

Т о в м а ч е н к о . А що йому, Тарасу Григоровичу, не сподобалося на тій вечірці?

Л о б о д а (*після паузи*). Ми з Тарасом Григоровичем земляки, він бував у нас в домі ще в кріпосному своєму отроцтві, бував і вільним, до першого арешту свого, того, десятилітньої вже давнини, і я знав його завжди як людину надзвичайно делікатну, добру, м'яку та люб'язну ...

А с к о ч е н с ь к и й (*з раптовою гіркотою*). Де там тепер! Ні, не той, не той вже мій Тарас!

Л о б о д а . Я тільки одне й хотів сказати, панове. Коли в цей приїзд Тарас Григорович пару разів і вийшов із себе, то тільки тому, що дуже вже настраждався на засланні та в солдатчині. І обидва рази, як мені відомо, у нього для таких зривів були серйозні резони. Я вже не кажу, що справа його тоді була ще на рішенні у князя Васильчикова і, за несприятливого перебігу слідства, могла закінчитися знову в'язницею. А в нас у Києві це Косий капонір у Печерській фортеці.

Т о в м а ч е н к о . Розкажіть, прошу вас, про обидва випадки! Ви не уявляєте, Феофане Гавриловичу (*переглядається з Вержбицьким*), як важливі для нас з Юлеком щонайдрібніші подробиці про справжнього, живого Шевченка!

Л о б о д а . Першу історію я вам вже розповів. Друга відбулася на сімейному обіді в одного надто вже хлібосольного київського патріота. Той замислив продемонструвати славнозвісному гостеві всі прадідівські церемонії пригощання. Тому пили «стуканця» –

до борщу і після борщу, і щоб риба у воді плавала, і через те, що вона воду любить, зуби полоскали і вже не пам'ятаю, які ще господар знаходив зачіпки, щоб знову налити своєї міцної, неначе самі чорти її гнали та настоювали, калганівки. Я міг і пригубити, а від почесного гостя вимагалось, щоб кожного разу – «до дна». На дворі було спекотно, в кімнаті задушливо, і в Тараса Григоровича нерви не витримали.

До вікна заглядає Ф і л е р . Уважно розглядає присутніх. Вони його не помічають. Ф і л е р зникає.

А с к о ч е н с ь к и й . Ох, не той тепер мій Тарас!

Л о б о д а . Та була, я ж казав, була причина. Після обіду заміжня дочка хазяїна сіла за фортепіано й узялася співати українських пісень – а в нас тільки і знають, що «Їхав козак за Дунай» і «Віють вітри». Ось тоді Шевченко і висловив цілком невимушено своє несхвалення цієї спадщини графа Джузеппе Сарті та інших італійсько-малоросійських композиторів. Хіба це може зрівнятися, говорить, із справжньою народною піснею?

Т о в м а ч е н к о . А яка була у Тараса Григоровича причина підняти гармидер на вечері у батька Юхима?

Л о б о д а . Щось розбазікався я сьогодні, панове... Не накликати би лиха. Гаразд вже, де наше не пропадало! (Тихо). Сказав мені Тарас Григорович, що до нього там підсадили філера, і підозрює він у співучасті батька Юхима, що навряд чи справедливе.

Пауза.

Т о в м а ч е н к о . Виходить, Тарас Григорович і сьогодні мешкає у Гудовського? Це там, де ательє його – на розі Маложитомирської з боку Хрещатика?

Л о б о д а (неохоче). Та вже ні. Тарас Григорович

вирішив оселитися на самій околиці, щоб поліція його не діставала. Він тепер квартирує в однієї моєї знайомої, в пані Пашковської.

В е р ж б и ц ь к и й . А чи можна дізнатися адреси, милостивий государю?

Л о б о д а . Справді, не знаю навіть... В усякому разі, Тарас Григорович мене не уповноважував. Він туди нікого не запрошує, сам ходить у місто відвідати, кого захоче. (*Пауза*). Гарзд вже, та студентів він, я гадаю, з радістю прийме... Запам'ятайте, адреса проста: по дорозі на Вишгород, на Переварці, як проїдете Плоске, відразу зліва на горі власний будинок пані Пашковської, там кожен покаже. Це її літня з чоловіком резиденція, на кшталт дачі.

В е р ж б и ц ь к и й . Дозвольте подякувати вам від імені київського студентства, милостивий государю.

Т о в м а ч е н к о . Спасибі вам величезне, Феофане Гавриловичу! (*Перезирається з В е р ж б и ц ь к и м*). Дозвольте мені, Вікторе Іпатієвичу, відлучитися на п'ять хвилин, товариша проводити.

А с к о ч е н с ь к и й (*з несподіваною люттю*). Ні, ні! Уж дозвольте вам не дозволити, пане студенте! Ви вислухайте спочатку, що я скажу! Не той став Тарас, не той! Був вчора тут у мене, був він, ваша малоросійська знаменитість – і жорстоко мене образив! Та чи ви розумієте, якими короткими були в нас раніше стосунки? Адже він схвалював мої вірші, що їх ваше суспільство, панове студенти, мало нахабство обсм'ятати! (*Витріщає очі на В е р ж б и ц ь к о г о . Раптом підскакує до нього, вихоплює з руки тростину, ламає її навпіл, кидає на підлогу*). Ось що значить для мене ваша оцінка, панове провінційні аристократи!

В е р ж б и ц ь к и й (*спокійно і невимушено усад-*

жується на стілець, кладе ногу на ногу, поправляє на носі окуляри. Вдивляється в Аскоченського, ніби рідкісного звіра в звіринці розглядає). Це ж треба... Laska... тростина віденської робота! Пане Аскоченський, з чого це ви узяли, що ваше хамство митеться вам і цього разу?

Товмаченко. Юлеку!

Аскоченський. Тож ти, шмаркачу, викликати мене надумався? Не дочекаєшся! Та я тобі пику розіб'ю, ось тобі й уся дуель. Тобі не зрозуміти, ляшку, про що мова! (*Раптом обіймає Товмаченка і Лободу, могутнім рухом притискує їх до себе*). Мабуть, друзі, думка про те, що десь на землі живе і страждає Тарас, була для мене єдиною втіхою. Коли я свого «Асмодея нашого часу» творив, коли цього безбожного циніка частково із себе, грішника, списував, переді мною сяяв світлий образ Тараса. Це Людина! Пройшовши через всі немислимі приниження й образи кріпосного дитинства та юності, він не розлютився на людей, зберіг ладність і чистоту душі. Він в кожному шукав і підтримував краще, людське! Він жив для інших, про себе аніскільки не піклуючись! Він був справжній святий на нашій грішній землі!

Лобода. Заспокойтеся, Вікторе Іпатієвичу! Хоча б і через те заспокойтеся, що наш Тарас Григорович і тепер такий. І якщо я ненароком...

Аскоченський (*передражнює вельми роздратовано*). Заспокойтеся, заспокойтеся... Це ви спокійні, нещасна ви посередність, тому що у вашій душі нічому хвилюватися. Ви, колего, щойно сіли між двома стільцями, між обскурантами і прогресистами, намагаєтеся влаштуватися якось, щоб і на-

шим і вашим... Немає в житті гірше позиції, і один із неї можливий шлях – у пекло! Я.. Я якраз зумів здійнятися над нею, придушивши чимало дорогого й любого мені в своїй душі, щоб безтрепетно стати на сторону Бога проти диявола... Але вчора Тарас зробив все, щоб обрушити мою віру в людину!

Лобода. Та про що йдеться, нарешті? Ось-ось і в мене, панове, терпець увірветься.

Товмаченко. Ви говорили, Вікторе Іпатієвичу, що до вас навідався Тарас Григорович...

Аскоченський. Я думав зробити йому приємне, пересилити те дивне враження, яке (Бог його знає чому) зробила на нього програма мого журналу. Колись він плакав над піснею «Злетів орел попід небо», яку ми з ним помилково вважали за народну. Тарас ще й тому плакав, що в «орла» мати теж померла, як і в нього. Виявилось, що пісню склав якийсь відставний чиновник Станіславській, я переписав у старого текст. Коли прийшов Тарас, я прочитав йому. Тарас покрутив своєю лисою головою...

Вержбицький.

(разом, здивовано). Лисою?!

Товмаченко.

Аскоченський *(грубо)*. Як коліно. А якою же ще? Він світив добрячою пліщиною ще за першого нашого знайомства... Покрутив своєю лисою головою, кажу! І гмикнув в свої звислі сиві вуса. *(Вержбицький і Товмаченко переглядаються)*. А потім присів до цього столу *(показує)*, взяв, не питаючись, перо і дописав на звороті аркушика оту погань... Де цей папірець? *(Риється в кишенях)*. Ах, ось воно... *(Декламує)*.

В Малороссии родилась
И воспитана была.
Отца-матери лишилась,
Сиротою век жила.
И в бардели очутилась.
На смітнику умерла.

Яка образа! І це відповідь на сентиментальний рух моєї душі? Записати для мене цей лакейський зразок творчості...

Товмаченко. Оце вже точно. Максикові сподобалося би...

Аскоченський (підозріло). Якому такому ще Максику?

Товмаченко пирскає в кулак. Вержбицький, усміхаючись, мовчки розглядає Аскоченського.

Товмаченко. Та це, Вікторе Іпатієвичу, наш знайомий лакей з Мінерашок...

Аскоченський. Найкраща для вас компанія, хлопці...

Лобода. Вікторе Іпатієвичу, ви мене образили, та лайка – не бійка. Може трапитися, ви маєте рацію щодо мене, але не всі ж серед нас борці... Проте ваша роздратованість і ваш апоплексичний вигляд мені вельми не подобаються. Чи знайдеться у вас де прилягти? Чи не послати за перукарем, щоб пустив кров?

Аскоченський. До біса вашого цирульника! Ви, у вашій провінційній тупості, не можете осягнути, що зараз відбувається остання і вирішальна битва добра із злом! Для всіх нас один порятунок – грудьми, до останньої краплі крові захищати основи нашого національного життя! Так, так, панове! Ті самі неодноразово облаяні та висміяні православ'я, самодержавство, народність. Так, я згоден, в цих наших основах багато є смішного, бридкого, навіть огидного,

проте вся біда в тому, що нам нічого, окрім цих підвалин, протиставити тій високій, океанській хвилі невіри, цинізму, огидного егоїзму і розпусти... Так, тій хвилі, що невблаганно йде на нас із заходу і ось-ось змете стару Русь. Вона спотворить і ваш затишний міщанський Київ, де так славно гнити та розкладатися, сподіваючись, що одна стародавність міста рятує його від вульгарності... Як важко битися одному! Яка тяжка вона, добровільно і ревно взята на плечі ноша добродесності! Тарас зрадив мене! Чи знаєте, за що він був востаннє арештований? За блюзнірство! Богородицю називав «покриткою», от так! Міні погано... погано... *(Зриває з шиї комірець)*.

Л о б о д а *(переконано)*. Це лише плітки! Яке там ще блюзнірство? Справа про блюзнірство вершилася би в консисторії, а не у військового генерал-губернатора князя Васильчикова!

А с к о ч е н с ь к и й . Я не можу бачити ваші тупі фізіономії. Та ще такі червоні... Боже, все червоне, неначе в крові... *(Важко ступаючи, йде праворуч, очевидно, до спальні)*.

Чути стукіт масивного тіла, що впало на підлогу, потім короткий крик, швидше гучне гарчання. Звуки тіла, що б'ється на підлозі.

Л о б о д а . Але ж у нього падуча... Гей, пошукайте, чого б вставити йому в рота між зубами?

Повільно підіймається із стільця В е р ж б и ц ь к и й , нагинається, піднімає з полу один з двох уламків своєї тростини, протягує Л о б о д і .

В е р ж б и ц ь к и й . Більше нічого не бачу підходящого... Вставте, милостивий государю, православному ратоборцеві. *(Коротка пауза)*. Щоб не відкусив у судамах свого красномовного язика.

Завіса

Акт третій.

Задник декорації являє собою зображення великої хати Пашковської, нині будинку № 5 по Вишгородській. Перед будинком паркан із хвірткою, попереду спускається на авансцену горбик – зелений, із плямами жовтого листа.

Ліворуч чути стукіт копит, звук відкиданих дверець, скрип підніжки.

З'являються Ольга, Товмаченко і Вержбицький.

Товмаченко. Дісталися, нарешті. Це тут, товариші, я впевнений.

Вержбицький. Тоді стукай!

Товмаченко підіймається до хвіртки, стукає. Через деякий час з'являється Оришка, витріщає очі на Товмаченка, закриває обличчя руками, хихикає і зникає. Товмаченко розводить руками.

Вержбицький. Так, Серже, тобі не можна протистояти. Тому противник зважив за краще сховатися за кріпосною стіною. Але непогано би тобі повторити спробу та почати переговори.

Чути новий тупіт копит, супроводжуваний цього разу і виразним скрипом колісних осей. З-за лівої куліси вилітають Галінка і Левицький. Вона барабанить його кулачками по спині.

Галінка. Ач чого надумався! Руки розпускати! А я ось Сергунькові поскаржуся!

Левицький. Тю, скажена! Та я ж тільки допоміг

тобі зійти з брички...

Товмаченко хапається за голову. Потім знову стукає кільцем замку по хвіртці.

Ольга (*закусивши губу*). Потрудіться сказати, Сергію Михайловичу, що робить тут ця скандальна особа?

Товмаченко розводить руками. Топчеться, спиною до чесної компанії, біля хвіртки.

Вержбицький. Дозвольте мені пояснити, дорога Ольго Хомівно. Це була моя задумка. У нашій компанії всі одягнені в європейське вбрання, натомість український костюм Галинки немовби додає нам національного колориту. *Coloure locale*. І щоб було на чому відпочити погляду маститого поета.

Ольга. А на моїй стрункій постаті, виходить, не може відпочити погляд славного поета? (*Нервово, але з часткою кокетування*). Дякую вам, пане Юліане. Тепер мені цілком зрозуміле ваше до мене ставлення.

Галинка. І з чого б це вам дутися, панночко? Ну, посварилися, як між дівчатами трапляється. Та я на вас за Сергуньчика зла не тримаю, ладна й помиритися.

Вержбицький (*трохи не губить у хвилюванні окуляри*). Пробачте, заради Бога, Ольго Хомівно. Я зовсім не чекав такого ефекту.

Хвіртка знову розкривається. У ній з'являється Оришка. Дивиться на Товмаченка з таким виразом, ніби той ось-ось скаже щось дуже смішне.

Товмаченко. Ми, дівчино, до пана Шевченка. Передай, будь ласка, Тарасові Григоровичу, що прийшла депутація від київських студентів.

Оришка хихикає і зникає за хвіркою.

Галинка. А добрий будиночок.

В е р ж б и ц ь к и й . Благаю, без зауважень!

Л е в и ц ь к и й . Чогось я не второпаю, друзі...

А славно ми погуляли минулого разу – правда, колего Вержбицький?

В е р ж б и ц ь к и й . Напевно, колего, напевно...

А ось тепер мені хотілося би хоч якось визначитись. Зрозуміти, на перший раз, чи туди ми потрапили.

Т о в м а ч е н к о повертається до компанії. Г а л и н к а тут же повисає у нього на руці. Він намагається струсити її з себе, збентежено озираючись на О л ь г у .

Л е в и ц ь к и й . Як би там не було, а прогулянка вже вдалася, друзі. Хоч днинка і похмура, але теплінь. І давненько я не катався на візнику. Та ще й із дівчиною.

Г а л и н к а , не випускаючи руки Т о в м а ч е н к а , повертається до Л е в и ц ь к о г о і обдаровує його туманним поглядом із голови до п'ят.

О л ь г а . Пробач, Петю, але іноді ти буваєш навдивовижу тупий. Ось зараз, пролетить кілька митей – і ми побачимо великого поета! В мене серце то б'ється-б'ється, то завмирає... А ти... (*Махає рукою*).

Хвіртка скрипить, поволі починається. Всі завмирають. У хвіртці з'являються О р и ш к а і М а к с и к , які виносять і встановлюють віденське крісло-гойдалку.

Л е в и ц ь к и й . Тю! Це ж ти, Максику? А звідки ти, люб'язний, узявся?

М а к с и к (*коситься на хвіртку*). Як це звідки? Відомо, з Мінерашок. У тутешньої господині (*коситься на хвіртку*) сьогодні день тезоіменітства її чоловіка. На іменини запрошено нашого управителя, а вони й мене з собою присовокупили, в міркуванні цій ось рослині (*показує пальцем на О р и ш к у*) біля столу допомагати. (*З глибоким переконанням*). Але їй самій

вже нічого не допоможе.

Пашковська (з'являється з хвїртки, спираючись на палицю, усаджується за допомогою *Оришки* до крісла-гойдалки. Загрожує палицею *Максикові*). Пофілософствуй ще тут у мене! (*Звисока*). Тільки що *Орися* мені донесла, що якісь паничі та панночки питають *Тараса Григоровича Шевченка*. Що ви за люди?

Товмаченко (виходить наперед. *Оришка* охає і ховається за крісло-гойдалку). Ми є депутація до *Тараса Григоровича* від київського студентства. Дозвольте представити вам, пані *Пашковська*, моїх друзів – випускницю Інституту шляхетних дівчат *Ольгу Левицьку* (*Ольга* робить кніксен), студента юридичного факультету *Юліана Вержбицького* (*той* кланяється), студента духовної академії *Петра Левицького*, брата *Ольги* (*кланяється*). А сам я студент історико-філологічного факультету *Сергій Товмаченков*. (*Кланяється*).

Пашковська (показує підборіддям на *Галинку*). А це що з вами за овоч?

Товмаченко (з деякою образою). А це наша подруга *Галина Сорока*. Вона покоївка *Надії Марківни Дзюбенко*, що живе на *Хрещатику* у власному будинку, та її кріпосна дівка. (*Галинка*, незграбно наслідуючи *Ользі*, присідає). Проте наше дружнє коло не знає майнового і соціального цензу.

Максик. О! Браво, *Серже*! Бравіссімо! Дозвольте олівчик і шматочок папірця – записати! (*Шарить по кишенях*). Втім, таке спромоглися ви висловити, чому не страшна людська забудькуватість.

Пашковська. Так ви із цим блазнем знайомі?

Вержбицький (розглядаючи свої нігті). Ми з

паном Максом нещодавно познайомилися на Байковій горі. Влаштували сумісний пікнік.

Пашковська. Ну й молодь пішла! Які вибрики ви собі дозволяєте! А я Варвара Матвіївна Пашковська, господиня цієї садиби. Я тепер теж собі багато чого дозволяю, тому що доктори засудили мене до смерті, від моєї хвороби, і дають мені небагато місяців.

Ольга. Та що ви! Вони, безперечно, брешуть, доктори!

Галинка. Таке скажете!

Пашковська. Спасибі на доброму слові. А ти, дівчино, як сказав той красень, закінчила Інститут шляхетних дівчат. Мабуть, наш київський? Я в ньому теж повчилася свого часу, проте курсу не закінчила: батьки забрали мене і видали заміж.

Ольга (*гірко*). А ось я закінчила. І отримала диплом. Пам'ятаю його на пам'ять, як оду Державіна «Феліца». (*Декламує*). «І вона одержує, без окремого випробування, свідоцтво домашньої наставниці і, якщо протягом 20 років присвятить себе освіті дітей, має переважне право на прийом до Будинку піклування про бідних дівчат благородного звання». Проте до богадільні я навряд чи потраплю: звання моє недостатньо благородне...

Левицький. Поки я живий, в Олі завжди буде вірний шматок хліба.

Пашковська. Судячи з брата твого, ти попівського роду? (*Ольга киває*). Дивно! Вперше в житті бачу таку витончену попівну...

Ольга. Дякую вам, але... (*складає прохально руки*). Варваро Матвіївно, прошу вас, не томіть довше! Скажіть, коли вийде до нас Тарас Григорович?

Пашковська (здивовано). Послухайте, але хіба Оришка не сказала вам, що Тарас Григорович сьогодні вдосвіта виїхав до Петербурга?

Ольга падає непритомною і скачується з горба на авансцену. Біля неї по-дурному клопоче Оришка, Галинка дивиться на них зверху, взявши руки в боки.

Левицький. Олю, я ж просив тебе вранці: зроби собі омлет!

Вержбицький. Галинко, чого стала стовпом? Та допоможи ж ти їй!

Пашковська. І справді, дівко, поворушися! Дай їй нюхнути ароматичних солей. (Кличе до себе Галинку, дає їй флакон). Боюся, що бідна дівчинка пов'язувала з нашим Тарасом Григоровичем великі надії...

Вержбицький (задумливо). Не без того, пані Варваро, не без того...

Галинка, високо піднімаючи ноги, спускається з горба. Вискалившись, буквально тикає Ользі під ніс відкритого флакона, Ольга розплющує очі та обурено підкидається. Максик показує Галинці кулак, вона йому у відповідь – язика. Товмаченко розводить руками.

Поки всі зайняті цим інцидентом, нагорі, за спиною Пашковської, з'явившись ліворуч, уздовж забору протанцьовує свою партію Філер. Корчить пики, з кривляннями заглядає у вікна і т. ін. На середині свого танцю дістає з внутрішньої кишені сюртука складену гравюру, розкладає і показує публіці, тицяючи в неї пальцем. Це автопортрет Шевченка в юності. Зникає праворуч.

Ольга (підіймається на ноги, говорить згорбившись, дивлячись в землю). Як чудово було пізнавати людину через написане нею! Чистота чистої душі проливається на чистий папір, а той, хто пише з брудною

душею, як би ні ховався він, обов'язково залишить між рядками брудні сліди. Яка це була насолода, коли в темному дортуарі переді мною яскравим світлом спалахували слова «ТАРАС», «КАТЕРИНА», «ШЕВЧЕНКО», а крізь матрац мою спину припікав заповітний зошит із віршами!

Обернувшись ліворуч, В е р ж б и ц ь к и й знаками показує М о р і с о в і , щоб приніс, на чому сидіти. Той, викликавши фурор в О р и ш к и та іронічну увагу до себе в П а ш к о в - с ь к о ї , урочисто приносить розкладного табурета і ставить його перед паном. В е р ж б и ц ь к и й показує на О л ь г у . Та, не дивлячись, сідає на табурет, коли їй його ззаду підставляє М о р і с . Випрямляє спину і, дивлячись тепер перед собою, продовжує говорити.

О л ь г а . От хто по-справжньому любить людей! Шевченко не може не любити своїх героїв, нещасних Катерину, Наймичку, дівчину, яку залоскотали русалки, тому що він їх не описує, а говорить із середини їх. Катерина, яка безоглядно полюбила свого москаля, це і є Шевченко, а Шевченко, страждаючий разом із нею і усередині неї, це і є Катерина. І зовсім ніякий він не «кобзар», він просто стає Перебендею, коли пише про нього. Що ж я – сліпих кобзарів не бачила? Шевченко геніальний поет, і якщо вдуматися, його творчий подвиг вищий, ніж у Пушкіна або Лермонтова. Про Гете не скажу, надто погано в інституті навчили нас німецької, щоб я могла судити про його поезію.

Її переривають аплодисменти. О л ь г а ніби прокинулася, здивовано озирається. Аплудує Л о б о д а , що непомітно для присутніх вийшов із хвіртки.

Л о б о д а . Bravo, мила панночко! Я теж не став би ганити похмурих німецьких геніїв. Гете і Гейне – ось

де велетні духу! А тепер до них приєднався Вагнер, творець античної сили та універсальності, що змушує пригадати про Леонардо да Вінчі.

В е р ж б и ц ь к и й . Я читав, що навіть у Парижі утворилися партії вагнеріанців і вагнеріанок.

Л о б о д а . Я радо записався би до шевченкіанців.

Т о в м а ч е н к о . І шевченкіанок, як бачите, довго шукати не доведеться.

Г а л и н к а . І що це ви таке кажете? Це ж про нашого пана Вагнера? Аптекаар він і справді непоганий. Але ж п'яниця, це усі знають.

М а к с и к . Стули писк! Ти добалакаєшся, погана дівко, що нас звідси виставлять. А до чого ж розумне слово – шевченкіанець! (*Шарить по кишенях*).

Л о б о д а . Я вчасно вийшов на свіже повітря! Таку почув палку промову... А взагалі ж мене до вас, Варваро Матвіївно, відправили гості. Вони встигли вже скучити без вас. Аскоченський аж до того скучив, що коцюбу для каміна морським вузлом зав'язав.

П а ш к о в с ь к а я . Хай в іншому місці оригінальничає! Я Віктора Іпатієвича з дому не випущу, поки коцюбу назад не розв'яже.

В е р ж б и ц ь к и й (*обережно*). Ольго Хомівно, а чому ви гадаєте, що як творець Шевченко вищий за Пушкіна і Лермонтова – або, скажімо, за Міцкевича?

О л ь г а . Але ж це так просто, невже самі про це не думали? Пушкін, Лермонтов, Міцкевич – всі вони були дворяни і з дитинства плавали, як риба у воді, в атмосфері вищих розумових і художніх інтересів наших часів. А Шевченко є кріпосний селянин за народженням і те, що дворянські генії всмоктали з молоком їх матерів, повинен був здобувати тяжкою духовною працею. А найголовніше! Ваші Пушкін і

Лермонтов, та й Міцкевич теж, і Гете, і Гейне, що би про них ні говорили, всі вони вже померли. Що вони створили, те створили, а нового вже не напишуть. А наш Шевченко живий! І він якраз у розквіті сил, наш великий поет! Як казковий багатир кайдани, струсив він з себе десятилітню солдатчину, знову пропагує серед простого народу. Його заарештовують, вимушені відпустити, за ним встановлюють невсипущий жандармський нагляд...

Лобода. Панночко, благаю вас! Обережніше, адже і стіни мають вуха...

Ольга. Але ж я тільки про те, що за такою живою руїною, як поет Подолинський, що під Києвом свій вік доживає, і жандарми не стануть стежити. А наш великий поет сповнений енергії, – як це по-руському сказати? Так, він дихає силою, випромінює потугу... У нього попереду довгі десятиліття творчої праці – і він таке ще напише, таке... (*трясе піднятими над головою кулачками*). Таке створить, що піднесе його не тільки над Пушкіним і Лермонтовим – над усіма поетами Землі здійме!

Пауза.

Товмаченко. Ну, спасибі вам велике, пані Пашковська. Ми, мабуть, підемо. І так відволікли вас надаремно від гостей.

Ті, що сиділи на траві, підводяться. З'являється Моріс, щоб забрати з-під Ольги табурета, коли й вона підведеться. Ольга схилиє знову голову, починає підійматися. Тим часом Товмаченко з повислою на ньому Галінкою, Вержбицький і Левицький повертаються спиною до Пашковської та встигають зробити по кілька кроків ліворуч.

Лобода. Гей, а куди це ви?

В е р ж б и ц ь к и й . А якщо виїхав Шевченко, що нам тепер тут робити, пане Лебединцев?

Л о б о д а (діловито). Все не так погано, як вам здається, молодий чоловіче. Адже Шевченко не гусар який-небудь, наш поет не на перекладних полетів, а на єврейській балагулі потягнув. До того ж поїхав він зараз до Переяслава, розраховуючи там погостювати трохи в свого приятеля Козачковського. Коли є необхідність, Тараса Григоровича можна без особливого клопоту й наздогнати.

Ольга. Та де вже мені, це не з нашими грошима...

П а ш к о в с ь к а (громовим голосом, намагається стукнути палицею об траву). Стояти! Стояти, кому сказала! Куди це ви зібралися? Невже ви не хочете почути від мене, як з'явився тут Тарас Григорович? Невже вам не цікаво, що він за людина насправді, цей ваш великий малоруський поет?

Не заперечуючи, компанія повертається на колишні місця, О л ь г а знову сідає на підставлений М о р і с о м стілець, а Л о б о д а цього разу укладається біля її ніг.

Пашковська. Він до мене з'явився в найоригінальніший спосіб. Приходить якийсь незнайомиць і не сіло, не впало просить узяти його на квартиру, щоб і харчуватися у мене в борг. Бачте, він не може з Києва виїхати, поки йому не пришлють грошей з Петербурга. І зовнішності оригінальної – величезна лисина, звислі сиві вуса, обличчя у глибоких зморшках, на зріст невеличкий, а постать, як у російської матрешки. (Із задоволенням оглядає молодь).

Вержбицький і Товмаченко переглядаються.

Ольга (весело). Ну і чудово, що як у російської матрешки! Якби в його роки виглядав як Рінальдо Рінальдіні, спокою йому не було би від отаких ось. (Очима показує на Галинку, що не відпускає руку Товмаченка).

Г а л и н к а . Та вже звиняйте, скажу прямо – дуже вони мені потрібні, старі та лисі! (*Усміхається Т о в м а ч е н к о в і і тут же знову показує язика М а к с и к у*).

П а ш к о в с ь к а . Ну, про ці справи потім. Я його тоді питаю, а хто він такий? А він говорить: «Як бачите, чоловік! Ішов я, ішов, бачу – хатина, не то панська, не то мужицька – біла, біла, як сметана, та ще й садочком обросла; а на дворі дитячі сороченятка сушаться, рукавами махають – мене звать. Я й зайшов». Мені це пояснення так сподобалося, що я, далі не розпитуючи, узяла оригінала на квартиру. Адже я, хоч про Шевченка чула, портрета його ніколи не бачила.

Л о б о д а . Та ви ж, Варваро Матвіївно, чудово читаете його «Наймичку» та інші поеми, а скільки невеликих поезій навіть і на пам'ять! А кажете: «про Шевченка чула»... Навіщо прибіднюватись?

П а ш к о в с ь к а . Я тільки за кілька днів з'ясувала, що мій дивакуватий постоялець – той самий славнозвісний поет. Він тоді вже був у садибі своїм, і не тільки для мене (мене він звав «тіточкою») і для моїх шести дітей, а також для всіх сусідок та їхньої білоголової дітвори. Діти бігали за ним, вигукуючи: «Дядьку! Та розкажи ще хоч одну казочку!»

М а к с и к (*впівголоса Л о б о д і*). Благаю, Феофане Гавриловичу, впишіть і мене, негідного, до шевченкіанців. Якщо, звичайно ж, це товариство (*підглядає до клаптику папірця*) не знає майнового і соціального цензу.

Л о б о д а . Відстань, дай послухати.

П а ш к о в с ь к а (*кинувши обурений погляд на Максима і Лободу*). Дивак він ще той, скажу

я вам. Одного разу заявився до мене з двома відразу проханнями: щоб ця ось Оришка випрала його білизну і щоб я позичила йому хоч гривеника, «бо дуже потрібно». Потім я зрозуміла, навіщо йому гроші, хоча він жив у мене на всьому готовому... Звичайно ж, я погодилася. І коли почала безмозка ця Оришка переглядати білизну Тараса Григоровича....

Оришка (*раптово бубонить, загинаючи пальці*). Сорочок чоловічих – 10, підштаників – 4, рушників – 4, серветок – 2, носових хусточок – 10...

Пашковська. Досить, а то ще і про зашкарублі шкарпетки доповіси. І запам'ятай на майбутнє, коли примудришся: у пристойному товаристві говорять не «підштаники», а «невиразимі».

Ольга відвертається, Галинка хихикає, Левицький гмикає в кулак. Всі інші вдають, що нічого не чули.

Пашковська. І тоді Оришка, сортуючи «дядькову» білизну, знайшла на двох носових хусточках вузлики, а в них асигнації – в одному вузлику на двадцять п'ять карбованців, а в другому ще на три карбованці. Будь-яка прислуга на місці дурної Оришки спокійно сунула би ці гроші за пазуху та подякувала би долі за ненавмисний подарунок. А ця курка не знайшла нічого кращого, як віднести гроші, що впали їй з неба, до нашого дивака. Він же зрадив і на цілий день занепокоївся: все намагався пригадати, коли це він ув'язав асигнації в носовички? Та так і не пригадав.

Максик. Справді безмозка дівка – якщо дозволено мені буде висловитися. Адже з долею не жартують! Коли Оришка відмовилася від подарунка долі... (*повертається до Оришки*). Очікуй тепер, дурепо, великого нещастя.

Г а л и н к а . Максику, сам ти дурень! Оріся – ді-вчина чесна і не змогла вкрасти. І те зметикуй, в кого – в самого Шевченка! Та він тільки подивився би їй в очі своїм пронизливим поглядом – і довелося би по-винитися. Як про мене, краще вже нещастя від долі зазнати, ніж такої ганьби.

П а ш к о в с ь к а . Коли прислуга вже висловилася, чи не буде й мені дозволено продовжити?

М о р і с (*виступає з-за лівої куліси*). S'il vous plaît, madame.

П а ш к о в с ь к а я . Слава богу! (*Моріс, зберігаю-чи почуття власної гідності, ховається за кулісою*). Якщо моя Оришка повелася по-дурному, то мій по-стоялець відповів їй ще більшим дивацтвом. Як я не умовляла його розплатитися цими грошима за стіл, чай, квартиру і прання, він затявся: «Це, мабуть, нік-чемні якісь гроші, коли я зовсім і забув про них, а нікчемному – нікчемна й дорога». І ось тоді... Гей, мо-лодь, що це я такого сказала?

А тим часом за її спиною з'являється з хвіртки Г а л у ш н и к . Він без шапки. Г а л у ш н и к має постать матрешкою, лиси-ну на всю голову і довгі звислі вуса. Студенти та О л ь г а роз-зявляють рота.

О л ь г а . Боже! Всі прикмети в наявності... Тарасе Григоровичу, так ви ще не виїхали?

В е р ж б и ц ь к и й (*хапається за голову*). Тож це я самому Шевченкові дав бухана?!

Т о в м а ч е н к о . Дозвольте вам, Тарасе Григоро-вичу, представити...

Г а л у ш н и к . Гей! Ви хіба подуріли? Я не Тарас Григорович, а Гнат Костійович... (*Мружачись, приди-вляється до Вержбицького*). Шось він такеє ска-зав... Боже, та це ж той самий бешкетник, що мені

врізав на Байковій горі! І дівки ті ж ... Рятуйте, добрі люди! (*Ховається за хвіртку*). Караул!

Пашковська (*бурчить*). Так це ж мій сусіда... Зробили мені з двору божевільню... (*Нарешті, розвертається разом із кріслом-гойдалкою до хвіртки*). Гнате Костійовичу! Ви чогось хотіли?

Галушник (*піднімає голову над забором*). Варваро Матвіївно! Проженіть у шию цю шайку бешкетників! І самі тікайте, поки й вам не натовкли! А до вас послали мене гості з іменинником, чоловіком вашим Павлом Максимовичем. Ідіть швидше! Без вас уже горілка гріється, а борщ ось-ось простигне. (*Голова Галушника зникає*).

Пашковська (*серйозно*). Ну й насмішили ви мене, хлопці... Порівняли, вже пробачте мені, старій та хворій, античну вазу з німецькою нічною посудиною. Бо Тарас Григорович у порівнянні з моїм сусідом – це ж справжній орел! Одні очі його хоч би пригадати...

Вержбицький. Описувати треба було краще, тіточко.

Пашковська. Що? Що ви сказали?

Вержбицький. Та щось брязнув, не подумавши. Вибачте, madame.

Ольга (*дзвінким голосом*). А Тарасу Григоровичу не потрібно було згадувати, коли це він зав'язував гроші в носовичок. І навіщо би йому це робити? Йому треба було пригадати, де востаннє прали його білизну, і чи не було в тому домі великодушної господині, яка таким чином могла б підтримати грошима свого непрактичного приятеля.

Пашковська. О! Признаюся, мені це не спало на думку. Так от, на щасливо знайдені гроші він

улаштував справжній бенкет для моєї і сусідської дівчорони, сам притягнув з ринку великий лантух із вишуканими ласощами та іграшками, а потім і договорена їм перекупка притягла ручний візок з яблуками, грушами, пряниками, бубликами і з рум'яними французькими булочками. Дітей набігло з півсотні, не менше, і я не могла дозволити їм затоптати мій зелений дворик і доглянутий, чистенький садок. Спроварила всю чесну компанію на вигін, де й відбувся банкет. Та найбільше задоволення від бенкету отримав, напевно, сам Тарас Григорович. Не приховаю, панове, що доросла публіка, що зібралася на це видовище, ні трохи не соромлячись, голосно висловлювала припущення, що «старий, мабуть, збожеволів».

Т о в м а ч е н к о . Мало чого тупі міщани бовкнуть!

О л ь г а . Мені вчинок Тараса Григоровича здається прекрасним, хоча турбує одна деталь... Скажіть, Варваро Матвіївно, Шевченко розраховувався з вами перед від'їздом?

П а ш к о в с ь к а я . Так, звичайно! Йому якийсь знайомець привіз, нарешті, гроші, і він вельми педантично розраховувався зі мною, не забувши і щонайдрібнішої з послуг, які роблені йому були поверх умови. Щедро обдарував і прислугу. (*Орішка старанно киває головою*). Мені та дітям притягнув із міста цілу скриньку, п'ятнадцять фунтів заморських винних ягід – «щоб їли – не кашляли».

О л ь г а . Тоді все гаразд. Мене в інституті учили – та й вас, напевно, Варваро Матвіївно, – що чоловіки схильні до дивацтв, а жінки повинні їх зупиняти – проте лише в тому випадку, коли витівки чоловіка ведуть до розорення сім'ї. А цього разу поряд із Тарасом Григоровичем (*зітхає*) опинилася розумна жінка,

яка тактовно намагалася направити його на шлях... педантичності. Хіба я не маю рацію, Варваро Матвіївно?

Пашковська (*якийсь час вдивляється в Ольгу*). Бідна дівчинка... Так, ви маєте рацію, між мною і Тарасом Григоровичем виникло почуття взаємної симпатії. Я вперше здогадалася про його зацікавленість моєю особою, коли спостерегла, що поет неполюбить мого чоловіка. Шевченко в наших бесідах називав мого Павла Максимовича не інакше, як «чиновником у гудзиках». Мені він ніби жартома зізнавався, що якщо був би молодшим, а я не така... неприваблива і хвора, то обов'язково закохався би в мене. Ось як. Це за моє вміння співати пісні про Сагайдачного і про чайку-небогу... Ой! Як в голові стрельнуло! Орішко, бігом неси очіпок і хустку!

Орішка вибігає. Пашковська притискує долоні до скронь, кривиться. Вержбицький підходить до сидячої Ольги, легко кланяється.

Вержбицький (*впівголоса*). Ольго Хомівно! Повірте, мені зараз дуже важко... Проте чи не приймете ви від мене карету з Морісом і кіньми? Ви легко наздоженете свого Шевченка, порозумієтеся з ним. А там або відпустіть Моріса з каретою до мене, або поверніться разом.

Левицький. Та не бувати ж цьому! Як можна так от, елегантно та невимушено, позбавляти мене сестри? Вона єдине, що залишилося в мене на світі.

Ольга (*подивившись на Вержбицького, ніби ніколи раніше його не бачила*). Дякую вам, Юлеку. Дозвольте мені зарезервувати вашу щедрю пропозицію. Проте відразу скажу, що прийняти благодіяння означає потрапити в залежність від того, хто дає. А я не хочу бути залежною

навіть від вас. (*Братові*). А ти, Петре, марно вважаєш мене за свою хрещену власність.

Товмаченко (*хапається вільною рукою за голову*). О Боже! Юлек спромігся освідчитися Ользі!

Галинка (*ласкаво*). А тобі, Сергунько, хіба воно не по барабану?

Тим часом прибігає Оришка, приносить очіпок «з кичкою» і хустку. Пашковська насовує очіпок на голову по-сільському, майже по самі брови, а поверх нього Оришка пов'язує їй ще й строкату головну хустку. У поєднанні з шовковим, у талію, паризьким платтям виходить видовище, яке змушує присутніх знерухоміти.

Пашковська. Ось бачите, тільки-но наділа – і головний біль як рукою зняло! Адже мені це Тарас Григорович пояснив, що болі через те мене гризуть, що ходжу по-панськи, свічу волоссям, тоді як заміжня жінка має покривати голову.

Товмаченко (*впівголоса*). Та не міг Шевченко такого сказати. Таке ретроградство скоріше якому-небудь галушникові личить.

Пашковська (*скривджено*). Якщо вам не цікаво, як прожив Тарас Григорович у мене ці без малого два тижні, то я піду до гостей – заждалися вже. От, трохи не забула. Тут одна панночка навіть занадто, здається, турбувалася про нашого поета, так це марно. Він не раз мені говорив, що хоче оженитися нарешті, завести сім'ю, як у людей. Та тільки не освічену панночку взяти за себе, а розумну селянську дівчину. Щоб жити з нею за батьківськими законами. І хоча до мене начебто залицявся, але я ж не дурепа остання, я ж бачила, що насправді він на моїх дівок поглядав. Зрозуміло, у себе в домі я би ніяких женихань не допустила, а він, як людина дуже розумна, це бачив...

Ольга (*гордо*). Це говорить тільки про те, що доля

зводила Тараса Григоровича не з тими освіченими дівчатами.

Оришка (береться в боки, витріщає очі). Шо-шо? (До Пашковської з докором). А чому ж ви, пані, мені раніше про дядька не сказали? (Плаче).

Галинка (переконано). Дурка вона дурка і є. Тю на тебе!

Максик. І сїная дівоча поведенція не без доко-ру перебуває.

Лобода аплодує. Чути далекий гуркіт грому.

Пашковська (стенавши плечима). Вважаю, я можу продовжити? Лягає Тарас Григорович дуже пізно, а прокидається удосвіта, щоб тополі йому прошуміли «на добридень» і пташки защебетали. До вранішнього чаю завжди випиває добру чарку горілки, загризаючи її обов'язково жменькою пшонця, взятою з кишені шароварів. Любить справжній український борщ, затертий пшонцем і затовчений старим салом, вареники з сиром із грубого гречаного борошна та з нього ж галушки. Щоправда, від двох останніх страв у нього кожного разу починається надзвичайно бо-лісна печія, але від нею лікується тією ж горілкою. Ще по чарці із закускою пшонцем вживає він перед сніданком, перед обідом, після післяобіднього сну, перед вечірнім чаєм і перед вечерею. Проте ніхто з домашніх і ніколи не бачив його підпилим. Після чергової чарки веселішає тільки та стає балакучішим.

Лобода. На жаль, молоді люди, я бачив його, на другий день після приїзду, вранці в батька Юхима, в такому вигляді, що й говорити не міг. Що, звичайно ж, не зменшує моєї якнайглибшої пошани до Тараса Григоровича.

Пашковська (знову стенає плечима). Що я ба-

чила, про те й говорю. І ще Тарас Григорович дуже любить дітей. Бувало, по обіді вийде він, голубчик мій, у садок, ляже на траву під своєю улюбленою яблунею і гучним голосом зве до себе дітвору на бесіду...

Раптом спочатку будинок П а ш к о в с ь к о ї , а потім і горб покриває пелена зливи. Прибігає М о р і с з двома величезними парасолями. Розкриває їх. В е р ж б и ц ь к и й , О л ь г а і Л о б о д а ховаються під один парасоль, Л е в и ц ь к и й , Г а л и н к а і Т о в м а ч е н к о – під другий.

Г о л о с П а ш к о в с ь к о ї . І ще Шевченко вміє ворухити вусами по-котячи!

Шум зливи стихає, пелена розтає. Перед забором немає тепер ні П а ш к о в с ь к о ї , ні О р и ш к и , ані М а к с и к а . Зникло і крісло-гойдалка. Зате над забором з'явилася вивіска «ФІЛІЯ ДЕРЖАВНОГО МУЗЕЮ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА». Втім, персонажі п'єси, що залишилися на сцені, вивіску не помічають. М о р і с забирає парасолі у В е р ж б и ц ь к о г о і Л е в и ц ь к о г о , складає, відносить ліворуч.

Т о в м а ч е н к о . Зла бридка баба розповідала зовсім не про Шевченка. Вусами ворухить, як кіт, з безмозкими дітьми возиться, а про те, щоб малював щось або писав, і помину немає.

Л о б о д а (не відводячи очей від О л ь г и) . Юні друзі мої! Знали б ви, як мені не хочеться повертатися за цей нудний стіл у Пашковських!

В е р ж б и ц ь к и й . І не повертайтеся, дорогий Феофане Гавриловичу! Ми з вами більше мовчали тут, але невже не маємо тепер, про що поговорити? (Дістає золотого кишенькового годинника, клацає кришкою, знову закриває). Щойно відкрився ресторан «Європейського готелю». Ось тільки не знаю, як тут знайдемо візників на всю компанію...

Ольга. Маєте в своєму розпорядженні вашу карету, Юлеку. Нікуди я не поїду. Мало я вистраждала, поки наш з Петею батько гинув від горілки? Себе за-напастив та й маму разом.

Левицький *(зітхає)*. Не думаю, що всім цікаві наші сімейні обставини, сестричко. Проте й тому радію, що тепер не доведеться тягнути тебе на плечі до комори та замикати.

Лобода. Мені зараз спало на думку, що років через сто, коли життя стане легке і прекрасне, вийде книжка спогадів про Тараса Григоровича. Ви уявляєте собі, друзі, скільки там буде солоденької брехні?

Ольга. А я турбуюся, чи не потрапив Тарас Григорович в дорозі під цю зливу.

Лобода. Навряд чи. Наш Київ місто невелике, власне, проте широко розкинувся. Тож я з Щекавиці не раз бачив, що над Липками дощ, а на Подолі сухо. Тож необов'язково і Шевченка щойно намочило.

Галинка. Відома справа.

Товмаченко *(неуважно посміхнувшись Галинці)*. Книжка спогадів про Тараса Григоровича вийде за сто років тільки в тому випадку, якщо через сто років існуватиме українська нація.

Вержбицький. Поляки про вашого великого поета за будь-якого випадку не забудуть. А українці – куди ви, Трохими та Одарки, і через сто років поді-нетесь?

Лобода. А я певен, мої юні друзі, що ми, українці, ще повстанемо з рабства. Якщо Шевченко зумів піднятися з колін і заспівати так, що його почули і росіяни, і поляки, і обов'язково ще почує вся освічена Європа... Якщо Шевченко на це вже спромігся, і невідомо, яких ще висот досягне, то й десятки мільйо-

нів його одноплемінників, що живуть на величезному просторі наших лісів і степів, ще примусять світ заговорити про себе.

Так розмовляючи, компанія йде ліворуч.

Раптом сцену заливає яскраве сонячне світло, і на очах глядачів по стінах хатини П а ш к о в с ь к о ї біжать тріщини, а вивіска повисає на одному цвяху.

Завіса.

2008 р.

Погашені зорі

Сумна комедія про київську інтелігенцію

М и к о л а Вій-Вітер – поет, мовознавець, викладач. Огрядний, лисий чолов'яга сорока років, чарівний, коли в доброму гуморі, але не вірить, коли йому про це говорять. Одягнений добре, хоч і трохи неохайно: краватка з'їжджає на бік абощо.

Т е т я н а – його дружина, тридцяти років, бібліотекар. У гарно пошитій сукні, коротко підстрижена. Із слідами колишньої краси, струнка, тендітна, мініатюрна.

К о л е с н и к Іван Дмитрович – інженер, сорока років. Працює на Київській ТЕЦ. Невисокий на зріст, із дрібними правильними рисами обличчя, в толстовці, галіфе і чоботах.

Н і н а, дружина **К о л е с н и к а**. Повна вродлива молодиця двадцяти п'яти років. Навчається на журфаці Інституту Народної Освіти (тодішнього реформованого університету).

К о с т ь Старобільський – художник. Високий красень, з вусами. Здалеку видається молодим. Довговолосий, у береті та в трохи заляпаній фарбами бархатній блузі.

Г н а т Тягнибок – колишній однокашник і приятель Миколи, Івана і Костя. Лікар, щойно звільнений із виправно-трудового табору. В обносках і ватнику. На голові та скронях сива щетина од-

накової довжини. На носі окуляри в залізній оправі, одне скельце тріснуте. Підошва сірого від пилу лівого чобота прикручена дротом. З торбинкою за плечима.

Х в е с я – хатня помічниця в родині Вій-Вітра. У кокетливому білому фартусі поверх блаженської та короткої для неї гімназичної форми Тетяни.

С у л а м і ф – жінка яскравої, визивної краси років трохи за тридцять. У формі «юнгштурму», але в туфлях на високих підборах. Каже, що працює друкаркою в харківському технічному часописі. До Києва приїхала у відрядження.

Д е л і к а т н и й Максим – уповноважений держбезпеки, замість лівої руки в нього протез, праве око прикрите чорною пов'язкою. Йому років п'ятдесят. Одягнений елегантно, із закордонним шиком. Біла сорочка з високим комірцем, краватка. «Делікатний» – його псевдо, надане в ОДПУ, де колеги називають його Вілісом.

С т а р а, баба Роза, що здає **С у л а м і ф і** куток у кімнаті на Бессарабці. Майже весь час у ліжку. Одягнена в подерте чорне плаття, білий засалений чеpecь, на босих ногах опорки, що колись були шнурованими черевиками на високих підборах.

М о л о д и к у штатському. Носить кепі, синю трійку, в начищених хромових чоботах. Без слів.

Дія відбувається влітку 1929 року в теперішньому центрі Києва.

Акт перший

На сцені побудовано декорацію будинку на чотири поверхи в стилі модерн, де світяться лише одне вікно і скляні двері на балкон високого другого поверху. Через витворні чавунні балясини балкону видно складений на ньому в кутах побутовий мотлох, на стіні висять дерев'яна розкладачка і поламаний велосипед. За балконом – одна з двох кімнат подружжя Вій-Вітрів у комуналці.

Глуха ніч. Балкон залитий місячним світлом.

На балконі двоє – Суламіф і Микола. Та обставина, що вони весь вечір провели за святковим столом на дні народження Миколи, відбилосся хіба що в деякій збудженості обох та екзальтованості поета.

Суламіф (*дістає коробку «Пушек», з неї цигарку*).
Ето ж нада, забила зажигалку.

Микола знаходить у кишені сірники, а коли дама закурює, долонею непомітно розганяє перед собою дим.

Микола. Нарешті ніч, нарешті тиша! Я більше люблю чужі дні народження, на своєму власному мені якось ніяково. Та й утомлюєшся кожного разу, поки все поробиш... Одну оту біганину в липневу спеку з кульками та пляшками хоч би пригадати. І чому я не народився взимку? Зате тепер... Як дивно ви виглядаєте в місячному сяйві, Суламіто!

Суламіф (*прискає*). Да нікуда я, Коля, не виглядаю... А тишина тут і справді чудесная, не то што у нас в Харкові.

Микола. Провінція (*усміхається*) патаму как. А провінція має свої переваги. Взяти хоча б...

Його перериває вискотіння і хрипи дешевої гармошки. Праворуч під балконом, на тротуарі, з'являється дівчина в білих шарпетках і червоній косинці, з нею двоє хлопців приміського вигляду, один з них грає на гармошці. Дівчина вигукує:

Як у нашого двора
Вся трава пом'ятая.
То не двірника робота,
А любов проклятая!

Компанія зникає ліворуч. Звук пляшки, розбитої об цегляну стіну. Гра на гармошці поступово стихає. На балконі Суламіф і Микола переглядаються.

Микола (*знизує плечима*). Я говорив про Київ. Знаєте, я навіть задоволений, що столицю перенесено до Харкова. Це може здатися блазенством якимсь, але ж це так. По-перше, чиновного народцю, людності не вельми приємної для лицезріння і спілкування, поменшало на Хрещатику й у Липках. А головне, у нас не рушать старі будинки, щоб поставити нові хмарочоси, як у Харкові, де повилазили ці потвори з бетону та скла.

Суламіф (*дуже здивована*). Це ви про «Госпром»?

Микола. І про «Держпром» ваш горезвісний теж.

Суламіф. Да ви парадоксаліст, Коля!

Микола. Я? Ну, може й справді... Хоча... Який же я можу бути парадоксаліст, коли я «неокласик»? (*Сміється*).

Суламіф. Щось я іногда, Коля, совсем вас не розумію...

Микола. Зараз зрозумієте, Суламіто! Я давно вже закоханий у Київ, а закохався багато років тому. Я пізно приїхав до Києва, вже гімназистом, а що я

бачив до того? Потворну бурсу в Панському на Полтавщині, потім брудну Золотоношу – й усе. Не мав я золотого сільського або містечкового дитинства, всі мої найкращі спогади пов'язані з Києвом. Як весело жити в місті своїх мрій! Ви придивіться до нього уважніше, і це місто вас зачарує, і не захочете повертатися до свого Харкова. Де ще в світі ви знайдете такі квітучі бульвари, парки, сади! Колись у Петербурзі я ледь не розридався...

Суламіф. У Ленінграді тобто.

Микола. Це був тоді Петербург, ми, студенти, їздили туди до архівів, а возив нас професор Володимир Миколайович Перетц. Чули про такого?

Суламіф. Про академіка Перетца якраз чула.

Микола. Наш Семінарий мав свій власний вагон, і залізниця дозволяла Володимирові Миколайовичу його причіплювати до будь-якого потягу. Не думаю, що з тих часів Пітер позеленішав. Так, от, я мало не заплакав, коли у дворі якогось кам'яного мішка натрапив на килимок білої травиці та протоптану через нього стежечку. В Києві ж улітку будинки і церкви просто ховаються в зелені. А київська архітектура! Де ще знайдеш таке неповторне і своєрідне сплетіння епох і стилів! Миле, з пізніх найпізніше рококо, південно-східний неокласицизм, вульгарна, наївна, рідна еклектика! А модерн? О, цей теплий, людяний модерн Києва, що він на довгому шляху із Заходу розгубив апломб і гордовитість, наш київський модерн! Після війни будинки майже не ремонтувалися, на дахах вирости деревця і кущі, де-не-де ліпнина посипалася, кількох добрих киян балконами пришибло, але ж...

Суламіф *(знуджено)*. Та ну...

Микола. Знаєте, Суламіто, чого я найбільше боюся? Не цієї повільної руйнації, а майбутнього, як це його... міст-комун-госпівського капітального ремонту. Так, так, ремонту! Саме він, боюся, погубить пишну, хай позбавлену смаку і варварську, але ж таку рідну красу мого міста. Зноситимуть башточки, під холодною рукою невігласа зникне ампірний декор, згладжуватимуть штукатуркою лукаві єврейські обличчя каріатид, затикатимуть цементом волаючі роти театральних масок. І – ось де справжній жах! – поступово, повторюючи долю усних міфів, зануряться в німу площину стін міфологічні сцени барельєфів.

Суламіф. Ясно... А у вас тут уже шла фільма «Зелена Мануела»?

Микола. Ми з Тетяною рідко ходимо до кінематографу – якийсь дитячий він поки що... От хіба що «Броненосець “Потьомкін”» Ейзенштейна або «Людина з кіноапаратом» Дзиги Вертова, але ж це фільми без акторів і без літератури... Ми більше у театри та на вечори у «Домі вчених» полюбляємо ходити. А ви ж, Суламіто, прийшли з Костем. Ви давно його знаєте, коли це не таємниця?

Суламіф. А ви, Коля? Он не має ніякого права ревновати, коли ви про це. Ми познайомились с Костем сьогодні, на вулиці.

Микола. А ми з Костем і з Іванком однокашники. Разом вчилися в Колегії Павла Галагана – може, чули про таку?

Суламіф. Щось старорежимне? Юридичне?

Микола. Дуже старорежимне! (Сміється). Але не юридичне, бог милував. Колегію Павла Галагана було закрито після революції, тепер там звичайна трудова школа. А Колегія була кращим з українських приват-

них навчальних закладів, і вчили нас там на вищому рівні: була навіть своя лікарня, власні телескоп і кіно-апарат. Ми звідти пішли різними стежками: Іванко – до Політехнічного, тепер інженер на ТЕЦ, Кость – до Художнього училища, що на Євбазі, а ми з Палєю, тобто з Павлом Филиповичем – до університету, а там разом вступили до Семінарію з руської філології професора Перетца. Я вже згадував і про Володимира Миколайовича, і про Семінарій. Не міг не похвалитися...

Суламіф. Так, було трошки.

Микола. Ми всі товаришуємо досі. От біда, Павло захворів, не зміг прийти. Він тепер відомий поет і літературознавець. І, щиро перед вами зізнаюся, талановитіший за мене і як поет, і як літературознавець. А Володимир Миколайович у Ленінграді, він прислав ще вранці телеграму. Мені було...

Кость (*вривається на балкон*). Як ти наважилася, о прекрасна Суламіто, привласнити нашого іменинника? Віддавай!

Суламіф (*бере під руку Миколу, тулиться до нього*). А может, у нас накльовивається роман?

Микола ніяково кланяється і виходить. Чути сплеск голосів, що вітають його повернення.

Кость (*утримує Суламіф, що теж хоче повернутися до кімнати*). О підступна красуню! Нам треба погомоніти.

Суламіф (*кокетує*). Тому, що не звертаю на вас вніманія, я вже і преступна? От нахал.

Кость (*вилупляє очі*). Та ви що, прекрасна Суламіто? Я ж сказав «підступна», а це по-російськи «коварная». Що поробиш, коли немає такого слова в українській мові? О каварная красавіца, давайте гаваріть на рускам.

Суламіф. Ну уж нет, *(старанно вимовляє)* мені так подобається, що на сьогоднішній вечірці всі говорять українською мовою. Ти просто не звертай уваги, коли щось не так скажу, хороше?

Кость. Добре. Треба було сказати, не «хороше», а «добре». *(Пригортає її, голосним шепотом)*. А чи сподобалось тобі те, що між нами було у тебе на квартирі? Кажі чесно!

Суламіф *(посміхається)*. Хіба ж таке могло не сподобатись, дурнику? Ти ж справжній Голіаф.

Кость *(серйозно)*. А мені так зовсім не сподобалося, красуню. Може, я недостатньо прогресивний, може, у вас, столичних харків'ян, так воно і робиться, але... Даруй мені, проте я не можу відчутти всю насолоду від кохання в присутності третьої особи, хай твоя хазяйка і стара, як світ, і сліпа, як ніч, і глуха, як пень.

Суламіф. Ти такий волоцюга – і не признаєш ль амур де труа?

Кость *(посміхається)*. Он як! Непогано! Але мені не до жартів. Я наполягаю на другій зустрічі. У мене, в спокійній обстановці. Щоб не поспіхом, по-піонерськи, а повільно, на зручній ліжниці та... цілком безсоромно, люба. Щоб я мав змогу насолоджуватися кожним вигином твого чудового, звабливого тіла і пестити кожну клітинку твоєї ніжної білої шкіри. Щоб ми одірвалися один від одного тільки тоді, коли вже кожному з нас нічого більш не забагнеться, жодної ніжної витівки... А не відстану від тебе, поки між нами не станеться такого повноцінного, яскравого злягання, щоб ми потім згадували про нього все життя, як про яскравий спалах пристрасті, як про солодкий подарунок долі! Цього разу все буде гаразд,

голову свою закладаю! (*Палко обіймає, намагається поцілувати*).

Суламіф (*випрочується з обіймів*). О! Такі нежності прі нашей бедності! Ти розмажеш помаду, а моя в патрончіке почті стьорлась... І напрасно, Костя, ти переживаєш із-за такої чепухі. Я тебе уважаю і ценю як чоловіка, і не треба мені нічого спеціально доказувати.

Кость. Тобі не треба, а мені треба, аж кортить, моя чарівна. Ти це і сама щойно відчула, присягаюся. Приходь (*коротко замислюється*) завтра ввечері, годині о сьомій. Я живу тут недалечко, на Дмитрівській. В домі 37а, в студії на четвертому поверсі, а фактично на горищі. Будинок у стилі модерн, колись був пофарбований на зелено. Гарний такий парадний вхід, тобі сподобається. (*Посміхається*). Але забитий, звісно. Отже, тобі через двір, а там пірнай у чорний хід та сходами на самий верх. Перед чорним ходом набери повітря в груди, бо тхне. А знайти будинок тобі буде легко: праворуч від парадного входу магазин «Церобкоопспілки», а поруч фабрика Бульона. Там ковбасу виробляють, і інколи такі смачні пахощі звідти віють, що можна і сухар гризти з великою приємністю, неначе краківську.

Суламіф. А ти вмієш вговорювати. Я подумаю, Костя. (*Пауза*). Ти не хочеш повернутися за стіл?

Кость. Звісно, підемо, але я маю тобі сказати ще одну річ. Не чіпай Колю, добре? Він не такий, як ти або я. Він до всього в житті ставиться дуже серйозно. Це ми з тобою вільні, сильні, самотні люди. Збіглися до купи, вхопили трохи радості, розбіглися – і «розлука будет без печалі». Я зовсім нічого не хочу знати про тебе, не хочу залазити тобі в душу. З мене досить

того, що ти сама хочеш явити людям, тобто твоєї краси та темпераменту. Хоч... Інколи мені здається, що ти дівчина небезпечна. Що за ніжною Суламітою ховається підступна, то біш каварная Саломея...

Суламіф. А коли Саломея, то їй час танцювати. *(Прислухується)*. Там якраз поставили непогане танго. Ходімо?

Кость. О, яку дивну Уальдову «Саломею» було поставлено в театрі Соловцова перед самою війною! Ми всі просто марили цією виставою, а наш Паля і Зеров написали сонети про Саломею. Аби ти бачила, що за декорації та костюми зробила пані Екстер, палка авангардистка!

Суламіф. Правильно сказав, што пані. Вона ж у Парижі, з білоемігрантами. Пішли нарешті. *(Стає в третю позицію і присідає перед ним, притримуючи руками краї неіснуючої балетної пачки)*. Я тебе прошую на танго.

Кость. Я не договорив. Ти обіцяєш мені, що відчепишся від Колі?

Суламіф. Як можу я таке обіцяти? Сам же сказав, що я людина вільна. *(Подає йому руку)*.

Покидають балкон. Тихо звучить танго, звук підсилюється, коли двері прочиняються, потім знову стихає. На балконі з'являються Тетяна і Ніна. Ніна дістає з сумочки пачку «Пушок», пригощає Тетяну, остання добуває з кишені сірники. Закурюють.

Ніна. Не можу дивитися, як Кость крутить і кидає цю гарненьку жидівочку, неначе...

Тетяна. Неначе мітлу. Або як борцовську ляльку в спортзалі. *(Пауза)*. Мені не сподобалося, Ніно, щойно вжите тобою слівце.

Ніна. А що такого! *(Затягується глибоко, випу-*

скає дим). Це нормальне українське слово. Селяни отак кажуть.

Тетяна. Селяни багато чого тобі скажуть! Усі ж ми добре знаємо російську мову, раніше тільки нею і говорили, а росіяни єврея називають жидом, коли бажають образити, навмисно образити. І зараз ти, безперечно, хотіла образити цю приблуду Суламіту. І чим це вона тебе роздратувала?

Ніна. Вона, може, і не винна. Твоя правда. Це Костю не треба було її приводити. Як це можна, сама подумай, знайомитися з дівкою на вулиці! Зараз, коли українські діячі зникають один за одним, неначе пішаки з шахової дошки... Кажуть, ДПУ готує черговий процес.

Тетяна (*швидко*). Не хочу розмовляти про політику. Давай краще перемиємо кісточки чоловікам. Я так думаю, що воно якраз і непогано, що наш Ренуар прийшов не сам. Бач, як вони оживилися, коли з'явилася нова жіночка. А мій тютюї навіть дозволив їй затягти себе на балкон. І тютюновий дим його не злякав, хоч усім нам у хаті не дозволяє палити...

Ніна. Ну, твій Коля взагалі святий чоловік. Хоч, здається мені, він до мене таки придивлявся певний час.

Тетяна (*ніжно*). Мій чоловік великий мрійник. Він живе у своєму власному світі, куди мене давненько не пускає. Я на це не ображаюся. Коли ти не помилилася, і він справді на тебе особливо дивився (я таких речей не контролюю, й ти зараз зрозумієш, чому), це означає, що між вами відбувся роман – і не прості якісь шури-мури, а великий, буремний роман.

Ніна (*ніяково*). Таню, я розумію, що ми с тобою випили сьогодні (чи то вже вчора) лишку, бо ота ви-

шнева наливка така смачна і начебто слабенька. Але все ж таки... Коли в мене був роман із твоїм чоловіком, то я, принаймні, мала б про це знати сама.

Тетяна. Господи, та я ж пояснила вже, що він переживає свої романи в мріях!

Ніна. Коли за мрії про вільну Україну людей саджають і розстрілюють, то й на мрії про іншу жінку дружина має право реагувати.

Ніна (*не чує, або не бажає почути*). Потім Коля мені розповідав, які яскраві романи він переживав зі мною у своїх мареннях, коли ще навіть не наважувався підійти до мене в бібліотеці, щоб познайомитися. Це було на одному тижні щось подібне до «Декамерона», а на другому – до «Страждань юного Вертера». Коля був тоді вже приват-доцент університету, і мені страшенно подобався. Я вирішила взяти справу знайомства і залицяння в свої руки.

Ніна. У ці гарненькі, тверді, маленькі ручки. (*Значущо посміхається*). То ж як – ти виправдала його мрійні сподівання?

Тетяна. Коли вже ми сьогодні так відверто говоримо про ці речі, то можу зізнатися, що Колині сподівання я виправдала. Була громадянська війна, Києвом вешталися то солдати-мародери, то просто бандити, і не знати було, чи доживемо ми з Колею до ранку. Прилетів би з Шулявки снаряд, і померла би я незайманою дурепою, а могло статися й ще гірше, це коли б перед смертю мучила би брудна солдатня. Сучасна молодь не розуміє, в якому світі ми тоді жили. У Колі, на відміну від мене, був такий-сякий еротичний досвід, добутий за гроші з продажною прости-господи, що жорстоко його налякала...

Ніна. Як цікаво! Ти мені ніколи цього не розповідала.

Тетяна. Ми тулилися одне до одного, як малі діти, що зустрілися в печері людожера. Тридцятирічний хлопчик і дев'ятнадцятилітня дівчинка. Тієї ночі мені здавалося, що моя шкіра витончилась або зникла зовсім, і кожний дотик Колі пронизував мене електричним струмом. У Колі могло й не вийти нічого (ти мене розумієш), але ж і тоді та ніч стала б незабутньою. А Коля? Він плакав, дякуючи мені, плакав од щастя... *(дістає хусточку і обережно промасує підфарбовані очі)*. Отак воно починалося, наше подружнє життя, Танечко. Я не відчувала більшого чуттєвого піднесення, аніж тієї першої нашої шлюбної ночі.

Ніна *(індиферентно)*. А тепер ти, подруго, щотижня навідуєшся до студії Костя.

Тетяна *(після паузи, уїдливо)*. А ти, подруго, в таку патетичну хвилину ріжеш правду-матку. Широ вдячна. *(Закурює нову папіроску)*.

Ніна. Немає за що.

Тетяна *(після паузи, так само)*. По-твоєму, Ніночко, не має жодного значення, що ти теж інколи забігаєш до студії на Дмитрівській?

Ніна *(спалахує)*. А ти звідки довідалася? Ти вистежувала мене, подруго?

Тетяна. Навіщо б мені... Той самий герой-коханець і похвалився. Той, що й тобі про мене.

Ніна *(раптом сміється)*. Що ж дивного? У нас п'ятьох така дружба, неначе ми одна велика сім'я. Ось і вийшла з того родина часів первісного комунізму із спільністю жінок.

Тетяна *(обережно посміхається їй)*. Не плутай серйозні речі з дурницями. Дружба наших чоловіків – це щось серйозне, все інше порох. Наша с тобою дружба, наприклад. Вона позиційна... краще сказа-

ти, вона вимушена, як змушені товаришувати жінки в гаремі.

Ніна (*підхоплює*). Або в'язні, що сидять в одній камері. Згода.

Тетяна. І мої відвідини відомого тобі місця – така ж дурниця, Ніночко.

Ніна. Звісно, дурниця, подруго. Тим більше, що звідси, з Тургенєвської, до Дмитрієвської – рукою подати, а ще ж можна по дорозі забігти до Могутова купити фунт масла до вечері.

Тетяна. Так, це не те, що тобі – їхати з Подолу трамваєм, щоб наш товариш Ренуар тебе по головці погладив. Чому ти кидаєшся на мене, Ніно? Хіба не можемо поспілкуватися спокійно. О! (*Замовкає, прислуховуючись до сміху в кімнаті*). Там твій чоловік анекдоти розповідає, а в нас тут – хіба ж не анекдот?

Ніна (*роздратовано*). Тільки тим мій пихатий курдупель і тримається в компанії, що анекдоти розповідає. Мій Іван їх спеціально напам'ять заучує, вірші також зазубрює – чи можеш собі таке уявити? Боже, який він посередній! Зізнаюся тобі, що я і заміж за нього пішла, щоб потрапити до вашого блискучого товариства. Твій геній з тобою, і ти вже була майже такою ж самою, як вони, дотепна й всезнаюча. Неначе простецька картоплина, що в печені просякла м'ясним соком. (*Тетяна сміється*). Хай йому грець, я лише щойно зрозуміла, що ти могла й образитися... Як я тобі заздріла тоді! А що було мені робити? Філіпович теж одружений (фактично, хоч вони ще не розписувалися), від Костя вічним парубком тхнуло, а Іван, на моє горе, якраз розлучився. (*Пауза*). Ти як хочеш, Таню, а я Костеві зради не пробачу – я ж така власниця. Що моє, мені ж і віддай!

Тетяна. Наш красень є такою ж комунальною власністю, як отой *(показує в зал)* ліхтарний стовп. Давай з ним коротенько *(викидає на авансцену недопалок)* розберемося, бо я зовсім не бажаю з тобою сваритися. Він тебе довго умовляв?

Ніна. Ну!

Тетяна. А потім стався афронт, або ж, як сказала одна добродійка на курсах з українізації, «нещасний випадок зіпсувався»?

Ніна. Ти як у дзеркало дивилася!

Тетяна. Потім знову довго вговорював, обіцяв, що тепер все піде добре – і цього разу не збрехав?

Ніна. Авжеж... А звідки ти дізналася?

Тетяна. Я нашого Ренуара давно вже розкусила. У нього надто субтильний чоловічий механізм, якому потрібен певний час, щоб звикнути до нової жінки. А сам він (і через це, зокрема) настільки занурений у свої відчуття, побоювання та переживання, що на тебе, як на людину, не звертає будь-якої уваги. А мені того і треба, бо це дає змогу користуватися його специфічними послугами спокійно і без жодних докорів сумління. Бо він для мене не що інше, як така штука, що її з Парижа привозять *(шепче на вушко)*. Ось такий і Кость, тільки на дотик теплий, навіть гарячий. Це як до перукаря збігати або до...

Ніна. ...до мозольного оператора.

Тетяна *(посміхається)*. Ні, це набагато приємніше. Як з'їсти тістечко з кавою.

Ніна *(аплодує. Після короткої паузи)*. І все ж таки, мені незрозуміло, як ти, племінниця Деснянської Чайки, вірець, здавалося би, свідомої української жінки...

Тетяна. ...невтомної дармової працівниці в «Гро-

маді», «Просвіті» або «Жіночій спілці»? Фундатора, а
заразом коменданта фортеці для дітей та чоловіка?
Як це я зреклася ідеалів української родини і все
таке? Але ж Ліночка моя вдома майже і не буває те-
пер, як додумалася вступити в піонери, а чоловік... Я
ще не аж так напилася, Ніночко, щоб видавати тобі
таємниці наших стосунків з Колею. І взагалі...

На балкон вривається К о с т ь .

Н і н а . Про вовка помовка...

К о с т ь . Вас там кавалери зачекалися, а ви все то-
чите теревені. Зараз Ваня поставить чарльстон!

Т е т я н а (з іронією). Та це ж шикарно!

К о с т ь . Чи не знайдеться папіроски? Ви, дами,
завжди такі помірковані, ощадливі! Дякую, дякую...

Тетяна і Ніна повертаються в кімнату. К о с т ь вту-
плюється в цигарку, не розуміючи, що перед ним. Кладє її до
кишені та раптом закриває обличчя руками.

К о с т ь . Боже мій! Добрий мій, дитячий мій, забу-
тий мною Боже! Як я спромігся такого накоїти?

Дістає цигарку, не с першої спроби запалює сірника, нареш-
ті закурює. Швидко заспокоюється. За спиною його вже кілька
секунд стоїть Х в е с я , що вилупилася на нього в радісному
очікуванні.

Х в е с я . Костянтинне Опанасовичу! Чи можна до
вас? Я на одну хвилю маленьку, бо зараз чийсьсто-
на заграють... Дозвольте папіроску, коли на те ваша
та й добрая ласка.

К о с т ь . О! Це ти, люба! Якраз скінчилися, на жаль.

Х в е с я . Тоді дайте хоч вашої затягнутися. (*Отри-
мує недопалок, палить з містечковими кривляння-
ми*). Казали мені, що коли навіть цю «Пушку» побриз-
кати духами, буде щось на кшталт контрабандних
румунських, не гірше...

К о с т ь . *(Озирнувшись на двері, хапає дівчину в обійми)*. Який я щасливий, що ти сама підійшла до мене, не побоялася, не посоромилася... Отак само сміливо приходь до мене в студію... е-е-е... післязавтра вранці. Цього разу все буде гаразд, матінкою рідною присягаюся! Подаруй мені ще раз оте щастя зустрічі віч на віч, зустрічі двох вільних від одягу і від забобонів людей! Щоб я мав змогу насолоджуватися кожним сантиметром твого чудового, пружного юного тіла і пестити кожний клаптик твоєї гладенької, як оксамит, засмаглої шкіри. Щоб ми одірвалися один від одного тільки тоді, коли вже кожному з нас нічого більш не забагнеться, жодної пікантної витівки... А не відстану від тебе, поки між нами не спалахне таке повноцінне, яскраве кохання, щоб ми потім згадували про нього все життя, як про солодкий подарунок долі, як про яскравий спалах вічної пристрасті! *(Палко обіймає, покриває її обличчя поцілунками)*.

Х в е с я . Як ви гарно говорите, Костику! Хоч я і не все второпала... У мене аж запекло тут, жах! *(На мить видирається з обіймів і показує собі на діафрагму)*. А може, це після шпротів, вони жирні такі... За запрошення спасибі, але, звиняйте, я більше не прийду до вас, Костику. Мабуть, не прийду. У вас у майстерні було страшенно цікаво, особливо коли ви свої картини показували, да... І я вам дуже признательна за те, що ви... Коли я принесла вам у дарунок найдорожче, що в мене є, ви поступили, як справжній спортсмен..., ні, прошу пробачення, джем-мен. От.

К о с т ь . Джеммен? Зрозумів... О кажи! Вимовляй! Кажи, що завгодно, бо мене так збуджує, коли ти розтуляєш свої чарівні, свої самою природою так гарно вимальовані устенька! До того ж, любя, дарунки на-

зад не забирають, хіба ж не так? (*Тяжко дихає*). Віддай його мені післязавтра, благаю!

З кімнати доносяться визивні синкопи чарльстону.

Хв е с я (*посміхається*). Але ж це ви не прийняли дарунку, Костику. Тепер самі винні. Я тоді, як оговталася, прибігла додому, заперлася у ванній кімнаті та й вчинила собі ревізію – залишилася чесна! І може, це й на краще, Костику. Адже тепер у мене нарисувалися дві життєві перспективи. Товариш Альтман сказав мені про одну перспективу, а насправді їх дві в мене. Про другу перспективу мені сказала Гапка Іванівна. Ви її знаєте, її всі чоловіки знають, бо вона прикажчиком стоїть в лавці «Гастрономчик І. В. Могутова», що на Павлівській, на самому перехресті з нашою Тургенєвською. Їй хазяїн звелів шукати для нього наречену, бо усамітнів, поховавши третю дружину. Сказав Гапці Іванівні, що хоче молоденьку, щоб відгуляти з нею свої останні деньочки, бо більшовики тиснуть його все більше і скоро додавлять із кінцями. Чим погано? Він зі мною гульне в угарі НЕПу, а я з ним, на його грошики! І жодних проблем із жилплощею! І прощавай, розкладачка на чужій задушливій кухні!

К о с т ь (*борсається в одежі Хв е с і*). Ти щось далеко відїхала від теми, люба...

Хв е с я . І зовсім не далеко... Бо те, що я тоді замалим не подарувала вам, Костю, цінують у нареченій навіть безсоромні кияни. В усякому разі, цінується це на Пріорці, на Караваєвих дачах, на Батієвій горі, де люди живуть статечно, в окремих будиночках, а не в комуналках. А друга перспектива...

К о с т ь . Друга перспектива? Ох, коли й у мене знайшлася би друга перспектива...

Хв е с я . Гей! Що це ви собі дозволяєте, Костянтин Опанасовичу?! Не можете дотерпіти до післязавтра?! Убери руки, кому кажу! Геть! (*Мовчазна боротьба. Хв е с я звільняється, поправляє одяг. Пауза*). Післязавтра, кажете... Що це в нас – другий день п'ятиднівки, так? У Миколи Андрійовича лекції, Танька зранку на роботі... Мабуть, вийде у мене, Костику.

К о с т ь знову притискує її до себе. Раптом широкі балконні двері з тріском розчиняються всередину кімнати. У них під голосні звуки танцю з'являються, рука в руку і виробляючи ногами основне па чарльстону, М и к о л а із Су л а м і ф ' ю . На обличчях в обох однаковий блаженний, абсолютно відсторонений вираз. Явно не помічаючи зниклих К о с т я і Х в е с ю , що втиснулися в кут балкону, мало не зваливши зі стіни велосипед, вони розвертаються, чарльстонячи на місці, та у той же спосіб ретируються до кімнати. Наостанок М и к о л а , не оглядаючись, хвицає двері, щоб зачинилися.

К о с т ь (*причиняє двері остаточно*). Оце розтанцювалися!

Хв е с я . Аж завидки беруть! Тоді я коротко, Костю. Отой товариш Альтман, секретар комсомольського осередку профспілки домашніх робітниць, обрисовав мені зовсім іншу перспективу. Між іншим, комсомольці над дівочою честю сміються, у них суцільний «Долой стид!» А перспектива ясна: вступай до комсомолу, а з нього до робфаку, у вуз, закінчила – і ти вже сама собі хазяйка, знай дуй собі по залитому вогнями електрики проспекту життя! Але спочатку треба перейти на державну посаду, двірника абощо. Ви в добрих стосунках із цим товстуном, керівником райкомунгоспу, тож зробіть мені протекцію, Костянтин Опанасовичу! Остогиділо вже мені сковорідки віддраювати!

К о с т ь . Хіба я знаю? Писав я на замовлення цього Якова Абрамовича картину для «Ленінського кутка». У них там був «Товариш Троцький біля бронепоезда», так я зробив їм «Товариша Бухаріна за читанням газети “Правда”», цей вождь вже навічно там повисне. Добре, спробую.

Поцілунок.

Х в е с я (*зітхнувши*). Пішли, Костику, знову поставимо чарльстона! Ох, і натанцююся ж я! Ох, і вмажу краще за усіх харків'янок!

К о с т ь . А коли хазяйка тобі заборонить?

Х в е с я . Танька? Ця підстаркувата хвойда? Хай тільки спробує.

Уходять. Якийсь час чути тільки музику. Потім на балкон виходять Су л а м і ф і К о л е с н и к . Він напідпитку.

Су л а м і ф (*стомлено*). І навіщо це ви сюди мене витягли?

К о л е с н и к (*із п'яною впевненістю*). Щоб нам перепочити, ковтнути свіжого повітря і випалити по цигарці. (*Нишпорить по кишенях свого галіфе, знаходить лише пусту коробочку від цигарок, зминає її, кидає на авансцену*). Скінчилися цигарки! Пробачте!

Су л а м і ф . Оно і лучче. Від тих ваших цигарок у мене вже гірко у роті. А до речі, що це ви курите?

К о л е с н и к . Я палю найкращі цигарки. Найдорожчі непманські. «Герцеговина флор». Але ж погоджуюсь із вами. Свіже повітря набагато корисніше. Вночі, після задухи в кімнаті, воно мені нагадує «Нарзан». Треба лише повніше набирати його в груди. Робіть, як я! Руки вгору через боки повільно, глибокий вдих, назад швидко. Це за системою доктора Лесгафта. (*Робить дихальну гімнастику*).

Су л а м і ф (*грубо*). Кажіть вже, чого вам від мене

треба. Я справді втомилася, і зараз уже піду додому. Мені ж доволі далеко, на Бессарабку.

К о л е с н и к . Чарівна Суламіто, ми з вами доскочу випивали, закушували, та ще й танцювали до упаду. Особисто в мене закуска стоїть у шлунку колом, і вдома я обов'язково вип'ю склянку «Боржомі». Я витягну пляшку, покриту холодними краплями роси, просто з льоду. У нас гарний льодовик, теплоізольований азбестом – мій власний винахід. (*Понизивши голос, змовницьки*). Скажіть, будь ласка, а як у вас справи із травленням?

Суламіф (*зацікавлена*). Ви запитуєте мене, чи доводилося мені когось отравлювати? І єто для цього ви мене і запросили сюди?

К о л е с н и к . Навіщо би вам, чарівна, когось труїти? Ви ж не Сальєрі... А я, хоч і нещасний Моцарт у коханні та високооплачуваний Сальєрі у виробництві електроенергії... Як це я опинився Сальєрі? Єге ж, це ж я протестуючи проти такої неприємної смерті, як у Моцарта. Раніше, коли я ще не второпавав усієї цінності життя, простого нашого земного існування – а я тепер страшенно люблю життя і боюся, дуже боюся померти, да... Отож раніше я тримав у шухляді письмового столу револьвера, щоб кожної миті під рукою був... Ну, як засіб більш-менш комфортного самогубства. Які дурниці! Життя таке прекрасне, і його квітучим лугом блукають такі гарні жінки, як ви! (*Цілує руку Суламіфі*).

Суламіф (*стурбовано*). А што сталося з револьвером?

К о л е с н и к (*безтурботно махає рукою*). Викинув! Спочатку думав здати до ДПУ, але ж там не обійшлось би без тяганини...

Суламіф (*убік*). Аякже.

Колесник. Тож я його розібрав, а деталі та набой порозкидав у лісі, як тільки ми вибралися на пікнік, здається, у Голосієві за озером. Скажіть, а чоловіки не стрілялися через вас, чарівна Суламіто?

Суламіф (*посміхається*). Бог милував. Навіть років п'ять тому, коли після самогубства Єсеніна дуже модно стало стрілятися, ніхто не зробив мені такої неприємності. Мабуть, тому, що я не доводжу чоловіків до крайнощів.

Колесник (*несподівано тверезим голосом*). Ви це добре сказали. І все ж таки сьогодні ви доводили до крайнощів мене, бо не звертали на мене жодної уваги. У нас демократія, в нашій з друзями компанії. Демократичний централізм, сказати. Ви, чарівна, знаходилися сьогодні ввечері в центрі наших комплексів – але ж тоді й даруйте кожному з нас рівну увагу...

Суламіф (*перебиває, свистячим шепотом*). Та за кого ти мене принімаєш? За полковую блядь?

Колесник (*мало не плаче*). Що ж воно зі мною завжди робиться? Чим я гірший за них? Та я й грошей отримую більше, ніж вони! Ну, може, й не більше, але я спокійно працюю в себе у кабінеті на ТЕЦ, а вони мотаються Києвом по кількох роботах. Так, я не поет від Бога, як Микола і Павло, не відомий художник і статевий гігант, як ваш коханець, чарівна Суламіто, не поважний критик і професор, як Зеров. Зате я знаю і вмю багато такого, що їм і не снилося. Той же їхній дорогоцінний Павло не зможе поладити й радіуропора, не зробить електропроводки у власній кімнаті, а коли кран стане протікати, викличе слюсаря. Поклади перед нашим геніальним Миколою аркушик

із диференційним рівнянням – та він вилупиться на те рівняння, як баран на нові ворота!

Суламіф. Не він один. Я прошу пробачення за різку відповідь. Мабуть, я невірно вас зрозуміла. Але ж і ви хвилюєтеся даремно, товаришу Колесник.

Колесник. Ні, зовсім не даремно. Я вже замучився доводити собі, що ні в чому не гірший за своїх однокашників, або, як хтось казав, однокоритників. І особливо доводити це Ніночці. У мене ж молодша за мене дружина, що ви, напевне, помітили. Такі проблеми пішли, як одружився... Мушу тепер заради молоді дружини буквально виплигувати зі штанів! І це при тому, що я зовсім не безталанний, ні! Знаєте, я трохи малюю, ось намалював з Ніночки портрет, дав перезняти на картку. *(Риється в кишенях, махає рукою)*. Не можу знайти! Ну, добре. Я і вірші для неї складав. Ось! *(Стає в позу, декламує із завиваннями)*.

О ніжна Ніно! О ніжна Ніно!

Я твої очі пам'ятаю,

Як музику, як спів.

Весняний вечір. Тиша. Ми.

Суламіф. Досить. Це ж не ваші вірші, товаришу. Це того, як його... новопризначеного академіка ВУАН. Тичини, вот.

Колесник. А хай би й не мої. Пролетарська диктатура скасувала буржуазне авторське право! І прокував же Мандельштам:

І снова бард чужую песню сложит

І как свою ейо произнесёт.

Хтозна, може, я і є такий новітній бард. Переробив трохи цю поезію і Ніночці присвятив. Прочитав їй, як оце вам, тільки до самого кінця.

А хтось кричить: ти рідну стрів!
І раптом – небо... шепіт гаю...
О ні, то очі твої. – Я ридаю.
Бо я Нінульку полюбив ...

Аби ви бачили, як вона зраділа! Та й Маяковський доводить, що вірші може писати кожний, що не така вже це складна штука, як...

Чути голос Ніни. Колесник замовкає й прислухується.

Ніна. Ваню! Любий мій! Де ти? Ми вже йдемо! Не дай боже знову на унітазі заснув... У такий час слюсаря ж не дозвешся.

Колесник (вклоняється). Тож приміть мої найщиріші вітання... Ви викликали в мене дикі бажання... тобто приміть найкращі побажання... будете ще в Києві... (Вибігає).

Із кімнати долинають неясні голоси, брязкіт посуду.

Суламіф (прикладає долоню до лоба). Що це зі мною? Навіщо я накричала на етого шута? Мабуть, тиск підвищився. Посиджу, отямлюся.

Сідає на якийсь ящик у правому, темному куті балкона. Тим часом дзвони неподалік б'ють до заутрені. На балкон неквапом виходить Микола. Вже без краватки, комірець сорочки розстебнуто. Прислухається. Він не помітив Суламіфі. Близькі дзвони замовкають, тепер чути тихіші далекі.

Микола. Автокефали знову проспали, а ченці-московці знову першими вдарили... Як завжди. І як завжди, символічно. Добрі наміри наших патріотів залишаються тільки добрими намірами, а «усердіє всьо превозмогає». Тепер ніч темнішає, пільма буде густіти, зорі пригаснуть, а перед самим вже світанком ударять раптом, неначе хор у «Гугенотах», солов'ї. Ще вчора ніч здавалася мені потворою, чорним звіром із червоними очима-ліхтарями, який чатує

на мене, який готовий накинутися, щойно я вимкну електрику. Ще вчора я боявся стулити повіки, щоб не провалитися в свої жахливі, апокаліптичні сонні марення. А ця ніч несе прохолоду і заспокоєння. Це добра ніч, ніч флірту й кохання. Кохання вже не про тебе, старий дурню, але приємно уявляти, що саме тепер десь поруч, у темних коробках кімнат, тримаючи в обіймах один одного, солодко засинають коханці. Але ж є й такі, що їм і ночі не вистачає. (*Зітхає*). О, невже почалося? Знову ритм з'явився з нічого, з пустки, рядки загули у скронях... Тоді що ж відбувається в тій добрій, вимріяній ночі? Ага... Скоро... краще хай буде «незабаром»... Незабаром двірники зметуть із тротуарів зірки, що впали за ніч. Десь за Оболонню сонце набухає золотим соком... Хіба записати. (*Позіхає, виходить*).

С у л а м і ф (*покидає свою схованку, стиха*). Невже наш товстун таки спіймався на гачок? (*Голосно*). Микола! Тетяно! Ау! Я звиняюсь, але...

Акт другий

Кімната в комуналці. Декорація відтворює стіну з дверною коробкою ліворуч, без вікон. Удовж стіни стоять ліжка і кушетка, розділені тумбочкою – антикварною, з витворною різьбою, але обідраною до живого дерева. На тумбочці півлітрова банка з водою, в ній букет розкішних троянд. Над тумбочкою уламок старовинного ртутного дзеркала (це власне кут із залишками з двох боків рами), закріплений на стіні трьома кривими цвяхами. На ліжку лежить С т а р а . Стіну прикрашено старими цир-

ковими афішами, є трохи й плакатів. Деякі подерті, кутки деяких звисають долу.

Химерна бронзова ручка на дверях повертається.

Стара (голосним шепотом). Хто там виламає двері? Невже знову махновці! Караул! Рятуйте!

Входить Делікатний, за ним Молодик у штатському і Суламіф. Суламіф зачиняє за собою двері на ключ.

Делікатний. Знову в бабки загострення, от біда!

Суламіф. Це ж ми, свої, Розо Абрамівно. Червоні. А чоловіки – підпільники. Заспокойтесь. Ніяких махновців у Києві!

Делікатний сідає на кушетку, кладе ногу на ногу. Дістає з кишені портсигар, притримуючи протезом, відкриває його, дістає цигарку, постукує нею об кришку портсигара. Молодик у штатському підносить йому запальничку та ховається за спиною Суламіфі. Та залишається стояти на місці.

Делікатний. Я коротко, бо невдовзі вже «Пушкін» причвалає. Тільки завдання, жодної лірики. Начальство тисне, бо гостро бракує доказательної бази для процесу Спілки визволення України. А в нас розробка «Пушкіна» і «Репіна» тупцює на місці. Стосовно «Пушкіна» сьогодні буде просування вперед – правильно, товаришко Аркензель?

Суламіф. Сподіваюсь... (Посміхається). Просування, кажете? Оте обіцяю.

Делікатний. Ну й добре. Хоч насправді нічого доброго. Управлінню давно вже треба було забрати у горкомунхозу сусідню кімнату, де на піаніно панночка грає, та радіофікувати. Тоді б мали для суду двох свідків по кожному епізоду. А як справи з «Репіним»?

Суламіф. «Маня» затявся, неначе віслук. Ні в какую не погоджується взяти мене з собою на вечірку з нагоди вшанування старого Мурашка. Неначе мене соромиться.

Делікатний. «Маня», говориш? Хм... Думаю, што загвіздка не в ньом. Может, ето те довговолосі діди в беретах, неначе щойно з Монмартру, цураються твоєї інтернаціональної національності.

Суламіф. Не можна ж кожному пояснювати, що я не єврейка, а... ну, хоч би айсорка. Взагалі, я в громадянську війну нічим не зганьбила своїх предків. Вони мене теж – адже та їхня дурість, коли віддали на розп'яття Ісуса Христа, тепер втратила своє значення. (*Закурює*). Серед французів, до речі, теж багато антисемітів. Утім, мені байдуже.

Делікатний (*раптом спалахує*). Їй байдуже! Буржуазні націоналісти, скориставшись політикою українізації та головоляпством товариша Скрипника, виробляють, що їм заманеться, а їй байдуже! Звісно, ти ж у відрядженні тут. Ти, міль пардон, підмиєшся, губки підмажеш – та гайнеш собі в столицю!

Суламіф (*уїдливо посміхається*). Так, підмиюся, Вілісе. А в чому проблема? Тобі немає де підмитися? Тож приходь сюди, до мене. Чи ж... Тебе давно вже не відправляли за кордон, я не помилилася?

Делікатний. Куди ж мене засилати з такою прикметою? (*Киває на свій протез*). Та й у останню ходку засвітився... (*Посміхається*). А тебе, товаришко, взагалі не візьмуть до ІНО.

Суламіф. До Інституту народної освіти? Але ж досі моєї освіти вистачало...

Делікатний. До ІНО, тобто до Іностранного от-дела.

Суламіф (кокетує) І чому це не візьмуть? Бо надто гарна?

Делікатний. Завжди можна морду ганчіркою прикрити. Ні, бо не знаєш іноземних мов.

Суламіф. Ну, французьку я вчила в пансіоні... І вивчила ж я українську. До речі, Вілісе, де це ти навчився так добре балакати по-хохлацьки?

Делікатний. Не те щоб добре, бо на довгу розмову мене не вистачає... За денікінського наступу я сидів у білогвардійській контррозвідці разом з українцями-боротьбистами. Ну, ти же знаєш, українські ліві есери. От, серед відомих людей Василь Еллан був із них. Потім їхня партія влилася до ВКП(б). Ті хлопці принципово розмовляли лише своєю мовою і радо навчали мене. Ясно їм було, що я, латиш, аж ніяк не зміг би стати українцем, але їм було приємно мене навчати. Ми витерпіли все, ні в чому не зізнавалися, то ж зникла потреба нас годувати. Білі й розпочали розстрілювати на світанку, кожного разу ще затемно виводячи з камери п'ятьох. Сподівалися, мабуть, що в кого-небудь із нас нерви не витримають. Мене і трьох боротьбистів звільнили розвідники Першої кінної.

Суламіф. Першої кінної армії? Пам'ятаю, што про цих кіннотників ляпнула одна жіночка, коли ми проходили на рисях через Бердичів. «Мати Божа! Та це ж боги живі на конях!».

Делікатний. А що? Жінка ж пролетаркою була, вони її врятували від жорстокого ворога. І билися добре, особливо під час наступу. Знаю, що в обороні не вистояли – але ж хіба це справа для кінноти, оборона? А про все інше запитай у їхнього Особливого відділу.

Суламіф. Можна й у мене, на місці, запитати.

(Посміхається). Я служила в їхньому Особливому відділі під час наступу на Варшаву. Солдати як солдати, з усіма солдатськими грішками та ще й кіннотники.

Делікатний. Добре, ми йдемо, а то забалакалися з тобою. З «Мане» (це ж треба таке – «Маня»!) я сам займаюся. Про «Рєпіна» можеш поки що забути. Бувай.

Суламіф (раптом хмикає). До зустрічі, хлопці.

Стара (відкидає ковдру). Пішли, слава Богу. Я й дихнути боялася. Це ж не махновці були?

Суламіф. Червоні це були, бабо Розо, скільки тобі казати. Тебе ще не треба вивести до клозету? Поки немає черги.

Стара. Ні, спасибі, Суламіф. Ти добрая дівочка.

Суламіф (бурчить). Губки підмажеш, губки підмажеш... Що в цьому розуміють чоловіки? Чим підмажу, га? Червоним олівцем хіба... Завжди помада кінчається раптово, а після тієї французької щось мені не кортить купляти знов контрабандну, зварену в Одесі бозна з яких хімічних помиїв. Давно не була на обшуку в буржуя – а де ще можна розжитися доброю губною помадою? Хоча губи мої без того гарні, без того червоні. Микола, річ ясна, навіть не помітить, що я не підфарбувалася. Щось він затримується. Або годинник вперед уходить.

Підходить до уламка дзеркала, обережно підводить повіки чорним олівцем. Пауза.

Стук у двері.

Стара. Знову махновці! Скажи, що мене немає вдома. (Ховається під ковдрою). А сама залазь до шафи.

Суламіф. Аякже. (Голосно). Заходь, коли це ти, Коля.

Входить М и к о л а . Тримає букет жовтих айстр.

М и к о л а . Прости, що трохи затримався. Але ж до цієї квартири важко потрапити. Справжня фортеця. Тобто двері блаженські, але на вході роблять справжній допит. Чому б тобі не провести сюди електричний дзвоник?

Су л а м і ф . По-перше, здравствуй. По-друге, все такіє запитання – он до баби Рози. Але вона тобі не стане відповідати, бо затаїлася. Боїться, що ти прихований махновець з шаблюкою.

М и к о л а (*схиляє голову*). Ще раз прошу пробачення. Привіт, Суламіто. Знову та баба Роза заважатиме нашому rendez-vous, або ж наше rendez-vous заважатиме твоїй квартирній хазяйці. Чи не пошукати тобі іншого помешкання? Я міг би допомогти грошима. І хіба я схожий на махновця? На чувал з ватою я схожий тепер, а не на махновця. І чому саме на махновця? Сім років, як махновці розчинилися в степових просторах, а Нестор Іванович запекло боровся з антисемітизмом.

Су л а м і ф (*серйозно*). У тебе якесь романтичне сприймання махновського руху, Колю. Махновці порубали шаблями всю родину баби Рози, а вона врятувалася, бо забалакалася, зайшовши, по дорозі з базару, до знайомої. Золото шукали. Це в Златополі було. Зараз у неї загострення, а через тиждень або два оговтається й стане майже нормальною. Втім (*зітхає*), тоді вже я буду в Харкові.

М и к о л а . Он як? Яке розчарування...

Су л а м і ф . Слухай, Колю, для кого ці квіти? Коли для баби Рози, то поклади їй на ковдру. Коли для мене, то давай сюди й спасибі тобі.

М и к о л а . О, пробач! (*Вручає букет Суламіфі*).

Суламіф. Піти хіба на кухню, пошукати якої склянки.

Микола вештається кімнатою, обходячи великими дугами ліжко зі Старою. Зупиняється біля тумбочки, витягує верхню шухлядку, дістає звідти невеличкий браунінг. Розглядає, грається, прикладаючи до скроні та прицілюючись у дзеркало. Мугикає, знизує плечима і ховає назад. Суламіф повертається з букетом у півлітровій банці. Роздивляється, куди поставити.

Микола. Кумедна в тебе запальничка.

Суламіф. Яка ще запальничка?

Микола. Та, що у тумбочки лежить. У вигляді револьвера.

Суламіф. Ну, Коля, від тебе я не очікувала такого нахабства. Уявити собі не могла, що ти здатний нишпорити по чужих шухлядах... І як тобі моя зужита білизна? Сподобалася?

Микола. Пробач, але я не нишпорив. Ходив кімнатою, опинився біля тумбочки. Над тумбочкою дзеркало, а я в дзеркала давненько вже не заглядаю, нижче ці троянди – мені вони теж неприємні, от я і подивився ще нижче. А там ручка від шухлядки поблискує. Я ж якраз замислився про тебе. А замислившись, чисто механічно, присягаюся, потягнув за ручку – а в шухлядці запальничка. Ну, й побавився трохи...

Суламіф (*ставить банку з айстрами на підлогу, розгублено*). Ти хоч не клацав тим пістолетом... тією запальничкою?

Микола (*серйозно*). Звісно ж, ні. Бозна, звідки вогонь вилетить. Можна носа обпекти.

Суламіф. Деякі довгі носи і варто було б час од часу підсмажувати. Добре, що не клацав. Там немає бензину.

Микола. А важкенька, неначе заправлена.

Суламіф. На рози не схотів дивитися, бо поклонник подарував. Але чим тобі не сподобалося дзеркало?

Микола. Це – бо схоже на розп'ятого Ісуса Христа з отими цвяхами. Тобі не здається? А взагалі я в люстро не зазираю вже років із десять. Голюся напомацки, як давній римлянин.

Суламіф. Гм... Розумію, хоча для чоловіка це дурниця. Що ж, сплине кілька років – і я тебе, Колю, ще краще зрозумію. Але жінці не можна відмовитися від люстерка, бо інакше замість очей підфарбує собі носа.

Микола (*бурчить*). Можна подумати, що є якась різниця... А справді, навіщо воно тобі, підфарбовуватися? Ти й щойно вмитою яскрава, як веселка.

Суламіф. О, це вже комплемент! Це ж треба – *arg-en-siel...* Ану, потримай! (*Знімає з тумбочки банку з трояндами, тицяє в руки Миколі. Підіймає з підлоги і ставить на тумбочку банку з айстрами. Бере в Миколі банку з трояндами, виносить її. Майже відразу повертається*). Я кинула квіти зразу біля дверей, щоб ти ще чогось не накоїв. І мені теж не подобаються троянди, вони якісь занадто...

Микола. ...занадто розкішні? Не відповідають стилю нашого сірого, сірячиною якоюсь вкритого буття? А тобі не здавалося, що й ти занадто для нашого життя розкішна?

Суламіф. А ще мені не подобається твій приятель, що приніс. Він і духи подарував. Казав, що добрі. Зараз перевірмо, які.

Дістає з тумбочки флакон, відкорковує і виливає на ковдру, що під нею ховається С т а р а , туди, де має бути голова.

Стара. Кров! Ллється кров!

Суламіф. Заспокойтесь, Розо Абрамівно, це не кров. Це щоб навколо вас добре пахло.

Микола. Що тут скажеш, жест шляхетний.

Суламіф. Здогадуєшся, від кого це було?

Микола. Коли парфуми подарував, то ясно, що від Івана. З ним щось почало коїтись не те... Це після того, як останнього разу, на теперішній своїй, на Ніні, одружився. Почав поводитися, неначе... Є добре російське слівце, побудоване за церковнослов'янським каноном (*шепче на вухо*).

Суламіф. Влучив у яблучко! Не думала, що ти знаєш таке!

Микола. Я все ж таки, що там хто не кажи, мовознавець... А чого він хотів, Іван?

Суламіф. Того ж, чого і всі ви хочете. Раствосиньки-тово. До речі, і ти, коли зараз на щось сподіваєшся, то даремно. Я сьогодні не в настрої. Коли за цим прийшов, то йди собі відразу.

Микола (*спочатку ніяковіє, потім спалахує*). За чим це я прийшов? Хіба нам немає про що поговорити? За кого це ти мене приймаєш?

Суламіф. За кого ж мені тебе приймати, Колю, після того, що ти тут начудив учора? Хто змусив мене позавіщувати всі вікна? Хто нещасну бабу Розу затероризував до того, що вона мало не задихнулася під своєю ковдрою? Хто не зняв з себе білизну, а з голови капелюха, але на мені не залишив і нитки? Хто був таким гарячим і настійливим? Хто був таким ніжним? Хто був таким пестливим? Хто був... таким... таким? (*Цілюються*). І чому цей Хто відразу втік, не сказавши на прощання доброго слова?

Микола. А як було не втекти мені, кохано? Бо з

мене перло таке, чому ти ніколи б не повірила, таке, в що я тоді палко вірив, але вже сьогодні вранці жорстоко б із себе посміявся... До того ж мені й справді треба було бігти. Це одвічні реалії адюльтеру, кохано. Мені треба було бігти на ринок, на оту Бессарабку, що має бути під твоїм вікном, через яке нічого не видно. Треба було купити сітку картоплі, бо наша куховарка пострибала була на зібрання в свою профспілку хатніх робітниць.

Суламіф. Я не бажаю чути ані про які реальні адюльтери! А на вікні десятирічний пил, що замінює для баби Рози гардини або жалюзі. Ти думаєш, ми побачили би щось гарне, якби промили на склі собі якесь «очко»?

Микола. «Вовчок» – це у камері, хай їй грець... Краще було сказати «ілюмінатор», бо ми над людським морем Бессарабки.

Суламіф. Колю, ти ж усе про Київ знаєш... Завжди мене цікавила ота похмура споруда, що стирчить посеред трамвайних колій якраз навпроти парадного. Що там було прі прежнему режиме?

Микола. Це нічліжка, її побудував мільйонер Морозов. Благодійний притулок для бездомних. Що там тепер, їй-богу, не знаю, і ніколи не цікавився. А бездомні тепер ночують на лавах: у парках, на Бібиковському бульварі, у скверах – або на вокзалі, коли є гроші на перонний білет. Проте взимку... (*стинає плечима*).

Суламіф. Відкочовують на південь, як перелітні птахи.

Микола. Гарний образ, Суламіто. Поетичний, власне.

Суламіф. Але за ним бруд, насильство, голод.

Що ж тут гарного? Я лише тепер зрозуміла, як інакше ти, поет, сприймаєш життя.

Микола. Та хіба ж я поет? Тобто хіба ж справа в тому, що я інколи пишу віршики? Я й досі не хочу знати, тож і не знаю реального життя. Неначе мала дитина, відірвана від... Що це?

Чути, як хором співають «Інтернаціонал», спочатку неголосно:

Лиш ми, робітники всемірної, великої армії труда,
Владеть одні ми будемо міром, а паразити нікогда...

Спів перебивається викриками: «Позор!», «Ганьба», «Смерть врагам мірового пролетаріата!», «Хай живе Третій Інтернаціонал!» Все звучить по-старому неголосно, трохи нечітко, неначе під сурдинку.

Микола. Невже воно вже сталося? Те, чого я так боявся всі останні ночі! Загальнокиївське, загальноукраїнське пролетарське аутодафе! Нещасних інтелігентів витягають із квартир і кабінетів, одягають у ганебні балахони, нацуплюють на голови берестяні циліндри з написами «Буржуазний націоналіст» та іншою лайкою, садовлять на віслюків обличчям до хвоста і звозять на Площу III Інтернаціоналу. Вона вже забита народом, як і Царський сад, і хлопчики з трудових шкіл позалазили на всі довколишні ліхтарні стовпи. Там уже зведено поміст із шибеницею, під якою моїх колег ставлять на коліна, ламають над головами шпаги та оголошують довічне вигнання на Косарал. Невже це вже не нічний кошмар?

Суламиф, ставши на авансцені обличчям до залу, руками ніби розчиняє вікно. Чути різкий тріск. Водночас спів і гамір на вулиці починають звучати дуже голосно, неначе хтось крутнув ручку «Гучність» у радіоприймачі. Поруч із Суламиф'ю становиться Микола. Разом дивляться в зал. Волосся Су-

ламіфі та краватка Миколи трохи подрігують під протягом.

Суламіф. У тебе, Колю, надто багата фантазія. Ось бачиш, ліворуч на кулі аеростата напис «Наш ответ лорду Чемберлену», а он і хлопці у кузові вантажівки, одягнувши театральні фраки й циліндри, позичені з Київської академічної опери, кривляються, зображаючи британських капіталістів. Це чергова демонстрації проти підступів світового імперіалізму, от і все. Напевно, Чемберлен нам ще якусь капость утнув. Або Пілсудський. Матінко моя, в мене голова запаморочилася від свіжого повітря!

Микола. Краще мати надто багату фантазію, аніж, подібно до страуса, ховати голову в пісок. Я радий, що цього разу помилився, і з радістю хапаю оце свіже, поки ще вільне повітря. Знаєш, тут стоячи і втупившись у натовп, ми не зможемо щиро погостинити. В мене були вже подібні ситуації, і завжди, особливо в перші п'ять голодних років, дивлячись отак, як народ демонструє, я відчував бажання опинитися серед нього. Вигукувати ті ж гасла, інколи дурнувати, частіше байдужі для мене чи безглузді з мого погляду. Це неначе свято, на якому ти чужий. Та щось ці пролетарські свята втратили радість і веселість перших революційних літ, тепер на демонстраціях не розважаються, а лякають класових ворогів. І щось мені вже не хочеться розчинитися в цьому натовпі моїх дорогих співвітчизників-киян – бідно вдягнених, стомлених, погано поголених, напівголодних, роздратованих тіснявою в комуналках і гуртожитках. Це, мабуть, погано, як і те, що я сам перестав ходити на демонстрації, коли й Академію виводять. Профспілка, подекують, бере таких ледарів на олівець.

Суламіф (*убік*). Отак, помаленьку, особиста справа, формуляр твій і поповнюється... (*Голосно*). Ходив би ти краще на такі заходи, Коля, а то виженуть з роботи.

Микола (*сміється*). Та я ж на багатьох роботах. З усіх не виженуть.

Суламіф. А справді, ти ж до мене прийшов не подивитися на демонстрацію. (*Робить руками рухи, ніби зачиняє вікно. Уявна рама брязкає, співи й гамір знову пригасають*). Пішли краще на мою жилплощу. Сядемо в койку, ніби на призьбі. Як воно там? Посидім рядком, поговорим ладком.

Сідають на кушетці поруч.

Микола. А коли вже ми на призьбі, як парубок із дівчиною, то можна я тобі й руку до пазухи засуну, як личить за новітньою сільською модою?

Суламіф. Обійдешся. Так що саме ти вчора хотів мені сказати, а потім утік, бо тобі перехотілося?

Микола. Перехотілося? Скажеш таке... Господи, та що це знов?

Дуже голосно і чітко, ніби в тій самій кімнаті, хтось починає грати на піаніно гами, а потім «Пасакалію» Генделя, помиляючись на кожній четвертій ноті та повертаючись назад. Потім знову гами.

Микола (*затискує вуха руками*). Неначе всередині музичної скриньки опинився!

Суламіф (*кладає йому руку на плече*). Ну що тут поробиш, коли немає для нас із тобою в Києві іншого кутка? Але ж ти вчора побіг від мене, а сьогодні знову прийшов, як олень до джерела водного. Вчора не схотів мені чогось сказати, а сьогодні вже майже наважився. Коли я тобі хоч трохи цікава, хоч трохи рідна, дивись на мене, слухай мене, намагайся мене

зрозуміти – і не стримуй своїх почуттів, Колю! Тоді ми залишимося сам на сам, тоді тобі ніщо не заважатиме, бо ти будеш жити лише у мені, в моїй свідомості, як і я в твоїй, розумієш?

Під час цього короткого монологу Суламіфі звуки гри на піаніно поступово стають тихішими, і наступний діалог супроводжують уже ледь чути.

Микола (*розгублено*). О! І справді. Як дивно! До мене злітаються вчорашні почуття, неначе клин журавлів, розкиданий вихорем, знову збирається до купи. Проте мушу щиро зізнатися, кохано, що повернувся сьогодні в цю жахливу кімнату зовсім не для того, щоб сповідуватися тобі у вчорашніх переживаннях, а щоб спробувати знов пережити те, у чому ти мені вже наперед відмовила. Я не бідкаюся, ні, не скаржуся тобі на тебе саму, не намагаюся подати касаційний позов до вищого суду наших почуттів – і знаєш чому? Бо я і сам побоювався того повторення, адже те, що вже було між нами вчора, тепер назавжди залишиться зі мною, моїм найціннішим таємним скарбом. А нові враження, хто знає, чи не спотворять, чи не забруднять... Але ж хіба це не природно для людини – намагатися відтворити знову те, що виявилось таким прекрасним? Такого, як учора, не було зі мною давно – а, може, й ніколи такого не було. Ти замкнула мене в своїх обіймах, але водночас неначе весь світ розчинила переді мною. Він перед моїми заплющеними очима розквітнув найяскравіше – і спалахнув у нестерпно білому полум'ї насолоди. Мабуть, те, що тоді відбулося, все ж таки не можна передати словами. Хіба що чужими... Знаєш, я вперше зрозумів сенс оцих рядків манірного Пастернака:

Как в неге прояснялась мысль!
Безукоризненно. Как стон!
Как пеной, в полночь, с трех сторон,
Внезапно озаренный мыс.

Проте цей московський самозакоханий Гайне, цей недорікуватий геній, як бачиш, шукає слів для визначення думки, неначе справді про щось можна ще й міркувати в таку зоряну мить! Ні, ця мить самодостатня... (*Трохи виходить із трансу*). Що це з мене пре? Все – «я» та «я»... Чи ти погоджуєшся зі мною, Суламіто?

Суламіф (*випручується з об'їмів Миколи, говорить, проходячи туди-сюди перед кушеткою, говорить серйозно, трохи сумно*). Мабуть, ні. Мені здається, що людина завжди зберігає здатність до мислення. Можливо, це тому, що ми жінки, відчуваємо інакше, ніж чоловіки. Про нас кажуть, що ми живемо лиш емоціями, а мені здається (і щойно проголошена твоя промова це доводить), що чоловіки більше здатні втрачати голову, легше провокуються на безумства...

Микола (*уважно слухає*). Тепер модно стало казати: «піддався стихії». Цей вислів усілякі безумства і зради має виправдати, оте «піддався стихії».

Гамми звучать голосніше.

Суламіф. І хто б це тут моралізував, сидячи на моїй койці та вишукано, нічого не скажеш, мене вговорюючи! Тобі не здається, що мораліст завжди пасе задніх? Адже він критикує суспільство, виходячи з норм моралі, суспільством уже відкинutoї. І хіба ти сам не самозакоханий, Колю?

Тепер юний піаніст ще й помиляється: «соль, ля ... ля, ля...».

Микола (*розгублено*). Мені зараз спало на думку, що поява суворих моралістів, які викривають вади

суспільної моралі, теж є історично зумовленою. Інакше важко пояснити успіх руху пуритан в Англії, а потім у Новому Світі... У такому разі після сьогоднішнього державного дозволяння статевої свободи та вільності розлучень можна очікувати приходу епохи радянського пуританства. Тоді пригадають, що Маркс і Ленін одружувалися один раз і назавжди, та знайдуть у них відповідні цитати.

Суламіф. Леніна не чіпай мені тут! (*Гами лунають ще голосніше*). І взагалі, Колю, мені всі кажуть, що ти поет. Але ти, коли і читаєш мені вірші, то тільки чужі. І чому ти не напишеш вірша про мене, коли навіть Іван написав про свою дружину?

Микола (*сміється*). Це як він разом з диваком Тичиною «Нінулька полюбив»? Бідний Ваню! Він і досі не второпав, що одна справа любити й навіть розуміти музику, а інша – її творити. А може, навпаки, щасливий він, Ваня, що Бог йому, сказати б, на вухо наступив. Бо коли мені Бог чогось і дав, якийсь шматок таланту, то лише на горе. Ліпше б я переймався тільки наукою: там теж потрібна певна обдарованість, але величезної ваги набувають працездатність і шанобство. А в поезії вони не мають жодного значення, радше навпаки – працьовитість, здатність на стільці штани просиджувати, оті чесноти навіть зайві. Бо незалежно від усього побутового і житейського, незалежно від того, голодний ти чи нагодований, злий чи задоволений, щойно прокинувся чи лекцію читаєш, нарешті, бажаєш писати вірші в той мент, а чи ні, десь у скронях спочатку виникає ритмічний гул, із нічого, з пустки, немов перед Валтасаром на стіні, з'являються рядки, наповнюються словами, і вже не знати...

Під час монологу М и к о л и гра на піаніно стає чимраз тихішою, сходить нанівець. Раптом...

С т а р а (*кричить*). До клозету! Ой, притиснуло! Суля, дитинко моя добра, допоможи!

С у л а м і ф . Пробач, Миколо, але чи не міг би ти залізти до шифон'єра? Скоріше одбудемо цей сінематографічний епізод. Мері Пікфорд у ролі санітарки...

М и к о л а . Чарлі Чаплін у ролі класичного коханця з анекдоту. (*Незграбно ховається до шафи*).

Весь час, поки С у л а м і ф виводить С т а р у , поки вони перебувають десь за дверима, потім повертаються, і С у л а м і ф влаштовує С т а р у на ліжку – весь цей час, раптом виникнувши серед гам, звучить фокстрот «Сонце зайшло за кут» або якийсь інший старовинний. Його грають швидко, сухо, забравши ноги з педалей; при обробці запису треба додати пискляві, неначе на ксилофоні, обертони. Фокстрот різко обривається, коли М и к о л а починає говорити. Тоді знову починають звучати гами, не дуже голосно.

М и к о л а вилізає, як ведмідь, із шафи. На носі в нього висить шовкова панчоха.

М и к о л а (*струсивши панчохи, ніяково*). Хотілося мені хоч якось використати цю гротескову ситуацію. Вдихнути пахощі твоїх речей, щоби відчути твою присутність... Проте нічого твого, лише страшенно тхне нафталіном.

С у л а м і ф (*придивляється по панчохи, що лежить на підлозі*). Панчоха була не моя, це вже точно. Тобі не дуже личило, Колю. Більше такого не вдягай. А що це в тебе на нозі?

М и к о л а (*подивився собі на ноги*). Ага. Це відстебнулася резинка-тримач, і разом зі шкарпеткою сповзає на сандалію. Поправляти в присутності дам якось незручно...

Суламіф. Хіба що знявши штани. (*Світським тоном*). То ж про що ти, Колю, розказував, коли мені довелось перервати тебе через похід із Розою Аврамівною до клозету?

Микола. Мені не дуже хочеться повертатись до цих думок, Суламіто. Взагалі я, певне, вже піду. В мене завтра вранці лекція про Івана Франка в Залізнично-експлуатаційному технікумі, треба ще підготуватися. Я, власне, сказав уже тобі, що треба було сказати. Що я дуже вдячний. Прощай, кохано, може, ще побачимося. (*Прямує до дверей. Гами лунають форте*).

Суламіф (*якийсь час стоїть мовчки, наздоганяє вже біля дверей*). Ти образився? На кого це ти образився? На стару хвору жінку, що їй закортіло пі-пі? Чи на мене? Коли на мене, то я прошу в тебе вибачення, сама не знаю за що. Залишайся, адже не треба тобі ні до чого готуватися, правда? (*Гордовито випростується*). А може чекаєш, щоби я перед тобою навколішки стала? Так, учора було чудово, незабутні спомини залишаться й мені. Не треба обривати те, що зав'язалося, лиш через те, що ми з тобою такі різні. Залишайся, Колю. Роза Аврамівна тепер засне, урок музики за стіною скінчиться. Сонце стане сідати, залле мій куток мутним багряним сяйвом, неначе компотом із вишень, стане гарно, затишно. Ми поговоримо спокійно, Колю, спробуємо зрозуміти одне одного.

Гам майже не чути.

Микола (*у нього сльози на очах*). Ну звісно. Прощу пробачення, коли в чомусь образив тебе. (*Обоє знову сідають на ліжку*). Справа в тому, що мені не дуже приємно розповідати, як я пишу вірші, бо трохи

сором. Кажуть про мене, що я непоганий учений, тобто аналітик, пошуковець. А вірші лізуть із мене самі, коли їм заманеться. Ні, якщо вже вилізло, то можна ще довго, хоч би й роки, причісувати, доробляти, вилізувати – але тільки те, що вилізло вже само. Ось у чому справа, Суламіто. І тому мені боляче за Маяковського, що він мусить заробляти віршарством, отими поезіями-агітками, такий талановитий! Хіба тому, що вміє лише вірші писати. Я навіть не пішов до нього знайомитися, коли він виступав тут недалеко, на Фундуклеївській, хоча Тичина мене просто вже за руку тягнув. Я боявся. А раптом Маяковський зрозуміє, що мені його жаль, такого великого, громокиплячого, наче кубок Гери в Тютчева? Мені в житті легше, у мене є інший, справжній фах, щоб заробляти гроші.

Суламіф. Але ж ти так само працюєш на радянську владу, як поет Маяковський.

Микола. Так, згоден, я працюю на державу, продаю їй свою працю, знання, але не гендлюю віршами. Та й не зміг би! Як я не спромігся б написати на замовлення профкому поезію про Першотравень для стіннівки, так само я не зможу виконати твоє завдання, кохано, сісти й написати поезію про тебе. Твій образ, усі почуття, з тобою пов'язані, віднині будуть варитися тут, у цьому казані (*хоче постукаати себе по голові, потрапляє на берег капелюху*), щоб коли-небудь, зовсім несподівано для мене, вийти, словами Франка, на денне світло свідомості – і хтозна в якому вигляді, навіть як спогад про калину чи зламану гілку яблуні, наприклад.

Суламіф. Щиро дякую.

Микола. Нічого не вдієш, я завжди кажу правду, за це й страждаю.

Суламіф (*грайливо*). Так-таки і завжди?

Микола. А... Я маю на увазі справді серйозні речі.

Суламіф. Отже, по-твоєму, кохання річ несерйозна?

Микола (*неохоче*). Так. Бо без кохання людина може прожити. Людина тоді страждає, звісно, але живе. Є речі серйозніші за кохання. Це їжа, робота, дах над головою. Кохання – це розкіш. Тому на місці радянської влади я брав би із закоханих особливий податок. Коли немає кохання, людині залишається хіба що його сурогат у мріях, у фантазії – так я, за малими винятками, прожив останні перед твоєю появою роки.

Суламіф. До малих винятків належала ота висока товста теличка, дружина Івана?

Гами починають звучати голосніше.

Микола (*незворушно*). Мабуть, ні. Бо вона не відповідає моїм смакам.

Суламіф. Але ж у вас був роман, чи не так? Вона й тепер на тебе особливо поглядає.

Микола. А коли й був роман, так це у Ніни зі мною, а не навпаки. Бо це вона за мною бігала. Та й у неї почуття якесь із голови, придумане. Ах, мовляв, я була у куцах із відомим поетом Вій-Вітром! Ти ж знаєш, які в них, у цієї комсомольської генерації, погляди на статеві стосунки. Начебто це так само просто, як випити склянку води: з травиці піднялися, обтрусилися та й розбіглися, вона в осередок, а він на бюро. А мене з нею до того дістав мій клятий комплекс, що я майже нічого доброго не відчув у тих куцах.

Суламіф (*ніжно*). Що ж воно таке з тобою, Колю? Я вчора теж дещо помітила. Відкрійся ж мені.

Гам майже не чути.

Микола (*стенає плечима*). Чому ж ні? Я довіряю тобі, кохано, хоч і не знаю, хто ти є насправді та навіщо тримаєш у шухлядці добре намащеного новенького пістолета. Я тобі все скажу, тільки обіцяй не сміятися, згода? Адже я числю себе серед жертв війни, тієї нескінченної – такої нескінченної, що коли вона нарешті здохла сім років тому, то не відразу в це зважився повірити. Хто ми, офіри, принесені цій війні? Ті, по кому прокотилися, кого переїхали її тяжкі сталеві колеса, проте остаточно не розчавили. Жінки, які мусили продавати себе, щоб нагодувати дітей, згвалтовані дівчата, (*стишше голос*) божевільні після перенесеного жаху, це так. Але ж і чоловіки. Хіба ж тільки каліки – одноруки, безрукі, сліпі – були скалічені війною? Це й ті зовні благополучні добродії, що відчувалися боягузами, і ті, що стали кривавими вбивцями, і ті, кого давить тягар зради колишнім переконанням, колишній культурі та мові – хіба цей тягар легший за інші? Я не був на фронтах, кохано. Вища освіта та науковий ступень дали мені відтермінування... ну, відстрочку від призову на першу світову, а наступні диктатури та директорії ні на які наукові ступені вже не дивилися, і я від усіляких мобілізацій просто ховався. Ні, не тим я заробив свій комплекс, що не пішов воювати, хоч і добре пам'ятаю, де Данте розмістив байдужих, тих, що не захотіли встати на жоден бік у громадянській борні.

Суламіф. І де, Колю?

Микола. У крижаній пустелі, ось де.

Суламіф. Чорт забирай мою освіту! Нас учили, щоб ми про Данте знали і що саме він написав, але прочитати «Божественну комедію» не вимагалось.

Микола. Це важке читання для дівчинки, кохано, навіть у російському перекладі. На український переклад, звісно, ще ніхто не наважувався, тільки я нещодавно почав помаленьку мережити... Ні, ти скажи мені, за кого я мав іти воювати, коли в громадянську отримав такий-сякий вибір? Цебто від чиєї мобілізації ховатися, а від чиєї – ні. За Симона Петлюру, посереднього журналіста, якого я трохи знав? І я ніколи не вірив, що такі мрійники-інтелігенти, як він, Михайло Грушевський та Винниченко, зможуть опанувати селянською Україною, що встала дибки. Хоч і перейшов я на українську мову дев'ятнадцятого року, мені не були симпатичні оті «січовики»-галичани (які можуть бути січовики з Галіції?), що їх німці вимуштрували та озброїли задля нашої свободи. А єврейські погроми – це ж ганьба всіх українських урядів! Я завжди був демократом, завжди за справедливість стояв, тому пішов би воювати за радянську владу проти білогвардійців, особливо після того як вони розстріляли мого молодшого приятеля Василя Чумака. Дуже талановитий був хлопець! Але під залізною рукою червоного комісара я мусив би повернути багнета проти петлюрівців або махновців, а це для мене було неприпустимим. Щодо Махна, то хоч він і не надто правовірний анархіст, але саме вчення Бакуніна я вельми поважаю.

Суламіф (*сміється*). От звідки твоє романтичне сприймання махновців!

Стара (*спросоння її підкидає на ліжку*). Махновці! У Києві! Рятуйте! (*Помалу заспокоюється і засинає*).

Микола. Чи я дурень, щоб ідеалізувати цих грабіжників? Але ж ідея повної свободи – яка блискуча ідея! Повір мені, що кожний справжній поет у душі анархіст. І не вважаю я, що зрадив російській культу-

рі, бо походжу із старовинного козацького роду і, на-
впаки, зазнав полегшення, коли заговорив мовою ді-
дів та прадідів. *(Пауза)*. Мабуть, я зробив таку довгу
та ще й політичну передмову, бо мені соромно сказа-
ти нарешті про найголовніше. Мій, за Адлером, комп-
лекс неповноцінності має фізіологічне підґрунтя. От,
сказав – але чи *salvavi animum meum*, чи ж урятував
свою душу?

Суламіф *(збентежено)*. Щось я вчора цього не
помітила, Колю...

Микола *(з відчаєм)*. Це ще можна зрозуміти, що
волосся моє почало вилазити пасмами, коли біляки
схопили Чумака і прочісували місто, виловляючи ко-
муністів та українських патріотів! Але ж досі не можу
звикнути до блискучої більярдної кулі на місці, де
буяли мої кучері – такі, що й дівчата у Золотоноші
заздрили. Чи знаєш ти, що мене отак рознесло саме в
голодному двадцять першому – і відтоді не можу ски-
нути й фунта? І це тоді, коли всередині я залишаюся
таким само струнким і привабливим. Роки пройшли,
і я не відчуваю себе, звісно, отим уродливим юнаком,
але ж бачу себе сухорлявим і випещеним, як англій-
ський аристократ! *(Закриває обличчя руками)*.

Суламіф. Не дуже розумію, правду кажучи,
навіщо нам отут, у Країні Рад, випещені англійські
аристократи, але в тобі залишилося щось шляхтян-
ське. Руки в тебе невеличкі, ноги теж... *(Рішуче)*. Не
бійся, Колю, це лікується. Власне, треба лише про-
довжити курс лікування. *(Починає стягувати гімнас-
тюрку через голову)*.

Коли спадає завіса, хтось за стіною протягає палець клавіату-
рою зліва праворуч.

Акт третій

Декорація відтворює внутрішній вигляд студії К о с т я . На стінах непродані картини яскраво модерністського характеру (головним чином *ню* в манері, що гротесково наслідує Модільяні, та кілька натюрмортів з обов'язковими пляшками), на мольберті великий та дуже реалістичний портрет наркома Ворошилова верхи (замість живопису можна вклеїти обличчя з кольорового плакату), одну кінську ногу недомальовано. У глибині сцени біля стіни солдатське залізне ліжко, застелене пледом, на авансцені сумбурно розіставлено інші меблі – віденський стілець, дві казармені табуретки з дірками посередині, пуф з оббивкою, залатаною мішковиною, вольтерівське крісло на трьох ніжках, а замість четвертої – цеглини. Посередині грубезний, чи не саморобний стіл, на ньому примус, на примусі закопчений чайник з ум'ятинами.

Мається на увазі, що дах у студії скляний, а надворі гарна погода, тому, за умови розсіяного освітлення згори, по стінах, начебто дія відбувається десь на лузі, час од часу пропливають тіні від хмарок.

Чути скрегіт замка, скиглення завісів. Праворуч з'являється К о с т ь , чіпляє ключа на цвях, забитий до стіни. Ставить на стіл пляшку горілки з корком, залитим сургучем. Озирається, неначе очікував когось побачити в порожній студії. Знаходить очима красний кут, де на місці ікони висить дзеркало. Заплющивши очі, кланяється і хреститься.

К о с т ь . Господи Ісусе, коли зможеш, пронеси сю чашу повз мене. Але хай краще за Твоєю буде волею, а

не за мою! Змилуйся наді мною! (*Знову хреститься*).

Чути, як на вулиці цокають копита, потім змовкають, знову цокають. Пауза.

Колесник (*з'являється праворуч*). Чи можна до вас у призначений час? О, ти сам, Костянтине, а я вже боявся, що запізнився! Долучаю! (*Брязкає на стіл пляшку горілки, близнючку першої*).

Кость. О, ще вп'ємося!

Колесник. Ювілей того вартий!

Кость. Який ще ювілей, Ваню?

Колесник (*замислюється*). А може, і не ювілей, собственно... Тоді як це назвати, коли якась подія досягла повноліття? А? Адже ми рівно вісімнадцять років тому закінчили Колегію Павла Галагана, Костянтине!

Кость. Як назвати? Може, конфірмацією? Але краще запитай у ходячої енциклопедії, колишнього приват-доцента, він усе на світі знає.

Колесник. Ти, я бачу, роздратований на Колю. І я здогадуюся, чому. Але ж благаю тебе, пригаси сьогодні ввечері свою недобррозичливість. Жінки з'являються на нашому горизонті сяючими кометами й щезають із нього, як курки з сідала, кудкудакаючи, а наша дружба хай залишається непорушною.

Кость. Золоті слова! Давай я тебе за них обніму, мій розумнику! (*Обійми*).

Микола (*за кулісами стукає, відразу заходить*). Тут тхне коханням!

Кость. Дуже смішно. (*Звільняється з обіймів Колесника*)

Микола. Вже напилися? Не дочекавшись однашників? Паля телефонував мені на катедру, просив пробачення, він, недолікувавшись, поїхав до Гур-

зуфа. У Зерова, почесного гостя, щось там із Софією Федорівною, якесь загострення хвороби, він перепрошує і всіх вітає... Боже, і я з горілкою... *(Додає до двох пляшок третю близнючку)*. Оце так! Це ж Паля, наш поміркований, статечний, організований Паля завжди приносив пристойну закусь. Що ж воно буде?

К о с т ь . Ти ще забув – безгрішний... Безгрішний, завжди правильний Павло Филипович. Хай йому щастить там, на спекотному Півдні. А нам грішним що робити в компанії трьох пляшок? Насандалимо носи та й полягаємо спати, усього ділов, хлопці. Місяця вистачає. *(Робить жест царя, що пропонує гостям відпочити в своєму палаці)*. А може, воно й на краще. Напитися, заснути, нічого не чути, нічого не бачити. Як та Ніч у Мікеланджело.

М и к о л а . Як воно там...? «Втішніше спать, втішніше каменем быть»? Ні, в мене сьогодні кращий настрій... Трохи грошенят ще є. Спуститися до кооперативу? Але потім знову з моєю задишкою на горище? Це жорстоко, друзі...

К о с т ь *(трохи звисока)*. Ти так боявся запізнитися, товстунчику, аж не помітив на цьому кублі спекулянтів, що в мене на першому поверсі, об'яву: «Переоблік». Тепер тільки на Тургенєвську. Але маю іншу пропозицію. Є в мене трохи вареників, кожному на зуб, закусимо першу чарку, як люди, а там зробимо тюрю. А якщо зовсім зголодіємо, оголосимо перерву і вийдемо всі прогулятися. Повечеряємо десь, купимо хоча калачів та повернемося до горілки. Згода?

М и к о л а *(спокійно)*. У тебе, здається мені, Костю, виріс на мене індивідуальний зуб. Чи не варто покінчити з цим, поки не засіли ще до горілки?

К о л е с н и к *(швидко)*. На Тургенєва... Це ж на розі

з Павлівською? Не такий і далекий світ. Радо згадаю молодість... Це ж треба – головний інженер техвідділу ТЕЦ, без п'яти хвилин кандидат у члени ВКП(б)У біжить хоч і не за пляшкою, то за закусом!

Кость (*після паузи*). Ну, добре, Колю, я розумію. Авжеж, ти абсолютно не винен, що та підстаркувата дівчинка в гімнастерці обрала тебе, а не мене, щоб пофліртувати. Хай вже. І в тому ти не повинен, що маєш, на відміну від мене, в неї успіх. (*Майже кричить*). Але ж з усього цього абсолютно не випливає, що мені ця історія повинна ще й подобатися, трясця її мамі!

Микола. А я не розумію, навіщо взагалі ти робиш із цього історію, Костю? Сам постійно... е-е-е... сриваєш цвіти удовольствій, а коли мені раз у житті пофартило, ображаєшся... Чи варто? Ось тобі моя рука. (*Подає руку*).

Кость. Я не ображався б, Колю (*тисне руку*), якби вона не прослизнула повз мою постіль, не уникла підступно цього ложа кохання (*показує театральним жестом*). Мене дратує порушення встановленого мною порядку. Якщо ваші, друзі, стосунки з жінками внормовані шлюбом, то мої неможливі без укладання чіткого розкладу та суворого його дотримання, доконечним є також (кров з носа!) достеменно виконання з кожною особою встановленого раз і назавжди ритуалу. Дисципліна потрібна, навіть словесна, зрештою! Я, наприклад, усіх жінок називаю однаково «люба» – і ніколи не плутаюся! (*Пауза*). Ну добре, я готовий погодитися, що смішно лізти в амбіцію та ще й ображатися на друга, коли мене зігнувала ця Юдиф. Чарівна Юдиф! От тільки чию голову вона принесе новітньому гепеушному синедріонові – мою

чи все ж таки твою, Миколо Сергійовичу? Але ж і твоя голова мені дорога, товстунчику!

Колесник *(розчулено)*. Як гарно, що ви порозумілися, хлопці! Я тільки поправив би тебе, Колю. Ти кажеш, що тобі вперше в житті пощастило, але насправді тобі пощастило, коли ти зустрів Тетяну. Ти тільки не ображайся.

Микола. Як на це образитися? Вона зовсім в іншому вимірі, моя мила дружина. Родина понад усе. Що в нас тепер залишилося, oprіч родини?

Кость. Тепер сідаймо, нарешті. Тобто ви сідайте, а я принесу склянки та залишок вареників. *(Виходить ліворуч)*.

Колесник *(шепоче на вухо Миколі)*. Щось із нашим Костиком не теє, га? Щоб отак через якусь бабу... Навіть через таку гарну.

Микола *(стиха)*. Угу.

Повертається Кость, ставить склянки і полив'яну миску на стіл, роздає ложки. Микола і Колесник, перезирнувшись, дістають носовички та витирають кожний спочатку свою склянку, потім ложку. Кость із незворушним виглядом витягає з кишені велику ганчірку з різнокольоровими плямами та наслідує друзів.

Кость. А тепер можна розливати? *(З повною вже склянкою встає, за ним інші)*. Наш вічний оратор у Гурзуфі, доведеться виголосити тост тобі, Колю.

Колесник. Ні, ні! Пробач, Колю, але дайте сказати перший тост мені, я навіть підготувався. От. Друзі, вісімнадцять років тому ми вийшли, тримаючи розгублено дипломи, з парадного під'їзду Колегії на Фундуклеївську, а нам здалося, що в широкий та вільний світ. У нас на кашкетах палали золоті літери «К. П. Г.»...

Микола . Тобто «Компанія поетов голозадих», як розшифрував наш приятель Саша Назаревський...

Колесник . Завжди мене оточували циніки та дівчата легкої поведінки, але якось я вижив. А ці путеводні... путевідні... От, чорт... дороговказні золоті літери я особисто розшифровував отак: «Когда-то повезьот геніально». Але все це не мало вже найменшого значення, бо того ж дня ми мали натягти на себе заздалегідь прикуплене цивільне вбрання і сфотографуватися, за традицією нашого College, у вигляді вже цілком дорослих людей.

Кость . Було, було... Цікаво, хто доношує той мій сюртук? І фотографію якась дурепа вкрала.

Колесник . У цьому ж щасливому році ми вдало почали й вищу свою освіту, кожен саме там, де мріяв. Хто ж знав, що попереду в нас лише три мирні роки, а далі нас понесе в завірюсі? Ми тоді домовилися щороку збиратися в цей день, 25 червня, о сьомій вечора, зробили це своїм власним святом. За цей час воно вже само вирросло, змужніло, йому вже вісімнадцять, мало б отримати «Атестата зрілості». Пропоную випити за повноліття нашого свята!

Цокаються, п'ють, сідають, делікатно витягають ложками з миски кожен по варенику.

Микола . Дотепний тост, Ваню, поздоровляю... А смачні вареники, Костю! Де це ти таких надибав?

Кость . Є ще добрі люди, не дають умерти з голоду надії українського малярства.

Колесник . Дивна річ, хлопці, таких самих вареників, і теж із черешнями, я наварив учора на обід. Знаєте, я зазвичай підіймаюсь рано та готую їжу на весь день. Бо моя Ніна, по-перше, не вміє кувоварити, по-друге, страшенно заклопотана: коли не на лек-

ціях, то в бібліотеці. Інколи сама майже не їсть, бере вузлик та тягне прямо до свого червоного корпусу – підгодувати хлопців із групи. Звісно, студенти. Хіба ми такими не були?

Микола. Еге ж. Книжок накупиш, або на нову краватку спокусишся, щоб дівчині сподобатися. Або ж квітів їй – ось і нічим уже кишку обманути, як не вивертай кишені.

Кость. Мені завжди дуже подобалися вареники з вишнями або як ці, з черешнями. Особливо, коли ягоди просвічують через тоненьке варене тісто, ніби сосок жіночої груди через напівпрозору сорочку. А чому ми зупинилися, хлопці? Один мій знайомий священик, хоч і московського патріархату, не автокефальної, але добра людина, каже в таких випадках: «Между первой і второй перерывчик небольшой». *(Розливає, підводиться)*. Я хочу випити за тих, що разом з нами вийшли тоді з дипломом на сліпучо сонячну Фундуклеєвську, разом з нами домовилися збиратися цього дня кожного року, але не дожили до сьогоднішнього повноліття нашого свята. Я підіймаю цю склянку за Володю Отроковського, що помер від «іспанки» весною 1918 року, першим покинувши наше тісне коло друзів! За Васю Демченка, розстріляного біляками у Феодосії! За Хведю Симоненка, що непомітно «згорів на роботі» десь у Харцизьку! За Ганю Тягнибока, востаннє заарештованого ГПУ 1921 року! Отримав хлопець п'ять років таборів і згинув.

Микола *(серйозно)*. Ганю гріх поминати, як на мою думку. Може, він і живий ще. Мені казали, що пішла мода на місті прямо у виправному таборі судити та додавати років відсидки... Я ось пригадав зараз Володю. Яка це була людина! Справжній янгол

на землі. Ми всі були би тепер кращими, якби він лишався поруч. І як багато зміг би ще зробити! Паля розповідав мені, що Володя ще восени 1917-го запропонував йому: «Давай напишемо та надрукуємо по збірнику українських віршів». І Паля потім одного такого його вірша надрукував. А ми всі тоді ще писали російські...

К о с т ь . Вічна їм, друзям нашим, пам'ять!

Не цокаються, п'ють стоячки. М и к о л а і К о л е с н и к витягають із миски ще по варенику, К о с т ь як хазяїн лізе до миски останнім, витягає саму ложку, здвигує плечима і занюхує рукавом блузи. Пауза.

К о л е с н и к . Тихий янгол пролетів.

М и к о л а . Може, це Володіна душа наше свято навістила.

К о с т ь (*він повеселішав*). Ви собі як знаєте, колеги, а я пити без закуски, як німець, не звик. Примарний натовп моїх слов'янських предків стоїть зараз у мене за плечима, і волають сивоусі: «Негайно закуси, негіднику, а то проклянемо!» Тож будемо робити тюрю.

К о л е с н и к . Я забувся, тюрю, це що – російська національна страва?

К о с т ь . Я зараз. Повернуся, спробую пригадати. (*Виходить і майже відразу повертається із цілою ковригою хліба, німецьким багнетом-тесаком, сільницею та бутлем із написом «Масло для живописи №1»*). Мабуть, ідею та саме слово росіяни запозичили у черемисів, але ті до тюрі кидають усе їстівне, що є в домі. Російська ж тюрю – це просто нарізаний кубиками черствий хліб, заправлений водою із сіллю та пісним маслом чи молоком.

М и к о л а . І кому ти це пояснюєш! Ваня просто придурюється, хоче, щоб ми повірили: добродій про-

відний інженер забагатів і назавжди забув голодні роки. (*Придивляється до того, як Кость орудує багнетом*). Ти хоч би плісняву пообрізував чи що?

К о с т ь (*із повним переконанням*). Навіщо? Пліснява корисна: мені один дід-знахар доводив, що нею добре криваві рани загоювати. А коли вже для кривавих ран вона корисна, то здоровому шлункові й поготів не зашкодить. Хлібина ця – мій державний золотий запас, ось і настав той крайній випадок, коли знадобилася. Сіль завжди тримаю вдома, бо коли зовсім нічого на зуб кинути, потримаєш кілька кристалів на язиці – та й уже легше. (*Відкорковує бутля*). А це нормальна їстівна олія, не раз перевірено. Мені вдалося в Укрхудфонді двічі отримати річну пайку олії та олійних фарб, от і жирую тепер. Так, готово. (*Зсипає зі столу нарізаний кубиками черствий хліб у ту миску, де були вареники*). Але ж у чому заправку змішати? Склянки більше нема... Колю, дай-но твою склянку, я її потім вимію горілкою.

М и к о л а . Якщо обіцяєш вимити, то візьми вже краще свою.

К о с т ь . А що? І візьму. (*Знову зникає ліворуч, там чути дзюрчання води*).

Стукіт у двері. К о с т ь вибігає на середину студії зі склянкою, розбризкуючи воду.

К о л е с н и к . Костику, ти забувся, що в нас свято? Проси пробачення та не впускай її.

М и к о л а . І справді, ми ж вісімнадцять років тому домовлялися, що збираємося самі, без дівчат...

К о с т ь (*кидає гострий погляд на Миколу*). А це я вже сам буду вирішувати, залежно від того, яка там зі спокусниць... Хіба ти не відчуваєш, товстунчику, що наші традиції й без того летять у тартари?

К о с т ь ставить склянку на стіл, поспішає праворуч. Виходить із-за куліс розгублений, поруч з ним Г н а т .

К о с т ь . Приймайте ще одного колегу.

К о л е с н и к . Господи мій боже! Це ж ти, Ганю?

Г н а т . Здрастуйте. Ти, Ваня, як і Костик, ви почті не змінилися, однак і тебе, Коля, я сразу узнал. Сошол я с поїзда, – і што-то как стукнуло: сегодня же двадцять п'яте, наш праздник! І уже ноги самі принесли на твій, Костя, чердак. А вдруг, мечтаю, хоть кто-нібудь ещю прїдъот... Ізвініте, колегі, я пустой.

М и к о л а . Які дурниці! Хїба ж ми не бачимо? Ми якраз зїбралися вихилити по третій чарці, а Кость уже закінчує готувати нам закусь. Звиняй, що таку бідну.

Г н а т (зазирає до миски, замалим не загубивши з носа окулярів). Закуска как закуска. І масло не воняє, не то, што машинное. І много, на четверих хватіт.

Тим часом К о с т ь швидко розмішує сіль у склянці з водою. Виливає суміш до миски і ретельно перемішує. Зверху кропить олією.

К о с т ь . Готово! Поки будемо тост говорити, просякне ще глибше. Ваню, наливай! Тьху ти, чорт, склянок більше немає.

Г н а т мовчки розв'язує торбинку, дістає з неї жерстяну кружку, підсуває її К о л е с н и к о в і . Витягає з-за запорошеної халяви погнуту ложку, обдмухує її та кладе поруч із кружкою.

М и к о л а (не зводячи очей із Г н а т а). Друзі мої! Я хотів виголосити тост за колег, що, як і ми, дожили до повноліття нашого свята, але яких немає зараз за цим святковим столом із нами – за Палю, що в Криму, за Борю Ларіна, що в Ленінграді, за Костю Тищенка, що у Черкасах. Але ж чудова з'ява в нашому колі Гані

подає мені щасливу нагоду підняти оцю кришталеву чару за його повернення до нормального життя, до кола друзів! Хай щастить тобі, Ганю! З новим, вільним життям тебе!

П'ють, заїдають тюрю з миски.

Г н а т . А с доброго хлеба тюрю, із настоящего ржаного. *(Раптом обличчя його кривиться, він закриває обличчя руками)*. Мало же я погулял! І зачем меня сюда ногі привелі? Сам собі нове звинувачення нав'язав, дурень. Щоб кваліфікувати як таємне зібрання, трьох би достатньо, а тут четверо! Колегію Павла Галагана закрито було? Закрито! Ясно, што буржуазно-націоналістическое било гнездо! А ці ще й українською мовою розмовляють!

М и к о л а *(доливає до країв горілки в кружку. Лагідно)*. Ганю, ми собі, щоб не впитися відразу, наливали по півсклянки, а ти випій повну, тобі стане легше. Бозна з якого ти пекла вибрався, але тут, у Києві, ми розмовляємо українською, сама комуністична влада проводить українізацію чиновництва, ми маємо змогу непогано заробляти, хоч і вертимосся, як білка у колесі. Знайдемо й тобі роботу, помешкання якесь... У тебе ж лікарський диплом Київського університету святого Володимира?

Г н а т . Лікарський диплом? Ти з глузду з'їхав? Хіба я мав змогу зберегти диплома? Та й у таборах я не працював лікарем, а зголосився фельдшером, коли вже не мав сили тачки з камінням возити.

К о л е с н и к . А чому ж не лікарем? Я думав, лікарем у таборах найлегше перебути...

Г н а т . Може, й так, але набагато небезпечніше, ніж фельдшером, людиною маленькою. З багатьох причин небезпечна посада. На лікарі надто велика

відповідальність. На ньому висить ота гидота (*випиває*), спирт медичний... А непогано розбавлений!

К о с т ь . Це справжня горілка, Ганю. Бачиш наклеєчку? Ось: «Московская особая водка». Ми тепер краще живемо, Ганю. Цю тюрю я зробив лише тому, що хлопці забули купити нормальної закуски. І я б непогано заробляв, якби перестав корчити з себе вільного художника, влаштувався оформлювачем на завод, а ще краще одразу на два або три підприємства...

Г н а т . Коли не брешеш, Костю, тут у вас українська резервація якась, неначе для індіанців-могікан в Америці. А я дивлюся, чого це Ваня з Колею так чистенько одягнені? Здогадувався, на них на службі тиснуть, щоб на останні копійки чистенько одягалися... Ну, тепер зрозуміло. Я, коли ще з гепеушного пекла вибратися сподівався і мріяв, старий дурень, про якесь майбутнє життя, придумав зробити собі одяг на всі сезони, як Татлін винайшов. Куртка з капюшоном, а до неї ватна підкладка пристібається. Чого ще потрібно людині? Тож я про лікаря розповім. На ньому, кажу, висить спирт, який, звісно, вертухаї випивають. Але коли щось не так, питають із нього. Далі, він має право звільнити зека з роботи або покласти у больничку. А це, навіть коли людина від сухот помирає, завжди можна кваліфікувати, як преступне попустительство. Тобто сокира завжди над головою. Але найгірше, це ось що. Коли лікар авторитетний, він і начальство гепеушне пользує та їхні родини, які зазвичай при таборі живуть. А в цьому лікуванні будь-яку невдачу лікаря або просто несприятливий перебіг хвороби кваліфікують як терористичний замах – і під розстріл. Як у середньовіччі, одним словом.

Микола. У середньовіччі лікар можновладця повинен був ще й пити його сечу замість аналізу.

Гнат. Це добре, що табірні гепеушники неосвічені. Якби знали про цей звичай, то змусили б і сечу пити.

Колесник. Ну ти давай закусою, закусою. (*Розливає всім*). Що це ти, Костику, дивишся на горілку, як на ту гепеушну сечу?

Кость. Та щось не лізе більше. Мабуть, удень надто спекотно було. Звиняйте, хлопці, але я краще пропущу.

Микола. Тоді вже я, призначений записним оратором замість Палі, пропоную випити за академіка двох академій Володимира Миколайовича Перетца, який...

Гнат (*зосереджено, стиха*). Погодьте з цим, хлопці, з вашим шановним академіком. Я тепер дуже швидко п'янію, тому хочу просвітити вас про головне перш, ніж відрублюся. У мене тепер лише один спосіб відтягнути новий строк. Це піти до прийомної вашого ОГПУ раніше, ніж сексот, що сидить тут, серед нас, зв'яжеться зі своїм уповноваженим.

Кость. Що таке? Що ти тут верзеш?

Гнат. Є, є сексот. Мені, як зайшов, так і війнуло пахощами ОГПУ – солдатськими онучами, «Шипром» та погано змитою кров'ю.

Микола. Отакої... Або, як писали в таких випадках Котляревський і Шевченко, «Аж гульк!». Застаріло, але як тоді прореагувати сучасному українському...?

Гнат. Облиш жарти! Коли не сексот, то партієць-освідомлювач. Мені казали, була директива ЦК кожному партійному доносити про будь-що підозріле.

К о с т ь (зловісно). А в нас тут є експерт. Розповідай-но, Ваню. Щось я таке сьогодні чув про без п'яти хвилин комуніста.

К о л е с н и к . Кажуть, була така директива, але рядові комуністи плюються та її не виконують. А я засидівся на своїй посаді, а тепер, коли знайдуть підходящого комуніста, то й звільнять мене, а його на моє місце. Тепер безпартійним кар'єри більше не зробиш, дзуськи! У мене ж досьє чисте: в жодній з армій не служив і в бандформуваннях не перебував, радянській владі завжди співчував, у жодній небільшовицькій партії не був, за кордоном не був і родичів там не маю. Навіть те, що і в більшовиках теж не був, тепер воно мені знов-таки на користь: ці комуністи у своїх опозиціях і ухилах самі вже заплуталися. З іншого боку, для інтелігенції ліміт дуже невеличкий, от я і попросив рекомендації у двох знайомих слюсарів-партійців і став у чергу при партосередку ТЕЦ. І я ж від вас не приховувався, сам сьогодні сказав...

М и к о л а (поблажливо). Он ти який у нас кар'єрович! А партмаксимуму не боїшся? Що тобі платню вріжуть?

К о л е с н и к . Який там за сучасних вимог матеріального заохочення партмаксимум? Ти смієшся? Його ось-ось скасують. В усякому разі, поки моя черга надійде в кандидати, скасують безперечно.

Г н а т (уже трохи гірше володіючи язиком). Із цим ви самі розбирайтеся, хлопці. Я нікого тепер не осуджую. Але скажу: недовго вам тут жирувати, притиснуть і вас, життя вам і тут не буде. Спочатку, щоб не забути, про себе. Як я на вісім років гахнув. Он Ваня ні в яких військах не служив, а я був мобілізований петлюрівцями до військового шпиталю. Під Берди-

чевом, коли від шпиталю того лише пара носилок лишилася та ще я з трьома санітарами, разом із Куренем імені Кармелюка потрапили ми в полон. Червоні хвацько, нічого не скажеш, із нами впоралися. Трьох січовиків на чолі з курінним отаманом, що відстрілювалися, розстріляли на місці, двох гімназистів повчили різками, а всіх інших просто відпустили, змусивши обіцяти, що більше не підуть проти радянської влади. А з мене, лікаря, що візьмеш? Мобілізували мене петлюрівці, то й мобілізували. Розпили ми з санітарами останні півпляшки спирту, та й почвалав я до Києва. Але раптом, уже 1921-го, влітку, мене арештовують у Коропі, де я керував повітовою лікарнею, завів уже собі дружину, і донечка народилася. Везуть до Києва, і виявляється, що я в якомусь повстанкомі, бо погодився приїхати до Холодного Яру, щоби звідти з селянами-повстанцями йти назустріч Тютюннику: той мав, начебто, вдарити на Київ із Польщі. Тоді загинув поет Грицько Чупринка (я його, щоправда, жодного разу тоді не бачив, ні на допитах, ні в коридорах ЧК, ні в тюрподі)...

К о с т ь (роздратовано). Що то за тюрпод?

Г н а т . Тюремний подвал під Інститутом благородних девиц над Хрещатиком. А краще б тобі й не знати. А взагалі, не перебивайте мене, бо я скоро вже засну і не зможу до кінця розповісти. Всього розстріляно було з двадцять чоловіків, а мене засудили до п'яти років, бо стояв залізно на своєму, що до Холодного Яру не їздив і в очі не бачив жодного повстанкому. Це ще поталанило. Досі не знаю, хто мене підставив: чи то Тютюнник розважався зі списками колишньої своєї старшини, чи то чекісти його самого виманювали в Україну. Бо за два роки таки виманили Тютюн-

ника й заарештували. А я потрапив спочатку до концтабору для політичних за Архангельськом, і там було ще так-сяк: ліві есери, меншовики, кадети, що не втекли, трохи українських патріотів. Запровадили самоуправління, дискусії, диспути у клубі, ставили вимоги до начальства тощо. Але потім ці окремі табори було закрито, а нас розкидано по виправно-трудо-вих. А просто кажучи, кинули політв'язнів на фінки карних злочинців. Хто ножа уникнув, того нестерпною працею і голодом добивають. Ось тоді...

М и к о л а . Зажди, Ганю. Коли ти у двадцять першому отримав п'ять років, то чому це ти вийшов тільки зараз?

Г н а т . Дуже просто. Як скінчилася моя п'ятірка, отримав ще три роки за «буржуазно-націоналістичну пропаганду». Виявляється, у першому концтаборі, коли язика я розпускав, усе фіксували ті, що дуже хотіли на волю вийти...

М и к о л а . Твоя розповідь як один з моїх жахливих снів. Тільки вони мені сняться якісь абстрактні, символічні, а тут...

Г н а т (*раптом позіхає*). На жаль, це кошмар наяву, Колю. Слухайте ж, заплановано знищення всіх українців, як і росіян, дашнаків, чеченців тощо. Усі нації стають непотрібними, бо будується всесвітній інтернаціонал, де нації зіляються. Українці ж удвічі непотрібні, бо мають ще тенденцію до самостійності, а це вже заважає зміцненню комуністичної імперії, якою комуністи тимчасово обмежаться в тому випадку, коли світова революція таки захлинеться. Логіка залізна: тобі, Колю, люба українська мова, отже й українська література тобі потрібна, а коли є література, є і спогади про гетьманів та про Центральну

Радую. Якщо хочеш автономії, захочеш і окремої української армії, а навіщо українська армія, коли є Червона? Зрозуміли, хлопці?

К о с т ь (*бурчить*). Зрозуміло воно зрозуміло, логічно, нічого не скажеш. Але ж маячня це, Ганю. Хворобливий кошмар. Існує ж республіка, її уряд, проводиться ж українізація.

Г н а т (*йому вже важко вимовляти*). Все це okaza-милювання, це про людські очі. А стосовно українізації, так то взагалі мишоловка, а українська мова в ній – це шматок сиру, що притримує пружину. Боже мій, були ж благословенні часи, коли люди, маючи шматочок справжнього сиру, засовували його до дурної мишоловки! Щоб піймати капосну мишу! А не в рот його собі, духмяний шматок голландського сиру! І щоб спочатку потримати його в роті, насолоджуючись ним зовні, а потім дуже, дуже повільно зціпити те, що залишилося в тебе від зубів і... Хлопці, мені б лягти. Очі злипаються, хлопці.

Г н а т укладається було на підлозі, взявши торбинку під голову, але К о с т ь йому забороняє. Тоді пробує влаштуватися для спання у фотелі – цеглини зсуваються, і Г н а т разом із фотелем летить на підлогу. К о с т ь підіймає його, вкладає на ліжку.

Увесь цей час М и к о л а і К о л е с н и к сидять недвижно, втупившись у свої склянки.

Тим часом захід сонця забарвлює стіни на червоно.

З вулиці пронизливо: «Ножі, ножі точити!»

М и к о л а (*розпачливо*). Але ж не можна далі робити вигляд, що ми цього не чули!

Г н а т (*підіймає голову з подушки*). Українізацією лише виявляють активних українців, щоб потім усунути. А все... все через Сталіна. Колись на засланні з

нього посміялися наші земляки-засланці, через його суху руку... Через неуспіх у жіночки, що в неї всі інші мали успіх... (*Знову засинає*).

К о с т ь (*після паузи, невпевненим тоном*). Усе це зеківські легенди, табірні казки... Бачте, вже у Сталіна суха рука...

М и к о л а . Бог із нею, з тією рукою вождя. Цілком можливо, що й справді байки. Але стосовно українізації... Хіба ж ви не бачите, що Ганя правий! Як мляво вона йде, і де тепер нарком освіти Шумський, що її розпочинав? Ми просто ховаємо голову у пісок.

К о с т ь . До чого, до кого, але до страуса ти зовсім не подібний, наш товстунчику. (*П'є, закушуючи тюрею*). Але ти правий: ми заплющуємо очі, затуляємо вуха, не хочемо повірити тому, що бачимо, тому, що чуємо. Ось я їздив на село з агітаційною бригадою. І хіба хоч півслова я вам, найближчим друзям, сказав про те, що зрозумів? (*Голосним шепотом*). Ота колективізація це нова кріпаччина, але ще гірша, бо державна, знеособлена. Змушують віддавати навіть землю, що її дала революція, худобу, аж до курей. Селянин знову стає людиною другого сорту, бо не може покинути нового комуністичного маєтку.

К о л е с н и к . Зупиніться! Краще п'ємо. Ти хотів за Перетца, Колю? Давай за Перетца (*випиває*). А що ти хотів про старого сказати? Я бачив його на похоронах Щербаківського, він дуже подався, ваш із Палею кумир.

М и к о л а . (*Випиває, зазирає до миски, кривиться й кладе ложку на стіл*). Того дня я довго розмовляв із Володимиром Миколайовичем. Якось дивно було мені, що він зі мною тепер абсолютно на рівних. Ні, він завжди був великий демократ, але ж я студентом,

хоч як би він до мене ставився, завжди сам відчував дистанцію. Не те тепер. Володимир Миколайович скаржився на комуністів, що намагаються підкорити собі обидві академії – і нашу, і ленінградську. Казав, що належить до тих нечисленних академіків, які наважуються чинити опір. Каже, що поразки не уникнути. Але Володимир Миколайович хоче залишити свою совість чистою. Його вже переслідують, до речі. Комуністи у ректораті Ленінградського університету забрали у нього курс історії української літератури і передали Загоруйку. Ти чув про такого?

Колесник. Я не чув би і про Перетца, якби ви з Палею та Зеровим мені про нього вуха не протуркотили. Комуністи набрали великої сили в країні й роблять, що хочуть. Взятися вже переписувати історію... Я знаю, що ти мене не сприймаєш серйозно, Колю, але коли ви з Перетцом не припините своєї фронди, то до історії не потрапите, а зроблене вами припишуть отому Загоруйку... Що це воно таке?

А це Гнат говорить у сні. Не підводячись, не розплющуючи очей, монотонно.

Гнат. Мені все одно повертатись туди. Життя тут – не життя, а суцільне очікування арешту. Тимчасове якесь життя, неправильне. Я, може, повернуся туди ще раніше, ніж сподівався. Там спокійніше. Там твоє життя вже вирішене, і ти кожної хвили готовий померти. Тут перед тобою спокуси: їх тупий і ситий вигляд, їхні костюми... Самиці, з якими вони тут сплять, неначе в світі нічого не відбулося, теж, мабуть, випечені та вгодовані. А там немає спокус та ілюзій, тільки чекаєш на смерть, що усуває всі страждання.

Пауза.

Микола підводиться з табурету, підходить до ліжка, ви-

тягає з кишені банкноти, не підрахувавши, всовує їх до кишені Г н а т о в о г о ватника. Повертається на своє місце за стіл.

Пауза.

К о с т ь . А нові підручники з історії вже написано. Хлопчик із «17-ї», знизу, якось приходив, шукав дорослого, щоб допоміг розібратися в написаному про громадянську війну. Я прочитав – яка там уже поміч малому, сам був ошелешений!

М и к о л а (повільно). А нова філософія ще краща. Студенти показували мені підручник Бухаріна з історії філософії. Там є таке: «Платон черносотенець, і ідеї его вшивіє». Важкувато було мені втримати на обличчі серйозний вираз. Але ж це молодь має зазубрювати... Дивна філософія! Не можна й думати вільно! Для чого ж горіти й палати, напружувати зголоднілі мізки, коли вже є готова система думання? Відкрий Марксів «Капітал» – і все! Готово!

К о л е с н и к (обережно). А може, це не так уже й погано? Може, оті зголоднілі мізки та голову, палаючу в пошуках сенсу буття, залишити буремним геніям, а звичайній людині давати оту, як ти кажеш, уже готову систему думання?

М и к о л а . Ваню! Ти ж так любиш нашу поезію! Якби всі поети думали однаково, за тим марксистським шаблоном, то ми б мали самі лиш нескінченні «Нінульки», тільки революційні. (Пауза). Ти що ж – образився?

К о с т ь . Час випити, колеги. (Наливає всім, підводиться. Похмуро). За блискучу українську модерну поезію! За майбутній новий розквіт українського малярства, хворого, тяжко пораненого, але ще живого!

К о л е с н и к (уже помітно нетверезий). Що це ви всі пристали до моєї «Нінульки» – навіть ваша єврей-

ська лахудра чіплялася... Але ж і сам Павло Григорович не заперечували! Сказали, що це чудово, це ніби його пісня пішла у народ. «Хай, – кажуть вони. – Хай іде!» Чого ти смієшся, Колю? Хто ти і хто Павло Григорович? Ти навіть не професор, як Зеров і Филипovich, а він уже академік!

Микола (сміється). Авжеж, зі знаннями, отриманими в Чернігівській семінарії!

Колесник (уїдливо). І хіба ти теж не передирав?

Микола (зривається на рівні ноги). Я?

Колесник. Так, у твоєму скандальному сонеті «Лебеді», після якого тебе вже більше не друкують! Ти передер майже все з «Лебедя» Маллярме! Послухай:

Могучий, девственний, в красе ізвівних ліній,
Безумієм крила ужель не разорвџот
Он озеро мечти, где свџол узорний іней
Поривов скованих прозрачно-синій льод?

Микола (розважається). І ти це називаєш – «передер»? Бідний мій Ваню... Зрозуміло, що я знав сонет Маллярме і минулого року навіть переклав його українською. Я абсолютно згоден із тобою, що переклав деякі його образи. Але ж є певна різниця і між нами як читачами Маллярме: я читав його у французькому оригіналі, а ти – в російському перекладі та чи не у «Чтеце-декламаторе» видання Самоненка? Напевно, не знаєш, і хто переклав «Лебедя» російською, га?

Колесник. Це справи не стосується... А з французької в мене були кращі бали.

Микола. А переклав його, коли не помиляюся, Інокентій Аненський. І здійснив цим справжній подвиг, бо такий фахівець, як критик-теоретик Аркадій Горнфельд, вважав, що поезія Маллярме взагалі неперекладна.

Колесник. І що ти з тієї маячні зрозумів, Костику? Я – нічого!

Кость *(задумливо)*. А я – щось. Той російський переклад пам'ятаю, але мені чогось пригадується, що автор його Бальмонт. А добре було б, якби Аненський. Мені завжди приємно думати, що цей талановитий поет служив директором нашої Колегії. Щоправда, коли ми з вами, хлопці, ще не папір бруднили, а пелюшки.

Колесник. І що вони таке верзуть? Нічого не розумію! Може, відкрити електрику? *(Стискає голову руками)*.

Кость *(так само)*. Я згадав про нашу теплу, затишну Колегію. Ніби коло замкнулося – треба випити. *(Розливає, сам першим випиває, здригається)*.

Микола *(столнено посміхається)*. Ось ти, Ваню, нагадав мені про професорство моїх друзів, хотів мене вколоти. Але ж я не заздрю їм. Я теж після революції був професором катедри славістики при Кам'янець-Подільському університеті.

Колесник. Хіба такий є?

Микола. Був. Так, революція позбавила мене багатого, спокійного, врівноваженого життя, що його обіцяла вдало почата кар'єра в Університеті святого Володимира. Але щиро зізнаюся: я ніколи не мріяв про шубу з професорських бобрів, про розкішну квартиру – як ота, що її Володимир Миколайович наймав на Маріїнсько-Благовіщенській, або про можливість напоїти в ній чаєм з різними пундиками одразу двадцять голодних студентів і професорських стипендіатів. Я не мріяв про це. Я сподівався, що все воно саме до мене прийде.

Колесник. Хіба знайти вимикач. *(Трохи похи-*

туючись, устає і зникає за кулісами ліворуч).

У напівтемряві спалахує над столом електрична лампочка без абажура. Майже відразу підскакує з койки Г н а т , сідає, тримаючи спину прямо, ніби солдат. Встає перед столом, вишукє щось очима (як виявляється, свою торбину). Заспокоївшись щодо неї, простягає К о с т е в і на долоні жіночий гребінець.

Г н а т . Вот еще нашлась принцеса на горошине! *(Посміхається)*. Муляло мені плече, муляло, мені навіть наснилося, що там пухлина і нікому в таборі оперувати... Забирай свій трофей, Костику!

К о с т ь вагається. К о л е с н и к підходить, бере з його рук гребінця, придивляється до нього.

М и к о л а . Як ти, Ганю?

Г н а т . Я? Нормально. Спасибі, друзі, що нагодували і напоїли. Я ж, чесно кажучи, не їв із самого Курська. На моїх золотих... тобто «внутреніх» трошки за восьму. Правильно, буржуї?

М и к о л а *(дістає кишенькового годинника)*. Правильно. П'ять хвилин на дев'яту, волоцюго ти наш любий.

Г н а т . Отже, я встигаю на чернігівський потяг, а ні, тоді на останній робочий. Мені ж дозволено в Києві лише зробити пересадку, а жити призначено в Коропі. Неначе я єврей часів «черти оседлості». Скажіть, а перед тим, як відрубився, нічого тут... ну, зайвого я не варнякав? А?

К о с т ь . Ні, що ти... Все було *(силувано посміхається)* нормально.

Г н а т . Тоді добре. Дякую Богові, що хоч із вами дав побачитися. Від родини не мав вісточки із самого арешту. О! Забув спитати. У тебе ж тоді, Колю, жінка була при надії. І... що?

М и к о л а . Спасибі тобі, що згадав. Дівчинка на-

родилася. Ліночка.

Гнат. Її ще не забрали від тебе?

Микола. То вже як на це подивитися... Вона зараз у піонерському таборі. Сподіваюся, повернеться живою.

Гнат. Бережи дочку. Ну, будьте всі здорові. Може, ще й зустрінемося.

Микола і Кость прощаються із Гнатом. Колесник стоїть, як стояв, утупившись у гребінець.

Колесник (*підсовує гребінець під ніс Костеві. Волає*). Що це таке, що це таке, я запитую?! Ну добре, впізнав я свої вареники, як було не впізнати? – але мовчу! Миска така сама, яку і я придбав на Сінному, добре! Бувають збіги, випадковості, розумію! Але ж іще гребінець! Це ж моєї Ніни гребінець! Вона ж його вчора весь вечір шукала!

Кость опустил голову. Нахабно посміхається.

Микола (*ніяково*). Що ти з себе виходиш, Ваню? Сам же кажеш: збіги, випадковості. А такі штучки-дрючки – це ж масове виробництво! На кожному ж розі продають...

Гнат (*після паузи, від дверей*). І ви ще скаржитеся на життя, хлопці? Такі вибухи пристрасті можливі лише у добре нагодованих людей!

Акт четвертий

Дія відбувається у сквері між вулицями Гершуні (тепер Гончара) і Святославською (Чапаєва). На задньому плані фонтан – як і в натурі, прикро еkleктичний. Ліворуч перед ним халабудка

з написом угорі на білій дузі: «Чистильщик-спеціаліст с Парижа». За кілька хвилин халабудка пірнає в темряву.

На авансцені дві садові лави, витворні, у стилі модерн.

Лава, на якій розмовляють, підсвічується софітами. Інша, на відміну від задника, ховається в напівтемряві.

Освітлюється садова лава, що ліворуч. На ній Суламіф і Делікатний.

Делікатний. Судячи з твого рапорту, завдання ти елементарно провалила. Всю роботу з «Мане» я мусив узяти на себе, а на «Пушкіна» ти не зібрала жодного матеріалу.

Суламіф. А коли на нього й не знайшлося нічого? Він закоханий у цей старий, провінціальний, тихий Київ. Злісний сумісник: гасає з однієї роботи на іншу, читає всюди лекції. Віршики пише, лише коли вони самі з нього полізуть, а лізуть вони про природу здебільшого. Жодного слова образи на те, що його після зухвалих «Лебедів» перестали друкувати. Це добрий, лагідний обиватель, що прагне насолоджуватись життям. Сумирний боягуз, він і в громадянську війну не висовував носа, не мав тоді, настільки я зрозуміла, ніякої чіткої політичної платформи, а тепер, коли класові суперечності загострюються, ніколи не став би загравати з авантюристичною Спілкою визволення України.

Делікатний. Добрий, лагідний... Я знав одного денікінського контррозвідника. Це теж була добра, лагідна, розумна людина. Проте ці риси його особистого характеру не заважали йому навіть вправніше за своїх колег, садистів і морфіністів, виловлювати, катувати й віддавати під розстріл червоних підпільників. Тобі, з твоїм агентурним досвідом, давно пора

навчитися не плутати грішне з праведним, розрізняти загальнолюдські якості та класове обличчя індивіда. Та кому це я лекцію читаю? Чи не з'явилась у тебе, товаришко, до «Пушкіна» бабська слабкість?

Суламіф (*поблажливо посміхнувшись*). Я б на твоєму місці, товаришу, хоч одного разу на рік довіряла жіночій інтуїції. За моїм глибоким переконанням, цей чоловік не заколотник і ніколи ним не буде.

Делікатний. Судячи з твого рапорту, це так. І цього разу твій товстий сазан вислизне з нашої сітки, ми його хіба що налякаємо. Але він приречений. Ні, не тому, що віршики пише. Он Володимир Сосюра, той кричав, що служив у Петлюри, на всіх своїх поетичних вечорах, але ж так само ревно покаявся, у партії з громадянської, ні в яку опозицію не лізе. Походження пролетарського, і хоч як би пиячив та скандалив, він свій. А твій лектор-заробітчанин підробляє ще у двох мовних комісіях ВУАН, і це його загубить. Адже мовне питання на Україні є загостреним політично, і не припустити в ньому політичної помилки просто неможливо. Навіть якби він стояв у цих своїх комісіях за максимальне наближення до російської мови, то зазнав би під гарячу руку Скрипника репресій за протидію політиці українізації. Коли ж Скрипник разом зі своїм націоналістичним ухилом упаде, як у Біблії сказано, і «з гуркотом», то будь-які спроби відштовхування від російської мови викличуть звинувачення в буржуазному націоналізмі. Єдина можливість, що може врятувати твого приятеля, мені здається мало вірогідною.

Суламіф. Що ти маєш на увазі, Вілісе?

Делікатний. Партія зараз не має твердої лінії стосовно національних мов. У Леніна є дещо, але він

переймався тактичними питаннями, не стратегією.

Суламіф (здивовано). Невже ти гадаєш, що товариш Сталін не здатний розв'язати це питання?

Делікатний. Навпаки! Коба – це геніальний теоретик, він єдиний, хто спроможний провести нашу партію між прірвами великодержавного шовінізму і буржуазного націоналізму. Я знаю Кобу ще з тих часів, коли ми на Кавказі разом добували гроші для партії і за це меншовиками-чистоплюями були виключені з РСДРП. І вже тоді я був уражений його світлим розумом. Просто тепер, в умовах внутрішньопартійної боротьби, він не має можливості займатися теорією. От коли б товариш Сталін визначив партійну лінію стосовно національних мов, і твій протеже здогадався би притримуватися її, не відступаючи на міліметр, у нього залишилися б шанси вижити, навіть зробити академічну кар'єру. Але де ти бачила безпартійного інтелігента, здатного до дисципліни, до самообмеження на користь класової доцільності та світлого майбутнього всього людства? Через ці свої академічні комісії він потрапив до нашої номенклатури. Сталін геніально винайшов і запустив у хід систему номенклатури партійців, приречених на керівництво, а в ГПУ створюється номенклатура ворогів народу, приречених на арешт. Не сьогодні, то завтра. Можна буде цю номенклатуру й розстрільною назвати.

Суламіф. Нічого не скажеш, сумне передбачення. Я й гадки не мала, що професія мовознавця така небезпечна.

Делікатний. Коли вже ти, товаришко Аркензель, стала в нас любителькою поезії та поетів, відповім тобі словам одного віршотворця, до речі, приятеля Маяковського:

А в наші дні і воздух пахне смертю,
Открийть окно – что вени отвориць.

І чому це ми, чекісти, так полюбаємо поезію?

Суламіф. А справді? Мабуть тому, що в нас поетичні натури, до того ж маємо шанси стати колись меценатами.

Делікатний. Цікава це перспектива – дарувати не гроші або маєтки, а свободу чи навіть життя... Але ж партія не дозволить перетворити органи держбезпеки на приватну лавочку. Лець не забув! Я знайшов простий спосіб урятувати твого нещасливого мовознавця.

Суламіф. Да ну!

Делікатний. А спіймалася, спіймалася на гачок! (*Патетично, але з іронією, що стає дедалі помітнішою*). Ти закохалася у класового ворога! Ти забула, Аркензель, хто ти є! Ти міноносець... ні, ти пролетарський бойовий тральщик, і в тебе забилися парогазові труби. Їх треба прочистити від буржуазного романтичного накипу – і ти помчиш далі, зриваючи з якорів ворожі донні міни. Я прочищу тобі твої труби! Сьогодні ввечері, у тебе, о десятій... Це наказ!

Суламіф (*без посмішки*). Мені щораз важче стає зрозуміти, Вілісе, коли ти жартуєш, а коли серйозний.

Делікатний. Мабуть тому, що я втомився.

Суламіф. І забула зовсім – чому це ти ризикнув проводити оперативний інструктаж у людному сквері на лаві?

Делікатний. По-перше, не дуже я і ризикую, бо алею перед собою ми контролюємо, а мій мовчазний помічник страує нас зі спини, отже, чужим не підслухати. По-друге, був я сьогодні на Колегії. Списки на арешт уже узгоджено, більшість наших із тобою

фігурантів викличуть на перший випадок як свідків. Треба ж їх якось налякати спочатку! Мав би я більше народу – встановив би за кожним відкрите стеження.

Суламіф. Ясенько. (*Крадькома полегшено зітхає*).

Делікатний (*дивиться в зал*). Ось і твій залицьник з'явився, але під ручку з жіночкою.

Суламіф. Це його дружина. Оперативного інтересу не становить.

Делікатний. А це ще побачимо... Залишив її! А як на мене вилупився! Що я тобі казав? Жінки не боїться, запрошує тебе сісти на лаву. Ну, йди! Останній рапорт, як домовилися, о десятій.

Суламіф. За кого це ти мене приймаєш? За полкову...

Делікатний. Ффу! За досвідченого та відданого чекіста, товаришко. А я тут почекаю «Мане».

Підчас паузи ця лава затьмарюється, але освітлюється та, що праворуч. На ній Суламіф і Микола.

Суламіф. А чому б тобі не запросити Тетяну до нас?

Микола. Це було б неприємно для неї. Я їй про нас із тобою розповів.

Суламіф. Он як! І ти вважаєш, що це був розважливий учинок?

Микола. Мабуть, ні. Але я про все Тетяні розповідаю.

Суламіф. Дивися, ще постраждаєш за свою відвертість, Колю. А чи ти знаєш, що вона тобі зраджує с Костем?

Микола (*після паузи*). У нас із Тетяною взагалі складні стосунки. А з ким це ти щойно сиділа на лаві?

Суламіф. Так, нав'язався один. Намагався познайомитися.

Микола. Якийсь дивак. Схожий на Мефістофеля, тільки не кульгає. Якось ходив за мною, не приховуючись: куди я, туди й він. Можливо, теж намагався познайомитися. Власне, Суламіто, я хотів із тобою ще раз попрощатися. Ти коли їдеш?

Суламіф. Завтра вранці остаточно оформлю відрадження та й поїду. Харків не в Австралії ж, Колю. Може, ще зустрінемося.

Микола. Хтозна. Я все пригадую останню нашу зустріч у твоєму жахливому кутку... Я такий вдячний тобі, що не знайти слів. Це був для мене абсолютно новий досвід, такий, що заразом обпалює тебе і підносить до...

Суламіф (*ніжно*). Шутки в сторону, Колю. Думаєш, я не дотумкала твою методу залицяння, казанська ти наша сирота? Хоч би почервонів трохи! Та й ти мене розконспірував, я ж не дурепа якась. Але я в цьому не зізнаюся, і ти нікому не кажи. Навіть своїй Тетяні. Обернись обережно, за скамейкою ніхто не стоїть? Добре. А тепер я тобі поворожу. Тільки не по руці, бо тоді зрозуміють, про що говоримо. Тебе чекають малі неприємності у казенному домі, а через деякий час великі неприємності, після чого тебе з того казенного дому вже не випустять. Єдиний порятунок тобі – тікати, тільки не десь на село і не в твою Золотоношу.

Микола. Ніяка вона не моя, з чого це ти взяла? Я давно вже киянин, київський міщанин, а не черкаський козак...

Суламіф. Ну ти й базіка! А нерви маєш нічого, міцні. Слухай і мовчи. Коли зможеш, люб'язно посмі-

хайся. Найкраще тобі сховатися в Москві або в Пітері, там ДПУ нацменів не переслідує: своїх клопотів вистачає. Тільки не влаштовуйся читати лекції про українську літературу, не привертай більше до себе уваги в етом разрезе. Ти ж знаєш сім іноземних мов, ти ж до революції вірші писав російською мовою! Ти в Пітері вчився і свої вірші носив показувати Блоку!

Микола. Не стану я тебе запитувати, Суламіто, звідки все це тобі відомо, а щодо Олександра Блока, то, наскільки це мені відомо, всі майбутні «неокласики» ходили до нього зі своїми віршами, звісно, ще символістськими та російськими. Але трохи пощастило тільки покійному Володі Отроковському. Блок прочитав його вірші та написав Володі листа. Сам автор, мовляв, сподобався йому більше, ніж вірші. А це завжди важливіше, бо вірші без людини – просто пар. Але ж ми давно вже живемо іншим життям, чарівна Суламіто.

Суламіф. Що віршики це пар, я згодна абсолютно. Ти обіцяєш мені, що поїдеш до Пітера, Колю?

Микола. Ти дуже добра до мене, взагалі, дуже добра, я цього не заслуговую, а сьогоднішнього подарунка я й не чекав од тебе. Я розумію, що ти через мене наражаєшся на небезпеку. Мені хотілося б, аби й ти повірила, що всі ті слова були щирі – ті, які я казав тобі на тому тижні та які, мабуть, здаються зайвими тобі, сталава твоя душе. І зараз я не буду тобі брехати, кохано. Я нікуди звідси не поїду.

Суламіф. Нічого собі заява...

Микола. Ти згадала про нацменів. Так, я був би національною меншиною в Пітері. А тут ніхто мене нацменом не назве – можуть як завгодно обізвати, але не нацменом. І я нікуди з Києва не поїду, бо в

іншому місті, у тому ж твоєму величному Пітері, не життя вже буде для мене, а животіння. Ти ж була на нашому балконі, так? Пам'ятаєш, які там симпатичні розетки на стіні?

Суламіф. Щось не дуже... Ось велосипеда пам'ятаю.

Микола. Будеш, мабуть, сміятися з мене, але, коли ми з Тетяною з'їжджалися, то відкинули кращій варіант обміну, бо мені закортіло жити саме в цьому стильному домі. Куди мені їхати звідси? *(Підводиться з лави, дивиться в зал – із викликом і ніби жалістю).*

Суламіф. Що ти там побачив, Колю?

Микола. А ти хіба сама не бачиш? Ось переді мною починається черга, що протягнулася від нашої лавиці, зміїться сквером, завернула аж до цього облупленого фонтану. Стоять у ній чоловіки, деякі з чемоданами, обмотаними мотузками, інші з вузлами, ще інші тримають за руку дітей, за деякими ховаються жінки, навіть прозоріші, ніж вони. А втупився я в першого чоловіка в черзі. Бачиш, і крізь нього можна розгледіти куці та веселих комсомольців на лаві. Стоїть терпляче, дихає на мене гірким духом прокурених легенів, тхне від нього кислятиною робочого потягу. Чекає, коли звільняться мої дві кімнати у цьому солодкому місті, для приміського люду немов медом намазаному. Мріє людина передмістя, і всі вони в черзі мріють про той щасливий день, коли їх упишуть до товстої книги, дадуть папірець, поставлять штамп у посвіченні – і можна буде зтягнути в наші кімнати своє барахло і врізати новий, свій замок. Адже знають усі вони або нутром чують, що не вперше порожніють оці цегляні коробки і не вперше отак знову наповнюються. Рано, проте, заявилися... *(Голосно).* Ей ти, відхлинь! Зарано лізеш! Приходь післязавтра!

Суламіф. Ну, ти дайош! Я майже побачила ту чергу... *(Вагається)*. Але ж, Колю, якщо по совісті, разве це не однаково, де жити? І як?

Микола. І з ким? *(Посміхається, сідає)*.

Суламіф. Ні, з ким – не однаково. Сам це добре знаєш, що не однаково, Колю. А щодо всього іншого, ти таки справді міщанин. Дуже небезпечний для жінок у віці, дещо молодшому за середній, ось ти який. Товстенський, симпатичненький такий собі буржуйчик. Прощай, Колю.

Микола. Прощай, чарівна Суламіто. Чи все ж таки Юдиф? Коли б нам зустрітися років на десять раніше...

Суламіф. Тоді я, можливо, розстріляла б тебе під гарячу руку. Прощай. *(Підводиться, йде ліворуч)*.

Микола. О! Зачекай! *(Доганяє, вкладає їй щось у руку)*.

Суламіф *(суворо)*. Що це?

Микола. Губна помада, і тільки. Червона, майже як твої уста. Фірми «Коті», але не запитуй, де я дістав. Патрончик короткий, хай такою ж буде і твоя пам'ять про мене. Прощай.

Суламіф. Пам'яті не накажеш, Колю. *(Зникає за кулісами ліворуч)*.

Микола. Піти заспокоїти Тетяну. *(Повільним кроком, тримаючись за серце, виходить праворуч)*.

Освітлюється інша лава. На ній Ніна і Делікатний. Ніна сидить боком до кавалера, виструнчившись, не торкаючись спинки лави. Делікатний розвалився, граючись тростиною.

Делікатний. Поясніть, будь ласка, свою відмову, Ніночко. Вона мені, присягаюся Третім Інтернаціоналом, незрозуміла.

Ніна. Що ж може бути тут незрозумілого? Це мені незрозуміло, як ви могли так поводитися зі мною, то варишу Делікатний.

Делікатний. З того, що мені про вас відомо, Ніночко, я аж ніяк не думав, що ви станете мені дорікати на порушення мною норм буржуазної моралі.

Ніна. Ні, зовсім, ні, Максиме Григоровичу. Я сама кинулася вам на шию, дурненька, бо ви мені дуже сподобались як чоловік. Признаюся, через те, що я ніколи не бачила свого батька, мене завжди тягнуло до дорослих, мужніх, справжніх чоловіків. До того ж мене дуже тішили близькі стосунки з таким старим (тобто заслуженим) партійцем, як ви, старим (інакше не скажеш) революціонером. Я мріяла використати цей досвід спілкування з вами у своїй майбутній журналістській роботі. От. І ви так гарно вмієте... ну вхаживать за дівчиною. Хто ж знав, що ви мене кинете (*зітхає*) після двох побачень.

Делікатний. Та хіба ж я тебе кидав? Просто дуже багато справ навалилося на роботі. Я весь цей час думав про тебе, глупишка, пишечка ти моя. Давай зустрінемося, призначай тільки час.

Ніна. Це ви зараз кажете, Максиме. А хто прислав до мене того йолопа? Ну, який заявив, що ви мене вже завербували...? Хіба ж те, чим ми з вами займалися у вас на квартирі між двома келихами шампанського, називається тепер вербовкою?

Делікатний. Що тут поробиш, Ніночко? Цей хлопець такий же комсомолец, як і ти. Ще недовчений трохи та, можливо, надто запальний.

Ніна. Але ж він сказав, що тепер буде називати мене якимось дурним псевдонімом, на кшталт вуличного прізвиська, і що я тепер маю стежити за

подружжями Вій-Вітрів і Филипівичів та доносити в ОГПУ про кожен їх крок!

Делікатний. Тихіше, Ніно! Хіба ти як свідома комсомолка не бажаєш допомогти нам, допомогти захистити пролетарську державу від її ворогів? Це дивно...

Ніна. Але ж Микола Сергійович із Тетяною та Павло Петрович із Марією Андріївною – вони ж зовсім не вороги пролетарської держави, товаришу Делікатний. Вони ж працюють, прагнучи збагатити пролетарську українську культуру культурними традиціями минулих віків людства, а в цьому немає нічого поганого. Є, щоправда, літературна боротьба, але ж це ще не є класова боротьба...

Делікатний. А те, що тобі вклали Вій-Вітер і Филипівич до твоєї гарненької голівки, ще не є абсолютна істина. Скажи, а хіба мій дурний підлеглий не намагався настрашити тебе, не обіцяв повідомити про твої пригоди твого чоловіка, а про аполітичну поведінку – комсомольську організацію?

Ніна. Намагався.

Делікатний. От дурний!

Ніна. Але не дуже налякав. Думаю, що знайду ліжко в гуртожитку, а ні, то моя подружка пустить мене на своє спати валетом. Що ж до комсомольської організації, то я вже на третьому курсі, маю в нашій комси деякий авторитет. Усі пригадають, що це саме я запропонувала цього року обрати В'ячеслава Рудольфовича Менжинського почесним студентом нашої другої групи. І що телеграму голові ОДПУ я посилала. Наша студентська комса добре пам'ятає, що сказав незабутній Фелікс Едмундович Дзержинський про служіння чекіста. Що у чекіста мають бути гаря-

че серце, холодна голова і чисті руки.

Делікатний. І чисті руки... Що ж, правильно... Я формулюю: від співробітництва сексотом відмовилася, виходячи з високого, ідеального розуміння місії ОГПУ. Добре, я приймаю таке мотивування. Але ж позаслужбово, в приватному спілкуванні ти ж не відмовишся, Ніночко, щось розповісти мені, коли я запитаю?

Ніна. Ні.

Делікатний. Ні яке – ні чи так?

Ніна. Зрозуміло, не відмовляюся. Я вам зателефоную якось увечері, Максиме. Телефон той самий – *(майже шепотом)* 31-78?

Делікатний. Той самий, Ніночко. Моє шанування!

Ніна *(у відповідь на поклон посміхається)*. До побачення!

Делікатний ставним кроком прямує до іншої лави. Ніна падає на лаву, відкинувши голову і заплющивши очі.

Колесник *(прибігає, засапавшись. Розмахує руками)*. Господи ти боже мій! Не встиг ще я розібратися, звідки це у студії Костя не тільки наша полив'яна миска з моїми варениками, а й твоя зачіска... тобто расчъоска... тобто твій гребінець, що ти позавчора через нього півквартири перевернула! Твій гребінець у Костя на його ліжку, брудному, як лігво паркової проститутки в Пущі-Водиці! І тут знову! Хто цей підстаркуватий дженджик? Про що це ти з ним щебетала?

Ніна *(у тій же позиції, не розплющуючи очей)*. Чи не забагато собак ти на мене вішаєш? І де ж твоя математична логіка? То не можеш повірити, що Кость мій коханець, то приписуєш мені тепер одразу двох

коханців. Не будь смішним.

Колесник. Я не хочу більше тебе слухати! Бо ти завжди й у всьому маєш рацію! Так не буває, я хоч і закоханий у тебе, але ж все ж таки не остаточний кретин! Чому я не прислухався до друзів, що радили мені не поспішати одружуватися з молодою пройдою?

Ніна. І хто це тобі казав?

Колесник (збавивши тону). Микола сказав. А що?

Ніна (розплющує очі, з убивчою байдужістю). Коля знає, що говорить. Я з ним познайомилася раніше, ніж із тобою. Коли б ти знав, як ви мені всі набридли.

Колесник. І він також! А я вірші тобі писав! Я цього більше не витримаю! Я нарешті застрелюся! Ти перша пожалкуєш! (Пауза. Знову тихше). Єслі ти... хоть немножечко любиш свого Ваньку-встаньку.

Ніна. Нема тобі з чого стрілятися, Ваню. Чи вже забув, що позбувся револьвера? І заспокойся, тобі ж рано на роботу.

Колесник. Нічого, я винайду, як заподіяти собі смерть. Ще пожалкуєш, Нінулько! (Вибігає.)

Освітлюється інша лава. На ній Делікатний і Кость.

Делікатний. Такі запізнення неприпустимі, молодий чоловіче.

Кость. Я запізнився, бо komponував оце. (Подає папірець). Цікаво мені, як воно тепер називається – повідомленням, поданням, довідкою?

Делікатний (читаючи, не уважно). Доносом називається. (Дочитав, сховав папірець до кишені). Це те, що мені було потрібно. Картина стає абсолютно ясною. Спасибі. Ми вас підтримаємо матеріально. Ціл-

ком можливо, що Київське управління укладе з вами договір на розпис стін у деяких кабінетах. Це дало б вам змогу спокійно навідуватися до нас, хоча з другого боку... Ну, ще подивимося. Але є в мене до вас одне майже приватне, особисте запитання. Щойно ви, що тут не кажи, зрадили свого старого приятеля. Я, знаєте, колекціонер, я колекціоную мотиви зрад. А ви, Старобільський, чому зрадили свого Христа?

К о с т ь . Я і сам над цим думав уже. Звичайно намагаєшся дошкулити тому, хто зробив тобі надто багато добра, щоб твоє самолюбство це витримало.

Д е л і к а т н и й . Согласен.

К о с т ь . Мій випадок особливий. Ми з ним давні друзі й ніколи не рахувалися, хто скільки кому зробив добра. Я доношу на нього, бо бачу в цьому спосіб, щоб він зник із мого оточення, з мого життєвого кола... Бо сам завинив перед ним.

Д е л і к а т н и й (*стенає плечима*). Психологічно. (*Майже без паузи, діловим тоном*). Ваше псевдо – «Мане». За тиждень мені потрібні дані про настрої художників з оточення Мурашка. Ви ж там своя людина. Прошу вибачити, але ваше запізнення змусило мене недоречно затриматися. До зустрічі.

Залишившись сам, К о с т ь починає щось бурмотіти, розмахуючи руками. Поступово починає говорити голосніше. І глядачам уже чутно:

К о с т ьзанадто. Насправді становище не безвихідне. Живуть же люди із сифілісом, з виразкою в паху, зі срібною руркою замість гортані, з діркою в пупі замість заднього проходу, по-блатному фуфла. Чому ж не можна прожити сексотом? Тихесенько собі, ховаючись під стіночкою, подалі від ліхтарів, стосунки з охранкою не афішуючи. Адже на лобі

не написано, ніс від цього не провалюється... І є в мене досвід, бо подібний дискомфорт я вже колись відчував. Безперечно... Саме почуття пам'ятаю, але через що воно з'явилося тоді? А... Це коли я вперше переспав з жінкою, з тією подружкою моєї безпутної мами, із коротконогою, в кучериках, жантильною сучкою, що сюсюкала навіть у постелі. Ні, моєї покійної мами... Треба, певно, було сказати: моєї покійної безпутної мами... Тоді, пам'ятаю, мені теж здавалося, ніби на моєму прищавому обличчі написано, що я тільки-но втратив невинність. (*За спиною Костя з'являється Хвеса, що дивиться на нього з радісним передчуттям*). Але, коли я наважувався підняти очі від тротуару, виявлялося, що моя осквернена особа абсолютно байдужа стінам, ліхтарям, рекламам та вивіскам Святославської (оте безсоромне сюсюкало жило на Святославській), візникам та їх коням, не говорячи вже про старих дядьків у літніх піджаках і канотье, що читали в літньому кафе газети. Їх куди більше цікавила оборона Порт-Артура, ніж велика таємна революція, що перевернула моє чуттєве життя та назавжди позбавила прищів... Що за ідіотське ім'я для російської морської фортеці – Порт-Артур!

Хвеса. Вечір добрий, Костянтине Опанасовичу!

Кость. Фізкультпривіт! (*Оживає трохи*). А я ще не бачив тебе у червоній косинці. Знаєш, а тобі личить, люба.

Хвеса (*манірно*). Чи дозволите до вас присусідитися? Дякую грічно. (*Сідає на самий край лави*).

Кость (*бажає підіграти*). То ж чим зобов'язаний цьому візитові? До речі, ти мене образила, люба. Мала прийти до студії на другий день п'ятиднівки – та не прийшла.

Хв е с я А х, звиняйте. (*Відкашлюється, потім патетично*). Залізна хода класової боротьби розтопта-ла мої дівочі надії, проте власноруч розв'язала мое болюче життєве питання. Арештувала ваша Чека мого І. В. Могутова, Костянтин Опанасовичу, тож не встигла я вискочити за непмана. Хтозна, чи не на краще? Мамуня моя говорили: «Що не робиться, все на краще». Надто вже був червонопикий – як упир, прости мене Господи. (*Хреститься*). І на підборідді потворна бородавка, жах! Отже, залишається друга перспектива – комсомольська і робфаківська...

К о с т ь . Але ж чому це – моя Чека?

Хв е с я . Не перебивайте мене, Костянтин Опа-насовичу! Бо я зіб'юся, а в мене заздалегідь усе по полицях розкладено... Коли ж ця пролетарська пла-нида мені випадає, то зовсім не бажаю я втратити найдорожче для дівчини у гуртожитку на засцяному, звиняйте, матраці, і щоб його товариші заглядали, робили зауваження, давали поради та хіхікали. І щоб потім сказав, застьобуючись: «От ти і позбулась, Хо-менкова, предрассудка. Є чого пошамать?». Ні, краще хай це буде на вашому романічному горіщі, серед картин, у ваших міцних обіймах, під ваші, Костику, солодкі слова, від яких у дівчини голова йде обер-том... Я згодна пережити з вами отой яскравий по-дарунок долі, отой солодкий спалах вічної пристрасті – хоч би й сьогодні ввечері.

К о с т ь . О! Я щаслив, люба... Чому ж ні? Там не прибрано, в студії, я... я працював...

Хв е с я . Тепер друге. Це було те, що я – вам. А те-пер про те, що ви – мені, Костику. Та бог з ним, з тим товстуном із райкомунхозу, зробіть мені краще іншу протекцію, Костянтин Опанасовичу. (*Складає бла-*

гально руки). Познайомте мене з отим літнім однооким красенем, ви з ним щойно розмовляли! Не хочу я в двірники, біс із ними, з тими мітлами та службовою комірчиною, хай візьме мене в таємні агенти. Пам'ятаєте фільму «Що ви за одна, Мата Харі?»

К о с т ь . Я не певен, любя...

Х в е с я . Справді, хтозна, може, фільма по-іншому називалась... Здається, «Кто ви, Мата Харі?» Якщо поталанить, я стану пролетарською Матою Харі. Викраду таємні плани польських бомбардувань, а якщо мене спіймають, навіть перед розстрілом, біля стіни, під дулами вже рушниць, не видам рідного ОДПУ, а гукну лише: «Хай живе Третій інтернаціонал!».

К о с т ь . А ви не помиляєтесь, Хвесю? В мене немає жодних знайомих у тій установі.

Х в е с я (*посміхається поблажливо*). Ну, зрозуміло, конспірація... Але ж це відомий у Києві чекіст, він ще з Нінкою, дружиною вашого приятеля Колесника, плутається, а Ваня, бідний, нічого не знає і носить її на руках... А вас разом із цим сивим красенем я вже бачила на тому тижні. Я так прямо і сказала Лідусі: «Ми всі думали, що Старобільський аполітичний, а він лише придурювався, що він з розпусної Богемії, а сам, бачиш, служить караючий правіці пролетаріату».

К о с т ь . Кому це ви сказали?

Х в е с я (*світським тоном*). Хіба ви не знаєте Лідусі, Костянтіне Опанасовичу? Це ж куховарка у Філіповичів. Коли він і вона поїхали до Криму, Лідуся опанувала хазяйські припаси й щовечора влаштовує, як вона каже, звані чаї для сусідської прислуги.

К о с т ь . Я, мабуть, піду. Це неможливо! Пробач, коли чим перед тобою завинив. (*Зривається з лави, швидко виходить*).

Хвесья . Ой лишенько! Що це з ним? Що я зробила не так? Чи перерум'янилася знову? (*Хапається за щоки*). Здається, нормально... Хіба забула пообіцяти? Пообіцяла ж...

Освітлюється садова лава, на якій Тетяна і Микола .

Тетяна . Твоя поведінка, Миколо, переходить межі наших з тобою домовленостей. Хай тобі як ліричному поетові потрібні зустрічі з іншими жінками. Хай. Але афішувати...

Микола . Усе це втрачає тепер будь-який сенс. (*Пауза*). Почалося, Таню. Доведеться тобі згадати, що ти племінниця Деснянської Чайки.

Тетяна . Ця жінка сказала тобі про мене щось погане? Я бачу по твоєму обличчю... (*Пауза*). Боже! Я зрозуміла. Немає якоїсь помилки?

Микола . На жаль. Тепер треба робити головне. Ліночка ось-ось повернеться з літнього табору, їй треба буде підгодувати... Боже, як ти впораєшся з господарством, коли мене візьмуть?

Тетяна . Про Ліночку я не забуду, хай це тебе не хвилює. А що ти багато заробляв, так багато ж і витрачав. Нічого, я впораюся.

Микола . Далі. Рукописи. Їх не повинні забрати під час обшуку. Всі машинописи та рукописи останніх років треба відвезти у Боярку до тьоті Насті. Залишимо тільки віршики часів Колегії та деякі рукописи вже надрукованих поезій. Рукописи та картотеку до книжки про Лесю Українку також. Але все ненадруковане ми маємо врятувати. Відвозити краще тобі, і щоб Хвесья не бачила, як ти збираєш мої папери. Це головне. Ледве не забув – щоденник вивезти насамперед і в тьоті Насті сховати окремо!

Тетяна . Я все зроблю, не хвилюйся. (*Кладе голо-*

ву йому на плече). Усе ж таки в нас було і багато світлого. Особливо в ті перші, голодні роки.

Микола (обіймає її правицею). Залишаємося втрюх, Таню. З нашою Ліночкою. Власне, у мене завжди були тільки ви... Що там таке скрегоче?

Чути виття двигуна і стукіт трактора.

Тетяна. Трактор... Їм же не можна в місті!

Микола. А... Я зрозумів. Це везуть рештки Залізної церкви з Євбазу, Іоана Златоуста. Пам'ятаєш, як розбирали, гупало вдень і вночі? Церква більшовикам не потрібна, а чавун потрібний. Отож, мені розповідали, складають колони, куполи, шмати з даху на платформу і возять трактором. Потворний звук!

Татакання трактора переривається відчайдушним зойком, потім свистком міліціонера. За лавою пробігає Молодик у штатському. Чути ще зойки та свистки.

Прибігає Ніна. Руки в неї трясуться. Тетяна саджає її на лаву, намагається заспокоїти, припалює й дає цигарку.

Ніна. Кинувся сам під трактор, прямо головою під гусеницю. На моїх очах, еті твою мати! Темно вже, фари мене засліплювали, і серце відразу в п'яти: Ваня! Таки наважився, дурень з дипломом, покінчити з собою! Підбігла і бачу: це ж Кость. Його блуза, його стоптані жовтогарячі черевики... Голови немає. Це неможливо...

Жінки обнялися й плачуть. Микола замислився.

Микола (роздумливо). І головою впав під трактор... Дуже символічно, але такого тепер нізащо не надрукують.

Тетяна (плачучи). Що ти верзеш? Сором! Це ж твій шкільний товариш, а тобі ніби й не жаль...

Ніна (плачучи). Хай. Хіба це має значення? Їхня, чоловіків, справа говорити, а наша з тобою жити. І

ще мій Іван кудись побіг, несамовитий. А потім мені ж його валер'янкою відпоювати...

Татакання трактора замовкає. З'являється і посилюється новий звук – пронизливе виття сирени.

Тетяна. Що це ще? «Негайна медична допомога»?

Ніна. «Чорний ворон» поїхав. Це нічого...

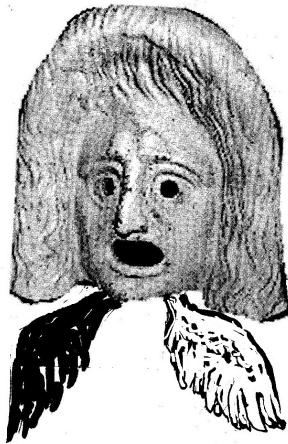
Тетяна. А що таке «чорний ворон»?

Микола. Не бійся, Таню, вони приїжджають удосвіта.

Різкий виск гальм. Солдатські чоботи бухкають об асфальт.

Завіса

2007 р.

Петроній Янусович *Жорстока гра на дві дії, чотири картини*

Діючі особи

Петро Іванович. В *Картині першій* – років 35-ти, одягнений у робочу спецівку із дорогої тканини, пошиту найкращим кравцем, під нею біла сорочка з краваткою, у *Картині другій* – років 45-ти, у гарному чорному пальті, широкі брюки наprasовані, черевики тьмяно виблискують, в *Картині третій* – років 50-ти, в німецькому мундирі офіцера вермахту зі споротими відзнаками, у *Картині четвертій* – років 70-ти, у модному костюмі та краватці, з орденом Вітчизняної війни 1-го ступеня. Завжди в золотих окулярах, лише в *Картині четвертій* – в окулярах із роговою оправою.

Надія Павлівна Нульова, дружина, потім удова відомого поета-неокласика і видатного літературознавця – в *Картині першій* їй років під 30, у темному платті з білим коміром, яскрава брюнетка, в *Картині четвертій* виглядає років на 50,

одягнена непришно, але за модою, тримається дуже прямо, волосся неприродно чорне.

Е н к а в е д и с т – в *Картині другій* йому років 30, у формі капітана держбезпеки, у *Картині третій* – навіть помолодшав, одягнений підкреслено по-європейськи: картатий джемпер під піджаком, брюки гольф, на голові берет, в *Картині четвертій* – погладшав і постарів, в сорочці-вишиванці та у світлому і просторому літньому костюмі.

П и л и п о в и ч Павло Юхимович, відомий поет-неокласик, літературознавець – років 40-а, добре, але трохи мішкувато одягнений за модою 20-х років. Із валізкою.

Н і м к е н я – років 30-ти, добре одягнена за модою 40-х, худорлява, майже неприваблива блондинка.

К и л и м е н к о Тарас Григорович, асист Українського Вільного Університету – чолов'яга років 35-ти. Одягнений бідно, в німецький «секондхенд» 40-х років.

В е л е ц ь к и й Георгій Олександрович, академік АН СРСР і АН УРСР – високий, імпозантний, гарно одягнений, під 80 років.

Д о ц е н т кафедри радянської літератури – трохи за 40 років. Одягнений у двобортний костюм, пошитий не без смаку, на піджаці орденська планка зі стрічками орденів і медалей.

Р у д я к о в, солдат з гвинтівкою, років 20-ти. У пошарпаній шинелі з погонами й петлицями військ НКВД. Його має грати той же характерний актор, що й **Д о ц е н т а**.

Л ю д и н а з т р а н с п а р а н т о м на паличці – у *Картині першій* з'являється у толстовці, галіфе і в білих тапочках із гумовими підборами, у *Картині другій* – у бездоганно припасованій формі військ НКВД і лискучих чоботах, у *Картині третій* – в європейському цивільному одязі сорокових років минулого століття, у *Картині четвертій* – у саржевому смокінгу офіціанта з краваткою-метеликом.

Картина перша

Спартанський барліг неодруженого гуманітарія, що його прикрашають хіба що книжки, складені стосами біля стіни, і модерна картина без рами, що висить криво.

Петро Іванович із Надію Павлівною, сидячи на розібраному ліжку спинами одне до одного, закінчують одягатися. Надія Павлівна, випнувши губки, застыбує гудзики ззаду під коміром плаття, Петро Іванович зав'язує краватку.

З'являється Людина з транспарантом, невимушено виходить на авансцену, показує транспарант **«КВІТЕНЬ 1930 РОКУ. КИЇВ. КІМНАТА ПЕТРА ІВАНОВИЧА В КОМУНАЛЦІ НА ЛЕНІНА, 52»**. Йде.

Надія Павлівна *(працює над вузлом волосся на потилиці, мукає, тримаючи шпильку в роті)*. Може, краще було би мені піти звідси мовчки...

Петро Іванович. Прашу прощення, я не рацлишал.

Надія Павлівна *(вийнявши шпильку з рота)*. Чи не краще було би мені піти звідси мовчки?

Петро Іванович. І тем обідеть мене ещю больше?

Надія Павлівна. Тільки зараз я второпала, що ти звертаєшся до мене російською. Давай вже краще українською, Петю.

Петро Іванович. Дивно. Я й сам тільки-но це помітив. Мабуть, я щойно повернувся у двадцятий

рік, коли в нашому колі всі розмовляли російською.

Надія Павлівна. У двадцятому, коли ми з тобою зійшлися, і ти кинув мене. І чим це я тебе спочатку образила, що тепер «ще більше»?

Петро Іванович (здивовано). А хіба ж це не ти мене кинула тоді? Не тоді, правда, а пізніше, коли заміж вийшла. А сьогодні – хіба це не образа, що ти змусила мене... ну, зрадити мого давнього й найкращого друга? Я розумію, що ці слова надто брутално передають те, що відбувається між нами трьома, але треба ж було якось...

Надія Павлівна. Я?! Тебе?! Але стоп машина. Знаєш, я ще не готова обговорювати питання, хто кого з нас зрадив. Та ще слово таке погане... (Пауза). Чи тобі не здається, що тепер українською мовою в Києві розмовляють тільки фрондери, як воно було до війни?

Петро Іванович. О! (Вдивляється в її обличчя). Це ти сама придумала? Чи почула від...?

Надія Павлівна. Краще вже я піду. (Залишається на місці).

Петро Іванович. Пробач! Просто дуже гостре зробила зауваження. І в яблучко влучила. Хоч ніхто не припиняв оту хиренну українізацію, у суспільстві знову стало добрим тоном розмовляти російською. Стосовно ж зради... Коли брати питання ширше, то для українця поняття зради є таким же амбівалентним і непевним, як і образ Іуди Іскаріота в тлумаченнях новітніх письменників. Як тільки українська нація сформувалася, відразу ж породила або бунтарів-зрадників, або вірних служак чужому господарю, бо сформувалася наша нація в складі чужих держав. Хіба Хмельницький не зрадив польському королеві? А

Виговський, якого саме за зраду й розстріляли поляки? Та пригадай Мазепу! А хто не зрадив королеві або цареві, зраджував власному народові та його культурі – отак досі й живемо!

Надія Павлівна. Он як? Дай-но я подивлюся на твою краватку. (*Поправляє, він цілує її руку*). Без теоретизування хвилини прожити не зможеш. Пощастило мені в житті, ох, як пощастило: одного геніального базіку маю вдома, а другий мені листи пише, все не заспокоїться – то ж може тепер облишиш, а, Петю?

Петро Іванович. Скоріше навпаки. Як можна заспокоїтися, коли жодної подібної до тебе досі не знайшов?

Надія Павлівна. А вона тобі теж не підійшла? (*Показує на картину*).

Петро Іванович. Соломія? (*Дивиться на картину*). Не стану брехати, з нею я пов'язував певні надії. Коли призначила мені побачення, щиро скажу, не спав ніч, все мріяв. (*Отримує від Надії Павлівни долонею по губах*). А коли б я тобі зізнався, що мріяв зовсім не про те, як будемо ми з Соломією чаювати в садочку вишневому коло хати, а ніч не спав від збудження?

Надія Павлівна (*задумливо*). Після того, як ми з тобою знову побули разом, ти відчув, що мене можна ні в чому не соромитися, і в мене щойно виникло враження, що коли б тобі зараз приспічило до туалету, ти й двері не став би за собою зачиняти. Це помилка. Ми залишилися різними людьми, Петю, а я ж до того дурною ревнивою жінкою. Але... так що там було із Соломією?

Петро Іванович (*підводиться, ходить перед*

ліжком). А, нічого! Проговорили дві або три ночі, а потім знулилися й розбіглися. Надто різні ми люди, Надю. Вона справжня богема, а я з тих, хто воліє отримувати тверду платню щомісячно. І бажано в державній установі, а не від дурного і пихатого непмана. Вона ж, Соломія, навряд чи спарується надовго з кимсь, хіба що пощастить знайти справжнього мазохіста-підкаблучника. От, не знаю, як сказати українською...

Надія Павлівна. Не має значення. Здається, «той, що під закаблуком»...

Петро Іванович. Мабуть, українською це перекладається ще довше: «Прости мене, моя мила, що ти мене біла». Ось за що мені подобається українська мова – вона жива, твориться на очах, не така нейтральна й холодна, як російська або німецька! І ти ще встигаєш взяти участь у її виробленні, ще маєш змогу погратися в Ганса Сакса або в Карамзіна, бо українська мова досі має величезні лакуни в сфері наукового дискурсу, не кажучи вже про фахові технічні. (*Іншим тоном*). А Соломія – надто *émanipé*, справжня суфражистка, а мені до душі м'які, хатні жінки – такі, як ти.

Надія Павлівна. Теж знайшов мені хатню жінку! Та я ж вчителька. І хіба ж я – не емансипе?

Петро Іванович. Завжди мене дивувало оте твоє вчителювання! Чом би тобі було не залишитись у Книжній палаті? Була б там уже на перших ролях. Така ніжна, така лагідна, як ти вправляєшся з тими малими бешкетниками? Взагалі, не можу звикнути, що тепер у школах хлопцям викладають жінки, а не суворі, незадоволені долею чоловіки, озброєні лінійками.

Надія Павлівна (*таємничо всміхається*). Мені приємно, що ти мене вважаєш за м'яку і лагідну. А Соломія, вона тобі не пише?

Петро Іванович. Давно вже не писала. Та й про що їй писати? До того ж отримувати листи з Парижа стало тепер небезпечно.

Надія Павлівна. Стосовно чаювання з художницею...

Петро Іванович. Та облиш ти вже Соломію! Невже нам немає більше про що поговорити?

Надія Павлівна. Я би не від того, Петю, щоб випити чаю.

Петро Іванович. Тепер второпав. Для цього треба, по-перше, пригадати, куди я засунув пайковий чай, а по-друге, спуститися, прихопивши його з собою, і через вулицю – до «Франсуа». Скільки вже разів кафе перейменовувалося, а для мене воно все «Франсуа»...

Надія Павлівна. Хочеш сказати, що не маєш примуса?

Петро Іванович. А де я його тобі поставлю? На кухні намагаюся не з'являтися, бо в мене з сусідами, як за лозунгом Троцького, «ні війни, ні миру». Отут, у кімнаті, навіщо примус – щоби смердів гасом? А чиста вода корисніша за чай або каву. І завжди є непоганий коньяк. Хочеш коньяку?

Надія Павлівна. Отакої. На чайник та на примус грошей не маєш, а на добрий коньяк – тобі вистачає.

Петро Іванович. У мене є гроші на все. Я добре заробляю, а живу самотньо. Грошей не вистачає тільки, щоб купити окрему квартирку. Але навіщо? Все одно треба буде переїжджати до столиці: Харків

тепер усьому голова. Або ще кудись відвезуть. На безплатне помешкання. *(Пауза. Бадьорим тоном)*. А тут поки що є хоч би та перевага, що в самому центрі, за два кроки від ВУАН.

Надія Павлівна. Я, здається, вже дозріла для того, щоби порозмовляти про речі, для мене ще важливіші, ніж твій самовбивчий парубоцький побут...

Петро Іванович. Скоріше старопарубоцький, любя.

Надія Павлівна. Чи старокиївський, бо в давньому Києві теж не було примусів і жодного чаювання... Знаєш, Петю, я починаю згадувати, як треба з тобою розмовляти. Розмовляти з тобою, це все одне, що грати у волейбол.

Петро Іванович. Скоріш у пінг-понг. Ти мені «пінг», а я тобі «понг». *(Ніжно)*. Але я волю знову пограти з тобою в іншу гру, що з неї ми вже зіграли сьогодні один гейм.

Надія Павлівна. Облиш. Чомусь тепер удвох можна розмовляти відвертіше, ніж у компанії. Це в тебе немає друзів, бо тобі не потрібен ніхто, вистачає й того, що вариться в твоїй голові, а в мого Миколи, ти ж знаєш, багато друзів, і він обожнює збирати їх у нас на вечірки. І ось якось ми помітили, що на вечірках стали менше розмовляти. Дивишся: очки в подруги заблищать, вже розтулить вона ротика – та й промовчить, бідна. Микола каже, що так само було в Римі за Нерона під час проскрипцій.

Петро Іванович. Хіба? Тепер і вдвох стало ризиковано розмовляти. Он мені Єфремов розповідав, що Косинка випив з якимсь товаришем-поетом на прізвище Першотравневий (Сергій Олександрович тут у вуса посміхнувся: «І такий єсть») і щось там

почав про прикре становище України, а той підсуває альбомчика: «Напишіть, – каже, – на пам'ять». Косинка й написав, а Першотравневий відніс альбомчика куди треба. За Іудину роботу отримав нагороду – відрядження до Туреччини.

Надія Павлівна. Але ж не в Париж. Соломія ж у Парижі? *(Пауза)*. А про Єфремова тепер теж небезпечно розмовляти, можна тільки його лаяти. Вчителям же наказано повторювати партійний погляд на нього. Слава богу, що я викладаю не літературу й не історію...

Петро Іванович. Ти хотіла сказати про щось важливе для нас, люба...

Надія Павлівна. Хто це твердив, що наші найінтимніші почуття хоч-не-хоч залежать від того, що відбувається навколо нас? В усякому разі не ти, бо ти марксист лише в наукових своїх працях. Це б міг сказати Микола, бо він ставиться до марксизму не так холодно і раціонально, як ти...

Петро Іванович. Скажеш, емоційно? У поезіях Миколи немає жодного марксизму, лише греки та римляни. Я, щоправда, давно не гостював на його лекціях.

Надія Павлівна. Що ти? Микола уперто працює над собою! Не скажу, що конспектує Маркса або Бухаріна, такого не бачила, але уважно їх читає, навіть уночі. Років за три тому купив мій Микола у букініста «Історичну поетику» Веселовського... Навіть пам'ятаю, в кого купив, бо дуже носився з тією книжкою. У крамничці Просяниченка, знаєш? *(Петро Іванович киває, не змінюючи виразу обличчя)*. Так він читав, і вголос, для мене, робив зауваження, й доволі гострі – і якраз із марксистської позиції.

Петро Іванович. Що Микола переходить на марксистські рейки, мене не дивує. Є ідеології заразливі, і марксизм одна з них. Усі ми зараз хворіємо на марксизм – хто ще до війни заразився, а кому й потім прищепили примусово. Але ж марксизм виглядає для багатьох дуже привабливо. Про пролетарів і не кажу, проте також і для вчених мужів, бо вченому завжди цікаво осмислити свої проблеми в новій системі понять, накласти на відомі йому факти нову методологічну сітку. Знаю багатьох справжніх вчених, що комуністів лають, а від марксизму в захваті. З погляду ж філософського, наші марксистки скоріше гегельянці, бо в Маркса власної філософії якраз і нема. Пробач, це тобі, можливо, не цікаво...

Надія Павлівна. Хіба я сама цього не знаю?

Петро Іванович. От, знову образилась... Я просто подумав: який марксизм можливий у бібліографії?

Надія Павлівна. Марксизм не марксизм, а дурна советщина ще й як можлива. Тому я й пішла з Книжної палати.

Петро Іванович. Пробач ще раз... А ще я подумав, що воно таки трохи смішно, коли славнозвісного академіка критикує доцент провінційного Інституту народної освіти...

Надія Павлівна. Давно вже професор...

Петро Іванович. Хай і професор... Вони то дають професорство, то відбирають. Не має значення. Має значення, що ІНО провінційний. А втім, це й добре. Чи ти знаєш, чому я пишу українською? Ну, статейки наукові зрозуміло чому – бо в ВУАН працюю, якою ж ще в Україні писати? А я запитую: чому пишу українською, коли розважаюсь над своїми романа-

ми? Здавалося, мені природно писати російською, бо я природний русак, син російського священика, що вислужився в єпископи. Але ж, пишучи російською романи, в яких діють і сперечаються дуже розумні люди, сучасні інтелігенти, з ким би я мав суперничати? Зрозуміло, з Толстим і Достоєвським... Це було би приблизно те ж саме, що претензії твого Миколи до Веселовського...

Надія Павлівна. Облиш, нарешті, Миколу. Добре?

Петро Іванович. Як знаєш. Ти дослухай, і зрозумієш, що я зовсім не бажаю його принизити. Українська література ще в дитячому віці, вона ще в коротких штанцях, то ж у нас ще можливі першопрохідці, які майже автоматично отримують статус маленьких вітчизняних геніїв. У моїй сфері, в інтелектуальній романістиці, я бачу суперником своїм хіба що Винниченка, але ж він давно вже перестав розвиватися, а розвинутися встиг до рівня, який мені не загрожує...

Надія Павлівна. Що я в тобі, Петю, люблю якнайбільше, так це скромність. А Підмогильний?

Петро Іванович. Справді, Валеріан – це сила, хоч і більш у перспективі. Але ж його головна тема мене не приваблює. Шлях селянина до великого міста – ну, й що б я сказав про це нового, я, попович, котрий ще й народився в Катеринославі, в губернському місті, не на селі? Коли ти ще не прийняла моєї думки, ось тобі вбивчий аргумент. На якому ж рівні знаходиться наша література, коли ми, неокласики, зібранися в ХХ столітті долучити нарешті неньку Україну до літературних скарбів античності, тоді як французи цю стадію науково перейшли в добу Відро-

дження, а в літературі – в XVII столітті?

Надія Павлівна (*підводиться*). Гаразд. І ось про що я давно вже хотіла тобі сказати, Петю. Ти мені надсилав усе, що друкував художнього. Я все прочитала. Мені було цікаво, бо я бачила за персонажами тебе. Не знаю, чи іншим читачам буде це цікаво читати, адже надто складно ти пишеш. (*Пауза*). Ти не образився?

Петро Іванович (*зверхньо*). На що мені ображатися? На щирі правду? До того ж це найбільш позитивний з відгуків, що їх я отримав на свою писанину.

Надія Павлівна. Мені вже треба йти. А мотиви свого сьогоднішнього вчинку я вже краще обговорю з Павлом Соломоновичем Коганом. (*Пауза*). Як тільки дістануся до Одеси.

Петро Іванович. Це той самий чудотворець з Одеського психоаналітичного товариства, так? Чув я одним вухом, що товариство розігнано... Та й не треба тобі психоаналітика, я тобі сам все поясню, любя.

Надія Павлівна. Спасибі. (*Знову сідає на ліжку*).

Петро Іванович (*підходить, обіймає*). Це було не важко, зробити висновки з того, що я почув. (*Тихше, на вушко*). І з того, що відчув, любя, теж.

Надія Павлівна (*твердо*). Оце ти облиш, Петю.

Петро Іванович. Хто ми такі з Миколою насправді, це вже інше питання, бо кожна людина є кантівською Ding an sich selbst, але мені завжди здавалося, що ти, начитавшись Ніцше, сприймаєш Миколу як втілення споглядального і поміркованого аполлонійного начала, а мене як типового бунтаря, оргаїстичного і непередбачуваного носія діонісійного

безладу. Мені відомо, що початок вашого шлюбу з Миколою був непростим.

Надія Павлівна (*найжачилася*). Звідки?

Петро Іванович. Та звідти. Ваші стосунки стали більш-менш гармонійними, коли життя в країні трохи наладалося. Як ми ремствували на нових буржуїв! Але ж тепер видно, що вони не лише самі обжиралися, але й для нас багато чого доброго робили, особливо тут і в Харкові. А тепер на селі починається нова громадянська війна, в Києві нестатки, а разом це може спричинити новий голод, наш маленький український кінець світу. Ось чому бунтарське і глибинно-життєве в твоїй душі завололо до тебе й потягло до моєї бентежної анархічної особистості. Вийшло, як у Біблії, не пам'ятаю точно... Ага, ось: «Бездна бездну призиває». То ж...

Чути далекий телефонний дзвінок. Петро Іванович замовкає, обидва прислухаються. Тяжкі кроки в коридорі. Надія Павлівна підхоплюється з ліжка, забивається в кут.

Голос. Кого, кого позвати? (*Пауза*). Канай до телефону, антелігент смердючий!

Петро Іванович (*Надії Павлівні*). Я швидко, люба.

Надія Павлівна (*стиха*). Твоє базікання не має жодного стосунку до психоаналізу.

Голос Петра Івановича. Спасибі. Я слухаю. (*Пауза*). Привіт, радий, що ви всі повернулися. (*Пауза*). Добре, в мене є коньяк, а ти пошукай чого-небудь заїсти, хоч би лимона. (*Пауза*). Чекаю.

Петро Іванович (*повертається до кімнати, ніяково*). Це Пилипович. Паля прямо з харківського потягу. Їх усіх відпущено, й Миколу теж. Микола поїхав додому, щоб тебе заспокоїти, а потім теж підійде

до мене. Ви ж тут зовсім близько, за квартал. Боже, як я міг забути! І ти...

Надія Павлівна (*шукає свою сумочку серед паперів на столі, знаходить*). Я пішла. А коли ще я могла прийти до тебе? Микола був у Харкові, Валік у дитсадку, а в мене сьогодні відгул. Я сьогодні з'ясувала дещо про нас із тобою і повертаюся тепер до обов'язків матері та дружини. А коли ти розкаюєшся, то треба було раніше пригадати, що він на процесі СВУ.

Петро Іванович. Я все на світі сьогодні забув, як тебе побачив.

Виходять. Чути, як грюкають вхідні двері. Петро Іванович відразу ж повертається. Сідає на ліжку, завмирає нерухомо. Три короткі дзвінки. Підхоплюється, приходиться уже з Пилиповичем. Той несе валізку.

Петро Іванович. Ти навіть не уявляєш, Палю, який я щасливий, що ви повернулися.

Пилипович (*трохи захеканий*). Яке там щастя, Петре? Але про це потім. Я зустрів на сходах Надю.

Петро Іванович. Яку Надю?

Пилипович. Хіба сам не знаєш? Мені це не подобається, Петре.

Петро Іванович. Коли тобі не подобається, то я здогадуюсь, про яку ти Надю. Вона не до мене заходила. Будинок високий, наді мною ще три поверхи.

Пилипович. Хай. Головне, я висловив тобі своє несхвалення і зробив це, поки ще не прийшов Микола.

Петро Іванович. Не розумію, про що ти. Сідай, нарешті. (*Показує на ліжку*).

Пилипович (*озирається*). В тебе ж були стільці?

Петро Іванович. Були та сплили. В скруті

продав за безцінь, а як отримаю грошенят, все забуваю купити нові. Сідай, Палю.

Пилипович. Пробач, що я тебе не попередив, але я дозволив собі запросити до тебе ще Михайла та Оскара.

Петро Іванович. Тобто майже все «троно п'ятірне нездоланих співців»... Нульов, Пилипович, Бухгардт, Драг-Хмара і... Тоді зачекаймо з коньяком. Нічого, зробимо сидні із книжкових стосів. А чому ти не запросив Максима?

Пилипович. Він надто вразливий, надто похололивий. Треба обговорити ситуацію між нами, а потім уже лякати Максима. У тебе єдине місце тут, де можна спокійно порадитися. Ні родини, ні хатньої робітниці.

Петро Іванович. Ти прийшов дуже швидко, Палю. Забувся забігти до продуктового?

Пилипович. Ні, забувся, що в мене ковбаса у валізці. Купив у буфеті Театру опери і балету під час засідання суду. Уявляєш, яку проявив хазяйновитість?

Петро Іванович. Театру опери і балету? При чому тут засідання суду?

Пилипович. Ти що ж, газети не читаєш? Процес відбувався відкрито, в Театрі опери і балету. В Харкові жартували: «Опера «СВУ», музика ДПУ». Після оголошення вироку стало не до жартів. Засуджено 44 чоловіки, Єфремов – академік Сергій Олександрович Єфремов – отримав смертний вирок. *(Пауза)*.

Петро Іванович *(потирає чоло)*. У нас всі кажуть, що жодної «Спілки визволення України» не було.

Пилипович. Ясно, що не було. Звинувачення виссане з пальця. Але чекісти пішли на відкритий

процес, демонстративно знехтувавши здоровим глуздом. У задусі оперної зали ніби лунало: хай не було державної змови, але ви українці, то ж змову могли утворити. А в чому саме звинуватити вас, ми вже самі придумаємо.

Петро Іванович. Бий своїх, щоб чужі боялися?

Пилипович. Навряд чи. Моє враження таке, що ми їм, хазяям України, вже не свої, навіть не попутники. Я не розумію ще, що саме відбувається, тому мені потрібна твоя аналітична довбешка, Петре.

Петро Іванович. Ти розповідаєш надто абстрактно, Палю, щоб можна було проаналізувати. Для аналізу треба буде ще підняти газети. Але встиг налякати, визнаю.

Пилипович. Я не спав у потязі, думав. І дещо придумав. Це буде умовивід уже предметніший. У чому звинуватили Сергія Олександровича? В тому, що він надрукував у закордонному українському виданні полемічну рецензію на книжку радянського публіциста. Чи таке вважалося за злочин, гідний розстрілу, хоч би п'ять років тому? Отже, те, що раніше дозволялося, тепер стає приводом для звинувачення. Не знаю, як тебе, а мене огортає жах перед логікою ДПУ.

Петро Іванович. А я би не квапився казати про безглуздість звинувачень проти Сергія Олександровича, Палю. Ось зараз ми тут удвох, то ж поклади руку на серце й запитай себе, хіба він не ворог радянській владі? Ти від нього хоч би раз чув щось добре про радянську владу? Коли тепер карають за думки, у вироку Єфремову є сенс. До того ж можливе ще одне пояснення: більшовики не забули його ді-

яльності у громадянську війну, не забули, що він був заступником голови Центральної ради і що очолив київську управу після відступу з міста Червоної Армії. Оскільки ж, на відміну від його вічного опонента Грушевського, Сергій Олександрович ніколи не плазував перед комуністами, уникав навіть дипломатії з ними, вони вважають його ворогом, що не розкається й не роззброївся.

П и л и п о в и ч . Але ж Сергія Олександровича було амністовано...

П е т р о І в а н о в и ч . Ти ж сам сказав, що в ДПУ особлива логіка. І мораль особлива. Був час, коли їм треба було розколоти українську еміграцію, й тоді вони амністували навіть кривавого отамана Тютюнника. Тепер настає час репресій, а про настанови десятирічної давнини й не згадують. Що б чекісти зробили би із Сергієм Олександровичем, коли б спіймали двадцятого року, коли був нелегалом і ховався, як нам розповідав, у Боярці? А? Тепер нарешті відігралися... За логікою помсти це нормально.

П и л и п о в и ч (повільно). Мені не дуже подобається те, що ти кажеш, Петре. Точніше, не те, що кажеш, а тон твій. Можливо, ще не пересердився на тебе за Надю.

П е т р о І в а н о в и ч . Гніватись – твоє право. Але ж хотів би нагадати тобі, що ніхто з нас, із групи мирних неокласиків, не воював проти радвлади і навіть не боровся з нею політичними або літературними засобами. Казенною ж мовою, ми не маємо антисовецького минулого. Хіба є за що нам мститися?

П и л и п о в и ч . Це тепер не має значення, бо «хто не з нами, той проти нас». Тепер ніхто не зможе відчувати, що він у безпеці. А надто наша група. Поки

що нас утрюх було викликано на процес як свідків, але в кулуарах я чув, що ця машина, коли тебе вже затягла до свого колеса, то не випустить. Коли стане злочином уже те, що ми не оспівуємо соціалістичного будівництва, настане наша черга.

Петро Іванович. Боюся, що не задовго залишилося чекати.

Пилипович. Авжеж. Вас з Максимом не тягали до Харкова, але ж у театральній залі лунали прізвища усіх шістьох. Ми є консервативно-естетське угруповання, ми втілюємо ворожі радянській дійсності тенденції, зокрема преклоніння перед культурним спадком світової буржуазії et cetera.

Петро Іванович. Нічого собі!

Пилипович. Але ж навіть наш Нульов не зможе довести, що давні греки мали комуністичні переконання, правда? До того ж ти, мабуть, у найбільшій небезпеці. Як виявляється, ти, редагуючи замість хворого академіка Лободи «Етнографічний вісник», дозволяв українським фашистам і попам друкувати там куркульські оповідки та чорносотенні церковні легенди про антирадянські дива. То ж чекай неприємностей, Петре.

Петро Іванович. Неприємності вже почалися. Черговий том «Вісника» затримано, і мене змушують написати листівку-вкладиш із каяттям у гріхах і зобов'язанням наперед покласти всі сили для партизації етнографічної науки. Он так! Саме партизації! Як швидко вони забули, що в нормальній державі не може бути однієї-однісінької партії, і що самі ще вісімнадцятого року заправляли разом із лівими есерами!

Пилипович. І що нам робити? Боюся, що це те-

пер питання життя і смерті.

Петро Іванович. Безперечно, Палю. Тікати – це було би найкраще розв'язання. За кордон тепер не втечеш, залишаються Москва або Пітер. До речі, наша Етнографічна комісія почала вже розбігатися: Данилов їде до Ленінграда, а Квітка думає перебратися до Москви. Його, як відомого музикознавця, давно вже запрошують до Московської консерваторії.

Пилипович. Але що йому робити в Москві – чоловікові Лесі Українки? Де він там, Климентій Васильович, буде записувати думи та пісні?

Петро Іванович. Не знаю. Мабуть, для нього нерви дорожчі.

Пилипович. Нерви? Життя, Петре. життя. Особисто мене ніхто нікуди не запрошує. І мені важко було б жити в суцільно російському середовищі після нашого милого київського розгардіяшу.

Петро Іванович. Приєднуюсь у всьому. Тепер скажу коротко, бо Микола ось-ось прибіжить. А чи не покаються нам за цією езуїтською радянською модою? Я, мабуть, таки напишу того паскудного вкладиша і натрушу трохи попелу собі на плішину на чергових зборах Академії.

Пилипович. А я не певен, чи не вимережу тепер і навіть чи не надрукую чогось оптимістичного, такого, що можна буде зрозуміти як прийняття радянської дійсності.

Петро Іванович. Ти ж казав, Палю, що у віршах пишеш лише те, що саме собою пишеться...

Пилипович. Ми як раз ухвалили з Марією Миколаївною (ти ж її бачив) розписатися за місяць. Це ще одна причина, чому я так засмутився, коли побачив Надю...

Петро Іванович. Забудь нарешті про цю випадковість, благаю! Обіцяєш?

Пилипович. Так. Фактично я вже не самотній, як ти, і маю думати не тільки про себе.

Петро Іванович. Зрозуміло. Третя моя пропозиція – це навіть не про якийсь шлях порятунку, а про життєву позицію, яку варто, на мою думку, нам обрати. Жити, як жили, працювати, як працювали, покладаючись на те, що політика радянської влади не дає спочити, не дає знудитися – то ж, дідько її батька знає, може, зробить і рятівний для нас заворот? Я чув, до речі, що в Москві планують скласти нову конституцію, демократичну, на кшталт західноєвропейських. Може, не про людське око тільки? А поки що в нашому ставленні до більшовиків треба керуватися засадою: «Не дрочи собак».

Пилипович. Тобто насунути капелюха на очі, якщо далеко бігти до ями з піском, щоб всунути голову? Стати стоїком? Або ж:

Бий в барабан і не бійся біди!

Цілуй маркітантку смачніше!

Петро Іванович. Ач, як розвеселився наш стоїк! До речі, Палю, «капелюха на очі» та «бий в барабан» – це різні речі. Нічого собі філософська апатія – «цілуй маркітантку»!

Пилипович. А я переконаний, що Гайне тут втілює саме філософію новітнього стоїцизму... Отже?

Петро Іванович. Тепер у найкоротшому викладі. Коли тікати, то до російських столиць, де місцеві чекісти українцями не цікавляться. Коли залишатись у Києві, то покаяться, щоб вигадати час, а потім не рипатись, сподіваючись на краще.

Пилипович. Мрак! Це ж так вона казала, дуре-

па з «Дванадцяті стільців» – «Мрак!»

Петро Іванович. Що ж до полохливої поетичної душі Максима, то хлопцеві вже...

Чути три короткі дзвінки.

Пилипович. Про вовка промовка...

Петро Іванович. Скоріше про вовчєня... Але це не Максим, це Микола так дзвонить. *(Кривиться)*. Чи не відкриєш, Палю? Я щось ногу засидів...

Пилипович. Чому ж ні? Але ж я забув, що Максим сьогодні не буде. *(Виходить)*.

Петро Іванович. Ти навіть не згадав, мій шляхетний Палю, про ще одну можливість врятуватися.

Картина друга

Кабінет слідчого. Без вікон. Письмовий стіл із стандартною настільною лампою. Вона горить, зрідка мерехтячи. За столом і перед столом звичайні канцелярські стільці. На стіні кілька плакатів, один обов'язково на тему «Болтун – находка для врага», один з тих, де могутній червоноармієць приколєє багнетом мишавого німецького солдатака. Біля стіни диктова шафа і старовинний сейф із розчиненими дверцятами.

Весь час чути далекі розриви снарядів, ближчі кулеметні черги та постріли з гвинтівок. Час от часу із стелі сиплються шматки штукатурки, пил.

Відчиняються двері, виходить, карбуючи крок, Л ю д и н а з т р а н с п а р а н т о м . Ставить на авансцені праворуч транспарант «**30 ЖОВТНЯ 1941 РОКУ. ХАРКІВ. КОРПУС № 1 ОБЛАСНОГО УПРАВЛІННЯ НКВС. РОЗМОВЛЯЮТЬ РОСІЙСЬКОЮ**», чітко

розвертається і так само, карбуючи крок, виходить.

З'являється Е н к а в е д и с т із клунком у руках. Кладе клунка на стіл, розкриває дверцята шафи, знімає з себе ремінь із портупеею та кобурою, кладе на стіл і починає неквапом роздягатися, виймаючи все з кишень і акуратно вішаючи речі на плічка до шафи. Залишившись у білій казенній білизні та світлих недраних шкарпетках, розв'язує клунок і переодягається в бідну міську одежину, тепер з форми на ньому тільки чоботи. Пістолета, вийнявши з кобури, затикає за пояс під ватянку.

Повертається до столу, витягає з шухляди стандартну картонну течку, кладе на стіл. Ретельно переглядає речі та папери, вийняті із кишень форми, щось розсовує по кишнях ватника, щось спалює у вогнищі, розпаленому прямо на кам'яній підлозі.

Підносить зі столу посвідчення в червоній шкірі, лезом фінки відшкрябує фото, уривки ж ретельно спалює. Підпалює трохи посвідчення на вогнищі, кладе на стіл.

Е н к а в е д и с т . *(Розглядаючи посвідчення)*. Виходить, що такий собі капітан держбезпеки Гапонов був тут, але ж це вже не я був. Добре. Ей, Рудяков! Привести сюди затриманого! Отого, в окулярах!

Рудяков вводить Петра Івановича. Руки в того зв'язані за спиною.

Е н к а в е д и с т . Рудяков, піди збери свій речовий мішок та знайди порожній для мене. Відставити, принеси ще одну мотузку.

Рудяков . Єсть, товаришу капітане безпеки. *(Виходить, повертається з мотузкою, знову виходить)*.

Е н к а в е д и с т . Ну, здравствуйте, Петре Івановичу. *(Хоче обняти, або робить вигляд, що хоче обняти. Той відсторонюється)*.

Петро Іванович . Здравія желаю, товаришу капітане безпеки. Краще б руки розв'язали.

Енкаведист. Аякже. *(Вправно розв'язує)*. Сідайте, товаришу професор, час для інструктажу ще є. Відступ уже розпочався, але комендант міста присягався, що німці нас тут не заскочать.

Петро Іванович. Це йому німці пообіцяли?

Енкаведист. Тепер я вже точно переконаний, що це ви переді мною, Петре Івановичу. *(Аплодує)*. І що не злякаєтесь завдання.

Петро Іванович. Хіба ми з вами знайомі, капітане? *(Знімає, протирає окуляри, приглядається)*.

Енкаведист. Невже мені так не личить пролетарська ватянка? Це ж я проводив із вами першу бесіду, Петре Івановичу, коли ви зв'язалися з нами й запропонували таємне співробітництво. У травні, одинадцять років тому. Це в Києві було. Квітнули каштани, під ними йшли, щебечучи, веселі та голодні студентки, пливли Бібіковським бульваром ці загадкові, чарівні та палкі київські жіночки...

Петро Іванович *(кидає на співбесідника швидкий погляд спідлоба)*. Давайте все ж таки ближче до справи. Я не дуже довіряю запевненням коменданта. Німці напірають танками, а червоноармійці, сидячи в індивідуальних окопчиках, націлюються в них із гвинтівок, вироблених ще за царату.

Енкаведист. Добре. Просто я тоді не повірив почутому від вас екстравагантному поясненню вашого переходу на наш бік. Але тодішнє керівництво так захопилося вашими ідеями стосовно стратегії розкладу ворожої еміграції, що я ні з ким ніколи так і не поділився своїми сумнівами. На жаль, і ваш невтішний прогноз стосовно лояльності населення Західної України повністю справдився...

Петро Іванович. Так, бо це був результат на-

укового аналізу. Аналізу фахового етнолога, між іншим.

Енкаведист. Петре Івановичу, вас або мене, або нас обох можуть вбити в найближчі години, а я дуже не люблю залишати за собою якісь таємниці. Я завжди довідаюся врешті-решт, у чому справа, і завдяки цьому досі ще живий і чогось досяг у житті. Ось уб'ють вас, а я так і не дізнаюся, чому ви пішли на співробітництво з органами, хоча були українським патріотом і сином єпископа. Не завдавайте мені цієї прикрості, будь ласка.

Петро Іванович (*бундючно*). Я і тепер син єпископа. Цей оксиморон прилипнув до мене назавжди. Це парадокс, бо в православних на єпископа можна хиротонізувати лише ченця, але я народився, коли батько ще був священиком. Чи ви звернули увагу, як болісно переживають французькі письменники наслідки свого католицького виховання? Наших же поповичів і не відрізниш у юрбі нової інтелігенції.

Енкаведист. Ви так гадаєте? Ну, прошу все ж таки відповісти на моє запитання, часу й справді небагато.

Петро Іванович. Я тоді сказав щиру правду. Ви у своїй справі фахівець і знаєте, що в таких випадках правда краще брехні. Чому вас так здивувало моє зізнання? Я не хотів бути розстріляним або загнутися на Колимі від непосильної фізичної праці. Я людина непересічного інтелекту і неабияких творчих здібностей, і дозволити занепасти себе було б шкідливим безглуздям не лише для мене, але й для людства – я не кажу вже про нещасну мою Україну, з якої ваш наркомат ніби навмисно вибиває кращі голови. Але ж, щоб врятуватися, тоді було недостат-

ньо лише виявити лояльність. Хіба намагання бути лояльним не є, з погляду ваших колег, яким доказом прихованої нелояльності? Нічим іншим, як проявом двурушництва і способом маскування? Щоб зберегти себе, треба було активно й корисно працювати на вас. Хіба вам не досить цієї мотивації? Філософія егоїзму доволі поширена – і, головним чином, серед людей, що в очі не бачили праць Конта і гадки не мають про значення слова «філософія». Ось і найкращий, найталановитіший поет нашої епохи, що застрелився в тому ж році, присвятив якийсь там свій опус «собі, улюбленому».

Е н к а в е д и с т . Але ж ви зрадили своїх друзів...

П е т р о І в а н о в и ч (зверху). Цікаво, чим це я їх зрадив? У нас, неокласиків, не було жодної політичної програми, а наш український патріотизм, коли вже в нас відверта розмова, був міцно підмочений ідеєю про культурну відсталість України та про необхідність скорішого надолужування пропущеного. За що нас і добали «просвітяни» – і старі, патріотичні, й нові – нібито комуністичні.

Е н к а в е д и с т . Не те я маю на увазі, Петре Івановичу...

П е т р о І в а н о в и ч . А? Ну, знаєте... Хай я егоїст, але не така ж самозакохана сволота. Проти друзів-неокласиків я не давав свідчень. Та й пригадайте: усі вони були заарештовані влітку-восени тридцять п'ятого, а тоді я жив уже в Харкові, був директором Інституту українського фольклору. Та ба... саме тоді я перебував у закордонному відрядженні, капітане.

Е н к а в е д и с т . Де ви були, коли не секрет?

П е т р о І в а н о в и ч . Якраз секрет. У папері про нерозголошення, що його підписував, не було зробле-

но винятку для вас.

Енкаведист. Отже, по нашій лінії. Добре. *(Дуже голосний вибух, цегляні стіни здригаються, лампа гасне вже на кілька секунд. Чути крики й зойки)*. Добре... Не бійтеся. Ми в середині цієї спеціально побудованої фортеці, то ж до нас не доб'є ні бомба, ані снаряд. Ось завалити може, якщо вже зовсім не поталанить...

Петро Іванович. А я й не боюсь. Ще не з'явався тобто. Давайте ближче до справи. Я хочу нарешті почути свою легенду, капітане.

Енкаведист. Слушно. Сила й надійність вашої легенди, Петре Івановичу, в тому, що її й легендою назвати важко – ви йдете до німців під своїм власним прізвиськом і повідомляєте їм лише залізні факти вашої власної біографії.

Петро Іванович. Так, про це вже було домовлено. Це найкращий варіант. Можна уявити, скільки разів гестапо перевіряло Рихарда, але ж він нічого й не приховував...

Енкаведист. Ви знайомі з Рихардом?

Петро Іванович. А що тут дивного?

Енкаведист. Під час московського відпочинку він був щільно законспірований... Ось що.

Петро Іванович. А хіба я сказав, що познайомився з Рихардом у СРСР?

Енкаведист. Рихарда схоплено в Токію. Я чув краєчком вуха в наркомаці.

Петро Іванович. Коли спалився, то тільки через рацію. Мабуть, німці прислали японцям свої автофургони з пеленгаторами. Жахлива штука! А інакше як японці могли його вирахувати, коли всі європейці для них на один штиб?

Енкаведист. Про зв'язок потім. Отже, німцям ви розповідаєте про жахи ежовського терору, про розстріляних ваших друзів Нульова, Драй-Хмару, Пилиповича.

Петро Іванович. Що? *(Хапається за серце)*. Таки усіх розстріляно? Й Пилиповича теж?

Енкаведист. У цій течці відомості про ваших приятелів, зібрані ще минулого року за вашим клопотанням. Потім подивіться. Відразу скажу, що Надія Павлівна Нульова жива, на засланні...

Петро Іванович. Де?

Енкаведист. Не скажу, де. І там люди живуть. Врешті-решт, не в таборі. *(Пауза)*. Та що це ви так на мене дивитесь? Краще б запитали, де я був у тридцять сьомому році.

Петро Іванович. Вважайте, що вже запитав, капітане.

Енкаведист. Майже весь тридцять сьомий я провів на допитах у ежовських катівнях. А мучили довго, бо не признавався, що німецький шпигун. Потім на Далекому Сході. Я сидів, поки ви жирували в Києві та Харкові. Повернений до лав НКВД за наказом нового наркому лише минулого року. Дивуюся, як це ежовські опричники не ліквідували вас, аж надто розумного. *(Петро Іванович посміхається)*. Що вам тут смішно?

Петро Іванович. Ви, теж надто розумний, вірите, ніби нікчема Єжов міг без санкції згори розгорнути такі репресії? Або що ворог народу міг пролізти на посаду керівника держбезпеки?

Енкаведист *(повільно)*. Відповіді на такі провокаційні запитання можуть нас надто далеко завести, а я не можу зірвати операцію, розстрілявши вас. *(Вже*

більш розважливо). Хай ви індивідуаліст, це, кінець кінцем, ваша особиста справа, але я переконаний, що на такій роботі, як моя, необхідно в щось і в когось вірити. Я вірю в почуття ліктя, в нашу команду, в справедливість соціалістичного устрою, нарешті, і я не можу прийняти думку, що ховається за вашими запитаннями. Бачите, я коли й розумний чекіст, то все ж таки не занадто.

Петро Іванович. Зрозумів. Свої запитання знімаю. Але як ви тепер ставитеся до тих своїх товаришів по службі, що вас катували?

Енкаведист. По-перше, мої товариші – розвідники, а не контррозвідники, які мене допитували. По друге, всі вони тепер на фронті або за лінією фронту на чолі диверсійних груп, з яких більшість не повертається. Мабуть, вони спокутують зараз свої провини.

Петро Іванович. Ви пришили катам крильця й перетворюєте їх на ангелів?

Енкаведист. Досить! Чи знаєте ви, що за наказом Єжова було страчено кілька високих посадовців ДПУ, які протестували проти рознарядок на ворогів народу та на розстріли? Не можна мазати усіх чорною фарбою! *(Пауза)*. Але після війни, якщо залишимося в живих, я напишу на вас доповідну записку.

Петро Іванович. Якщо після війни, не заперечую.

Енкаведист. Жарт.

Петро Іванович. Може, повернімося до моєї легенди?

Енкаведист. Ви скажете німцям, що вас примусово евакуювали були до Уфи, але ви повернулися нелегально до Харкова, зняли кімнату за цією адре-

сою (*дістає з течки й протягує папірець*), а хазяїн вийшов ненадовго й не повернувся. Запам'ятайте адресу. І ось вам ключ. Це на схід від Держпрому.

Петро Іванович (*Придивляється до папірця*). Та знаю я, де це. Приватний будиночок, так? Знаєте, я краще перепису адресу своїм почерком та залишу собі. (*Щось пише на крайці папірця, відриває його, загортає в нього ключа й ховає до кишені*). Зроблено. А чому я не міг піти просто до себе? Моя ж квартира заброньована.

Енкаведист. Скажете, що побоялися, бо повернулися нелегально. Насправді я виключив такий варіант, бо у вас надто гарна квартира та ще й на центральній вулиці. Німці такі помешкання забирають собі. (*Спалює залишки папірця прямо в попільничці, дістає з течки фото*). Ось він, ваш квартирний хазяїн, Сидір Ілліч Гупало. На зріст середній. Удівець, дітей не має. Одягнений був саме так, як тут. Сорочка ця картата, як бачите, клітини синьо-червоні. Гупало не повернеться: евакуйований.

Петро Іванович. Сподіваюсь, не розстріляний? Це було би дуже небезпечно. Німці задля пропаганди витягають розстріляних вашими колегами з тюрем на площі та віддають родичам. Готово, паліть світліну.

Енкаведист (*спалює фото*). Хіба я не знаю? Його евакуйовано. Далі. Ви зголодніли, а в домі ані крихти. Вийшли на вулицю чогось роздобути – а тут патруль. Вас сюди й притягли.

Петро Іванович. Насправді найважчим для мене було зв'язатися із вами. Телефонні автомати вже не працювали. Нагорі не сподівалися, що німці так швидко просунуться до Харкова.

Енкаведист. Добре. Вас допитував капітан Гапонов, тобто я. Ви сказали, що повернулися, бо вас бентежила доля антикваріату, залишеного в квартирі.

Петро Іванович (*посміхається*). Це не пройде, капітане. Немає в мене вдома жодної антикварної речі, коли не рахувати кількох подраних стародруків.

Енкаведист. Хай. Отже, вас допитував капітан Гапонов. Для підтвердження ваших слів я кину тут це посвідчення (*передає*). Як бачите, фотокартку відірвано, але, якщо запитають про зовнішність, спокійно описуйте мене. Я бував у місті, в формі. Щоби фотографували на вулиці, такого не помітив, але могли запам'ятати. А в мене не така зовнішність, щоб спіймати мене за описом. На відміну, до речі, від вас.

Петро Іванович. Дякую за комплімент. Справді, я ще подобаюся жінкам. Але ж я й не збираюсь ховатися. А ви не боїтеся видати німцям формуляр документу і таємні знаки, що завіряють його автентичність?

Енкаведист. Ні, це посвідчення старого зразку. Знаки теж застарілі, але я їх видряпав про всякий випадок.

Петро Іванович. Як і з ким мені зв'язуватись?

Енкаведист. Ви забігаєте наперед. Але яка різниця? Зв'язок тільки через мене. Я сам вас знайду. Коли ж не зможу сам, до вас підійде людина, щось там запитає, але обов'язково промовить слово «азбест». Ви ж, якщо самі вже будете арештовані та вас виведуть підсадною вуткою, маєте у відповіді вжити слово «бетон». Це й коли я підйду, а ви будете в цій прикрій ситуації.

Петро Іванович. Ага – щоб ви мене підстре-

лили? Я проти. Зв'язок лише через вас. А коли в мені виникне термінова потреба вас побачити, то я буду в Першотравневому парку... Знаєте? (*Енкаведист киває*). То ж кожної середи на третій лаві від головного входу о третій годині. Вдень, зрозуміло. Не вийде в мене чомусь – у четвер на четвертій лаві о четвертій. Я думаю, легко запам'ятати.

Енкаведист. Авжеж. Проте ви недооцінюєте можливості моєї групи. Окрім бойовиків і підричників, маю дві рації – основну і резервну. Усі вже в Харкові й законспіровані.

Петро Іванович. Радіозв'язок у місті, та ще використовуючи спеціального радиста, надто ризикований, капітане. Перша-друга передача більш менш безпечна, а потім випишуть із Берліна пеленгатори й почнуть полювати. Візьмуть радиста, захоплять шифри. Через радиста вийдуть на вас, а розшифрувавши повідомлення – на мене.

Енкаведист. Чогось кращого в світі поки що не придумали, Петре Івановичу. Одне скажу: хлопці будуть замкнені тільки на мене, а я вас не зраджу.

Петро Іванович (*невесело усміхається*). Пробачте, але звідки таке переконання? Дякую, звичайно...

Енкаведист. Я ж не зізнався, що німецький шпигун. (*Виймає з-під столу лівицю, показує пальці*). Бачте, я настільки вам довіряю, що видаю свою особливу прикмету. Своїм не зізнався, а фашистів я ненавиджу. В мене до них особистий рахунок ще з Іспанії.

Петро Іванович. Зворушений і співчуваю. Зізнаюся навзаєм, що маю свій канал зв'язку. Про всякий випадок. Коли зовсім притисне, зумію зібрати

ти приставку до радіоприймача. Сподіваюся, статус мені дозволить тримати вдома радіо. Хіба я вам не казав, я ж пройшов спецпідготовку!

Енкаведист. Он як! Тоді давайте розізнаємося. Покажете мені, чому вас там навчили. (*Підіймається, виходить на авансцену і починає м'яко підстрибувати на обох ногах разом*).

Петро Іванович (*дивиться на нього з жахом, не рухається*). Пошукайте собі іншого старого мішка для тренувань, капітане! (*Придивляється*). Е, та на вас офіцерські чоботи!

Енкаведист. Ну й що? Це на західній Україні, у Львові, наші хлопці в цивільному тридцять дев'ятого року розшифрувалися через чоботи, бо там в чоботах цивільні не ходять. А це Лівобережжя, тут можна.

Петро Іванович. Але ж вони у вас офіцерські, доброго хрому.

Енкаведист. А справді... Будь ласка, заберіть руки назад. Рудяков!

Рудяков (*прибігає*). Ось вещмішок для вас, товаришу капітане.

Енкаведист. Скажи краще, чим це ти набив свій лантух? Відставити, який у тебе номер чобіт?

Рудяков. Сорок п'ятий широкий, товаришу капітане.

Енкаведист. Ні, це занадто. Ось що, пробіжи по камерах, знайди мені сорок другий. Щоб звичайні робочі чоботи, але щоб і зуби не вищипали.

Рудяков. Там закінчили, товаришу капітане. Наші збираються біля господарського входу.

Енкаведист. Я вже почув, що закінчили. Одна нога тут, друга – там!

Справді, ближніх пострілів з гвинтівок уже не чути. Зате гар-

матні постріли стали гучнішими.

Енкаведист. Продовжимо. Вашу ідею заробити авторитет в українських буржуазних націоналістів, видаючи літературно-мистецький журнал, схвалено. Назву придумайте самі, якусь патріотичну...

Петро Іванович. Скажімо, «Український заспів»...

Енкаведист. Яка різниця?

Петро Іванович. Або «Український засів»...
Грошей просити в німців?

Енкаведист. Гроші на часопис та на інші ваші потреби вже на конспіративній квартирі... На жаль, радянські. Якийсь час ще ходитимуть, треба буде якнайскоріше витратити або поміняти на окупаційні марки. А в німців – чому не попросити?

Петро Іванович. Звісно. Це все? В мене таке відчуття, що п'яти припікає.

Енкаведист. Ні, не все. Але я маю вийти, перевірити треба... Поки що почитайте, а згодом можете використовувати. Я повернуся, тоді доведеться течку спалити. *(Швидко виходить)*.

Петро Іванович проглядає папери, раз по раз стукаючи кулаком по столу. Забігає Рудяков. Витріщається на Петра Івановича, кидає на підлогу принесені чоботи, зриває з плеча гвинтівку, клацає затвором, наставляє.

Рудяков. Руки вгору, буржую! Ні, я на тебе пулі не стану витрачати, багнетом приколю. Куди подівав товариша капітана?

Петро Іванович *(не відриваючись від паперів, раптом кричить)*. Мовчать, ефрейторе! Твій капітан пішов по камерах, перевіряє, чи не залишилося живих. *(Кидає швидкий погляд на чоботи, потім знімає й протирає окуляри, придивляється уважно)*. На чо-

ботах – кров! Хоч язиком тепер вилизуй, поки не запізно. *(Повертається до паперів)*.

Рудяков кладе гвинтівку на підлогу, добуває з кишені ганчірку й починає гарячково вичищати чоботи. Звуки бою посилюються.

Вбігає Енкаведист, вириває в Рудякова чоботи з рук, сідає на стілець і блискавично перевзувається.

Енкаведист *(з офіцерськими чоботами в руці, роздивляється куди їх покласти)*. Є трохи часу. Піхота закріпилася на розі, там зеки заздалегідь спорудили щось на кшталт барикади. Наші, до речі, вже поїхали.

Рудяков *(не підіймаючись із колін, сновигає по підлозі в напрямі Енкаведиста)*. Товаришу капітане! Зжальтеся! Не вбивайте за те, що бачив вас із цим буржуєм! Товаришу капітане!

Енкаведист *(наступивши на гвинтівку, тицяє йому чоботи)*. Збігай туди, де брав ці, робочі, та кинь біля того, з кого стягнув. Ніхто тебе не ліквідуватиме, підеш зі мною в підпільники.

Рудяков. Наші вже поїхали! *(Вибігає)*.

Петро Іванович. Нічого собі підпільник! З такою прикметною пикою... Це моя провина, але він забіг дуже несподівано... Все, я прочитав.

Енкаведист. Паліть самі – в мене руки зайняті. *(До пустого речового мішка кидає з чемодана нехитрий скарб – несесер, мильницю, білизну, пачки грошей в банківській упаковці, а патрони й гранати розсовує по кишенях)*. Цей йолоп мав нас вивести на вулицю й стрільнути в повітря, ми би побігли в різні боки, а він би пройшов через корпус і сів би на вантажівку, але тепер... Ви б розказували, що поруч вибухнув снаряд, і вам вдалося втекти. Тепер, мабуть,

самі вийдемо, бо гвинтівку я йому не довірю.

Петро Іванович. Цей солдатик не йолоп: побачив мене не за тією справою, що годиться для заарештованого, й зробив логічний висновок. Подумайте самі, капітане.

Енкаведист. Ліквідувати? Свій все ж таки...

Петро Іванович. А ті, що їх постріляли в камерах – вони хіба чужі? До того ж у вас у корпусі сиділи підозрювані та під слідством, а не засуджені.

Енкаведист. Ви порівнюєте самі знаєте що з пальцем! Це були арештовані за шпигунство і зраду Вітчизні, а я виконував наказ. Я мав спочатку спокійно підготувати вашу появу в німців, а потім проконтролювати очищення слідчої в'язниці. Ніхто не знав, що все так заплутається. Але тепер я зосереджуюсь повністю на забезпечення вашої місії, хоч і не розумію, чому з вами керівництво так панькається... Мало не забув! Скажіть мені розміри вашого одягу і взуття. Я маю захопити німецького офіцера ваших габаритів, щоб забезпечити вас німецькою формою і документами.

Петро Іванович (*повільно*). А навіщо мені німецька форма?

Енкаведист. На горі бажають використати вашу бездоганну німецьку мову. У першу чергу треба буде подивитися розумним оком, що робиться у Львові та Києві (жахливі відомості доходять), а для цього краще мандрувати в формі німецького офіцера.

Петро Іванович (*бурчить*). Я вам все ж таки не Мата Харі в штанях. В мене своє завдання.

Енкаведист. Це наказ, Петре Івановичу. Наказ мені й наказ вам.

Пауза. Сильний вибух: мабуть, танковий снаряд врізався у

стіну будинку. Зі стелі сиплеться порох.

Петро Іванович. Та хай йому грець! Немає потреби так складно добувати мені німецького мундира і документів. Мені самі німці дадуть, та ще й на моє ім'я – в усякому разі дуже на це сподіваюся. Я вже давненько в чині лейтенанта вермахту: німці мають повагу до вчених ступенів, а я ще в тридцятому отримав докторат. Коли не викреслили із списків, акуратні бухгалтери нарахують мені утримання за шість років, і цього вистачить на видання «Українського загину». *(Енкаведист блискавично виймає пістолета)*. Ви що, перевтомилися, капітане? Схаменіться! Пригадайте, чи наказували вам добувати для мене німецький мундир?

Енкаведист. Правильно. Тепер усе зрозумів. *(Ховає пістолета)*. Боюся, в Рудякова сьогодні не найкращий день.

Петро Іванович. Я не мав права говорити про це. Але ж моя дисциплінованість могла коштувати життя зайвому десятку харків'ян. Пригадайте: німці мають звичай брати й розстрілювати заложників за кожного свого вояка, вбитого в місті чи на селі. Вони це роблять навіть у Франції, хоч і вважають французів за людей. На відміну від нас.

Рудяков *(вбігає переляканий)*. Зробив! Танки! Танки вже близько, товаришу капітане!

Енкаведист. Тихо! Знімай та розв'язуй мішка. *(Рудяков не рухається)*. Зібрався в підпільники у формі НКВД? Та тебе ж харків'яни відразу ж удавлять. Що? *(Виймає пістолета)*. Знімай і розв'язуй, кому кажу.

Петро Іванович кривиться, підіймається з-за столу й відходить убік, щоб не опинитися на лінії вогню. Енкаве-

дист зриває з Рудякова речовий мішок, розв'язує його і витрушує зміст на стіл. Це три пом'яті та пошарпані шкіряні куртки, шкіряне кепі, якесь забруднене вапном чорне пальто.

Енкаведист (*спокійно*). Це мародерство. Розстрільна стаття. Де ж твоя совість чекіста, Рудяков?

Рудяков. Причому тут совість? Усі так роблять, товаришу капітане! Ви просто чіпляєтесь до мене через цього свого буржуя! А хто взув зеківські чоботи! Не треба!

Енкаведист (*стріляє*). Дурень. Таки дурень.

Чути близьку автоматну стрілянину і гуркіт танкових моторів.

Петро Іванович. Це нагадує, капітане, фінал грецької трагедії. Не дочекався би нам глядачів у брудно-зелених шинелях.

Енкаведист. Вони вже поруч. Але піхотинці не полізуть до будинку, з якого по них не стріляли. Проїдуть танки, і я вас виведу через чорний хід. Хочете, я вам про всякий випадок знову зв'яжу руки?

Петро Іванович. Ні. Ви все спалили?

Енкаведист. Так. Хотів ще сунути на прощання гранату до шафи, але тепер краще посидіти тихо. Все ж таки цікаво: що ви робили для німецької розвідки, Петре Івановичу?

Петро Іванович. Ця стеля починає вже давити на мене. Нарешті мене дістав природний жах, що опановує туземцем, коли вояки ворожого племені захоплюють його стійбище... Що робив? Те ж саме, що й для вашого Іноземного відділу, капітане. Етносоціологічні прогнози складав. Випереджаючи ваше наступне запитання, скажу, що для німців змішував правду з брехнею. Так само, як ваші фахівці, що гнали дезінформацію для білогвардійської еміграції, коли виманювали Савінкова.

Енкаведист. Он як... Вам не здається, що танки вже уповзають?

Петро Іванович (*заплющивши очі, мрійно*). Як тільки відкриється університетська бібліотека імені Короленка, прогляну знову Моммзена, Гібона, Меріваля. Утворення й розклад Римської імперії можуть багато чого підказати... Краще вже зв'яжіть мені руки, капітане. Але ж так, щоб міг сам розв'язатись. (*Встає, повертається спиною до Енкаведиста, подає зімкнуті руки*).

Енкаведист. Ось маєте. Тільки я для вас вже не капітан, а «Василь». У шифровках, коли живі сьогодні залишимося, називайте мене «Василем»... А причому тут розклад Римської імперії? Тисячолітній Рейх явно на підйомі.

Петро Іванович. А хіба я щось казав про Рейх?

Енкаведист. Все, пішли. А то ще дочекаємося на свою голову підрозділ другого ешелону. Ні, прошу вас першим. Тільки після вас, Петре Івановичу.

Петро Іванович. Завжди приємно мати справу із ввічливою людиною. (*Виходить*).

Енкаведист (*вже у дверях*). Ні, я не в змозі це залишити гестапівцям! (*Підскакує до шафи, виймає чеку з гранати РГД, кидає гранату до шафи та зачинає дверцята. Вибігає*).

Вибух. Шафа спалахує. Сцена наповнюється димом. Одиночні постріли надворі.

Антракт.

Дія друга Картина третя

Знімна кімната в квартирі німецького крамаря середньої руки. Задник зображає стіну, обклеєну шпалерами крупного малюнку, вона густо рясніє фотопортретами бюргерів і бюргерш у малих і маленьких витворних рамцях. Почесне місце займає японська гравюра (чи репродукція з японської гравюри), що зображає побачення самурая з гейшею. На комоді ваза і фарфорові статуетки. На авансцені письмовий стіл XIX ст., завалений книжками та паперами. Біля нього три стільці. Ліворуч – вхідні двері, праворуч – ширма жовтого шовку з міфологічним малюнком, нею відгороджено спальний куток.

К и л и м е н к о сидить за столом спиною до ширми.

Двері розчиняються, з'являється Л ю д и н а з т р а н с п а р а н т о м . Вносить транспарант «**16 КВІТНЯ 1949 РОКУ. МЮНХЕН, ФАЙЛІЧ-ШТРАССЕ, БУДИНОК 12.II**», ставить на авансцені праворуч, виходить.

З-за ширми чути звуки якоїсь метушні, вигуки, стогін.

К и л и м е н к о (*ламає руки*). Боже мій! О Боже мій!

З-за ширми виходить П е т р о І в а н о в и ч . Опускає голову, відвертається від К и л и м е н к а , застыбує штани. Підходить до столу, засовуючи запонки в манжети білої сорочки, знімає зі спинки стільця німецький мундир, надягає в рукава. Сідає навпроти К и л и м е н к а .

П е т р о І в а н о в и ч . Fräulein... – як її там?

К и л и м е н к о . Вільде...

П е т р о І в а н о в и ч . Fräulein Вільде зараз вий-

де... Майже вірші. Хоч і не сказав би, що вона поетична особа... Ваша Fräulein очистить пір'їнки й випурхне.

К и л и м е н к о . Петре Івановичу, як ви могли? Як могли ви таке зі мною вчинити?

П е т р о І в а н о в и ч (*розважливо*). З вами? А я думав, що... хм, учинив якось не так з вашою подругою, пане Килименко. Як міг я таке учинити, кажете? Тоді дозвольте запитати: навіщо ви її привели? Я зрозумів справу таким чином: ви напросилися до мене в гостину, щоб переконати мене поставитися поблажливо до вашої лекції, підготовленої для габілітації на посаду доцента у Вільному Українському університеті. Знали, що хабарів я не беру, а то принесли би мені кільце ерзац-ковбаси. А оскільки ерзац-ковбаси я не взяв би, ви привели мені якусь ерзац-дівчину. Я й спокусився, грішник. Але ж спробуйте тепер довести, що дали мені хабара. Я буду це заперечувати, боронячи свою честь.

К и л и м е н к о (*хапається за виски*). Нічого не зрозумів! Маячня якась... Це ж дочка професора Вільде, відомого славіста! Я поставив собі за мету встановити зв'язки з консервативними колами німецьких науковців і намагався залучити й вас, Петре Івановичу, до цієї шляхетної та корисної для українців справи. Боже мій!

П е т р о І в а н о в и ч . Вільде, славіст? Це ж він працював на доктора Геббельса в Інституті расових проблем? Доводив, пам'ятаю, що слов'яни належать до «нижчої раси», бо не мають власної давнини, а в нові часи – філософів і теологів. Справді, консервативні кола... Тепер я пригадав, ви на нього посилаєтесь в інтродукції до лекції.

К и л и м е н к о . Який скандал!

П е т р о І в а н о в и ч . Замість професора привели до мене професорську дочку – і це кращий був вибір. Я не такий прогресивний, щоб вступати у зв'язок з чоловіками, тим паче з професором... Привели би герра Вільде – і розлютили б мене, а зараз я розслаблений і добрий. Взагалі ж ця колізія «професор – дочка професора» нагадує мені смішну аберацію моїх юнацьких літ. Чи можете собі уявити, пане Килименко, що я обожнявав дівчат-бібліотечарок? Вони здавалися мені не лише неприступно-прекрасними, але й найрозумнішими в світі, бо я гадав, що вони читають усі ті книжки, навколо яких порпаються. Якого ж зазнав я розчарування, коли виявилось, що помилявся! То ж і знайомство з дочкою професора зовсім не дорівнює спілкуванню з професором, хоч і професори бувають до того нудотні, що з дочками навіть цікавіше. До речі, чим ця Fräulein Гільде займається?

К и л и м е н к о (неохоче). Вільде вона. Відбувала трудову повинність під час війни. Тепер називає себе художницею: розписує вручну тканини. Боже, як незручно...

П е т р о І в а н о в и ч . Судячи з того, що на блідому животу в неї немає шрамів, дитину для фюрера не народжувала. Стосовно ж вашого опусу, пане Килименко. Знаєте, мені теж незручно...

Замовкає, бо Н і м к е н я виходить з-за ширми. В руках у неї сумочка, на високій зачісці невідомо як тримається капелюшок. П е т р о І в а н о в и ч підводиться, за ним, поспіхом, К и л и м е н к о . Вона ж утупилася в П е т р а І в а н о в и ч а , на К и л и м е н к а не звертає уваги, наче його й немає в кімнаті.

З дверей виходить Л ю д и н а з т р а н с п а р а н т о м , вносить транспарант із написом «ГОВОРЯТЬ НІМЕЦЬКОЮ», ста-

вить його праворуч на авансцені, виходить.

Петро Іванович. Чи не вип'єте кави, панночко? Щоправда, в мене тільки жолудева.

Німкеня. Про яку каву мова? Ви дуже брутально поведися зі мною, і я намагаюся зрозуміти, чому. Може, ви прийняли мене за проститутку? Хіба я схожа?

У Німкені раптом щось там трапилось з волоссям, вона кладе сумочку на стіл, діловито знімає капелюшок, витягає шпильки, потім закидає руки за голову, знову вкладаючи зачіску.

Петро Іванович (*придивляється до Німкені, раптом густо червоніє*). Та ні, ніколи. А я – невже я пропонував вам платню?

Німкеня. Ви брутально принизили мене, докторе.

Петро Іванович. Хочете сказати, що я з'валтував вас? Але ж ви, панночко, пручалися рівно стільки, як пручається в подібній пікантній ситуації кожна порядна жінка.

Німкеня. Я й не кажу, що з'валтували. Я навіть отримала трохи втіхи. Але ж ви взяли мене, як господар рабиню, не маючи на те жодного права. У Мюнхені на кожному кроці американські солдати змушують німецьких дівчат до проституції, у радянській зоні Німеччини та в Австрії російські солдати гвалтують всіх жінок та ще й по кілька разів – але ж вони переможці, мають хоч таке виправдання! Ви ж докторе, не знаю, на яких підставах носите мундир славної німецької армії, то ж ніякий ви не переможець. Мало того, що ви належите до слов'янської раси, гідної хіба що на перегній для германських народів, ви ще й переможений, як і нещасні теперішні німці. Але німецький народ ще обов'язково підніметься й пануватиме над світом, ви ж тепер «displaced person», тобто ніхто,

справжня недолудина, унтерменш. Сподіваюся, що ви вже зрозуміли, на яку зважилися злочинну зухвалість, принизивши мене, арійку. А кари вам не уникнути. Оскільки ж германські боги загинули знову, як у опері невідомого вам Вагнера, вас покарає ваша власна доля. Ви здохнете, докторе, біля ніг свого американського господаря, облизуючи йому пантофлю. (Пауза).

Петро Іванович. Прошу пробачення, панночко, коли в чомусь справді перед вами завинив. Але ви помиляєтесь, називаючи мене переможеним. У які б обставини не закидала мене доля, я завжди перемагав. Переможу й тепер. Вас проводити?

Н і м к е н я . Знайду й сама дорогу. Даремно я сподівалася, що ви зрозумієте мною сказане, докторе. А вас, пане Коломийко, прошу до мене більше не підходити. (Іде геть).

Виходить Людина з транспарантом, обертає транспарант. Тепер на ньому напис **«ЗНОВУ УКРАЇНСЬКОЮ»**.

Петро Іванович (сідає). Чого стоїте, мов за сватаний? Сідайте. Тепер про ваш рукопис. Яюсь навіть незручно його рецензувати, кажу. (Знаходить рукопис на столі, розгинає). Почнемо з присвяти. Ось:

«Мій уярмлений – в неволі й розсіянні сущий Н а р о д е !

Пізнай себе.

В є д н о с т і борись за свою волю, правду
й МАТІР УКРАЇНУ!

Тобі, Народе-страднику, і присвячую свою лекцію.

А в т о р ».

Килименко (дивлячись спідлоба). І що ж вам тут не сподобалося?

Петро Іванович (посміхається). Все дуже правильно і патріотично, але ж стиль не науковий,

не кажу вже про манеру подавати в розрядку або великими літерами кожне слово. Було би природно, коли би поет Маланюк або прозаїк Багрянний це написали, але вони такого не написали би, бо мають більше смаку. Але ж головне в іншому. Пробачте, але присвячувати так пишномовно твір українському народові варто, мабуть, лише тоді, коли твір того достойний, має відповідний світоглядний масштаб. Он Франко, той спорядив подібною присвятою поему «Мойсей», але ж не робив подібних присвят до своїх етнографічних розвідок.

К и л и м е н к о . Так. Здається, я зрозумів, Петре Івановичу.

П е т р о І в а н о в и ч . Це пробуджує в душі моїй надію. Йдемо далі. Ось читаю я у вас: «Сніп-Дідух («Рай») – це місце перебування духів-прадідів, опікунів чи «покровителів» свого дому. Український народ всі далекі часи вірив, що всі духи (душі) померлих – це святі душі, вони є благодійниками роду та родини...» Всі душі святі – а душі опирів? І хіба духи і душі – це й справді те ж саме? Далі йдемо: «Разом духи-Лада є посередниками бога-сонця й людей... Ці духи прийшли з Неба (з великої літери!) й вселилися в людину (усі в одну, чи як?), а по смерті вони знову відійшли у сонячний край, у край духів». Скажіть, будь ласка, звідки ви це взяли, і насамперед, що це за «духі-Лада» такі, хто і де вам про них розповідав? Я майже все життя займаюся українською етнографією, а про ці речі чую вперше.

К и л и м е н к о . Ну, це я вважаю, що так воно було в наших предків, Петре Івановичу.

П е т р о І в а н о в и ч . Он як! Тобто це тільки ваша гіпотеза, а оскільки жодної аргументації немає, з

наукового погляду це лише здогадка. Ви про «духів-Лада» будете з кафедри розповідати, а студенти подумают, що так воно й прийнято в науці. Біда буде! Я з самого початку звернув увагу, що ви обіцяєте відтворити міфологічну систему прадавніх пращурів, а користуєтеся записами ХІХ ст. і навіть християнськими колядками. Але ж тут виникають ще не подолані наукою методологічні труднощі, що про них ви й не згадуєте. Чи не потрапляла вам до рук моя лекція «Про походження українського народу» – студенти Українського технічно-господарського інституту тиснули на ротаторі? Виклад там трохи спрощений, але хоч цих труднощів не приховую.

К и л и м е н к о . Я кось не трапилось, але обов'язково прочитаю, Петре Івановичу.

Петро Іванович. Вам доведеться багато чого ще прочитати, коли бажаєте займатися наукою й виробити з себе повноцінного університетського викладача. Нам з вами поталанило, бо Мюнхен надає для самоосвіти унікальні можливості: в Державній бібліотеці майже два мільйони томів усіма мовами світу, в Університетській книжков менше, зате зосереджено саме наукову літературу. Не гайте часу! Мені сподобалося, що ви даєте посилання, бо це ознака наукової роботи. Але на що ви посилаєтесь? Тільки на російський енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона, при цьому не вказуючи авторів, а інколи навіть і назв статей. Де це ви такому навчилися, пане Килименко?

К и л и м е н к о . Я ж вам казав, що маю вищу освіту.

Петро Іванович. Не бажаєте розкрити таємницю, в якому ВИШ'ї вчилися? Ну, як знаєте.

Я не можу дати схвальну рецензію на вашу лекцію. Гадаю, що вам треба ще попрацювати над собою, осмислити обрану вами наукову тему, а вже потім подавати на габілітацію. (Підводиться).

Килименко (Підводиться). А ви розумієте, що вириваєте останній кусень хліба з рота свого земляка? І чи не здається вам, Петре Івановичу, що українці на чужині мають допомагати один одному?

Петро Іванович (зітхає). Але ж в університеті й асист це почесна й відповідальна посада... З вашим рівнем освіти, пане Килименко, я зміг би допомогти вам, тільки написавши за вас лекцію. Біда в тому, що мені довелось би й викладати потім за вас, бо я не можу перекласти із своєї голови до вашої необхідні для того знання.

Килименко (вороже). Знання... Кому потрібні ваші знання? Справжня любов до України дозволяє й містично осягнути світогляд наших пращурів.

Петро Іванович. З такими настроями вам би краще податися до української ж Богословської Академії, але ж як голові професорської ради цього закладу мені надто добре відомо, що штати там заповнені. І все ж таки вам вдалося мене зацікавити, пане Килименко. Хоча... ви ховаєтесь, тому це не є ваше справжнє прізвище. А ім'я та по-батькові позичили в Кобзаря з патріотизму – чи не так?

Килименко. А хоч би й так. Ач, догадливий який!

Петро Іванович. Бачите, я здогадався. А тепер спробую допетрати, чому ви ховаєтесь від союзників. Були начальником поліції за німців, видавали та вішали партизанів? Німецькою шпрехаєте швидко – то ж, може, служили в німців у зондеркоманді

перекладачем? Але не в дивізії СС «Галичина» – вимову маєте наддніпрянську, десть навіть ближче до Чернігова...

К и л и м е н к о . Мені плювати на ваші інсинуації.

П е т р о І в а н о в и ч . Але ж я лише міркую собі... Якщо ховаєтесь за чужим ім'ям, сумління в вас нечисте, а в наші брудні часи обов'язково й кров на руках. Не зарізали ж ви жінку з ревнощів, як Отелло! Я спробую потягнути за нитку з іншого боку вузлика. Чому ви приховуєте заклад, в якому отримали вищу освіту? Що не в тих ВИШ'ах Харкова або Києва вчилися, де я викладав, міг би присягнутися – адже підробляв майже в усіх тамошніх ВИШ'ах і випускника того ж Київського університету нюхом би розпізнав... Якийсь навчальний заклад, куди мені ходу не було... Якась партійна школа – Комуністичний університет або Інститут червоної професури! Ні, судячи з вашої освіченості, скоріше за все, перший. Освіту вам дали, й знання ви там отримали, але специфічні, не ті, що їх можна застосувати на еміграції в українському університеті. Ну, а як ви тут, у Мюнхені, опинилися, мене цікавить уже меншою мірою. Бачу лише, що ви не зі сміливців. Скоріш за все, залишені були своєю ВКП(б) в підпіллі та злякалися, дезертирували й втекли з німцями. Були комуністом, стали націоналістом – яка вам, власне, різниця? Мені завжди здавалося, що та ж націонал-соціалістична робоча партія і ВКП(б) дуже подібні й за утворенням, і за структурою, і за перипетіями внутрішньопартійного розвитку.

К и л и м е н к о . Ось ви як, Петре Івановичу. А самі хто ви такий, це вже я вас запитую? Ви – високолобечмо, за душею і пфеніга не маєте. Навіть книжки отут розкидані – не ваші власні, а з бібліотеки УВУ – я дивився.

Петро Іванович (*розвалився на стільці, розважається*). Мені достатньо моєї голови, пане Килименко – чи як вас там насправді. З моєю головою я де завгодно проживу якнайкраще. Заведіть собі таку голову, як у мене, і вам теж належатиме всесвіт.

Килименко. Слова, це тільки слова. Ви берете не головою, а гонором і нахабством. У професорській раді УВУ на вас дуже ображені, що ви горлом поперши, не дозволили присудити докторат УВУ гоно... гонореум кауса групі діячів національної ідеї та спонсорам.

Петро Іванович. Що? Коли у Fräulein гонорея, треба було попередити... Ха-ха! А ви точно вчилися у партійній школі, де латини не викладають. Nonoris causa латиною значить «заради вшанування», але ж пропонувалося присудити наш докторат німцеві – виробникові шнапсу, що пожертвував на УВУ від щедрот своїх сотню марок. Наші заклади й без того існують на пташиних правах, це знімні голі стіни, де купка ентузіастів-викладачів намагається передати свої знання нещасній українській молоді, закинутій на чужину. Я навіть не знаю, чи свого часу визнають на Заході дипломи УВУ, але певен, що наші сиволапі оунівці із ступенями докторів філософії скомпрометували би шляхетну справу, це вже точно.

Килименко. Деякі кажуть, що ви московський шпигун, бо боїтесь американських перевірок і бігаєте від них з міста до міста.

Петро Іванович. Цікаво вас послухати! А коли бігаю від совєцьких репатріаційних комісій, то я вже американський шпигун? Маєте ще якісь до мене претензії, пане Килименко?

Килименко. Про вас кажуть, що ви уникаєте

політики, Петре Івановичу, але людині вашого масштабу від політиків не втекти. Про вас кажуть, що днюєте й ночуєте в таборі Міттенвальд, де Бандера є повновладним господарем, а товаришуєте з Шерехом і Костецьким, відомими мельниківцями. Треба вибрати щось одне. Це я вам кажу, людина маленька. Не смію вам набридати. Ми з фройляйн Вільде вже багато занастали вашого дорогоцінного часу. До побачення. *(Уклоняється, виходить)*.

Петро Іванович *(підводиться)*. До побачення, допобачення... *(Насамоті, сівшизнову)*. Авінне дурень. Хоч і смішний з тими своїми «духами-Лада». Навіть не знає, що про ту міфічну Ладу, видуману польськими хроністами, існує вже величезна література. Але як над ними всіма тяжіють два десятиріччя радянського пригнічення! А наді мною – хіба не тяжіють? Ось заснували ми з Шерехом і Костецьким Мистецький Український Рух з гарною аббревіатурою – МУР, і думка була, мабуть, правильна: коли незалежну державу побудувати не вдається, можна створити незалежну культуру, а насамперед літературу за межами ув'язненої ворогом метрополії. Але до чого все звелось? До закликів, з'їздів, конференцій, амбіцій, диктату і взаємопідкопувань! Ось слухав я на з'їзді МУРу доповіді колег-письменників і думав, що вони несвідомо пародіюють доповідь покійного Горького на З'їзді радянських письменників. Ті ж настанови: яку ідею втілювати (ясно, що лише національну!), на якого читача розраховувати, на якому рівні писати (зрозуміло, що на найвищому світовому!), якою мовою, і навіть які саме мови письменник має обов'язково знати та якими мовами свої геніальні твори перекладати... Забулися лише вказати, до

якого сортиру ходити письменникові. І це ще велике для мене питання, чи можна на спогадах і на замальовках табірною побуто створити справді гідну українського народу велику літературу? Емігранти неминуче розчиняться серед чужих народів, а справжнє життя нашого народу продовжується там, під сталінським лискучим чоботом. *(Посміхається)*. І з такими думками я сяду зараз дописувати новий роман...

Далекий дзвінок. Петро Іванович підходить до дверей і наставляє вухо.

Жіночий голос. Guten Abend! Sie wünschen?

Чоловічий голос. Herr Professor...

Жіночий голос. Kommt doch 'rein.

Петро Іванович. Кого ще нечистий приніс?

Входить Енкаведист.

Петро Іванович. Овва!

Енкаведист. Бачу, що цього разу ви впізнали мене. День добрий, Петре Івановичу!

Петро Іванович. День добрий. Я здивувався, побачивши вас живого. З чим і вітаю! *(Кидається в обійми до Енкаведиста)*. І ще... Я не ослурався? Ви справді розмовляєте українською?

Енкаведист. Навіщо так голосно? Хазяйка не підслухає?

Петро Іванович. Та ні. Вона не знає слов'янських мов, трохи балакає французькою.

Енкаведист. Коротко розповісти важко, а часу обмаль, але спробую. Я зник з Харкова, тому що потрапив в облаву. Засадили мене до ешелону остарбайтерів, дорогою втік. Спромігся навіть відправити в центр листівку про те, що ви позбавлені зв'язку...

Петро Іванович. Як це – листівку?

Енкаведист. Через резидента в Стокгольмі. Інша можливість була – голими руками захопити військовий радіофургон та повідомити відкритим текстом. Таке буває тільки в кіно... Знову схопили (не щастило мені того літа), відвезли мене до Заксенхаузена, там нарешті поталанило: протримався, аж поки наші не звільнили.

Петро Іванович. Он як... Повернувся я зі Севастополю – а вас ніби й не було ніколи в Харкові. На тих лавах у Першотравневому парку галіфе протер...

Енкаведист. А що ви робили в Севастополі?

Петро Іванович. Забули вже?

Енкаведист. Та ви ж свої шифровки самі й зашифрували...

Петро Іванович. А... Для німців – вивчав настрої кримських татар, для наших – роздивлявся, що за укріплення побудовані німцями після захоплення Севастополю. Ось коли мені придалися німецька форма і природне нахабство.

Енкаведист. Зайве було запитання. А щодо моєї української мови – та я завжди її пам'ятав, нашу мову. Це ви воліли розмовляти зі мною російською – а чому ні, коли ми були в Харкові? Хочете дізнатися, що поробляю в Мюнхені?

Петро Іванович. Зайвого краще не знати. Хто ви такий, якщо запитають?

Енкаведист. Я? Василь Гронський (прізвище ви могли й забути), перед війною закінчив Харківський університет, питав у вас про можливість аспірантури в УВУ. Був у таборі ДіПі, тепер влаштувався в автомайстерні в Білефельді. Але ніхто не запитає,

хіба що квартирна хазяйка. Стеження за вашою квартирою немає. А на вулиці мене підстраховують двоє хлопців. Вам треба знати, чим я тут займаюсь. Вам розповідали, як був ліквідований лідер УПА Коновалець?

Петро Іванович. Не пам'ятаю. Це ще перед війною, здається.

Енкаведист. Не кривіться, Петре Івановичу. Я розповім лише те, що знають в ОУН. Коновалець зустрівся часом з радянським матросом, начебто свідомим українцем, вислухував вісті з України. А він, Коновалець, був солодій, і той привозив йому гарні шоколадні цукерки. Після чергової такої зустрічі в Роттердамі, куди Коновалець приїхав із фальшивим паспортом, в руках у нього вибухнула коробка з цукерками, а матрос зник. Залишилося лише його фото, випадком зняте на вулиці, с копіями якого оунівці досі носяться, як дурень із писаною торбою, шукають цього бойовика.

Петро Іванович. Ваша була робота?

Енкаведист. Та ні, звичайно. Хіба насмілюся би я, знаючи про оте фото, сунутися до головного проводу ОУН? Настала черга Бендери. І це вже буде друга спроба. Вам треба евакуюватися, Петре Івановичу, поки не стався теракт. В ОУН настане безлад, почнеться різанина, як після ліквідації Коновальця, і вас можуть убрати, скориставшись нагодою, бо багатьом заважаєте. А потім мельниківці будуть валити це вбивство на бандерівців, а бандерівці на мельниківців. Ви ж навіть некрологами не будете в змозі попишатися.

Петро Іванович. А я би все ж таки ризикнув і залишився би ще на пару років. Я не

встиг насолодитися Мюнхеном – що за музеї, що за бібліотеки! Що за вулиці в старому місті, що за площі! Згадати хоч би один Максиміліанеум, де гуляв старий мудрець Освальд Шпенглер. Прямо очі розбігаються.

Енкаведист. ... де гуляли старий Освальд Шпенглер і молодий Адольф Гітлер.

Петро Іванович. І хіба можна порівняти тутешню Університетську бібліотеку з тією, якою мені дозволять користуватися в камері на Луб'янці? Якщо дозволять.

Енкаведист. Слава богу! А я вже думав, що ви не розумієте свого становища, Петре Івановичу. Я вже й забув, як з вами треба розмовляти. Справі ваші кепські. Вам наказано повернутися, щоб дати пояснення. Зокрема, чому ви в Нюрнбергу відмовилися від бесіди з нашим представником.

Петро Іванович. Так цей Яновський, вічний сопливий романтик з аж «Чотирма шаблями», виявляється, був вашим зв'язковим... Що в світі робиться! А я ж йому просто не повірив та й подався подалі від Нюрнберга.

Енкаведист. Так і кажіть слідчому. Проте в нас письменники давно стеляться листом перед конторою, і ніхто не випустив би вашого романтика кореспондентом на Нюрнберзький процес, якби він не зобов'язався з нами співпрацювати.

Петро Іванович. Янехочузаразповертатися... Чорт, як вас тепер називати?

Енкаведист. Хоча б і Василем...

Петро Іванович. Та який там ви Василь... Не хочу повертатися, бо мені не подобається, що у вас там робиться. Мій прогноз про симпатії кримських татар, чеченців і малих гірських народів

до німців-визволителів справдився, але ж хіба можна було їх репатріювати? Це ж міни, закладені проти майбутнього СРСР! Ваші там що – історії не знають? Он римляни вигнали євреїв з Палестини, а вони тепер туди повернулися й почали різати арабів. Поспішна, під загрозою багнетів – і на очах всієї Європи – комунізація країн-сателітів. Дурна якась боротьба з «космополітами», переслідування компаративістів (вже покійний Веселовський перед генсеком письменників Фадєєвим завинив!), цькування Зоценка й Ахматової та ще й ця компанія «Росія – вітчизна слонів!» Ні, я краще вже залишуся, навіть тут тепер вільніше дихати.

Енкаведист. Ось про все щойно сказане – в Москві мовчок. Я теж вас не чув: замислився про свої справи. А те, що я вам зараз скажу, ви те ж забудьте відразу. Тобто забудьте, хто це вам говорив. Слухайте ж – усе, про що ви казали, це витівки дяді Джо. Все робиться так, як йому заманеться. Він навіть Сталінські премії всіх трьох ступенів особисто розподіляє. А помилок зроблено ще більше, ніж вам звідси видно. Але ж на відміну від грецьких богів наше радянське божество не безсмертне і не володіє таємницею вічної молодості. Вже – у квітні! – почалася всенародна підготовка до 70-річного ювілею вождя, що народився, як це усьому прогресивному людству відомо, 6 грудня. Гадаєте, ніхто з його оточення не осмислив того простого факту, що ювілей – 70-річний, а не півстолітній, і що дядя Джо сильно подався за роки війни? Найкращі шанси тепер має наш нарком.

Петро Іванович. Я теж ніяк не звикну до перейменування наркомів. Немов за царату!

Енкаведист. Багато чого імперського

повернулося. Навіть школи знову окремо для хлопців і дівчат, як дореволюційні гімназії. Що ж до наркома. Ми його називаємо так, бо насправді міністр внутрішніх справ є його підлеглим. Нарком наш уже тепер набрав багато влади і встановлює контроль над Червоною Армією. Він, казали мені люди, гідні довіри, готовий виправити найбільш одіозні помилки, реабілітувати невинних (чи не третина населення сидить!), поліпшити стосунки з колишніми союзниками та в країні повести сучасну національну політику, а то складається враження, що живемо за часів Чингізхана. А головне, наш нарком дуже розумна людина, що вже не раз доводив на практиці. Гадаю, одного прикладу вистачить. Чи звернули ви увагу, як американці розмахалися атомною дубиною? Так от, скоро не в одних американців буде така дубина. Світ ужахнеться! А хто цим керує – здогадалися? (Пауза).

Петро Іванович. Ну, я ж не фізик.

Енкаведист. Фізиків йому якраз вистачає – й наших, і німців. А ви необхідні як радник із питань цих, як їх...

Петро Іванович. Етногеополітичних?

Енкаведист. Мабуть, та ви й без велемудрих слів зрозумієте, про що мова. Справа стосується насамперед Югославії та Литви. У Литві точиться справжня партизанська війна, як і на Заході України. Необхідні нетрадиційні, науково обґрунтовані, а заразом за можливості гуманні та демократичні (чорт забирай чистоплюїв союзників!) рішення. Достеменні слова (*шепотом*) Лаврентія Палича.

Петро Іванович. Надзвичайно цікава інформація. Спасибі. Але ж на вашому майбутньому реформаторі велика кров.

Енкаведист. Пропонуйте зачекати, поки спланує янгол із неба? Всі вони там, на горі, мають руки в крові по лікоть. А ви? Не гадаєте ж ви, що залишилися чистеньким?

Петро Іванович. Стосовно себе я не маю ілюзій. Але ж була війна, і вона скінчилася.

Енкаведист. Почалася нова, «холодна війна». Я пам'ятаю, який ви впертий. Дуже вас прошу, не кваптеся повторювати своє «ні», навіть мені. Відмовивши наркомуні особисто, ви станете його особистим ворогом. Навіщо воно вам? Я дізнався, що ви просили мельниківців сховати вас десь у Франції. Та хіба від контори сховаєшся, Петре Івановичу? Скажете, багато хто з тих, що втекли з німцями, схоронився тепер у Америці та Канаді. Але ж, поперше, не думаю, що вони надійно там укрилися, подруге, перед тим, як впустити таких ДіПі, цеерушники витрушують з них усю розвідінформацію про СРСР. А у вашому випадку це вже буде повномасштабна зрада вітчизні. Хіба ви себе не поважаєте, Петре Івановичу?

Петро Іванович. Он як... (*Невесело посміхається*). Чи я правильно зрозумів, що йдеться лише про теоретично можливі речі? То ж чисто теоретично, чи можу я продовжити обговорення ситуації, не говорячи конкретно «ні» або «так»?

Енкаведист. У відповідь на ваше «ні» я не став би ліквідувати вас тут, на місці, разом із тією старою німкенею. Навіщо? Мій чоловік надрукував би статейку в місцевій оунівській газетці про вашу співпрацю з нами, і вам довелось би ховатися от служби безпеки бандерівців, а не від наших. Кінець кінцем ми силоміць вивезли би вас до радянської зони

окупації, а ви би цьому тільки зраділи. Щоправда, в такому випадку вас на Луб'янці не зустрінуть із квітами, це вже точно.

Петро Іванович. Унас жетеоретична розмова, так? Зважте тепер на те, що я одинак, що уявлення про вітчизну в мене стає з кожним роком все більш абстрактним, що не раз уже в житті ризикував...

Енкаведист. Схаменіться, Петре Івановичу! Ось у мене є для вас лист.

Петро Іванович *(бере з недовірою. Потім повертається до Енкаведиста спиною)*. Невже від Надії Павлівни? Ви... ви ж прочитали це?

Енкаведист. Аякже. І ще прочитав мій колишній колега, тепер начальник обласного управління, що його я попросив організувати цього листа. І звісно, районний оперативник, який безпосередньо зустрівся з Нульовою. Звісно, лист без подробиць, але вона на поселенні, працює бібліотекарем. Разом з подругою знімають окреме приміщення. Здорова. Зможете й ви їй написати, Надії Павлівні. Якщо повернетесь.

Петро Іванович *(пробігає листа очима, потім читає спочатку, буркотячи)*. «Щаслива, що ти живий, хоч і не знаю, де ти і що робиш... Живу, ніби мушля на дні акваріума, новини доходять до нас, як через товщу холодної води... Вже рідше пригадую раптову смерть мого Валіка і як її переживав покійний Микола... А тепер, любий, знову почну мріяти, а то вже розучилася». Мені можна це залишити собі?

Енкаведист. Звичайно... Ну що ви так дивитесь на мене? Я не вповноважений щось вам обіцяти! Умови, за яких стане можливим звільнення усіх репресованих за політичними статтями, вам відомі. Та не відомо, чи ми з вами того дочекаємося. *(Пауза)*.

Петро Іванович (*рішуче*). Ми поїдемо просто зараз?

Енкаведист (*усміхається*). Ні, це було би для вас трохи небезпечно. Післязавтра, о десятій нуль-нуль, будьте у головних дверей Фрауенкірхе. А далі вже наш клопіт. З речей достатньо зубної щітки, ну, портфель візьміть. І залишить, будь ласка, тут цю застарілу одежину. (*Показує на мундир*).

Петро Іванович (*недбало*). Та нечистий вже з тим дрантям! Погрався – та й годі. Треба зробити так, щоб моє зникнення ще більш посварило мельніківців із бандерівцями. Хай ваше людина надрукує щось приблизно отаке... Сідайте, пишіть, моєю рукою не можна. (*Пауза*). «Криваві бандерівські вбивці вчинили черговий жахливий злочин проти українського народу в розсіянні. В ніч на 17 квітня в темному кутку табору Міттенвальд вони замордували відомого українського вченого...». Ні, я ще посміюся над своїми власними некрологами!

Картина четверта

Хол на другому поверсі ресторану. Кілька фотелів, журнальний столик з попільничкою. На стіні якась посередня гравюра: київський пейзаж – міст Патона, Метро-міст абощо. Ліворуч хід на сходи, праворуч – не видні глядачеві двері до чоловічого та жіночого туалетів, ще далі – банкетний зал.

З'являється Людина з транспарантом, ставить транспарант **«20 ЧЕРВНЯ 1966 РОКУ. КИЇВ. РЕСТОРАН «ПРАГА» НА ВОЛОДИМИРСЬКІЙ, 36»**, іде.

Петро Іванович під ручку з Надією Павлівною виходить з-за куліси праворуч. Вона дбайливо підтримує його, коли він обережно влаштовується у фотелі.

Надія Павлівна. Ну добре, відпочинь від того гамору, коли вже тобі тут до вподоби. Ач, який! Випив коньячку, очі загорілися... Ось і пожартував би з колегами, як ти любилаєш...

Петро Іванович. Та я їх кожного дня на роботі бачу, люба. Які вже там із ними жарти? А ти піди, посидь із хлопцями, потанцюй. Ти пробач, мені захотілося спокою. Одна думка в голові промайнула, хочеться перевірити, чи варта уваги.

Надія Павлівна. Знову якась твоя думка, наша вічна розлучниця... Послухай, але ж тут палять – а тобі не зашкодить?

Петро Іванович. У банкетному залі палять ще більше. Та й... Що мені тепер зможе зашкодити, люба? Знаєш, якщо би мені подобалося палити, а я би раніше кинув заради здоров'я, то тепер би знову почав би! Все одно довше не проживу.

Надія Павлівна. Кінчай плести теревені, а то забудеш думку, а я знову буду винна.

Петро Іванович. Та ні, я весь час її тримаю за хвіст.

Надія Павлівна цілує чоловіка ти виходить праворуч.
Пауза.

Петро Іванович (*бурчить*). Ні, то дурниці... Цікаво, чому це в старості добрі думки приходять усе ж таки частіше, ніж у молоді роки?

Доцент, піднявшись сходами, пробігає повз фотелі під зацікавленим поглядом Петра Івановича, хлопає за кулісою праворуч дверима і відразу ж повертається.

Доцент (*озираючись*). Пробачте, товаришу, а чи не бачили ви тут академіка Велецького?

Петро Іванович. Це якого Велецького? Георгія Олександровича?

Доцент. А якого ж ще? Академік Велецький у нас один. Академік двох академій! Української та союзної!

Петро Іванович. Прямо як покійний Володимир Миколайович Перетц.

Доцент. Хто? (*Пауза*).

Петро Іванович. Довго розповідати. А Велецького я останнім разом бачив сорок першого року в Уфі, в евакуації.

Доцент. А... Він щойно був тут. Бачте, пропав кудись із банкету. Я тут захист докторської відзначаю на третьому поверсі, а головний весільний генерал, він же мій науковий консультант, зник.

Петро Іванович. А в туалеті дивилися? Він же років на десять старіший за мене. Де ж йому ще бути?

Доцент. Та дивився я. Біля умивальника немає, але ж не до кабінок мені було заглядати... То ж, може, ви підніметеся зі мною, товаришу, посидьмо трохи з нашими кафедрами? Тим паче, що ви теж, я бачу, фронтовик. Орден Вітчизняної війни 1-ого ступеню – це тобі не фунт ізюму!

Петро Іванович. Фронтовик, не фронтовик... Скажіть, а в листопаді сорок першого ви не воювали в Харкові... це коли німці наступали?

Доцент. Я був мобілізований вже сорок другого року... А що?

Петро Іванович. Схожі ви дуже з одним солдатиком. Прямо одне обличчя.

Доцент. Ні, я був рядовим лише на артилерійських курсах, а з курсів на фронт поїхав уже молодшим лейтенантом. Ну, підемо до наших?

Петро Іванович. А яка катедра?

Доцент. Історії радянської літератури. То ж пішли!

Петро Іванович А... Та ні, дякую уклінно, але в мене тут теж банкет. Мені теж сьогодні присудили докторський ступень, але за сукупністю праць.

Доцент. Є в нас на кафедрі один викладач, він полюбляє говорити, що захищати дисертацію ніколи не пізно.

Петро Іванович (*сміється*). Мене це не стосується, молодий чоловіче. Я вже отримував докторат у..., дай бог пам'яті, у тридцятому році. За дисертацію про Пантелеймона Куліша. Чули про такого?

Доцент. Здається, він був буржуазний націоналіст і (*радісно*) намагався вороже вплинути на Шевченка. Тепер таку тему не затвердили би...

Петро Іванович. Тільки не думайте, що тоді було краще. А у війну всі мої дипломи загинули, а наукові звання та ступені були анульовані.

Доцент. А... На клятій війні люди багато чого втрачали: хто родину, хто останнє майно, а хто й життя. В мене з війни два осколки в мозку сидять, бозна, коли дадуть про себе знати. Вчився до війни на геологічному факультеті, а після госпіталю довелося піти на філологічний. Проте, бачите, є певні успіхи. Ну, що ж, побіжу на перший поверх, пошукаю старого там.

Петро Іванович (*бурчить*). Це в перший раз ордена начепив, але, мабуть, надаремно Надя

прокрутила дірку в піджаці. Ніби знак корпорації, до якої насправді не належу. А що цей філолог із геологів сказав би, коли б я й німецькі нагороди почепив? Покійний доктор Геббельс на гроші був скупуватий, а от висушок для співробітників не жалкував.

Праворуч хлопають двері туалету, з'являється, витираючи білою хусточкою руки, В е л е ц ь к и й . Він підпив, у доброму гуморі, мугикає, фальшивлячи, мотив оперної арії.

Петро Іванович (*придивившись спочатку*). Георгію Олександровичу! Здрастуйте! Вас тут шукали.

Карбючикрок, виходить людина з транспарантом, ставить транспарант **«РОЗМОВЛЯЮТЬ РОСІЙСЬКОЮ»**, іде геть.

В е л е ц ь к и й . Здається, ми з вами знайомі... Я не помиляюся?

Петро Іванович. Не помиляєтесь, не помиляєтесь, Георгію Олександровичу! Хіба не впізнали? Ми зустрічалися в Харкові перед війною та влітку сорок першого. Я був тоді директором Інституту українського фольклору.

В е л е ц ь к и й (*непевно*). Петро Іванович, так? Боже, що виробляють з нами роки! Дивлячись на вас, я зрозумів, що й сам, мабуть, так само виглядаю... Немов на фотографії, роз'їдений не змитим фіксажем.

Петро Іванович (*весело*). Ще гірше виглядаєте за мене, ще гірше! Час виносить нам вирок, що оскарженню не підлягає. (*Серйозніше*). Вас шукав чолов'яга років сорока. Здивував мене: докторську з літератури захистив, а Перетца не знає і про Пантелеймона Куліша має приблизне уявлення.

В е л е ц ь к и й . Оцей? (*Передражнює Доцента*). Сідає). Цей ще не з гірших, а неосвічені вони усі, ця їх генерація. Вчилися після війни на мідні гроші,

конспекти писали на газетах між рядків. Хоч би щось добре конспектували! А то лекції випускників Інститутів червоної професури. Що краще не знати чогось, аніж знати зайве, добре зрозуміли ще за часів боротьби з «безрідним космополітизмом». А цей хлопець ще не гірший, ні... Про Перетца він мав знати, бо я критикував покійного Володимира Миколайовича за формалізм у методологічній статті для «Матеріалів до історії української літератури», а стосовно Куліша я вам розповім анекдот. Вам буде цікаво – ви ж, як пам'ятаю, є автор першої монографії про романи Куліша.

Петро Іванович. Та ні, не про твір, не про «Чорну раду», а про романи його з жінками.

Велецький. Та все в нього разом, все пов'язано. Що перший малоросійський роман, що подвиги підкорення жінок – все це прояви шаленої гордині Кулішевої... Так от, один мій колишній аспірант розповідав. Він русист, а вони дозволяють собі й не цікавиться українською культурою, немов не у Києві, а в Костромі живуть. Не всі, але є й такі.

Петро Іванович *(посміхається)*. Стривайте, а про кого це мені розповідали, що він із принципу розмовляє лише російською і пише нею ж, а тоді вже написане, коли треба, перекладають українською?

Велецький *(сміється)*. Та про мене, про мене! Але ж українську мову я знаю краще за багатьох прихованих шароварників, що про мене пліткують. Інакше як би спромігся на нескінченні свої передмови до українських класиків? А що дозволяю собі не розмовляти й не писати українською, так це моя примха, мій вибрик. Вважаю, що маю право на цю примху, бо я один з останніх могокан старої науки

ще європейського рівня, бо я останній патрицій, що залишився живим після різанини і змушений служити плебеям. А ви? Ви ж теж отримали повноцінну університетську освіту. Хіба ж ви не почуваете себе Овідієм серед дикунів-даків?

Петро Іванович. Над цим не думав. А ось ви нагадуєте мені Петронія при дворі Нерона. До речі, той ваш хлопець не знає й про академіка Української Вільної Академії Наук доктора Леоніда Велецького.

Велецький. А ось про Леоніда Велецького йому й не треба знати. Не по-ло-же-но. Це мені дали у спецхові продивитись оте його варшавське видання Шевченка, він там, до речі, багато чого нахомутав, ваш самозваний академік!

Петро Іванович. Не все ж там дурниці, Георгію Олександровичу.

Велецький. Та хоч би й сама свята правда! Мені отим вашим Леонідом Велецьким дошкулили наші Нерони, що на Липках. Я ж тут після війни величина постійна, а вони, Нерони, час од часу змінюються. А є в них традиція – звати мене до святкового столу. Танцівниця ніжкою дригає, співак співає, а я для теревенів. Так кожний черговий Нерон, знайомлячись, обов'язково примружить отак око (*показує*) і запитає глибокодумно: «А чи не твій це родич, отой націоналіст Венецький»? Хоч і доповіли вже йому, кому слід, що ніякий той мені не родич!

Петро Іванович. Та які ж це Нерони, Георгію Олександровичу? Скоріше якийсь перехід відбувається від Діоклетіянів до Костянтинів. До речі, а чи вийшла ваша «Історія візантійської літератури»?

Велецький. Та де там... Все ці статті та передмови дряпаю для заробітку... Микитка

Хрущов заборонив сумісництво, тільки нам з вами й залишилося, що гонорари. Здихалися тепер неука і хама Микитки, проте нові хазяї цю заборону не відмінили. А той ваш самозваний академік був учнем Перетца. Ну й розплодив же старий професорів – по всьому світі розлетілися!

Петро Іванович. А сам помер на засланні, бо боронив незалежність Академії.

Велецький. Ну і дурень! Як можна було сподіватися захистити автономію Академії на десятому (або якомусь там-надцятому) році радянської влади? Йому треба було не про Академію дбати, а про себе, про свій комфорт життєвий, зовнішній та боронити власну внутрішню, духовну автономію. Займався б собі тихо своєю давньою літературою – його і не чіпали би. Комуністи – це сила! Тепер і до Куби дісталися, до Африки. Це не німці, а комуністи побудують Тисячолітній Рейх!

Петро Іванович. Ви обіцяли анекдот, Георгію Олександровичу.

Велецький (з подивом). Хіба? А, пригадав... Той русист щось писав про початок історичної романістики в росіян і закортіло йому порівняти з українською ситуацією. Він і запитує доцента-україніста на прізвище Сіренький (такий і є!): коли ж почалася українська історична белетристика? Читав він, мовляв, повісті Гребінки, але ж вони російськомовні. Сіренький пом'явся, пом'явся та й каже: «Ото ж він і є, початок». Уявляєте, побоявся сказати про Кулішеву «Чорну раду»!

Доцент (вбігає, озирється). Так ось ви де, Георгію Олександровичу! Вас усі чекають, без вас й горілка в чарках нагрілася! Ми ж на третьому поверсі,

Георгію Олександровичу!

Велецький *(зверхньо)*. Хіба не бачите? Я з колегою розмовляю. Я не заблукав, склерозу в мене ще немає. *(Оживляється)*. Скажіть, е-е-е, наш імениннику, хто ця дама, що сиділа праворуч від Сіренького?

Доцент *(міркує гарячковито)*. Праворуч від Сіренького?

Велецький. Повненька така шатенка, в кучериках! Ще й на мене раз-по-раз значуще поглядала...

Доцент *(радісно)*. Та це ж ваша аспірантка, Георгію Олександровичу!

Велецький. О! Те, що треба! Пробачте, я побіг. *(Уклоняється, поспіхом виходить на сходи. Практично відразу ж повільно повертається, знову сідає до фотелю)*. Та ну їх усіх... Ви ось що, імениннику, знайдіть краще для мене сигарету з фільтром (мої у портсигарі, а його забув удома) та організуйте чашечку кави. Подвійної, цукру одна ложечка. *(Доцент дає йому сигарету, потім прикурити. Затягується, випускає дим. Доцент вибігає)*. От так і проходить моє життя: затягнувся, поглянув на улюблену гравюру, що навпроти мого письмового столу, сьорбнув кави – і написав фразу нудотної передмови до тритомника якого-небудь Андрія Головка.

Петро Іванович. Це все туфта, Георгію Олександровичу. Це все туфта, те, що вони тепер пишуть. Усе це забудеться через десять, ну, за двадцять років. Це перефарбоване просвітянство із обов'язковими спогадами про босоноге ідилічне дитинство, цей романтизм (який може бути

романтизм у ХХ столітті?) – і вічна, досі не поконана наша відсталість.

Велецький. Вважаєте, що все туфта, навіть без винятків?

Петро Іванович. Винятки завжди можливі. Але становище і в літературі, і в гуманітарних науках жахливе. Інженерів якось навчилися готувати, і тепер уже неможливий директор заводу, що не знає чотирьох правил арифметики, а от гуманітарні науки сервільні.

Велецький. Стосовно літератури готовий погодитися. І з критикою швах. Коли ще дозволено було співробітництво, я підробляв в університеті завкафедрою. І ніяк не можна було витурити старшого викладача, на якого без кінця скаржилися наші терплячі студенти. На кожну відкриту лекцію він приносив стос аркушів із наклеєними на них вирізками статей з «Правди», читав оті вирізки одну за одною – і що з ним поробиш?

Петро Іванович. Гарно...

Велецький. А покійний Рильський – він же ваш приятель був, і по війні, власне, ваші довоєнні посади займав – що ви скажете про останні збірки Максима Тадейовича?

Петро Іванович. Панські балачки... (Декламує). «Ми працюємо любимо, що в творчість перейшла...». Хоч би подивився, як жінки в колгоспах або на залізниці спотворюються від каторжної праці!

Велецький (сміється). Ви це Рильському і в очі говорили?

Петро Іванович. Ні. Бо Максим побоявся зі мною зустрітися, коли мені дозволили нарешті повернутися до Києва. Вони з Тичиною за сталінщини

налякалися назавжди.

В е л е ц ь к и й *(на очах тверезішає)*. Так ви сиділи? Були реабілітовані? А як же тоді це? *(Показує на орден)*.

П е т р о І в а н о в и ч *(замислено)*. Сидів? Справді, як повернувся з ФРН, тоді ще союзної зони окупації, мене вісім місяців тримали на Луб'янці. Але це не була відсидка, навіть не слідство – скоріше ділові бесіди. Я там працював – літературу привозили з Ленінки. Потім дали мені роботу в московському Інституті археології.

Д о ц е н т *(вбігає з чашкою на блюдечку)*. Ось кава, Георгію Олександровичу!

В е л е ц ь к и й *(підіймається на ноги, розчавлює сигарету в попільничці, брутально)*. Та пийте тепер самі свою каву! *(Петрові Івановичу)*. Маю вже йти. До побачення. *(Уїдливо, вівголоса)*. І чим це я завинив перед рідними органами? *(Поспіхом іде, за ним Доцент, що здивовано оглядається на Петра Івановича)*.

Виходить Людина з транспарантом, повертає транспарант написом «**ГОВОРЯТЬ УКРАЇНСЬКОЮ**», йде геть.

П е т р о І в а н о в и ч. Максима я розумію: він з'якався докорів свого сумління. А чого з'якався цей пихатий патрицій? Хіба в його віці є сенс боятися чогось, окрім смерті?

Пауза. Чути звуки вальсу. Влітає Надія Павлівна.

Н а д і я П а в л і в н а. Пішли потанцюємо, Петю. А то мене запросить Брайчевський і знову ноги віддавить.

Заспинами Петра Івановича і Надії Павлівні, кинувши на них швидкий погляд, в напрямі туалетів проходить Енкаведист.

Петро Іванович. Та йди вже, постраждай, люба. Я випив, боюся, голова запаморочиться. Я вже дочекаюся танго.

Надія Павлівна. Добре, але не з тобою танцюю останній раз. Піду, а то музика закінчиться. *(Цілує Петра Івановича і вибігає).*

Петро Іванович *(розчулений)*. Який я молодець, що влаштував цей дурний бенкет! Бідна, в її житті зі мною так мало розваг! Треба частіше водити Надю до якого-небудь ресторану поблизу домівки, щоб потанцювати. І вечеряти там.

Праворуч з'являється Енкаведист, обходить Петра Івановича ззаду, несподівано повертає ліворуч і зупиняється перед ним.

Енкаведист. Доброго вечора, Петре Івановичу. Ось коли побачилися!

Петро Іванович. Доброго вечора! Це ж ви, загадкова особа, що колись назвалася Василем! *(Тиснуть один одному руки)*. Сідайте ж, прошу!

Енкаведист *(сідає, дістає сигарету із золотого портсигара, пропонує, закурює сам)*. Ця ефектна жінка, яка була тут з вами, чи не Надія Павлівна?

Петро Іванович *(гордовито)*. А хто би ще? Ми одружилися, як тільки Надю реабілітували, а мене відпустили до Києва. Я був тоді надто старим парубком, щоб залишатися старим парубком. Спочатку в нас були квартирні негаразди – як, власне, в кожного молодого подружжя, а тепер отримали окрему квартиру на Русанівці.

Енкаведист. Не впізнав її, бо бачив тільки на фото в справі. А мені дали двокімнатну на Карла Лібкнехта.

Петро Іванович. Де це?

Енкаведист. Та на Липках, аристократична дуже вулиця, її ж і до війни так називали.

Петро Іванович. Пригадав, я застав ще як Левашовську.

Енкаведист. Я там у солідній компанії. Корнійчук з Вандою Василевською, художник Пащенко, а решта – мої колеги, діючи та на пенсії. Утворюємо ніби живий щит для Першого секретаря: у нього там резиденція. Красиво навколо, тихо, але трохи нуднувато. На роботу, щоправда, пішки ходжу.

Петро Іванович. А що за робота, коли не секрет?

Енкаведист (сумно). Минулися мої секрети, Петре Івановичу. А посаду дали мені, як під зад коліном витурили з органів, таку, що й сором признатися. Служу другим заступником голови Спілки письменників України.

Петро Іванович (ошелешений). Мабуть, пишете щось?

Енкаведист. Та довелося надиктувати технічний запис таких собі брехливих спогадів, на кшталт «Руки вгору, фріци!», а хлопці-редактори вже обробили. (Переконано). Правду ж не можна писати. Вам би я цієї книжки не подарував би, посоромився б.

Петро Іванович. Пробачте за безтактне запитання, а як ви вціліли в п'ятдесят третьому?

Енкаведист. Яка там ще безтактність? Я з такою насолодою згадував наші з вами відверті розмови... А у п'ятдесят третьому... Свого наркома я дорогому Микиті Сергійовичу ніколи не пробачу. А я? Я був занадто дрібною сошкою, щоб бути розстріляним разом із наркомом. Але ж це не вся ще

правда. Тоді й класні оперативники та бойовики були репресовані. І той моторний хлопець, що пригощав цукерками пана Коновальця (пам'ятаєте?), він досі сидить. Я ж врятувався тоді тим, що був на завданні за океаном. (*Пошепки*). Організовував останні спроби вкрасти секрет водневої бомби. За малим там не сів. Цього разу майже нічого не вдалося дізнатися, але наші фізики й самі впоралися. (*Знову голосно*). А ви, ви ж Югославією займалися. То ж вам буде цікаво дізнатися, що ваш проект почали було втілювати в життя – а потім Хрущов раптом помирився із цепним псом імперіалізму Тіто.

Петро Іванович (*незадоволено*). «Мій проект» – це звучить надто помпезно. Там треба було тільки підштовхнути, вони й самі радо розбіглися би по своїх кутках. І розбіжаться, коли ослабне залізна рука товариша Йосифа Броз Тіто. А що конкретно ваші встигли там зробити?

Енкаведист. Знайшли людей, що порадили тамошньому Хазяїнові заселити албанцями спустілі після партизанської війни землі власне Сербії. Деталей мені не розповідали, Петре Івановичу.

Петро Іванович. Мирно вони не розійдуться. Без крові не обійдеться. А знаєте, чому я прийшов до цього висновку? Бо в Сербії, Боснії та Чорногорії досі квітне народний епос. А це ознака архаїчності цих народів. Знаєте, як перекласти «архаїчність» звичайною мовою? Дикунство. Дикунки не вміють домовлятися. А в яких ще країнах Європи народний епос зберігся майже до останніх років, га?

Енкаведист (*тихо*). Билини в Росії, думи на Україні... Боже мій... Ви гадаєте?

Петро Іванович. І майже в усіх азіатських

народів СРСР є епос. Коли інші імперії на наших очах втратили свої колонії, хіба можна сподіватися, що ця дивом якимсь їх утримає? Може, через дурні заклинання про утворення нової історичної спільності – радянського народу? Ця спільність існує хіба що в ЦК КПСС, де функціонери зовні неначе й справді денаціоналізувалися й любесенько балакають між собою російською, а ідеологам здається, що й на Кавказі воно так само. Народи звільняються з колоніального ярма, бо світ поступово демократизується, незалежно від того, бажають цього правителі, чи ні. СРСР доведеться або повернутися до терору часів сталінщини, або відпустити, залишивши в них військові бази, ті республіки, що боротимуться за незалежність. У першу чергу, прибалтійські. Тим більше що на Заході Росію ніколи не любили, і натовці давно вже намагаються розвалювати її своєю пропагандою. Щойно я розмовляв з академіком Велецьким, і він пророкував, що це комуністи утворять справжній Тисячолітній рейх. Мені ж здається, що й на сто років пороку не вистачить...

Е н к а в е д и с т *(ображено)*. Але я не хочу побачити, як все завалиться. Політична система, хай і зі скрипом, але ж стабілізувалася, верхні прошарки як сир у сметані купаються, народів теж кинули кістку – тверді низькі ціни та практично безплатне житло. Я не хочу...

Петро Іванович. Чи я винен? Це об'єктивний процес. Я міг би обґрунтувати етногенетичний аспект прогнозу, але це нікому не потрібно. Наверху, як солов'ї, співають, заплющивши очі на дійсність, і, як солов'ї, слухають тільки себе.

Е н к а в е д и с т . Так. Лаяли Хрущова за

волюнтаризм, а самі чим кращі? Хіба вони слухають науковців?

Петро Іванович. Запитайте краще: які науковці з нашими бонзами працюють? Виховані та вимуштрувані партією брехуни, що в рота їм заглядають. *(Пауза)*. Проте ця розмова...

Енкаведист. ...недляфойє ресторану. *(Докурює, розчавлює недопалок у попільниці)*. А Велецький? Цей продався з тельбухами, то ж йому психологічно легше прожити, коли впевнить себе, що хазяї більше не зміняться. Он Фадєєв застрелився, коли повернувся перші репресовані. І чесно поступив.

Петро Іванович. А мені здається, що Фадєєв був слабак. Його генерація безрелігійна, і категорія совісті для неї ще з громадянської війни стала архаїзмом. Тим більше категорія гріха. Ну, плюнули йому в обличчя – і що? Фадєєву треба було втертися й виконувати нові ідеологічні настанови.

Енкаведист. Дуже приємно було знову почути ваші парадокси. *(Тицяє папірця)*. Ось мій телефон, Петре Івановичу. Зателефонуйте, будь ласка, якось ввечері.

Петро Іванович *(трохи розгублено)*. У нас немає телефону. Новий район, знаєте... Ввечері можна хіба з автомату.

Енкаведист. А воно й краще, з автомату. Безпечніше. Зателефонуйте – і я, може, розповім, чому не хочу мати дітей. І от що – пам'ять вже не та стала – мало не забув. Бережіться, Петре Івановичу, коли вулицю переходите. Щось уже занадто багато наших відставників опинилося під колесами вантажівок. Якось не за статистикою воно виходить.

Петро Іванович. Можна подумати, ви не розумієте, що діється...

Енкаведист. На все добре, Петре Івановичу. Бережіть себе.

Петро Іванович. До побачення.

Енкаведист іде.

Петро Іванович (*бурчить*). Цей убивця виявляє дивну сентиментальність, сподіваючись, ніби я піду до черги під телефоном-автоматом за два квартали. А я щось втопився. (*Заплющує очі*).

Раптом, із середини такту, дуже голосно починає звучати 7-а частина «Реквієму» Моцарта «Lacrimosa». Світло гасне, і в моторошному місячному світлі починає зі сходів свій повільний рух низка людей, що рухаються ніби в полонезі, але не тримаючись за руки. Першим іде Рудяков без гвинтівки, за ним Пилипович в бушлаті зека, далі німецькі солдат і офіцер без зброї, боса людина в цивільному, сива жінка в ватянці та ватних штанях, подібна до Надії Павлівни, чоловіки у національному вбранні народів Югославії та кримських татар. Це можуть бути актори, що грали ролі інших персонажів п'єси. Усі вони, крім сивої жінки, в скривавленому одязі.

Голос Надії Павлівни (*волає розпачливо*). Петю! Петю!

Як тільки остання постать зникає праворуч, «Lacrimosa» обривається, відновлюється попереднє освітлення. Петро Іванович у тій самій позі сидить у фотелі. Надія Павлівна схиляється над ним.

Надія Павлівна (*спокійно, ласкаво*). Петю, ти задрімав? Я там умовила музик зіграти танго «Димок од папіроси», наше улюблене. Пам'ятаєш, як ти запрошив мене на танго на іменинах Крушельницької

та весь час дихав у бік, бо наївся оселедця?

Петро Іванович. Постривай, давай посидимо трохи. Щось тут мені приверзлося.... (*Неголосно. Із стриманою люттю*). Та ні! Я відкидаю всі звинувачення! Те, що в душі моїй вмонтовано на місце совісті, блищить, як нова копійка. Я переможець, а переможців не судять. Двом найжорстокішим тираніям світу не вдалося підкорити мене, і я не впустив жодної чужої мені ідеї до крихкої шкаралупи свого черепа. Я боровся з усіма режимами, що намагалися розчавити мою особистість та обернути мене на обличчя під каскою на світлині шеренги, що карбує крок. Це й через мою боротьбу фашистам не вдалося промарширувати всією планетою, а Бандері поширити на всю Україну свою страшну владу. Жаль, що тобі, люба, не доведеться, мабуть, прочитати, що писав я на Заході про злочини сталінізму в часи, коли всі там милувалися добрим дядьком Джо. Я переміг уже тим, що вижив! Я переміг, бо одружився з тобою, люба, із жінкою, про яку мріяв усе моє життя. Я переміг, бо надрукував свої романи в Німеччині, й вони тепер не зникнуть у безвісті. Я переміг, бо в своєму житті кочовика без юрти спромігся написати біля двохсот зовсім непоганих наукових робіт, і багато з них надруковані. А рукописи – ти ж збережеш мої рукописи, люба?

Надія Павлівна. Безперечно. Я збережу твій архів, як зберігаю архів покійного Миколи. Мені інколи здається, що з тобою я баланую над прірвою,

але після того, як побувала на дні тієї прірви, це майже щастя. О! Заграли! Пішли танцювати, Петю!

Петро Іванович. А давай отут, люба! Навіщо нам з тобою розважати публіку в залі?

Під голосну музику роблять кілька па, але мелодія танго руйнується гучними дисонансами та уривається. Пара на авансцені застигає в обіймах.

Завіса.

2008 р.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ДРАМА ВІД ПРОФЕСОРА РОСОВЕЦЬКОГО

Довелося нам жити, як тому китайцеві, у часи змін. А зміни, як відомо, вони самотою не йдуть. Це, мабуть, тому нові імена сучасних українських драматургів рекрутують не лише з традиційно щедрих на це театральних і кіношних лав, а цікаві п'єси пишуть і досить далекі від медій автори. Авторі, які не знають театру зсередини, зрідка бувають під софітами, бо заклопотані іншими справами і втягнуті в інші обов'язки. Але пишуть настільки потужно, що скоро, мабуть, доведеться пропонувати новий жанр сучасної літератури і запроваджувати його в підручники. Жанр «професорської» драми. Чи зняти лапки?

Тут усе всерйоз, бо як виявляється, людина, що професійно спілкується зі студентською аудиторією, відчуває її вібрації, розуміє реакцію, володіє не лише навчальним матеріалом, а й голосом, жестом, інтонацією – поміж іншим демонструє нам загальну характеристику пристойного драматурга. Додамо до цього спонтанні дискусії і драматичні паузи, риторичні запитання і резонерські відповіді, та й отримаємо театр одного актора, режисера і сценариста. Без сумніву, кожен, хто ходив до

університету, пам'ятає улюбленого лектора. Потім, коли читаєш його ж підручник, статтю чи монографію, відредаговану за законами наукового стилю, цієї театральності вже не вловити. Але вона існує!

Тож поки сучасні драматурги скаржаться на сучасних режисерів, а обережні директори театрів обирають для вистав перевірені публікою безпрограшні п'єси, інший драматург формується у спілкуванні з молодого аудиторією, а з того дискурсу з'являються такі книжки, як-от збірка п'єс Станіслава Росовецького *«про письменників»*.

Метажанр біографії, яким об'єднана ця збірка, є найдавнішим різновидом інтелектуального письма: антична біографія з Плутархом включно, середньовічна агіографія, романи А. Моруа, радянський пантеон, белетризований грандіозною книжковою серією «ЖЗЛ», сигналізують, що цей наджанровий комплекс є таким же давнім і тривким, як і сама оповідь. І справді, біографічна нарративна модель зародилася в архаїчній свідомості, не дарма традиційні міфології містять архетипні образи мойр, сивіл – віщунок, які відкривають культурному герою його долю, його шлях, через покликання, ініціацію, інтронізацію, вічне оселення в колективній пам'яті. У біографії як у завершеній долі у всі часи вбачали певний символізм, емблематичність. Словосполучення «знакова постать» і «символічна автобіографія» ввійшли в мову як стійкі, бо за ними у колективній свідомості стоїть розуміння того, що не кожен охочий може залишитися в пам'яті поколінь. Залишається той, хто, підіймаючись над обставинами, «отримує право на біографію» (Ю. Лотман), розмикає стереотипи, відважується на вчинок. Таким чином, біографія пов'язана з міфом на глибинному рівні, і можна нескінченно довго ілюструвати цей зв'язок як прикладами з давніх міфологій, так і сучасними зразками ідеологічних міфів.

Зв'язок міфу і біографії вказує на те, що найприроднішим

утекстуаленням життєпису є не звична нам романна форма, а драма – текст для ритуалу, розігрування, вистави, без якої міф не може поширюватися в суспільстві, відтворюватися, проживатися. У тоталітарному суспільстві, з якого ми усі вийшли, функціонували п'єси-біографії, що були частиною всезагального політичного театру. Біографічна драма процвітала і оновлювалася до кожної ювілейної дати когось із канонічних митців чи вождів, за що її прозивали «датською» п'єсою. Глядачі іронізували, але театри відвідували цілими трудовими колективами, школами, і можна було подумати, що інтерес до біографій штучний, накинтий. Та відходить потроху у вічність радянська епоха, забронзовілих персонажів змінюють живі і сучасні, а глядач, який голосує гаманцем, знову обирає виставу про людину, що власним життям заслужила «право на біографію». Чим же біографічна драма знову і знову приваблює свого вибагливого сучасника?

Власне, секрет успіху названої драматургії полягає у її спрямованості до антропологічного виміру тексту, адже людині про людину завжди цікаво і читати, і слухати, і дивитися. А ще цей вектор рецепції поєднаний з певною ритуальністю, оскільки ми переживаємо на виставі те, що відверто знаємо наперед або можемо ситуативно «погуглити», і, врешті, події життя відомої людини своєю упізнаваністю близькі до мотивів традиційного (вічного) сюжету, що дає нам задоволення від впізнавання. Приваблює також можливість побачити іншу епоху зсередини – не з підручника, не з оглядової лекції чи екскурсії – актуалізувати її через приватний шлях когось близького, такого, яким стає улюблений герой після перегляду фільму чи вистави.

Узявши до рук книжку драматургії, ми розуміємо, чого у найзагальніших рисах від неї очікувати – це буде щось коротше, простіше, умовніше і разючіше ніж інші тексти. Драма буде літературою без нюансів, художнім світом, де слово є дією, а

намір – вчинком . Біографічна тема надає цій драмі опуклості: уже самим дотиком до життя Іншого в його далеку епоху, вона стає щонайбільше історичною й інтелектуальною, а щонайменше не завершується happy end-ом, бо людське життя ним не завершується. І хоча драма не веде перед завантаженої смислами літератури, з огляду на свою родову специфіку, але біографічна драма безумовно є найінтелектуальнішим жанром у своєму літературному роді.

Інтерес автора цієї книжки до біографій видатних людей умотивований достойно: біографічна драма є інтелектуальною завдяки підключенню до історичного контексту, що прозирає попри театральну специфіку, етичною завдяки підключенню до архаїчного міфу з його трагічним тоном і вічним самовідтворенням. Ці зв'язки роблять обраний різновид літератури мейнстрімом сучасного драмопису, його вершинною формою. Ці п'єси рятуть сенсами, вони будять думку, генерують ідеї у свідомості реципієнта, спонукаючи його до філософського осмислення світу й місця людини в ньому. Тоді як постмодернізм системно відмовляється від трагічного світовідчуття, у біографічній драмі трагедійність звучить інтертекстуально.

Ну, і особистісний фактор, нарешті. Якщо персонажем інтелектуальної п'єси стає інтелектуал, професор, або й більше - «засновник дискурсивності» (М. Фуко), чи як говорять в університетських аудиторіях, «основоположник нашої ідентичності» та й самої сучасної мови, то не варто відволікатися на той факт, що взяли ми цю книжку на полиці масового попиту і кітч проник навіть під обкладинку, у структуру тексту. Треба розуміти, перед нами спроба творення нової інтелектуальної історії через постаті Шекспіра, Шевченка, «неокласиків», творення інтелектуальної історії автором, компетентність якого не викликає сумніву.

Відкриває цю книжку комедія про письменника, що відомий

усім, без винятку, споживачам культурних цінностей. Ім'я його винесене в заголовок комедії «Шекспір як ти і я». Вибір жанру комедії положень визначає спрямування тексту проти наших стереотипів сприйняття В. Шекспіра: центральної постаті літературного канону (Г. Блум), геніального трагіка, автора «Гамлета» і «Макбета», носія універсалізму та європейськості.

На рівні персонажної структури Шекспір постає як немолодий гультай, бабій, базіка, оточений наприкінці життя відчуженою «зграєю» домочадців, «нахлібників» і «дармоїдів». Його старша дочка – слабохарактерна, розбещена і схильна до пияцтва жінка, молодша – байдужа до всього сновида, що лінується брати до рук люстерко, дружина – сварлива відьма, яка зневажає і свого чоловіка, і його ремесло. Шлюб Шекспіра виявився спонтанним і невдалим, щодо свого батьківського статусу в ньому бідаха ніколи не мав певності, адже свого часу і він, надовго покинувши провінційну сім'ю, присвятив свій хист театру, сили – виставам і бенкетам, а серце – Смаглявій леді, щодо якої рудиментарно сповідував культ Прекрасної дами.

Щоправда, провінційний світ, від якого усе життя намагався відкупитися талановитий актор і драматург, є цілком природним для нього довкіллям, де Шекспір може проявити практичний бік свого розуму: йому легко вдається залагоджувати пікантні сімейні справи, лихварювати, заробляти на скупці церковної десятини, і час від часу вносити зміни у заповіт, тримаючи в тонусі усіх майбутніх спадкоємців. Лавіруючи у повсякденному болоті, «живучи без ілюзій», Шекспір цілком відповідає етичному рівню своєї безалаберної родини. За задумом автора, цей непривабливий персонаж і є Шекспіром «як ти і я», але чи багато глядачів готові побачити себе у такому відвертому дзеркалі? Зробивши невелике ментальне зусилля і розпрощавшись зі стереотипами, читач книги зустрічає реалії далекого XVI століття, які інтелектуально доважують надепохальну колізію творчої особистості і

тотальної влади грошового мішка. Перед нами з'являється Шекспір без романтичного поліску, письменник-ремесник, який легко «позичає» сюжети в літературних попередників і komponує виставу з огляду на смаки королеви-китторки, перед нами – маєтний міщанин і засновника театру, що заробив на життя «напівповажною» акторською професією, нешанованою прихожанами обох конфесій, які, як на лихо, «після церковної реформи» осатаніло чубляться в країні. Здається дивним, що з таких контекстів могли вирости безсмертні Ромео і Джульєта.

За основу комедії С. Росовецьким узятa найпоширеніша «стретфордiанська» версія біографії Шекспіра, але читачеві вона запропонована як варіант, читач завжди може засумніватися в егалітарності драматурга, сина рукавичника, і обрати інші версії біографії, на які натякають витончені шекспірівські сонети, широкий інтертекст його драматургії, та й врешті словник мови Шекспіра, що й досі дивує інтерпретаторів своїм багатством та різноманітністю.

Автор комедії дає можливість такого прочитання вистави, адже основний сюжет, що вирішений у реалістичному ключі, має паралельну фантастичну лінію. Протагоніста усюди супроводжують дивакуваті персонажі, мандрівні актори, що вербально або пантонімічно коментують те, що відбувається на сцені, блазнюють, калічать слова реплік, передражнюють персонажів основної дії і час від часу «застигають у гротескових позах». Ймовірно вони частина свідомості Вільяма, адже спілкуються з ним тоді, коли інші учасники дійства їх бачити не можуть. А, може, вони персоніфіковані репліки до сучасного реципієнта Шекспіра, який сидить у залі і намагається відшифрувати, ким є насправді фарсовий Об'їдайло-Пук, улюблений персонаж Шекспіра, що мандрує у нього із твору в твір і розважає публіку? У п'єсі С. Росовецького цей персонаж досить серйозно говорить про творчість, історію, «свободу думки», одним словом, провадить бесіду, що більше схожа

на класичний філософський диспут, у якому він почувається вільно і подекуди заганяє опонента в глухий кут. «Проте той факт, що образ творця ти запозичив з Біблії, хіба не свідчить про обмеженість твого мислення?», – зовсім не гротесково запитує Об'їдайло-Пук, він же сер Джон Фальстаф, свого ошелешеного Автора. Запитання звучить над рядами глядацького залу і знаходить відгук лише у декого з присутніх. Ну, чим не інтелектуальна п'єса?

Смерть Смаглявої леді, останні дні самого Шекспіра, кінець елизаветинської епохи не є тотальним завершенням сюжетів п'єси – довірений колегам по акторському цеху, дід Шекспіра полишає ваговитий баул з оленьчої шкіри, наповнений власноруч зібраними текстами п'єс драматурга, полишає, щоб розпочати життя у новому світі, світі друкованого слова, де місце Шекспіра одне з найпочесніших.

Друга п'єса книжки стосується Тараса Шевченка. Те, як можна говорити про Шекспіра, засновника чужої, хоча й чотирьохсотлітньої дискурсивності, а саме у формі приземленої сімейної комедії, неможливо прикласти до біографії Тараса Шевченка, засновника дискурсивності нашої, української, який перебуває під пильною охоронною культурного канону, адже творчість його є матрицею або інкрустацією усіх мислимих наших ідеологій. І якщо ми ще можемо уявити Шевченка сердитим громадянином з протигазом у руках і шиною на плечі, то уявити на сцені комічне зображення нашого основоположника не видається допустимим. Ми говоримо про Шевченка або всерйоз, або ніяк.

Тарас Шевченко в Україні є чимсь більшим ніж письменник, більшим ніж «засновник дискурсивності», настільки більшим, що навіть коментар або інтерпретація того, що стосується Шевченка, переростає рівень коментаря, чи інтерпретації і переходить у політичну площину. Це добре відомо авторові книжки, що є глибоким дослідником творчості і рецепції

Тараса Шевченка, автором наукової монографії «Шевченко і фольклор», вагомим співавтором «Шевченківської енциклопедії».

Тому в самій назві другої п'єси цієї книжки, ліричної комедії «Київські мрії про Кобзаря 1859 року» містяться основні її акценти. Тут є і Тарас, але не той Шевченко, якого ми очікували б побачити в біографічній п'єсі, де життєві факти гармонійно переплітаються з помірною вигадкою, а український національний герой, святий, Кобзар, витворений колективно образ, уже при житті напівлегендарний Шевченко, якого фантазія закоханої інститутки Ольги малює молодим високим красенем з довгими чорними кучерями, а уява дворової селянки Галинки робить поборником звільнення кріпаків, який щодня поборює цим проханням імператора з імператрицею.

У народі ширяться чутки про поета, у яких він могутністю дорівнюється до царя, бо нібито є його прийомним сином, але, вийшовши з кріпацького стану, залишається заступником усіх кріпаків. Молодий лакей з «Мінерашок» переконаний, що «... у цьому питанні Тарас Шевченко государя імператора таки дожде, зубами вирве свободу для люду-сірячини».

Шевченко присутній у дискурсах Києва, в оповідках, історіях, київських переказах, присутній майже фізично: його чекають до компанії на Байковій горі, квартирують у домі пані Пашковської, його можна шукати на околицях, або ж поблизу Хрещатика, він означає собою міський текст – і нелегко буває відділити Шевченка від Києва, панорама якого є основою декорацій, адже він уже за життя здається частиною цих декорацій.

Шевченко усюди поруч, але він зникає звідти, де його мали б зустріти, він як Годо «навпаки» із відомої абсурдистської п'єси С. Беккета, бо Годо скоро має прийти, а Шевченко тільки-но пішов, але так само молодіжна компанія не встигає застати його ніде. Шевченко існує тільки серед них, у їх думках, сприйнятті,

почуттях. Це пізніше його образ візьмуть на озброєння усі ідеології, він стане пам'ятником, іконою, брендом, а поки ще триває первісне сприйняття поета-Кобзаря, що є збірною, сумарною рецепцією з одного боку, а другого – особистісним осягненням.

Драматург показує, як це індивідуальне сприйняття Шевченка засліплює кожного настільки, що правду про поета чути не хочуть: «...А що ваш Шевченко? Сам він із кріпаччини викупився, а вся його рідня в кріпаках залишилась, от він і воює, юродивий. *Левицький*: Та не викупився він! Давайте, я розповім. Як Шевченко насправді... *Ольга*: Почекай, Петре...» Правда чекає...

Таких, як Аскоченський, справжній, «живий», непримиренний Шевченко доводить до шаленства у переносному сенсі і до приступу епілепсії у сенсі прямому; а пані Пашковська має нагоду опинитися у центрі уваги молоді компанії, тримаючи увагу оповідями про таку помітну особу.

А самого поета, за задумом драматурга, «світ не спіймав» (Г. Сковорода), і лише подумки вдається шанувальникам простежити його шлях з Києва і далі на Північ. І ліричний тон комедії навіяний тим деперсоніфікованим поетом, вірші якого пропікають дівочу подушку, будять ревності хлопців, яким невтямки, що дуже скоро той поет стане батьком Тарасом, революціонером-демократом, дійовою особою «датських п'єс» і ювілейних літературно-музичних композицій.

Ще дві п'єси, своєрідна діалогія, яку містить ця книжка – «Погашені зорі» і «Петроній Янусович» – переносять нас у довоєнний Київ і реконструюють взаємини, спілкування, наукову працю і творчість непересічного сузір'я українських літераторів, які наблизили українського читача до високих стандартів європейської традиції. В умовах «семіотичного вибуху» (Ю. Лотман) літератури 20-х років минулого століття вони були bastionом рафінованого художнього слова, за що й

отримали влучну назву «київські неокласики», яку прийняли й жартома вживали. Назва ця остаточно була зафіксована і літературними опонентами, і слідчими ДПУ, що об'єднали справи українських інтелектуалів у спільне провадження. С. Росовецький злегка змінює імена, відсторонюючи персонажів п'єс від своїх добре знаних прототипів, але цей прийом більше інтригує читача, ніж приховує історичні реалії, які виписані з урахуванням наявної джерельної бази і величезного масиву дослідницьких текстів.

Літературна творчість для тих, для кого ясними орієнтирами були «класична пластика, і контурстрогий, і логіки залізна течія» (М. Зеров), не була основною діяльністю – базовими заняттями залишалася наукова і викладацька робота, основний масив якої ще й досі остаточно не засвоєно і не осмислено нашою літературознавчою наукою. Мабуть для того, щоб осмислити явище, яким були для української культури «гроно п'ятірне» (М. Драй-Хмара) неокласиків і «шостий у гроні» (Ю. Шерех) Петров/Домонтович/Бер, доведеться дочекатися синтетичних досліджень, заснованих на новій методологічній платформі, такій, якою є літературна антропологія з базовими концептами «антропос–топос–тропос» (О. Галета), що набуває прихильників у нашому літературознавчому полі, або в термінах «personal history» чи «інтелектуальної біографії», нових підходів, що показують інтелектуальну історію покоління крізь оптику приватного життя. А поки ці дослідження пишуться, зростає роль белетризованих біографій, доведення їх до широкого кола реципієнтів через літературні жанри, скажімо, біографічної драми, у нашому випадку інтелектуальної біографічної драми, адже біографічна драма, присвячена постаті інтелектуала, інкорпорує його інтелектуальну біографію, і тому є резон її так називати, попри наявну термінологічну традицію.

Майстерність автора цих п'єс полягає в умінні поєднати інтелектуальний, біографічний й етичний пласти у спільному

текстуальному полотні гостросюжетної п'єси. Це, здавалося б, здійснення неможливого – поєднання інтелектуалізму з форсованою динамікою подій у жанрах драми. Їх можна прочитувати багатократно, кожного разу виявляючи для себе новий інтертекстуальний закрут, нову джерельну основу. Перед нами справді «відкриті твори» (У. Еко), хоча формально п'єси тяжіють до закритої «аристотелівської» драматургічної структури. Відкритість тексту тут вертикальна, полягає вона у рівнях прочитання, у діалозі з драматургом і глядачем, у розшифруванні біографічних рушіїв дії, що у тексті означено лише натяками.

Дві п'єси охоплюють коло персонажів, що є образом кола київської інтелігенції, частиною покоління, об'єданого спільним соціальним походженням, вихованням, життям, і спільним дискурсом, у якому хтось домінує і почувається невимушено, а хтось намагається дорівнятися завдяки граничному напруженню пересічного розуму. Вони живуть у міфі вірної дружби, винесеному з часів навчання в Колегії Павла Галаґана і семінарію В. Перетца, що плекали молоді таланти без огляду на станову приналежність, у щоденній спільній праці на ниві дослідження і популяризації україністики і в жорсткій єдності, окресленій їм всевідними слідчими ДПУ в справі вигаданої «Спілки визволення України». Це останнє коло ставить їх, поетів-науковців, тихих київських професорів у ситуацію екзистенційного вибору, а перед читачем розгортається драматична ситуація, що змушує аскетичного книжника піднятися над рутиною і побутовізмом й отримати «право на біографію».

С. Росовецький не підштовхує читача до спішних висновків, адже ніхто в глядацькому залі не знає, як би він учинив у схожій ситуації, якби опинився сам на сам із тією епохою перелому, зустрівся із червоним молохом, хроносом, що пожирає своїх дітей. Немає готових рецептів і тому, що завжди залишаються

приховані історією факти, які завтра можуть навспак розвернути наше сприйняття, та й епохи, як виявляється, не бувають простими, часто вони самі розвертаються навспак або нескінченно тривають поєднуючи нас із тими, кого ми поспішаємо вважати історією. А те, що у біографічній драмі С. Росовецького є відчуття не-давно-минулих і сучасних подій, свідчить про прогностично-діагностичні можливості драми як роду літератури (Н. Корнієнко), і про майстерне оволодіння автором такими можливостями.

У сумній комедії «Погашені зорі» знову запропоновано веселий квест Києвом: ось будинок з розетками на мальовничій Тургенєвській, комуналки на Бесарабці і Дмитрівській, Маріїнсько-Благовіщенська, де жив В. Перетц, Левашовська – маєте бажання перевірити свою ерудицію? Київ рідний і прекрасний – люстри розквітлих каштанів над мокрими тротуарами – Київ вашої молодості, топос/локус якого неможливо полишити, навіть знаючи про скінченність перебування у цьому вічному місті. Його не може залишити Микола, донього повертається Петров, авантюрний радянсько-німецький аристократ у золочених окулярах, у ньому осідають на заслужений відпочинок відставні енкаведисти.

Київ атмосферний не лише юнацькими мріями, комфортом і життєвими насолодами – його проймає наскрізна атмосфера доносу. Зрадити може найближчий друг, дружина, кохана, «однокашник», з яким ти причащаєшся зараз з однієї тарілки, а що вже говорити про сусідів, співробітників, покоївок. Зрадити може кожен, найпомітніший балагур у компанії, як правило, виявляється провокатором, а людиною честі вважається той, хто попереджає про свій донос, який він не може не зробити, бо й за ним, без сумніву, стежать.

Цікаво спостерігати, як деформується людина у цій атмосфері тотальної зради, як переймається нею: або іронічно, як-от Микола реагує на важкий заряджений пістолет Суламіт/

Саломеї/Юдіф, або щиро, як простодушна Хвесья романтизує шпигунську долю пролетарської Мати Харі, або трагічно, як художник Кость, що не може далі жити з ганебним статусом завербованого, або філософськи, як Петров, який по-єзуїтськи розмірковує про невід'ємне для української нації «непевне і амбівалентне» поняття зради. Та й справді чого можна очікувати від людей, які живуть низкою адюльтерів, а просування по службі уможливають рапортами до відповідних інстанцій? А як тут не деформуватися, коли на твою комуналку в омріяному Києві стоїть віртуальна черга майбутніх киян у благовидних одязях, що виглядають шматка хліба в місті, де ще можна порятуватися від кістлявої руки грядущого Голодомору? Гнітюча атмосфера київських передвоєнних років не обмежується в часі, з легкої руки драматурга, її образ шириться і розповзається на повоєнні часи і радянської, і еміграційної України, вона сягає своїми щупами сьогодення, творячи страшну єдність поколінь.

Навіть дивує те, як багато, з огляду на страшні життєві обставини, було зроблено вченими тієї епохи, які неймовірно відкриття і яка титанічна праця стала їхнім спадком. Пояснення цьому можна шукати у механізмах психологічного захисту, зануреннях у внутрішній світ, у творенні свого власного «золотого віку», у «моральному законі», який у всі часи ставав основою, «ґрунтом» інтелектуала, точкою опори в умовах екзистенційного вибору. Пояснення кожен віднайде свої, художня правда усе переважить, а для мистецтва, врешті, матиме сенс лише зустрічна хвиля, активність читацької думки, збуреної притчевістю і символізмом завершених життєписів, що підтверджують інтелектуальну природу сучасної біографічної драми про письменників, які, на жаль, завжди були у нас не лише слугами, а й натхненниками муз.

МАР'ЯНА ШАПОВАЛ

ЗМІСТ

Шекспір як ви та я. Комедія в трьох актах	3
Київські мрії про Кобзаря 1859 року. <i>Лірична комедія в трьох актах</i>	89
Погашені зорі. Сумна комедія про київську інтелігенцію	149
Петроній Янусович. Жорстока гра на дві дії, чотири картини	241
Мар'яна Шаповал. Інтелектуальна драма від професора Росовецького	317

Літературно-художнє видання

Станіслав Росовецький

П'єси про письменників

П'єси, як і післямова М. Шаповал, друкуються в авторській редакції

Художній редактор О. Мікрюкова
Комп'ютерна верстка С. С. Росовецького

Підписано до друку 15 червня 2016 р. Формат 60X84/12
Обл.-вид. аркушів 11,7. Наклад 200 прим.
Замовлення № 2

ФОП Росовецький-Гіндіч О.С.

Свідоцтво Державного комітету телебачення і
радіомовлення України № 4861, серія ДК
від 10.03.2015 р.

01054, Київ-54, а/с 42

www.facebook.com/selenapress
selenapress.kiev@gmail.com

